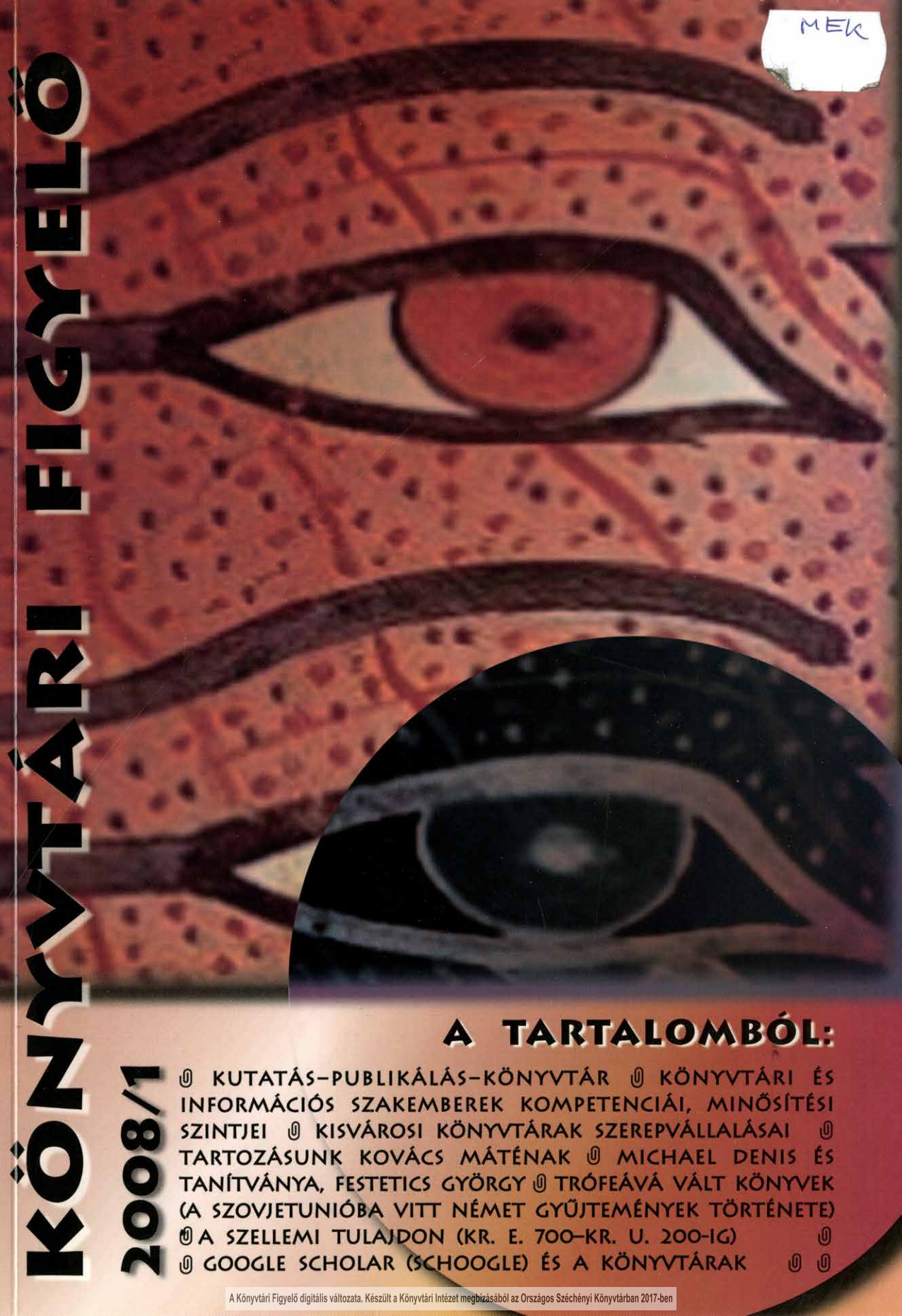
MEK

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2008/1

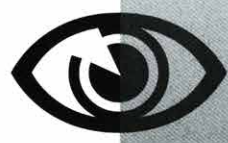
A TARTALOMBÓL:

- KUTATÁS–PUBLIKÁLÁS–KÖNYVTÁR
- KÖNYVTÁRI ÉS INFORMÁCIÓS SZAKEMBEREK KOMPETENCIÁI, MINŐSÍTÉSI SZINTJEI
- KISVÁROSI KÖNYVTÁRAK SZEREPVÁLLALÁSAI
- TARTOZÁSUNK KOVÁCS MÁTÉNAK
- MICHAEL DENIS ÉS TANÍTVÁNYA, FESTETICS GYÖRGY
- TRÓFEÁVÁ VÁLT KÖNYVEK (A SZOVJETUNIÓBA VITT NÉMET GYŰJTEMÉNYEK TÖRTÉNETE)
- A SZELLEMI TULAJDON (KR. E. 700–KR. U. 200-IG)
- GOOGLE SCHOLAR (SCHOOGLE) ÉS A KÖNYVTÁRAK

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

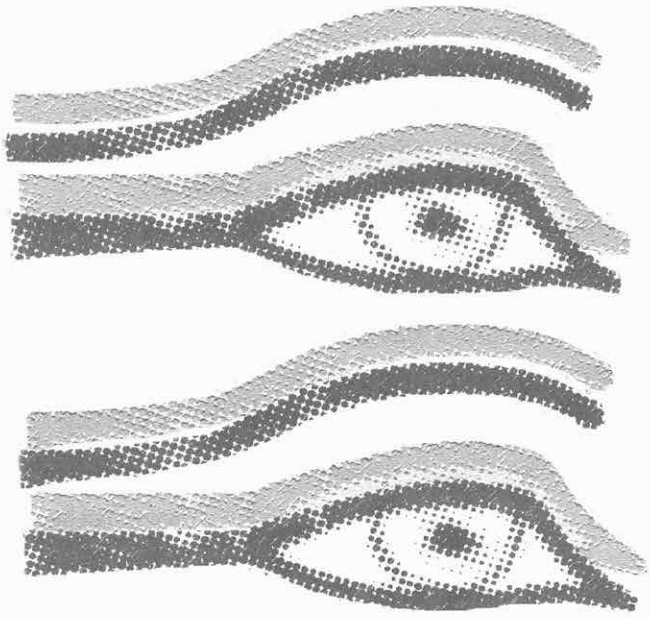
FROM THE CONTENTS:

- RESEARCH, PUBLISHING AND LIBRARIES
- COMPETENCIES, ATTITUDES AND LEVELS OF QUALIFICATION FOR LIS PROFESSIONALS
- THE ROLES OF SMALL-TOWN LIBRARIES
- OUR DEBT TO KOVÁCS MÁTÉ (AND TO OURSELVES)
- PROFESSOR MICHAEL DENIS AND ITS STUDENT, GEORGE FESTETICS
- BOOKS AS TROPHIES. THE FATE OF GERMAN LIBRARY COLLECTIONS TAKEN INTO THE SOVIET UNION. A REVIEW ARTICLE
- THE RISE OF INTELLECTUAL PROPERTY, 700 B.C. – A.D. 2000: AN IDEA IN THE BALANCE

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2008/1

18. (54.) ÉVFOLYAM, 2008. 1. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin
SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

⌘ **Szerkesztőbizottság:** dr. Bényei Miklós, dr. Hangodi Ágnes, Haraszti Pálné, Hegyközi Ilona, dr. Jacsó Péter, Káldos János, dr. Mader Béla, dr. Murányi Lajos, dr. Murányi Péter, Pallósiné dr. Toldi Márta, Rácz Ágnes. ⌘ **Borítóterv:** Gerő Éva, grafikus **Műszaki szerkesztő:** Gerő Éva, Studeko ⌘ **Szerkesztőség:** Könyvtári Intézet, 1827 Budapest, Budavári Palota F épület, **Telefon:** 224-3795, 224-3796, **Fax:** 224-3795, 3759–984, **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu ⌘ **Megjelenik:** negyedévenként. **Egy szám ára:** 1200.-Ft +5% áfa + postaköltség. **Éves előfizetés:** 4800.-Ft + 5% áfa + postaköltség. **Külföldi előfizetési ára:** 100 euró. ⌘ **Terjeszti:** Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető: a szerkesztőség címén. ⌘ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Monok István. ⌘ Nyomda: Nalors Grafika Kft., Vác Felelős vezető: Szabó Gábor ⌘ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott, HU ISSN 1586-5193 (Online)

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARIAE

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

Bibliografia analityczna bibliotekoznawstwa informacji naukowej
(a Przegląd Biblioteczny c. folyóirat melléklete)
EBSCO Publishing
HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
Library Literature and Information Science adatbázis (The Wilson Co.)
LISA (Library and Information Science Abstracts)
LISTA (Library, Information Science & Technology Abstracts, Ebsco)
MANCI (Magyar és Nemzetközi Cikkek adatbázisa)

A folyóirat megjelenését az Oktatási és Kulturális Minisztérium és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTÉRIUM
OKM

www.okm.gov.hu

nka
Nemzeti Kulturális Alap

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat

E számunk szerzői, közreműködői:

BÁNHEGYI Zsolt (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp.), DANCS Szabolcs (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp.), DÉVAI Péter (Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Levéltár, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), GREBOT, Agnes (ADBS – L'Association des professionnels de l'information et de la documentation, Franciaország), HANGODI Ágnes (Könyvtári Intézet, Bp.), HAVAS Petra (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KARÁCSONY Gyöngyi (Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár), KATSÁNYI Sándor (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ny. főosztályvezetője, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem, Alkalmazott Bölcsészeti Kar, Jászberény és Nyugat-Magyarországi Egyetem, Savaria Egyetemi Központ, Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Szombathely), KRÁNITZ Lászlóné (a Néprajzi Múzeum Könyvtárának ny. munkatársa, Bp.), MICHNAINÉ MÁTRAI Györgyi (OSZK, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE BK Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp.), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Könyvtártudományi Tanszék Szeged), PÉTERFI Rita (Könyvtári Intézet, Bp.), TÓTH Gyula (a Berzsenyi Dániel Főiskola (ma Nyugat-Magyarországi Egyetem, Savaria Egyetemi Központ) Könyvtár- és Információtudományi Tanszékének ny. tanszékvezetője, Szombathely), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp.), VASBÁNYAI Ferenc (OSZK, Bp.) VIDRA SZABÓ Ferenc (Könyvtári Intézet, Bp.), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a MBE OMIKK ny. munkatársa, Bp.), WALLESHAUSEN Gyula (a Marx Károly Közgazdaságtudományi (ma: Corvinus) Egyetem Központi Könyvtárának ny. főigazgatója).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2008/1

TARTALOM

ABSTRACTS 8

TANULMÁNYOK

KARÁCSONY Gyöngyi: Kutatás – publikálás – könyvtár 9

GREBOT, Agnes – HANGODI Ágnes:
Könyvtári és információs szakemberek kompetenciái, tulajdonságai, minősítési szintjei 22

PÉTERFI Rita – TÓTH Máté – VIDRA SZABÓ Ferenc:
Kisvárosi könyvtárak szerepvállalásai 35

TÓTH Gyula:
Tartozásunk Kovács Mátéának (és magunknak) 55

Elődeink üzenik...
WALLESHAUSEN Gyula: Denis professzor és tanítványa, Festetics György 64

KITEKINTÉS

KATSÁNYI Sándor: Trófeává vált könyvek. A Szovjetunióba vitt német könyvtári gyűjtemények története (Szemle) 75

HESSE, Carla: A szellemi tulajdon Kr. e. 700-tól Kr. u. 2000-ig – egy fogalom a mérlegen (Ford.: **Bánhegyi Zsolt**) 91

A Google Scholar (Schoogle) és a könyvtárak
CALLICOTT, Burton – VAUGHN, Debbie: Google Scholar vagy a könyvtári katalógus; **YORK, Maurice C.**: A Google Scholar mint a felsőoktatási könyvtárak újrafelfedezésének eszköze (Töm.: **Dévai Péter**) 108

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2008/1

TARTALOM

KÖNYVSZEMLE

Ezer „könnyűnehéz" könyv
1000 dobrych knih. Zost. Stefan Kolivosko.
(Ism.: Dancs Szabolcs) 115

Működőképes marketing eszköztár közkönyvtáraknak
KENDRICK, Terry: Developing strategic marketing plans that really work. A toolkit for public libraries.
(Ism.: Dévai Péter) 118

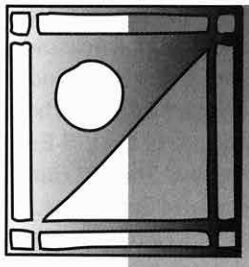
Az internet francia szemmel
Válogatás Éric Guichard és munkatársai írásaiból. Szerk. Pajor Enikő. Ford. Szabó Enéh.
(Ism.: M. Mátrai Györgyi) 123

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ

(REFERÁTUMOK) 131

A számot szerkesztette:
Kovács Katalin és Feimer Ágnes

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS

STUDIES

Research, publishing, and libraries

KARÁCSONY Gyöngyi

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 54. 2008. no. 1. pp. 9–21.

The traditional process of scholarly communication librarians had been accompanied by librarians: they were present at the birth of articles, at providing the publications for users and even prepared relevant impact analyses. In the last 10 to 15 years scholarly publishing has undergone major transformation, and, as a consequence, librarians had to redefine their roles. As open-access (OA) information is available on the Internet, researchers nowadays apply alternative strategies in research and information seeking, and their new generation with rich IT experience has different needs. Researchers provide open access to their findings by publishing their articles in OA-journals, or depositing them with digital repositories. In addition to subject repositories institutional ones have recently appeared, and large providers (as Elsevier Scopus, and Scientific Commons) joined in too. Simultaneously new forms of peer review have gained ground. In case of OA-publishers the period of publishing has become shorter, and when assessing one's scholarly output OA literature is now increasingly included in citation analyses and impact studies. Libraries can contribute to co-ordinating the research work in their institutions by establishing databases of publications and/or institutional repositories.

Competencies, attitudes and levels of qualification for LIS professionals

GREBOT, Agnes – HANGODI Ágnes

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 54. 2008. no. 1. pp. 22–34.

The LIS Euroguide by CERTIDoc is a potential evaluation tool against professional expectations, and at the same time a system of professional qualification which guarantees the equivalence of diplomas, learning and professional experience for European information professionals at an all-European level. In 2003 a survey was conducted on the existing levels of professional qualification in the LIS profession in Europe, and on how a new, unified system of qualification would be received.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

On behalf of Hungary the Association of Hungarian Librarians took part: it acknowledged the importance of the project and recommended the consideration of national, unique traditions. The essay describes in detail the structure of the LIS Euroguide and illustrates it with examples. The LIS Euroguide has been so far translated into 14 languages. The competencies discussed are grouped by fields of expertise and at four levels (assistant, technician, manager and expert in information services). The guide describes 33 fields of expertise in five comprehensive categories (Information, Technology, Communication, Management, Other scientific knowledge). Competencies have been defined at four levels (awareness, knowledge of practice, effective use of tools, effective use of methodology). Qualification may be granted from 2005 on by the organisations mandated by the CERTIDoc Consortium only. Currently there are three organisations (ADBS, DGI and SEDIC) engaged in qualification. (The essay describes the qualification process as well.) In June 2007 at the meeting of the CERTIDoc working group in Paris participants reported on the state of preparations to introduce the system in their countries. A new version of the LIS Euroguide is expected to be published in summer 2009. Hungary is negotiating participation in the revision and on the possibilities of qualifying Hungarian information professionals.

The roles of small-town libraries

PÉTERFI Rita – TÓTH Máté – VIDRA SZABÓ Ferenc

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 54. 2008. no. 1. pp. 35–54.

The Hungarian Library Institute (HLI) carried out a survey in 2007 in the public libraries of some small towns. In the first phase researchers collected information in the libraries of towns with fewer than 5000 inhabitants, that had recently been qualified as cities. The research revealed, applying sociographic methods, the roles which town libraries must play in our times; how the expectations depend from local circumstances; what is the prestige of the library and the librarian like; what is the relationship between statistics and local reality. The subjects of semi-structured interviews were: the library managers and their staff, the mayors, local cultural managers and library users. It was found that the different functions undertaken and the efficiency of work were primarily determined by human resources. The quality of library services is not defined by needs, rather by local opportunities. The factors necessary for efficient activity are as follows: a qualified library manager with good communication skills, a supportive funding body and good professional connections. Viability is measured by the harmony between services and local needs. Statistical data provide only basic knowledge on how the library operates, but are not sufficient to outline a differentiated image. The researchers of HLI will continue this survey in the libraries of traditional towns and in those of the so-called towns with county rank.

Our debt to Máté Kovács (and to ourselves)

TÓTH Gyula

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 54. 2008. no. 1. pp. 55–63.

Máté Kovács (1906–1972) was Chair of the LIS Department at the Budapest Roland Eötvös University, a library-politician and scholar of library science. His oeuvre was remembered on a number of occasions in 2006, the centenary of his birth. It was an important stage in his lifework when he compiled, together with his staff, the anthology on the history of the book, libraries, printing and the press (A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében), as a theoretical background for LIS education, and as a basis for a potential professional manual. The quantity of texts collected has exceeded the planned size, so a decision was made to publish the anthology in two chronological volumes: From the beginnings to 1848 (1963), From 1849 to 1945 (1970). From his correspondence with the publishing house it is known that in 1970 the materials for the third volume (From 1945 to the present) were also practically complete. Unfortunately the manuscript has disappeared and could not be traced ever since. The essay describes – by analysing Máté Kovács' legacy – how the volumes were compiled, the structure of the anthology and its pedagogical objectives. The author considers what the profession could do for producing a supplement for the missing third volume, for compiling an overview of the era in question. He also suggests that the anthology's two original volumes should be digitised.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A message from our predecessors

Professor Michael Denis and his student, George Festetics

WALLESHAUSEN Gyula

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 54. 2008. no. 1. pp. 64–74.

In the period of Enlightenment many scholars possessing an extensive and universal knowledge in science, arts, philosophy and bibliography were acting as librarians. One of them was Michael Denis (1729–1800), a Jesuit monk and teacher at the Collegium Theresianum in Vienna. The essay describes the modern educational principles of this institution, with special regard to the knowledge for collecting, classifying and cataloguing books, that had been elaborated by Denis, working among others as a librarian. It was his merit that the teaching of literary history and bibliography was introduced into the curriculum. He worked out the themes of the subject in 1775 under the title Grundriss der Bibliographie oder Bücherkunde.... He taught his students how to use libraries actively and how to use the knowledge inherent in books. In 1777 he wrote the first college textbook on library science: Einleitung in die Bücherkunde, vol. 1: Bibliographie. In the Theresianum there were many Hungarian students from the aristocracy and the nobility, who later became famous book collectors and founders of libraries, and played an important role in national culture. Among them was Ferenc Széchényi, who founded the Hungarian National Library (1802), and George Festetics, the founder of the agricultural academy in Keszthely (1797).

FROM ABROAD

Books as trophies. The fate of German library collections taken into the Soviet Union. A review article

KATSÁNYI Sándor

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 54. 2008. no. 1. pp. 75–90.

In 1945 and 1946 Soviet military troups captured a big amount of valuable rare books from libraries in Germany. This action has become famous as the Operation Trophy, but its details were published in the nineties only. The review – which relies on journal and newspaper articles, as well as conference materials – summarises the events, unravels their preliminaries, presents the consequences, and describes the motives of those involved. It describes the statements made by Russian librarians regarding whether or not the books in question should be returned. In 2006 a symposium was held on the topic under the title "Libraries and cultural goods taken away during World War II". A joint manifesto was issued that emphasised: no agreement on essential issues had been reached between German librarians and Russia and Poland respectively. German librarians do no longer fight for a practical restitution of books, but for the cataloguing, making accessible and preserving the collections taken away. However, they have not given up the objective of getting back the books, but this question needs a more differentiated professional approach. Currently the discussions deal with two different approaches: one supporting the universal access to digitised texts, the other maintaining that the books in this dispute are parts of a city's, region's or a country's collective memory.

The rise of intellectual property, 700 B.C. – A. D. 2000: an idea in the balance

HESSE, Carla

(Translated by Zsolt Bánhegyi)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 54. 2008. no. 1. pp. 91–108.

The study was originally published in the journal Daedalus, Spring 2002, p. 26-45, and its translation has been authorised by the author and the editor.

CALLICOTT, Burton – VAUGHAN, Debbie: Google Scholar vs. Library Scholar. Testing the performance of Schoogle; YORK, Maurice C.: Calling the scholars home: Google Scholar as a tool for rediscovering the academic library

Internet Reference Services Quarterly. Vol. 10, No. 3-4, 2006, pp. 71-88 and 117-133.

(Reviewed by Péter Dévai)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 54. 2008. no. 1. pp. 108–113.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

BOOK REVIEWS

1000 good books
1000 dobrych knih. Zost. Stefan Kolivosko, Jana Amrichová. (Reviewed by Szabolcs Dancs)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 54. 2008. no. 1. pp. 115–117.

KENDRICK, Terry: Developing strategic marketing plans that really work. A toolkit for public libraries. (Reviewed by Péter Dévai)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 54. 2008. no. 1. pp. 118–123.

French studies about the Internet
Az Internet francia szemmel : Válogatás Éric Guichard és munkatársai írásaiból.
Szerk. Pajor Enikő. Ford. Szabó Enéh. (Reviewed by Györgyi M. Mátrai)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 54. 2008. no. 1. pp. 123–130.

FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION JOURNALS (Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 54. 2008. no. 1. pp. 131–196.

Országos Széchényi Könyvtár – Digitális Könyvtár (OSZK–DK)

OSZK – Digitális Könyvtár néven a http://oszkdk.oszk.hu/ címen új szolgáltatás indul, mely az OSZK-ba köteles példányként bekerült elektronikus dokumentumokat tartalmazza.

Az OSZK–DK az OSZK elektronikus dokumentumainak központi tárolóhelye. Biztosítja az elektronikus dokumentumok változatainak (szolgáltatási és mester példány) egy egységben való kezelését, az állománybavételt, az egységes elvek szerinti bibliográfiai leírásukat, a bibliográfiai számbavételt, és a nyilvánosság különféle szintjein való szolgáltatásukat.

A dokumentumok – a helyben használaton kívül – a könyvtárak zárt láncú hálózatán keresztül is megtekinthetők. Aki szeretne ennek a hálózatnak a tagja lenni, keresse fel a http://www.oszk.hu/oszkpont/ webcímet, ahol részletes információkat talál arról, miként válhat OSZK-ponttá.

Első körben az OSZK online olvasói katalógusában (Libri Vision) már megtalálható és elektronikus változatban is létező, nyilvánosan is szolgáltatható képeslapokkal bővül az adatbázis.

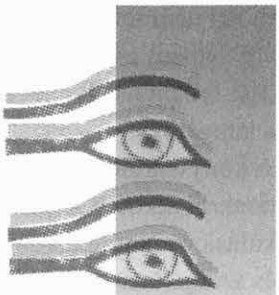
Az OSZK–DK-ban tárolt elektronikus dokumentumok leírása és az elektronikus dokumentumok állományba vétele az OSZK integrált könyvtári rendszerében (Amicus) történik, keresni a könyvtár online olvasói katalógusában, a LibriVision-ban lehet.

Az OSZK–DK saját adminisztrációs felülettel rendelkezik, mely támogatja az elektronikus dokumentumok beszolgáltatását, bevételezését, raktárba helyezését, a bibliográfia feldolgozást és a bibliográfiai rekord összekapcsolását az elektronikus dokumentummal.

Az adminisztrációs felület első eleme nyilvános felület: ezen keresztül lehet az elektronikus köteles példányokat beszolgáltatni: http://oszkdk.oszk.hu/beszolgaltatas/ címen.

(Horváth Ádám tájékoztatásából, Katalist, 2008. március 11.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TANULMÁNYOK

Kutatás – publikálás – könyvtár

KARÁCSONY Gyöngyi

A könyvtárak szerepe a publikációs folyamatban

A könyvtárak mindig is szerepet vállaltak a tudományos kommunikáció folyamatában, mely röviden a – kutatás – publikálás – a tudományos munka értékelése – ciklussal summázható.

A könyvtár és a könyvtáros jelen van a cikk keletkezésétől (témakeresés a szerzőknek, a közlési leírások [Instructions to authors] keresése, formázás, átolvasás, fordítás, segítség a levelezésben, stb.) a megjelent kiadványok szolgáltatásán (rendelés, rendelkezésre bocsátás, megőrzés, köttetés, raktározás), közvetítésén át a cikkek hatásának (impakt faktor, IF – citációkeresés) vizsgálatáig.

Mindez a tevékenység tulajdonképpen információ-közvetítő szerep, és 21. századi szemmel leginkább a passzív jelzővel aposztrofálható.

A tudományos kommunikáció folyamata azonban rendkívüli mértékben átalakult az utóbbi egy-másfél évtizedben. A kutatók nem látogatják a könyvtárat, a számítógép előtt ülve maguk végzik az irodalomkutatást, online olvasnak, maguk nyomtatják ki a szükséges cikkeket, és a fiatalabb generáció önállóan végez citáció-keresést is. Megszűnőben az a személyes kapcsolat, amely alapján a könyvtáros bekapcsolódhatott a publikáció folyamatába, s így tudta, mire van szüksége a használónak.

A virtuális könyvtárlátogatóktól csak ritkán kap a könyvtár értékelhető visszacsatolást (leginkább hibajelzés formájában), ezért a legtöbb esetben nem tudjuk a szolgáltatásaink hatékonyságát objektíven értékelni.

A weblap-statisztikák nem utalnak arra, hogy mennyire volt releváns az adott oldal tartalma a használók számára: egy-egy statisztikailag népsze-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rű lap nem feltétlenül jól használható tartalmával, hanem esetleg az oda vezető link érdeklődést felkeltő szövegével, elnevezésével vonzza a látogatókat.

A könyvtárlátogatások módjának és a könyvtárakról alkotott képnek és elvárásoknak átalakulása, valamint a könyvtári munkafolyamatok és szolgáltatások változása – egyszóval a külső és belső technikai-társadalmi körülmények átalakulása – olyan helyzetet teremtett, melyben át kell értékelnünk, és újra kell definiálnunk a könyvtárat.

Az előttünk álló kihívás súlyát az alább néhány példa érzékelteti:

- A *Nature* c. tudományos folyóirat ötven, különböző tudományterületeken dolgozó kutató bevonásával összehasonlító vizsgálatot végzett a Wikipedia és az Encyclopaedia Britannica online kiadásának szócikkei között. A vizsgálat eredményeként megállapították, hogy a Wikipedia-cikkek tartalmi hibaszázaléka nem nagyobb az Encyclopaedia Britannica tartalmáénál. (Giles, 2005)
- A könyvtárak egyre intenzívebben és egyre szívesebben alkalmazzák a Web 2.0 eszközöket.
- A használói visszajelzések azt mutatják, hogy a „hagyományos" könyvtári szabványokat (MARC, Z39.50) az XML technológiának kell felváltania, mely a könyvtári információforrások tartalmát elérhetővé tenné a webszolgáltatások szélesebb köre számára (Brindley, 2006).
- A könyvtári katalógusok lemaradnak az Amazon és a Google szolgáltatásai mögött.

A helyzetképet színesíti a nyílt hozzáférés (open access, OA) mozgalom térhódítása, a tudományos dokumentumok digitalizálása témájában nyilvánított állásfoglalások polarizáltsága, valamint a könyvtárak fizikai megjelenésének és szolgáltatásainak újragondolására irányuló törekvések.

Ezek a kihívások egyrészt nyomasztóak, hiszen a könyvtár falain és hatókörén kívül, leginkább a kereskedelmi szektor által kontrollált módon történnek. Az üzleti modellek megértése és kidolgozása éppoly zavarba ejtő az e tekintetben eddig dédelgetett szerepben levő könyvtárak számára, mint a technikailag jól felszerelt és tapasztalt felhasználói nemzedék új igényei.

A kihívások ugyanakkor a könyvtárak további fejlődésének iránymutatói és előidézői. A felvázolt helyzet kivételes lehetőség arra, hogy új szerepek felvállalásával e rendkívül gyorsan változó és kiélezett versenyhelyzetben új jövőképet definiáljunk a könyvtárak és az információs szektor számára.

Tulajdonképpen nincs is más választásunk, mint a változ(tat)ás, amennyiben életben szeretnénk maradni a jövőben. Az előttünk álló fejlődés a könyvtári tevékenység minden területét áthatja. A következő sorok azt kutatják hogyan, milyen fogódzókat találhat a könyvtár a tudományos kommunikáció folyamatában a 21. században.

Könyvtárak változó szerepben

Az 1970-es évektől egyre gyűrűző folyóiratválság a könyvtárakban jól ismert jelenség (Bánhegyi, 2003; Karácsony, 2007). Az árnövekedés moderálása és a megfelelő szintű információk szolgáltatásának igénye aktív szerepvállalásra kényszerítette a könyvtárakat. A hagyományos információ- és dokumentum-közvetítő szerep után a könyvtárak első önálló lépése a tudományos publikálás folyamatában a digitalizálási projektek indítása és a print-on-demand szolgáltatás voltak Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban a '80-as évek végén.

A '90-es évektől a könyvtárak és kiadók szorosabb együttműködésének lehettünk tanúi. Az együttműködésekbe magas színvonalú tudományos társaságok és szervezetek által kiadott folyóiratok kapcsolódtak be. Ezek az alacsony költségvetéssel dolgozó folyóiratkiadók nem tarthatták a versenyt a nagy cégekkel, s nem volt potenciáljuk és gyakorlatuk a kiadványok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

elektronikus közreadásához. A közreműködő egyetemi könyvtárak közös online platformot biztosítottak a folyóiratok számára; így moderálták az árnövekedést, biztosították az online elérhetőséget, gondoskodtak az elektronikus archiválásról – tulajdonképpen átsegítették a kiadványokat a Gutenberg galaxisból az elektronikus korszakba.

- A *Project Muse* (1993, Johns Hopkins University) napjainkban 350 lektorált folyóiratot szolgáltat a bölcsész- és társadalomtudományok valamint a művészetek területén.
- A *HighWire Press* (1995, Stanford University) kisebb mennyiségű bölcsész- és társadalomtudományi tartalom mellett inkább a biológia, orvostudomány és a fizika területén kínál magas színvonalú, lektorált folyóiratokat. Jelenleg 1079 folyóirat 4,5 millió cikkéből több mint 1,8 millió cikket ad ingyen, erősen támogatva ezzel a nyílt hozzáférés kezdeményezést.
- A *Project Euclid* (2003, Cornell University Library) az elméleti és alkalmazott matematika és a statisztika területén alakított ki online publikálási platformot olyan hozzáadott szolgáltatásokkal, mint a teljes szöveges keresés, a referenciák keresztlinkelése a *MathRewievs* bibliográfiai adatbázisból, és az interoperabilitás (OAI-PMH) biztosítása. Az Euclid-folyóiratok nagy részének tartalma részlegesen (1–5 éves embargó után) vagy teljesen nyílt hozzáférésű, de szolgáltatnak kizárólag előfizetőknek elérhető címeket is. A nyílt tartalom egyik érdekessége a *Bulletin of the American Mathematical Society* teljes anyaga (1891–1991).

Az említett projektek indítását a Mellon Alapítvány szponzorálta azzal a feltétellel, hogy a szolgáltatásokat a támogatás kifutása után is fent kell tartani. Ma mindhárom sikeres, önfenntartó szolgáltatás. A működésük anyagi hátterét teljes (Muse) vagy részleges (HighWire, Euclid) előfizetési konstrukciókkal és hozzáadott szolgáltatásokkal biztosítják.

A könyvtárak a publikálási folyamat aktív résztvevőiként képessé váltak/válnak bonyolult digitalizálási folyamatok/projektek lebonyolítására, tökéletesítik metaadat-készítési módszereiket, és hozzászoknak ahhoz hogy a szolgáltatásoknak az év minden napján 24 órában elérhetőnek kell lenniük.

A tudományos kommunikáció jövője

A tudományos kutatás fogalomtárába *John Taylor*, az Egyesült Királyság Tudomány és Technológia Hivatala Kutatási Tanácsainak (Research Councils at the Office of Science and Technology) általános igazgatója új kifejezést vezetett be 2001-ben. Az „e-Science" (elektronikus tudomány, e-Tudomány) az együttműködésen alapuló, hálózatosított tudományos munkát biztosító eszközök és technológiák gyűjtőfogalma. Az e-Science infrastruktúra használatával a tudósok gyorsabban, hatékonyabban, új módon tudnak dolgozni. Maga az elképzelés természetesen nem új, hiszen *J.C.R. Licklider* ARPANET kezdeményezésétől *Tim Berners-Lee* web-protokolljáig sok szakember sok évi álmának és munkájának eredménye, ám az elnevezésnek az ezredfordulóhoz köthető megjelenése mindenképpen mérföldkő jellegű. Az e-Tudomány fogalom hatalmas (petabyte-okban mérhető) adatmennyiséget takar, melyek a legújabb generációs tudományos kísérletek eredményeként jönnek létre. Ezen adatok megosztásának, használatának biztosításához speciális keresőket és hatékony adatbányászati eszközöket fejlesztenek ki. Ilyen eszközök kifejlesztése az adatok metaadatainak segítségével történhet, tehát az elképzelt hatalmas tudományos adattárak működtetése a „hagyományos" könyvtári és bibliográfiai adatbázisokhoz hasonló módon képzelhető el.

A felvázolt helyzetkép a tudományos kommunikáció forradalmi változását vetíti előre. A változás tulajdonképpen elkezdődött 2003-ban, amikor a Berlini Nyilatkozatban megfogalmazták

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az eredeti tudományos eredmények, nyers adatok és metaadatok, forrásanyagok, a képi és grafikus anyagok digitális reprezentációinak, valamint a tudományos multimédia anyagok nyílt elérhetőségének szükségességét.

A tudóstársadalom számára rendkívüli lehetőséget kínál eredményeik nyílt közzététele, így felgyorsul a tudományos információcsere, olcsóbb a hozzáférés és nagyobb a hatás (impact).

Az open access-t (OA-t vagyis kutatási eredményeik nyílt közreadását) a kutatók gyakorolhatják úgy, hogy nyílt elérésű folyóiratokban publikálnak, és/vagy úgy hogy digitális repozitóriumokban archiválják cikkeiket.

A *nyílt elérésű folyóiratok* regisztrálására a Lundi Egyetem Könyvtára kialakította a *Directory of Open Access Journals* (http://www.doaj.org/) szolgáltatást, ahol jelenleg közel 3000 folyóirat (ez a világon kiadott tudományos folyóiratoknak több mint 10%-a) 160 ezer cikke érhető el.

A digitális repozitóriumok (archívumok) első és mindeddig legsikeresebb példája a *Paul Ginsparg* által 1991-ben létrehozott *arXiv* (http://arxiv.org/), melyet ma a Cornell Egyetemi Könyvtár működtet. Az arXiv jól ismert forrás a fizika, a matematika, és az informatika szakemberei számára, s annak ellenére, hogy nincs formális lektorálási folyamata, az érintett tudományterületek jellege miatt igen kevés rossz minőségű anyag kerül az archívumba.

Az orvos-biológia és élettudományok területének eddigi legnagyobb horderejű open access vállalkozását a National Institute of Health (NIH, USA) kezdeményezte 2005-ben azzal a céllal, hogy az intézet támogatását élvező projektek eredményeként született cikkeket elérhetővé tegyék bárki számára. A National Library of Medicine (NLM) egyik egysége által gondozott *PubMed Central* (PMC: http://www.pubmedcentral.nih.gov/) kereshető és letölthető módon archiválja a lektorált kutatási eredményeket. Az NLM XML-dokumentumok archiválására használt sablonját ma nemzetközi szinten szabványként alkalmazzák. Az elmúlt években elkezdődött a legfontosabb orvosi folyóiratok retrospektív digitalizálása és archiválása a PMC-ben. 2006-ban megszületett a PubMed Central európai testvére, a *UK PubMed Central* (http://ukpmc.ac.uk/), az orvosbiológiai és élettudományi lektorált tudományos publikációk ingyenes online digitális archívuma. A PMC-ben található dokumentumok száma ma meghaladja az egymilliót, s ezzel ez a világ legnagyobb tudományterületi archívuma.

Az arXiv-hoz és a PMC-hez hasonló tudományterületi repozitórium a *RePEc* (http://repec.org) a közgazdaságtan és a *CogPrints* (http://cogprints.org/) a kognitív tudományok (pszichológia, idegtudomány, nyelvészet, valamint a számítástudomány, a biológia, a filozófia és más tudományok egyes területei), valamint az *E-LIS* (http://eprints.rclis.org/) a könyvtár- és információtudomány területén.

A nyílt elérésű archívumok eddig felsorolt példái tudományterületi jellegűek, ám az utóbbi években egyre több *intézményi repozitórium*mal bővülnek a ROAR (http://roar.eprints.org/) és az OpenDOAR (http://www.opendoar.org/) regiszterek listái. Az egyetemek és kutatóintézetek által működtetett archívumok tartalmát az intézményben művelt tudományterületek határozzák meg. Az intézményi repozitóriumok alapja a szerzők cikkeinek saját archiválása. Az open access kezdeményezés hatására a kiadók kialakították szerzői archiválási- és copyright politikájukat, melyet a SHERPA projekt *RoMEO* listája (http://www.sherpa.ac.uk/romeo.php) tart számon.

A repozitóriumok az OAI-PMH protokollnak megfelelő leíró metaadatokkal látják el a digitális objektumokat, így biztosítják azt, hogy a világméretű keresők az ott archivált anyagokat indexeljék.

A tisztán OA-anyagok megtalálása nem volt mindig egyszerű, jó ideig a Michigani Egyetem keresőszolgáltatása volt az egyetlen segítség ezen a téren. Az *OAIster* (http://www.oaister.org/) digitális objektumok közös katalógusa, mely eredetileg tudományos Google-ként szolgált vol-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

na a keresőgépek számára nem látható, részben mélyweb anyagok kereséséhez. Ma közel 14 millió tételt indexel: digitalizált és digitálisan született könyveket és cikkeket (pre-, ill. postprintet), szürke irodalmat, kéziratokat, audio-, kép- és video- dokumentumokat, adatfájlokat – minden elérhető, érvényes digitális címmel és megfelelő metaadatokkal rendelkező tudományos tartalmat.

Az utóbbi években több nagy szolgáltató is jelentkezett ezen a pályán. Az Elsevier 2004-ben indított Scopus szolgáltatása az indexelt 14 ezer cím között 500 OA-folyóiratot figyel. A cég Scirus nevű keresője az OA-archívumokat és az OA-kiadókat is indexeli. A Thomson cég Web Citation Indexével kapcsolódott ebbe a folyamatba több száz intézményi repozitórium anyagának figyelésével.

A legújabb jelenség, a Scientific Commons (http://www.scientificcommons.org/) célja, hogy a szabadon elérhető tudományos irodalom legnagyobb kommunikációs eszközévé váljon. A gyorsan növekvő számú kezdeményezések és archívumok számon tartása nem egyszerű feladat. A projekt azonban nem csupán regisztrál, hanem a szétszórtan elhelyezkedő forrásoknak közös felhasználói felületet biztosít. A Scientific Commons számon tartja a repozitóriumokat, indexeli a teljes szöveges dokumentumokat, azonosítja a szerzőket, és megrajzolja társadalmi és szakmai kapcsolatrendszerüket.

Lektorálás

Az utóbbi évek másik jelentős fejleményei a lektorálás új formáira tett kísérletek. A kutatási eredmények lektorálásának létjogosultsága megkérdőjelezhetetlen, ám a technológiai környezet fejlődésével ennek módja is változik. A nyomtatott, papír-alapú korszakban a szerző kutatási területén dolgozó két-három szakember validálta lektorálás útján a cikkben közölt kutatás okait, módszereit, az eredmények értékelését, a következtetések legitimitását. Az elektronikus korszakban azonban nemcsak az új módszerek lehetősége, hanem szükségessége is felmerül. Számos új kísérlet közül néhány figyelemre méltó példát emelek ki.

1. A European Geosciences Union *Atmospheric Chemistry and Physics* (ACP) című interaktív, nyílt elérésű folyóirata újszerű online lektorálási módot vezetett be. A folyamat kétlépcsős, ahol egy gyors szemle során ellenőrzik a dolgozat tudományos és technikai minőségét (1. lépcső), majd elérhetővé teszik azt a folyóirat weblapján, és kezdetét veszi egy nyílt, interaktív eszmecsere, ahol a szerzőn és a bírálókon kívül a tudományos közösség más tagjai is hozzászólhatnak a cikkhez. A 2. lépcső 4–8 hétig tart, lezárása után a szerző beadhatja a cikk végleges változatát, amely a szerkesztés után megjelenik a folyóiratban. (http://www.atmospheric-chemistry-and-physics.net/index.html)

2. A Public Library of Science (PLoS, az egyik legismertebb OA-kiadó) 2006 decemberében indított PLoS ONE szolgáltatása tulajdonképpen az ACP módszerét terjeszti ki a természet- és orvostudomány területeire. A beérkező dolgozatokat a szerkesztőség megvizsgálja módszertani és gyakorlati szempontok szerint, majd azok nyílt lektorálásra kerülnek a PLoS ONE weblapján (http://www.plosone.org/home.action). A lektorálás folyamatos, a szolgáltatás online interaktív folyóiratként funkcionál: a cikkek osztályozhatók, ingyenes regisztráció után megjegyzések, kommentárok fűzhetők hozzájuk.

A PLoS ONE a Creative Commons Attribution License (CCAL)-t alkalmazza valamennyi publikációjára, melynek értelmében a copyright a szerzőket illeti, de megengedett a cikkek letöltése, újra felhasználása, nyomtatása, módosítása, másolása és terjesztése az eredeti szerző és forrás feltüntetésével – a szerző, illetve a kiadó engedélye nélkül.

A PLoS-folyóiratok nyílt elérésűek. Az általuk kidolgozott üzleti modellben a cikkek publikációjával kapcsolatos költségek (lektorálás, folyóirat előállítása, online szolgáltatás és archiválás)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egy részét a szerzők, illetve kutatás szponzorálók által fizetendő publikációs díj (jelenleg 1250 USD, de intézményi tagoknak kedvezmény jár, és a fizetést részlegesen vagy teljesen elengedik a forrással nem rendelkezők részére) fedezi. A szerkesztők és bírálók nem férhetnek a fizetési információkhoz, így biztosítják az értékelés tisztaságát.

3. 2005 augusztusában a legsikeresebb OA-archívum, az *arXiv* bevezette a Trackback szolgáltatást. Ennek lényege az, hogy a szakemberek saját honlapjukon / blogjukon kommentálhatják az arXiv cikkeit, majd blogjuk bejegyzéseit belinkelhetik az adott cikkhez az arXiv-ban.

A Web2.0 jelenség révén terjednek a tudományos információk létrehozásának, gyűjtésének és terjesztésének új módjai; a közösség együttműködésével létrehozott tartalmak a wikik és blogok, melyek formális lektoráláson ugyan nem esnek át, ám mégis erős értékelés alatt vannak (pl: http://www.openwetware.org/wiki/Main_Page).

Hitek és tévhitek a nyílt hozzáférésről

Huszonnégyezer lektorált folyóiratban két és fél millió tudományos cikk jelenik meg évente, melynek 15%-a válik szerzői archiválás útján nyílt hozzáférésűvé. A már említett RoMEO-listán 336 kiadó adja közre szerzői archiválási politikáját. A webhely statisztikája szerint a kiadók 69%-a engedi a szerzői archiválás valamilyen formáját (a pre-, ill. post-print közreadását). Egy másik felmérés szerint a folyóiratok 90%-a engedi a szerzői archiválást, ám a szerzők mégsem élnek ezzel a lehetőséggel.

Az elmúlt tíz évben több tudományterületen végezték el a nyílt hozzáférésű és a csak előfizetők számára elérhető cikkek idézettségének összehasonlító vizsgálatát (Hajjem, 2005, Lawrence, 2001). A felmérések statisztikai bizonyítékokkal szolgálnak a szerző által archivált és elérhetővé tett cikkek hivatkozásának (citációjának) tudományterülettől függő 25–250%-os emelkedéséről az előfizetéses cikkek idézettségéhez viszonyítva.

A nyílt hozzáférés előnyei legalább öt komponensből állnak:

1. időtényező: a szerzői archiválás rövidebb idő alatt több idézetet eredményez;
2. használat: több letöltés több citációt jelez/indukál;
3. verseny: az OA-cikkek relatív citációs előnye a nem nyílt elérésű cikkekkel szemben;
4. minőségi előny: a jobb minőségű cikkek OA előnye magasabb;
5. minőségi részrehajlás: a szerzők szívesebben archiválják a nívósabb cikkeiket.

Az intézményi repozitóriumok jelentései azt jövendölik, hogy intézményi mandátum nélkül a szerzői archiválás a jelenlegi 15% körül marad, míg egy kötelező rendelet esetén egy-két éven belül 95–100%-os szerzői archiválást lehet elérni.

Az elmúlt két-három évben ugrásszerűen megnőtt az intézeti és szponzori OA-rendeletek száma. 2006-ban a Wellcome Trust kötelező OA-archiválási irányelveit követte hat UK kutatási tanács nyilatkozata. Ausztráliában a Nemzeti Kutatási Tanács és a Nemzeti Egészségügyi és Orvosi Kutatási Tanács hasonló határozatai biztosítják az ausztrál nemzeti kutatások eredményeinek nyílt elérését. Az Európai Bizottság tanulmánya (http://europa.eu.int/comm/research/science-society/pdf/scientific-publication-study_en.pdf) javasolja a közpénzen finanszírozott kutatások nyílt archiválási kötelezettségének a bevezetését

a) egyrészt az EU projektek támogatási feltételeként,

b) másrészt a tagállamok és az európai kutatási és tudományos szervezetek részére javasolja megvizsgálni ilyen jellegű mandátumok és nyílt hozzáférésű archívumok kialakításának lehetőségét.

Az egyes kutatás-finanszírozók (társaságok,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egyetemek) önarchiválásra vonatkozó rendeleteit a JULIET- (http://www.sherpa.ac.uk/juliet/) és a ROARMAP- (http://www.eprints.org/openaccess/policysignup/) listákon tartják számon *(ld. 1. és 2. ábra).*

1. ábra

JULIET

Research funders' open access policies

Use this page to find a summary of policies given by various research funders as part of their grant awards. Information on the JULIET breakdown of these policies is given in the key below the table.

Research Funder (*linked to Juliet summary*)	Whether to archive	What to archive	When to archive	Country
Agence Nationale de la Recherche (ANR)	✓	✓	-	France
Arthritis Research Campaign (arc)	✓	✓	-	United Kingdom
Arts and Humanities Research Council (AHRC)	✓	✓	-	United Kingdom
Australian Research Council (ARC)	-	✓	-	Australia
Biotechnology and Biological Sciences Research Council (BBSRC)	✓	✓	-	United Kingdom
British Heart Foundation (BHF)	✓	✓	-	United Kingdom
Canadian Breast Cancer Research Alliance (CBCRA)	-	✓	-	Canada
Canadian Institutes of Health Research (CIHR)	✓	✓	-	Canada
Cancer Research UK	✓	✓	-	United Kingdom
CERN (European Organization for Nuclear Research)	✓	✓	-	Switzerland
Chief Scientist Office, Scottish Executive (CSO)	✓	✓	-	United Kingdom
Council for the Central Laboratory of the Research Councils (CCLRC now STFC)	✓	✓	-	United Kingdom
Department of Health / National Institute for Health Research (DoH/NIHR)	✓	✓	-	United Kingdom

2. ábra

ROARMAP

eprints

HOME | SOFTWARE | COMMUNITY | SERVICES | OPEN ACCESS

ROARMAP (Registry of Open Access Repository Material Archiving Policies)

as recommended by the **Berlin Declaration**

Register your Institutional Policy in ROARMAP:

English -- Arabic Chinese French German Hebrew Italian Japanese Russian Spanish

Register your Institutional Archive in ROAR

Country	Institution	OA Archive(s)	OA Policy
AUSTRALIA * **departmental-mandate**	University of Tasmania School of Computing	**[growth data]** http://eprints.comp.utas.edu.au/	Policy details
AUSTRALIA * **funder-mandate**	Australian Research Council	http://leven.comp.utas.edu.au/AuseAccess/pmwiki.php?n=General.UniPolicies	Policy details
AUSTRALIA * **funder-mandate**	National Health and Medical Research Council	http://leven.comp.utas.edu.au/AuseAccess/pmwiki.php?n=General.UniPolicies	Policy details
AUSTRALIA * **institutional-mandate**	Queensland University of Technology	**[growth data]** http://eprints.qut.edu.au/	Policy details
AUSTRALIA * **institutional-mandate**	University of Tasmania	**[growth data]** http://eprints.utas.edu.au/	Policy details
AUSTRIA	Foerderung der wissenschaftlichen Forschung	http://www.fwf.ac.at/de/public_relations/oai/index.html	Policy details
BELGIUM	Flanders Marine Institute	http://www.vliz.be/oma/mis.php O	Policy details
BELGIUM* **funder-mandate**	Research Foundation Flanders	**[growth data]** http://roar.eprints.org/	Policy details
BELGIUM*	Université de Liège	**[growth data]** http://roar.eprints.org/	

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A tudományos cikkek nyílt elérhetővé tétele erősen foglalkoztatja és megosztja a tudóstársadalmat[1]. A határozott (pozitív vagy negatív) vélemények mellett különösen térségünkben jellemző a tájékozatlanság mind a könyvtárosok, mint a kutatók körében. Az információhiány mellett a tévhitek okoznak rendkívüli károkat és akadályozzák a kommunikációt a nyílt hozzáférést támogató kollegák és a kutatók között. A leggyakoribb tévhitek – amint azt az alábbiak illusztrálják – könnyedén cáfolhatók.

1. *„AZ ISI nem indexeli az OA-folyóiratokat."*
A Thomson Scientific körülbelül 200 nyílt elérésű, s számos ún. hibrid folyóiratot (a hibrid folyóiratokban publikáló szerzők publikációs díj (publication fee) fejében nyílt hozzáférésűvé tehetik cikkeiket) indexel az ISI Web of Science-ben, az előfizetéses folyóiratok értékelésével megegyező kritériumok alapján. A vizsgált OA-anyag folyamatosan növekszik, s elkezdték a digitális repozitóriumok anyagának indexelését is.

2. *„Az OA-folyóiratok gyenge minőségűek."*
A folyóiratok minőségének jelenlegi mérőszáma az impakt faktor (IF), melyet a Thomson Scientific cég citációs szolgáltatásának (Journal Citation Reports, JCR) részeként egy több mint ötven éves képlet (a folyóirat előző két évben megjelent cikkeire adott évben kapott idézetek száma osztva a folyóiratban az előző két évben megjelent cikkek számával) alapján számít. Annak ellenére, hogy ez a képlet az egyéni teljesítménynek igen gyenge mércéje, mindeddig a JCR maradt a legismertebb és legelterjedtebb mutatója a folyóiratok, és ezen keresztül a kutatások minőségének. A Web of Science adatbázisban indexelt OA-folyóiratok közül több igen magas impakt faktorrral büszkélkedhet, pl. a PloS Biology, amely első hivatalos impakt faktorával az Általános Biológia kategória élére tört.

3. *„A publikációs díj fizetése korrumpálja a lektorálást."*
Ha ez igaz lenne, az rendkívül romboló hatású lenne a tudományos kommunikáció rendszerére. De nem igaz. Az OA-folyóiratok tűzfallal választják el a lektorálási folyamatot a publikációs díjfizetés rendszerétől. Ezt a tévhitet terjesztő kiadók az utóbbi időben maguk is hibrid folyóiratokat indítottak, ezért ez a vád valószínűleg eltűnik majd.

4. *„Az OA-folyóiratok üzleti modelljei nem fenntarthatóak."*
A fenntartható OA-üzleti modellek kidolgozása és kipróbálása folyamatos. A fenntarthatóság forrásai a publikációs díjon kívül a szponzori támogatás, hirdetések és nyomtatott változat árusítása. Sikeres példa a 40 folyóiratot kiadó Medknow Publications OA-modellje: a nyomtatott változat előfizetés alapú, a cikkek ingyenesen elérhetők online. E modell bevezetése óta megnőtt a beküldött cikkek száma és a hivatkozások száma is, sőt az előfizetések száma is emelkedett.
Két teljesen üzleti alapú kiadó, a BioMed Central (160 folyóirat) és a Hindawi Publishing Corporation (52 cím) cikk előállítási költségre (APC) építette üzleti modelljét.

A tudományos hatásvizsgálat alternatív módszerei

A kutatók szerzői archiválási aktivitása leginkább kötelezvényekkel érhető el, ám a mandátumok kiegészíthetők hozzáadott szolgáltatásokkal, melyek érdekeltté teszik a kutatót abban, hogy cikke az intzményi archívumban elérhető legyen.
Ilyen szolgáltatások lehetnek a publikáció terjesztése mellett: az intézmény tudományos termésének számon tartása, akkreditációs információk szolgáltatása, önéletrajzok bibliográfiájának készítése, valamint a publikációk hatásvizsgálata.
Az intézményi repozitóriumok és a kapcsolódó nemzetközi projektek szakértőinek figyelmét az köti le, hogyan lehet pontos számszerű adatokat kivonni a különböző platformokon mű-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ködő, sokféle felépítésű archívumokból, azaz hogyan lehetne az archívumok használatának mutatóit a Web Citation Index és más hasonló szolgátatások számára értelmezhetővé tenni?
A nyílt hozzáférés eszméje úgy teljesedhet ki az egyetemeken és kutatóintézetekben, ha az intézményi repozitórium számszerűen igazolható módon növeli az anyaintézmény eredményeinek használatát mind a szó passzív (olvasás), mind aktív (idézés) értelmében.
A megoldás kulcsa az archívumok interoperabilitásában és a használati statisztikák szabványosításában rejlik. A szabványos használati statisztika a megbízható hatás-számítás alapja. Ha sikerül kinyerni és megvizsgálni a bibliográfiai adatokat (melyhez szükséges ezek tárolásának és kommunikációjának szabványosítása) az intézményi archívumokból, megvalósulhat a nyílt elérésű citáció-számítás.

Követhető példák

CDS: CERN Document Server

A CERN (Európai Nukleáris Kutatási Szervezet) több mint ötven éve a részecskekutatás fellegvára. Ez idő alatt a preprintek megosztása bevett gyakorlattá vált az ott dolgozó kutatók között, mely az utóbbi tíz évben a CERN könyvtára által gondozott intézményi repozitórium formájában manifesztálódott.
A CERN dolgozóinak tudományos termése évente körülbelül kétezer cikk és tízezer konferenciákhoz kapcsolódó dokumentum (bemutatók, poszterek, előadás-jegyzetek, stb.). Ezeknek a anyagoknak a tárolására és szolgáltatására 1993-ben létrehozták a CDS nevű intézményi repozitóriumot, mely 1996-ban összeolvadt a könyvtár katalógusával, így ma közös felhasználói felületen érhetők el.
Az adatbázis jelenleg közel egymillió rekordot, közöttük 450 ezer nyílt hozzáférésű preprintet tartalmaz, s napi átlagos gyarapodása 280 tétel.
A keresés hatékonyságának növelésére a fizikailag hasonló tételeket, illetve az egyes kutatócsoportok számára fontos anyagokat több száz (!), önállóan is kereshető gyűjteménybe sorolják.
A CERN dolgozói számára kötelező leadni publikációikat a Könyvtárba, ám ez a gyakorlatban kevesebb mint 50%-os adatszolgáltatást jelent. A publikációk nagy részét rendszeresen lefuttatott webes keresések során azonosítják és gyűjtik be, így a kurrens dokumentumok feldolgozottsága közel 100%-os.
A retrospektív digitalizálási projektek eredményeként a CERN alapítása (1954) óta publikált tudományos anyagok 54%-a teljes szöveggel elérhető a CDS adatbázisban.
A már említett (és nem teljesen hatékony) szerzői archiválási rendelet mellett közvetlen e-mailekkel és reklámkampányokkal igyekeznek növelni a szerzők adat- és dokumentumszolgáltatási aktivitását. Indirekt módon ugyanezt a célt szolgálja a repozitórium fejlesztési stratégiája: a felhasználói igényeket követő, folyamatosan bővülő szolgáltatásokkal igyekeznek az archívumot nélkülözhetetlenné tenni a kutatók mindennapi munkájában.
Természetesen a könyvtári szolgáltatások középpontjában is a repozitórium áll: a sokféle és bonyolult objektum leírására az adatbázis a rendkívül flexibilis MARCXML formátumot használja, automatikus tárgyszó-generálást és bibliográfia-kivonatoló szolgáltatást dolgoztak ki.
Az egyes tételek népszerűségének mérésére a Google PageRank és a Citebase módszereinek alkalmazásával, a szerver logfájljaiból generált használati statisztika alapján készülnek a nézettségi és letöltési toplisták, valamint az automatikus ajánlások (*„azok, akik ezt a cikket megnézték, megnézték a következőket is:”*).
Különböző alkalmazásokkal (wiki, fórumok és üzenőfalak, automatikus értesítés feltöltésekről, kosár használata, tartalom-értékelés), valamint az adatfeltöltéshez és fájlkonverzióhoz vezető gyorslinkek segítségével lopják be a szolgáltatást a kutatók desktopjára.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

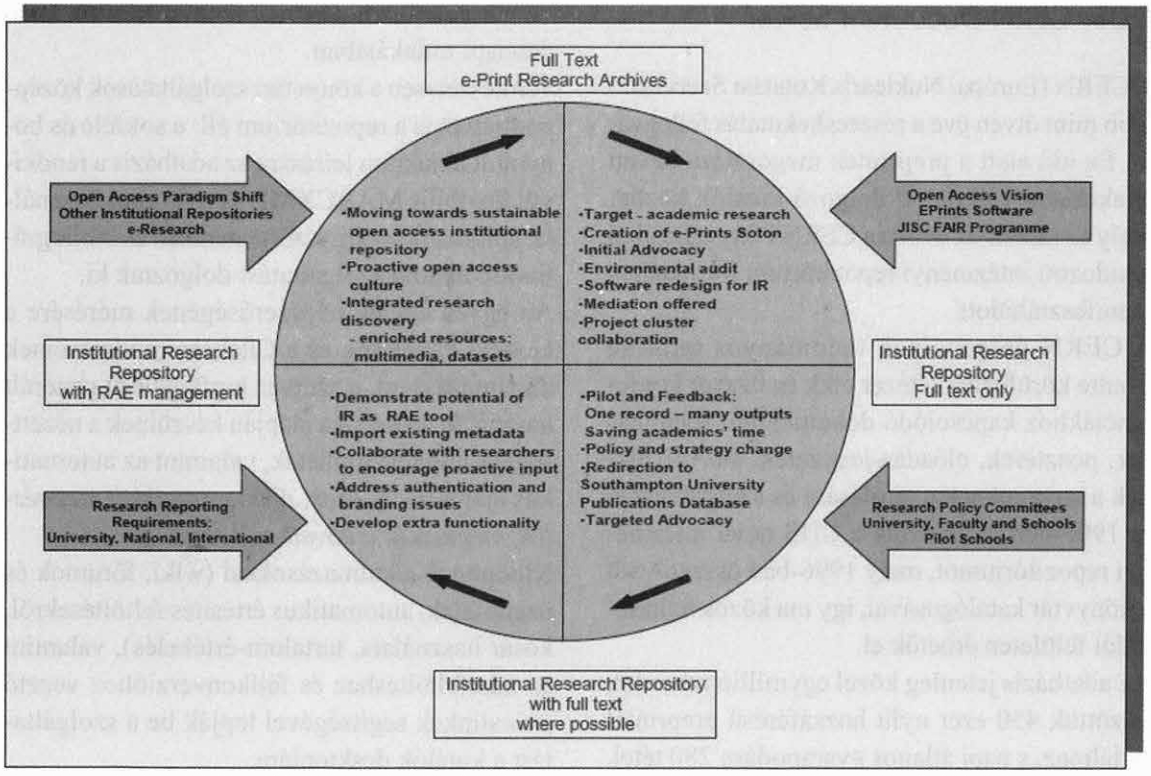
TARDis: University of Southampton e-Prints

Az intézményi repozitóriumok jelentőségét felismerve az Egyesült Királyságban a JISC (Joint Information Systems Committee), az információs rendszerek finanszírozásáért felelős bizottság FAIR (Focus on Access to Institutional Repositories) nevű programjában 2002 és 2005 között több egymást kiegészítő projektet finanszírozott (DAEDALUS, ePrints UK, HaIRST, RoMEO, SHERPA, TARDis, Theses Alive!).
A University of Southampton TARDis (Targeting Academic Research for Deposit and Disclosure) projektje révén a könyvtár intézményi repozitóriumával különböző funkciókat egyesítő, az egyetem vezetésének támogatását élvező szolgáltatást hozott létre.

A projekt során létrejött egy multidiszciplináris intézményi repozitórium (e-Prints Soton: http://eprints.soton.ac.uk) az egyetemen egy korábbi projekt során kifejlesztett ePrint szoftver alkalmazásával, mely a nyílt hozzáférés támogatása és alkalmazása mellett jól használható a rendszeres akkreditációhoz (RAE: Research Assessment Exercise) szükséges jelentések előállításánál, s egyben az egyetem szellemi termésének számbavételére szolgál.
A projekt fontos csomagja volt a szolgáltatás népszerűsítése és a felhasználóképzés. A feltöltést maguk a kutatók (self-deposit), vagy minimális metaadat-információ és a dokumentum elektronikus beküldése után a projekt munkatársai végzik (mediated deposit).
Kitüntetett figyelemmel gondoskodtak az interoperabilitás lehetőségeiről az ePrint szoftvert használó intézményekkel együttműködve.

3. ábra

A TARDis projekt folyamatai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A projekt eredményeként publikált TARDis Routemap (*3. ábra)* a projekt folyamatát, átalakulását meséli el négy ciklusra osztva (Simpson, 2005):

1. Az eredeti elképzelés szerint a JISC a helyben fejlesztett ePrint szoftver alkalmazásával, a nyílt hozzáférés szellemében épülő teljes szöveges intézményi repozitórium létrehozását finanszírozta volna.

A projekt első lépéseként projekt-ismertető előadásokat tartottak a kutatóknak és az egyetem vezetőségének a nyílt hozzáférés és az intézményi repozitórium előnyeiről. Már az első bemutatók tapasztalata alapján felismerték, hogy a munkafolyamat és az eredmények szemléltetésére szükséges egy tesztadatbázis építése. Az egyetem vezetésével történt egyeztetések során kiderült: az intézményben hagyományosan gyűjtik a publikációk adatait akkreditációs és promóciós célokból. A vezetőség csak abban az esetben támogatta a TARDis projektet, ha egyúttal korszerűsítheti a bibliográfiai adatok begyűjtésének mechanizmusát is anélkül, hogy a szerzőknek kétszer kellene leadniuk publikációik adatait.

A projekt teljes újragondolására volt szükség: a nyílt hozzáférés eszméjére épülő intézményi repozitórium helyett teljes szöveg feltöltésére és tárolására is alkalmas publikációs adatbázis jön majd létre. A demo-adatbázis építése során átdolgozták, újratervezték a meglevő ePrints szoftvert, s felvetődött az elhelyezett anyagok tárgyi besorolásának szükségessége is.

2. A következő tanszéki, intézeti szintű bemutatók célja az egyes egységek sajátos igényeinek felmérése volt. Számos tanszék saját publikációs-, illetve teljes szövegű adatbázissal rendelkezett. Egyértelművé vált, hogy előre kidolgozott modellekkel nem fognak boldogulni, teljesen egyénre szabott együttműködésekben kellett gondolkozni. Minden egység maga óhajtotta definiálni az adatbázisban regisztrált publikációk körét, s teljesen eltérő volt az adatbevitel preferált módja is: egyes tanszékek közvetlen adatbevitelt, míg mások meglevő adatbázis tartalmának konverzióját választották. A próbafeltöltések bizonyították a metaadatok minőségi ellenőrzésének szükségességét, ám a helyes rekordok előállítására szánt időt reális határok között kellett tartani.

Hozzáadott szolgáltatásként a rekordokban megjelent az Egyetemi Könyvtár által előfizetett cikkek elektronikus változatának linkje.

3. A 3. szakaszban részletesen átgondolták, hogyan lehetne a szolgáltatást akkreditációs jelentések előállítására használni.

Biztosították az önálló tanszéki adatbázisok kialakításának lehetőségét, és a projekt végéhez közeledve előtérbe került a szolgáltatás fenntarthatóságának kérdése.

4. A projekt végére az e-Prints Soton 5000 rekordjából 1500 tartalmazott teljes szöveget. 2005 februárjában *Stevan Harnad* neve alatt megjelent a University of Southampton open access politikája („az intézmény publikációs adatainak teljes körű számbavétele promóciós és akkreditációs célból, lehetőség szerint a teljes szöveg tárolásával"), melyhez az e-Prints Soton biztosítja az infrastrukturális hátteret.

Az adatbázis akkreditációs jelentésekhez használt szolgáltatása rendkívüli módon ösztönzi a feltöltési kedvet és az adatbázis használtságát.

2004 decemberében az egyetem sajtóközleményben tette nyilvánossá határozatát az Egyetemi Könyvtár által működtetett intézményi repozitórium finanszírozásáról. Ezzel a döntéssel a repozitórium az egyetem kutatási infrastruktúrájának központi részévé vált.

A TARDis Routemap esettanulmány és útmutató (hogyan telepítsünk sikeres repozitóriumot egy nagy multidiszciplináris egyetemre). A sikeresség fenntarthatóságot jelent: élő szolgáltatást, melyet elfogad és használ az egyetem kutatói közössége, és „megvesz", vagyis költségvetésileg támogat az egyetem vezetése. A sikeresség

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

titka, vagyis a projekt konklúziói:

- a repozitóriumot szolgáltatásként és nem projektként kell kezelni;
- hatékony technikai-informatikai támogatás a felhasználói igények azonnali lereagálásához;
- közvetett feltöltés szükséges, és egyben biztosítja a kutatók és könyvtárosok közötti párbeszédet;
- nagyarányú és sokrétű, valamennyi érintett csoportra irányuló ismertető-bemutató rendszer – advocacy;
- a metaadatok minőségi ellenőrzése fontos és erőforrás-igényes, ám mindenképpen bizonyos határok között tartandó feladat
- a kutatók az egyszer elkészített adatrekordot többször, különféle célokra szeretnék használni.

Az ePrints Soton a University of Southampton kutatási eredményeinek digitális repozitóriuma, mely tudományos cikkeket, könyveket, könyvfejezeteket, konferenciaanyagokat, monográfiákat, szürke irodalmat, posztereket, prezentációkat, PhD dolgozatokat tartalmaz, de tervezik 3D-, audio- és multimédia-fájlok befogadását is.

A TARDis projekt során jelentős fejlesztést hajtottak végre a GNU EPrints szoftveren, s a metaadat- és bibliográfiai formátumokkal folytatott munka új funkciókkal bővítette a keretrendszert.

A projekt eredményeképpen létrejött tanulmányok (környezettanulmány, kutatási körülmények felmérése, az intézményi repozitóriumok által használt „tárgyszórendszerek" listája) haszonnal forgatható ajánlott olvasmányok az intézményi repozitóriumokkal és nyílt hozzáféréssel foglalkozó szakemberek, könyvtárosok számára.

***

A tudományos kommunikáció változása és a nyílt hozzáférés kezdeményezés fejlődése párhuzamos, egymással kölcsönhatásban levő folyamat. A fejlesztők az OA alkalmazásokat a kutatói szokások figyelembe vételével, azok kiszolgálására alakítják. A tudományos kommunikáció pedig a technikai, infrastrukturális és ideológiai lehetőségeket maximálisan kihasználva, egyre nagyobb mértékben alakul át. A hatás-kölcsönhatás két jól működő példája a CERN-ben és a University of Southamptonban végzett munka. Ma mindkét intézményben központi rendelet kötelezi a kutatókat cikkeik elhelyezésére az intézményi archívumban.

Az interneten nyíltan elérhető információk átalakítják a kutatók információszerző szokásait, megváltozik a publikációs platform: az OA-kiadóknál lerövidül a publikáció megjelenésének ideje, az önarchiválás fokozatosan a munkafolyamat részévé válik. A nyílt elérésű dokumentumok megjelennek a citáció- és hatásvizsgálatok tárgyaként a tudományos munka értékelésében. Az új információforrások szétfeszítik a zárt adatbázisok szabta keretet, ezért az alkalmazásokban, módszerekben gyökeres változás, szemléletváltás következik be.

Mit tehet a könyvtár?

Azt, hogy változtat: szerepet, szemléletet, stratégiát. A megváltozott terep megismerése, felmérése után egyértelmű, hogy a kutatási-publikálási folyamatban a könyvtárnak továbbra is helye van. Ez egy új szerep, mely nagyfokú aktivitást igényel: naprakész információkkal, folyamatos felhasználói kapcsolatokkal koordinálhatjuk az anyaintézményben folyó tudományos munkát egy megfelelően kialakított publikációs adatbázis és/vagy intézményi archívum kialakításával.

Magyarországon talán nem egyformán befogadóképes még a tudóstársadalom ezekre az újdonságokra. Ám úgy gondolom, tudatosan készülnünk kell, hogy a megfelelő helyzet kialakulása esetén kész tervvel, javaslattal állhassunk elő.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Irodalom

BÁNHEGYI Zsolt: Nyílt Hozzáférés Kezdeményezés (Open Access Initiative) – Kitekintés és körkép. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 50. évf. 2003. 6–7. sz. 236–249. p.

BRINDLEY, L.: Re-defining the library. = Library Hi Tech, 24. vol. 2006. 4. no. 484–495. p.

Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities http://www.zim.mpg.de/openaccess-berlin/berlin_declaration.pdf

Directory of Open Access Journals http://www.doaj.org/

GILES, J. : Encyclopaedias go head to head. = Nature, 438. vol. 2005. 900–901. no. 7070. p. doi:10.1038/438900a

HAJJEM, C.: – GINGRAS, Y. – BRODY, T. – CARR, L. – HARNAD, S.: Open Access to Research Increases Citation Impact. http://eprints.ecs.soton.ac.uk/11687

HAJJEM, C. – HARNAD, S. – GINGRAS, Y.: Ten-Year Cross-Disciplinary Comparison of the Growth of Open Access and How it Increases Research Citation Impact. 2005. http://eprints.ecs.soton.ac.u/11688

KARÁCSONY Gyöngyi.: Debreceni Egyetem elektronikus archívuma: a nyílt hozzáférés lehetőségei. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 54. évf. 2007. 8. sz. 345–351. p.

LAWRENCE, S.: Online or Invisible? = Nature, 411. vol. 2001. 6837.sz. 521. p.

PEPE, Alberto – YEOMANS, Joanne: Protocols for Scholarly Communication. [2006.] http://arxiv.org/abs/cs.DL/0611005

SIMPSON, Pauline: TARDis Project Final Report. [2005.] http://eprints.soton.ac.uk/16122/

SWAN, Alma: What is New in Open Access? = LIBER Quarterly, 16. vol. 2006. 3–4. no.

Jegyzet

1. Csak néhány példa az elmúlt évek tudományos folyóiratokban megjelent kapcsolódó cikkeiből:

HARNAD, S.: The self-archiving initiative. = Nature, 410. (26. April, 2001.) 1024–1025.

WREN, J.D.: Open access and openly accessible: a study of scientific publications shared via the internet. = British Medical Journal, 330. (14. May, 2005.) 1128–1129.

SHATTIL, S.J.: Open access, yes! Open access, no! = Blood, 103, 9. (2004) 3257.

WALKER, T.J.: Authors willing to pay for instant web access. = Nature, 411. (31. May, 2001.) 521.

LAWRENCE, S.: Free online availability substantially increases a paper's impact. = Nature, 411. (31. May, 2001.) 521.

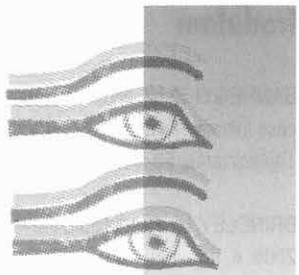
Csillag a holló árnyékában – Vitéz János és a humanizmus kezdetei Magyarországon

Az Országos Széchényi Könyvtár 2008. június 15-ig látogatható, a Reneszánsz év rendezvényeihez kapcsolódó kiállításán újra látható az első Magyarországon nyomtatott könyv, a Cronica Hungarorum, valamint néhány nyelvemlék, köztük a Jókai- és a Festetics-kódex.
Az OSZK először állítja ki Kálmáncsehi Domokos breviáriumát és első alkalommal tekinthető meg a Münchenből kölcsönzött Lívius-kódex is.
Vasárnaponként a gyereklátogatókat múzeumpedagógiai programok várják.
Részletes program és további információ: www.oszk.hu

***

Az Országos Széchényi Könyvtár és a Gondolat Kiadó közös kiadásában megjelent a Nemzeti Téka sorozatban:
Borsos Attila: A magyar időszaki kiadványok repertóriumai II. Annotált bibliográfia c. kötet.
Megrendelhető: kiadvany@oszk.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtári és információs szakemberek kompetenciái, tulajdonságai, minősítési szintjei

GREBOT, Agnes – HANGODI Ágnes

A könyvtári terület 2003–2007 közötti stratégiájának negyedik, a könyvtárosi életpálya vonzóbbá tételével foglalkozó stratégiai bizottsága küldetésnyilatkozatában a következőket fogalmazta meg: a könyvtárosnak, az információmenedzsernek rendelkeznie kell a legújabb szakmai ismeretekkel a dokumentum- és információszolgáltatás területén, és az ismeretek mellett olyan speciális tudásnak is birtokában kell lennie, amely empatikussá teszi a hátrányos helyzetű könyvtárhasználókkal történő foglalkozásra[1]. A bizottság munkatervének[2] a könyvtáros pályán való működéssel foglalkozó fejezete célul tűzte ki a könyvtárossal szemben megfogalmazott szakmai elvárások tisztázását. E szakmai elvárások egyik lehetséges mérőműszere az a CERTIDocnak nevezett európai uniós minősítési rendszer, amelynek időről időre frissített útmutatója, a CERTIDoc-ot tartalmazó *LIS*[3] *Euroguide* 2006 végétől már magyarul is hozzáférhető, használható, alkalmazható[4].

A minősítési rendszer első csírái Franciaországban bújtak elő[5]: a francia könyvtáros egyesület, az ADBS már 1995 és 1998 között olyan útmutatókat állított össze, amelyek nemzeti szinten összesítették a szakma, vagyis a könyvtári és információs szolgáltatások jellemző munkaköreit és tulajdonságait. 1997-ben az Információs Egyesületek Európai Tanácsa (ECIA)[6] DECIDoc néven projektet kezdeményezett, majd az Európai Közösség Leonardo da Vinci programja keretében anyagi támogatást is szerzett ehhez. 1998 és 2001 között a projekt keretein belül először Európa teljes területére kiterjedő felmérést készítettek azokról a kompetenciákról[7], amelyeket a könyvtári és információs szakemberek munkájuk során hasznosítanak[8]. A felmérés remek lehetőséget biztosított az európai szakmai szervezetek közötti kapcsolatfelvételre, a minősítéssel kapcsolatos rendszeres kommunikáció kialakítására.

A felmérés alapján állították össze 1999-ben az első útmutatót, amely azonban szinte már a publikálás pillanatában elavult. Az ilyen típusú útmutató kiadásának az a legfőbb célja és haszna, hogy a megírás pillanatának állapotát rög-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zítse, vagyis csak abban az esetben töltheti be a szerepét, ha folyamatosan használják és rendszeresen frissítik. Mivel az Euroguide 1999-es kiadásáért felelős szervezetek tisztában voltak ezzel, 2000-ben az Euroguide Követő Bizottság (SCEF[9]) irányításával meg is kezdték a módosítás munkálatait: a bizottság összegyűjtötte a legutóbbi kiadás javítására, módosítására, ill. az új kiadás előkészítésére vonatkozó kéréseket és javaslatokat.

2002-ben a munka újra egy projekt védőszárnyai alá került, továbbra is a Leonardo-program támogatásával: ez lett a CERTIDoc (Certification européenne des professionnels de l'information-documentation). A projekt célja egy olyan egységes szakmai minősítő rendszer létrehozása volt, amely az információs szektor legkülönbözőbb szakemberei számára európai szinten biztosítja a diplomák, a felkészültség és a szakmai tapasztalat kölcsönös elismertségét, megkönnyítve ezzel többek között az Európai Unióban a szabad munkavállalást. A projekt résztvevői: az ADBS (L'Association des professionnels de l'information et de la documentation, Franciaország), a DGI (Deutsche Gesellschaft für Informationswissenschaft und Informationspraxis, Németország) és a SEDIC (Sociedad espanola de documentación e información cientific, Spanyolország) – egy brüsszeli egyetem és egy párizsi, információmenedzsmenttel foglalkozó iroda közreműködésével. A résztvevők konzorciumot alapítottak, és megfogalmazták alapokmányaikat: a konzorcium és a minősítő szervezetek működését leíró általános szabályzatot, az értékelési és a minősítő eljárás menetét (beleértve a minősítést végző értékelők felkészítésének és elfogadtatásának, ill. a zsűri szervezésének szabályait) és az önértékelési útmutatót.

A projekt első lépése ismét egy kérdőíves felmérés volt: egyrészt arra keresték a választ, milyen szakmai minősítő rendszerek léteznek Európában a könyvtári-információs szakma területén; másrészt tudni szerették volna, hogyan fogadták az európai államok információs és dokumentációs szervezetei az új, egységes minősítő rendszert, milyen tartalmi és technikai kritériumokkal tudnák/szeretnék azt alkalmazni saját szakmai környezetükben; harmadrészt hírt akartak adni az illetékes szakmai szervezeteknek a CERTIDoc projekt elindulásáról, tartalmáról, célkitűzéseiről. A 2003 januárjában e-mailben kiküldött összesen 94 kérdőívből áprilisig 35 érkezett vissza, közülük 31 volt értékelhető. Mindössze 8 szervezet jelezte, hogy már rendelkezik saját minősítő rendszerrel, a többiek pedig pozitívan nyilatkoztak az egységes európai rendszer kialakításáról és alkalmazásáról.

Magyarországról a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) kapott (és küldött vissza) kérdőívet, amely az értékelhetők közé került. A felmérés második kérdésére az egyesület igennel válaszolt, s kifejtette: *„A Magyar Könyvtárosok Egyesülete azon a véleményen van, hogy a szakmai minősítés terén az Európai Unió tagállamainak azonos alapelveket kell követniük, de ugyanakkor fontosnak tartja az eltérő speciális feltételek és tradíciók figyelembevételét is."*[10] Egyáltalán nem véletlen tehát, hogy a 2007 szeptemberében az MKE által elindított *Versenyképes ország – versenyképes könyvtárossal* projekt[11] egyik alappillére a CERTIDoc-ban rögzített kompetenciák elfogadása és alkalmazása a magyar könyvtári és információs szolgáltatások területén.

A projekt végrehajtásának második szakaszában (2003. március–november) a konzorcium rendszerbe foglalta és szabályzattal erősítette meg a minősítő szervezetek által alkalmazható minősítő eljárást, és megtörtént az 1999-es útmutató teljes frissítése is[12]. Végül 2004 tavaszán megindult a minősítő bizottságok és az értékelést végző munkatársak képzése, majd elkezdődött az új rendszer ismertetése: 2004. október 4-én Brüsszelben egy konferencián 17 európai ország információs-dokumentációs szövetségének mutatták be az új európai szintű szakmai minősítő rendszert[13].

A Katalist hasábjain ekkor, 2004 végén adott hírt a CERTIDoc-ról *Agnes Grebot*, az ADBS

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

magyar származású munkatársa, akinek személy szerint is komoly, ösztönző szerepe volt – és van – abban, hogy az útmutató honosítása megtörtént és nemsokára a magyar könyvtárosok is elindulhatnak az európai minősítés egyelőre még járatlan útján[14].

Az első – azóta már megtett – lépés tehát a kompetenciákat, tulajdonságokat és minősítési szinteket tartalmazó LIS Euroguide magyar változatának elkészítése volt. A stratégiai bizottság megbízása alapján a Könyvtári Intézet 2005 novemberében hivatalos szerződést kötött a CERTIDoc-ot létrehozó munkaközösséget irányító ADBS-sel, majd 2006 végére, a külföldi partnerrel való többszöri egyeztetés, további kompetencia-alapú szakmai anyagokkal való összevetés után elvégezte a fordítás munkálatait[15]. A továbbiakban a kötet tartalmának, szerkezetének és lehetséges használatának ismertetésére kerül sor.

Szakmánk az utóbbi harminc évben nagy változáson ment keresztül: a számítógépek és a velük együtt járó új technológiák, logisztikai eszközök forradalmasították a könyvtári környezetet. Az információk kezelése széles körben elterjedt, mindenki ügyévé vált, mindenki állít elő és terjeszt információt. Ebből az alaphelyzetből, a megváltozott szakmai környezet igényeiből kiindulva a szerepeket is újra kellett definiálni: a források átadása helyett egyre inkább metodikai és technikai segítséget kérnek a felhasználók, az új könyvtári környezet pedig új dokumentációs területeket teremt, a többéves diplomák elévülnek, a diplomával nem rendelkezők még inkább háttérbe szorulnak az újabban diplomát szerzett generációk mellett, a továbbképző tanfolyamok nem reagálnak elég rugalmasan az új igényekre – mindez új képességekkel (kompetenciákkal) rendelkező könyvtári és információs szakembereket kíván.

A LIS Euroguide szerkesztői a kötet bevezetéséhez tartozó Áttekintésben a következőképpen fogalmaznak erről:

„A szakma képviselői biztosak abban, hogy a könyvtári és információs szolgáltatások szakemberei eleget tesznek alapvető küldetésüknek, azaz elvégzik az információkeresést (és birtokában vannak annak a tudásnak is, hogy hol lehet az információt megtalálni), a felhasználók tájékoztatását, az információ minőségének javítását célzó információgondozást, az információ menedzselését és könnyen hozzáférhetővé tételét, valamint az információ eljuttatását azokhoz, akik igénylik – legyen szó akár felhasználókról, akár ügyfelekről. Bár a küldetés nem változott, a feladatok végrehajtásához szükséges eszközök az utóbbi időben erőteljesen átalakultak. A munkakörnyezetet elárasztó új és egyre professzionálisabb technológiák a könyvtári és információs szakemberek számára is elérhetővé váltak. […] A technikai újdonságok miatt a szakmára nagy nyomás nehezedik, ugyanakkor a társadalmi igények növekedése miatt fejlődnie kell. Az információ a modern társadalom fejlődésének nélkülözhetetlen alapja, és mint ilyen, igen keresett és kiaknázásra váró árucikk. […] A szakmában végbemenő változások egyik konzekvenciája az új foglalkozások elszaporodása. […] A szakma lényeges változásokon ment keresztül, de szemléletünk változása ennél is nagyobb mértékű volt. Azok az egyesületek, amelyeknek tagjai részt vettek az Euroguide megalkotásában, meg vannak győződve e kettős szakmának a mélységesen egyedülálló jellegéről, valamint a benne foglalt speciális szakterületek eredetiségéről, mert a könyvtári és információs szakterület foglalkozásai […] mind a demonstrálandó szakértelmet, mind az általuk betartandó etikai elveket tekintve alapvetően megegyeznek. Az Euroguide megalkotásában részt vevő egyesületek célja az volt, hogy ez a kiadvány egyértelműen mutasson be és tegyen világossá minden rész-szakterületet.”[16]

Kiknek szól az útmutató? Az összeállítók a következő csoportokat jelölték meg[17]:

1. A nagyközönségnek, hogy világos legyen, melyek is a könyvtári és információs szakma területei, milyen munkafolyamatokból

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

áll, milyen szaktudást és képességeket igényel;
2. Azoknak a szakembereknek, akik szeretnék jobban megismerni munkakörüket, és megtudni, hogy versenyképességük megtartása érdekében milyen szaktudást kell megszerezniük vagy továbbfejleszteniük;
3. Azoknak a szakembereknek, akik szeretnének foglalkozást változtatni, minősítésükön javítani, valamint azoknak, akiknek új önéletrajzot kell írniuk;
4. Olyan emberi erőforrás-menedzsmenttel foglalkozó munkatársaknak, akik precízen szeretnék meghatározni az alkalmazni kívánt szakemberek munkakörét;
5. Pályaválasztási tanácsra szoruló fiataloknak, akik tudni akarják, hogy rendelkeznek-e a könyvtári és információs szakterület műveléséhez szükséges képességekkel;
6. Azoknak a szakembereknek, akik kiegészítő és továbbképzés elvégzésével munkahelyi pozíciójukat kívánják erősíteni;
7. Oktatási és képzési menedzsereknek képzési programjuk továbbfejlesztéséhez, ill. olyan oktatóknak, akik célkitűzéseiket a szakmai közönség elvárásainak megfelelően szeretnék megújítani;
8. Olyan szakembereknek, akik egyrészt a felhasználók kompetenciáit szeretnék fejleszteni abból a célból, hogy értékelni tudják a felhasználók információs kultúrájának szintjét; másrészt olyanoknak, akik az információs kultúrának nemcsak a terjesztésében, hanem alakításában is részt akarnak venni.

E csoportok feltételezett érdeklődésének kíván megfelelni az útmutató világos és áttekinthető szerkezete két nagy, alapvető fejezetben (1. fejezet: szakterületenként és szintenként csoportosított kompetenciák; a kompetenciákat kiegészítő tulajdonságok; a kötetben a vonatkozó témában leggyakrabban használt kifejezések definíciói, tárgymutató. 2. fejezet: szakmai minősítési szintek). A kompetenciák csoportosítása tehát e két szempont szerint történt a kötet összeállítása során.

Az első szempont szakterületi: a szakterületek tevékenységek és feladatok sorozatai[18], ezekből összesen harminchármat nevez meg az útmutató, de annak érdekében, hogy könnyebben áttekinthetők legyenek, összesen öt nagyobb kategóriába sorolja ezeket[19]:

I csoport – Információ ***(12 szakterület)***

I01 – Felhasználói és ügyfélkapcsolatok
I02 – A könyvtári és információs szolgáltatások környezetének megértése
I03 – Az információval kapcsolatos jogok alkalmazása
I04 – Tartalom- és tudásmenedzsment
I05 – Az információforrások azonosítása és értékelése
I06 – Az információ elemzése és szolgáltatása
I07 – Információkeresés
I08 – Gyűjteménymenedzsment
I09 – Állománygyarapítás
I10 – A dokumentumok kezelése
I11 – A munkahelyi környezet és berendezés kialakítása
I12 – Termék- és szolgáltatás-koncepció

T csoport – Technológia ***(5 szakterület)***

T01 – Információs rendszerek számítógépes tervezése
T02 – Alkalmazások számítógépes fejlesztése
T03 – Publikálás és szerkesztés
T04 – Internet-technológia
T05 – Információ- és számítástechnika

K csoport – Kommunikáció ***(7 szakterület)***

K01 – Szóbeli kommunikáció
K02 – Írásbeli kommunikáció
K03 – Audiovizuális kommunikáció
K04 – Számítógépes kommunikáció
K05 – Idegen nyelv használata
K06 – Interperszonális kommunikáció
K07 – Intézményi kommunikáció

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

M csoport – Menedzsment ***(8 szakterület)***
M01 – Általános információmenedzsment
M02 – Marketing
M03 – Értékesítés és terjesztés
M04 – Költségvetési menedzsment
M05 – Projekttervezés és -menedzsment
M06 – Helyzet-megállapítás és értékelés
M07 – Emberi erőforrás-menedzsment
M08 – Oktatási és képzési menedzsment

E csoport – Egyéb tudományos ismeretek[20] ***(1 szakterület)***
E01 – Egyéb területek

A kompetenciák második csoportosítási szempontja a szintek szerinti. Az összeállítók négy olyan szintet határoztak meg, amelyek a gyakorlatban a leggyakrabban fordulnak elő[21]:

1. *Alapvető ismeretek.* Az a szakember, aki képes használni a rendelkezésére álló eszközöket, és birtokában van a szakterületéhez kapcsolódó alapvető ismereteknek (alapvető szókincs, egyszerűbb feladatok végrehajtása).
2. *Gyakorlati vagy technikai ismeretek.* Az a szakember, aki rendelkezik az alapvető eszközökkel kapcsolatos szakmai tudással, speciális és ismétlődő feladatokat képes végrehajtani, valamint képes arra, hogy az adott szakterületen gyakorlati tudásának felhasználásával együttműködjön más szakemberekkel. Felismeri és értelmezi az igényeket, s ennek alapján fejlesztésekre, ill. új szolgáltatások kialakítására vonatkozó javaslatokat tesz. (az első igazán szakmai szint!)
3. *Az eszközök hatékony használata.* Az a szakember, aki nemcsak ismeri, hanem ismertetni és használni is tudja a szakma módszereit. Képes egy adott helyzet értelmezésére, döntéshozatalra és új eszközök kifejlesztésére.
4. *A módszerek hatékony használata.* Az a szakember, aki birtokában van a szakmai módszertan ismeretének és ezáltal képes új rendszereket alkotni. Képes az intézményen vagy intézményi hálózaton belüli információ áttekintésére és menedzselésére.

E szintek térnek vissza majd konkrét megnevezésekkel a kötet második nagy fejezetében.

Az útmutató a szakterületeket szintenként, a könyvtári és információs szolgáltatások és foglalkozások különböző alapelemeiből vett példákon keresztül mutatja be, egy-egy szinthez általában három-négy-öt (esetenként még több) különböző példát sorolva fel:
I09 – Állománygyarapítás[22]

> A könyvtári és információs szakember meghatározza és bevezeti az állomány és a gyűjtemények fejlesztési irányelveit. Kiválasztja a beszerzendő információforrásokat (dokumentumokat, termékeket, szolgáltatásokat stb.). Az állományt az érvényben lévő általános szabályok szerint gyarapítja.

Példák az 1. szintre
1. Utasítás alapján be tudja szerezni a könyvtári dokumentumokat és egyéb anyagokat.
2. Ismeri és érti az olyan kifejezések jelentését, mint pl.: beszerzés, rendelés, megrendelőlap, számla, költségek, nyugta, készpénz-fizetés, árkedvezmény könyvtárak számára, szállító, szállítás stb.
3. Képes az előfizetett dokumentumok érkeztetését lebonyolítani.

Példák a 2. szintre
1. Összehasonlítja a dokumentumok beszerzésének módjait (on-line vásárlás, nyomtatott vagy elektronikus megrendelés, kölcsönzés, bérlés, ajándék, letétbe helyezés, licence stb.) annak érdekében, hogy adott esetben a leghatékonyabbat tudja kiválasztani.
2. Képes egy adott dokumentum meghatározására elektronikus vagy nyomtatott eszközöket használni.
3. Ismeri a termékek, dokumentumok és szol-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gáltatások lehetséges szállítóit, képes összehasonlítani áraikat vagy árajánlatokat kérni.
4. Figyelemmel kíséri a termékeket, a szolgáltatásokat a megrendeléstől a szállításig; jelzi a beszállítónak, ha késést tapasztal; gondoskodik arról, hogy a dokumentumot vagy a termékeket a megrendelésben megadott helyre szállítsák.

Példák a 3. szintre
1. Képes összeállítani egy pályázatot, feladatleírást és szerződést berendezések vagy szolgáltatások beszerzéséhez.
2. Képes licence- és vásárlási feltételekről tárgyalni, illetve alvállalkozói, kiszervezési megállapodásokat kötni.
3. Meg tudja szervezni a szolgáltatás-megrendelések elfogadásának visszaigazolását.
4. Az állománygyarapítás költségkímélő módja érdekében dokumentumcserére vonatkozó gyakorlatot alakít ki.

Példák a 4. szintre
1. Hatékonyan alkalmazza a dokumentumokra vonatkozó beszerzési eljárásokat, és meghatározza a teljes szállítási folyamatot.
2. Nyilvános értékesítésnél elővételi jogot gyakorol. Nyilvános gyűjtemények által kiadott dokumentumokból példányokat igényel.
3. Képes koordinálni a fontos beszerzési projektekben vagy az adatszervezésben érintett különböző szolgáltatókat és partnereket (intézményen belülieket és külsőket egyaránt).
4. A speciális termékek és szolgáltatások elfogadásához minőségellenőrzési folyamatokat honosít meg és ellenőriz.
5. Magángyűjtemények átadásával, illetve letétbe helyezésével kapcsolatos tárgyalásokat folytat.

Lásd még:
M03 – Értékesítés és terjesztés

A kötet első részének másik jelentős egysége a kompetenciákat kiegészítő, azokat összekötő építőelemek, a tulajdonságok felsorolása. Ez idáig csak a képességekről esett szó, pedig a viselkedés, az attitűd a szakmai munkában legalább ilyan alapvetően fontos tényező: befolyásolhatja az adott személy tevékenységének hatékonyságát, munkakörnyezetbe való beilleszkedését, és azt is, hogyan tudja gazdagítani a csapat teljesítményét[23]. Az útmutató általánosan elfogadott tulajdonságokat gyűjtött össze: olyanokat, amelyekkel nemcsak a könyvtári és információs szakemberek rendelkeznek (hiszen tulajdonságainkat nem veszítjük el akkor sem, ha szakmát váltunk), de mindegyiket a szűken vett szakmai szituációkban vizsgálta. Az előzetes felmérések összesen hat szituációt eredményeztek, ezeken belül összesen húsz tulajdonság jelenik meg[24]:

A – Személyes kapcsolatok
1 – Önállóság
2 – Kommunikációs készség
3 – Nyitottság
4 – Empátia
5 – Csapatszellem
6 – Tárgyalási képesség
7 – Pedagógiai érzék

B – Kutatás
1 – Rendszerező képesség

C – Elemzés (analízis)
1 – Elemző képesség
2 – Kritikus gondolkodás
3 – Szintézisre való képesség

D – Kommunikáció
1 – Diszkréció
2 – Érzékenység

E – Irányítás
1 – Kitartás
2 – Precizitás

F – Szervezés
1 – Rugalmasság

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2 – Előrelátás
3 – Döntésképesség
4 – Kezdeményezőkészség
5 – Szervezőkészség

Az útmutató második része a szakmai minősítési szinteket[25] mutatja be: négy szintet különböztetve meg egymástól, méghozzá hierarchikus sorrendbe állítva őket. A hierarchia kritériumai[26]:

- a szabadság mértéke (kezdve attól a személytől, akinek be kell tartania a szabályokat azok megértése nélkül egészen addig a személyig, aki képes alkalmazni, módosítani és újraírni e szabályokat),
- az önállóság mértéke,
- az elvégzendő feladatok jellegének összetettsége.

Valamennyi szint kiindulási pontja, hogy a szakember elérte az elméleti tanulmányok és a kultúra meghatározott szintjét, amelyet általános, szakirányú vagy egyetemi végzettség támaszt alá; birtokában van az információs szolgáltatások különböző területein szükséges alapvető ismereteknek (terminológia, a szakma gyakorlati szabályai); tudásának szinten tartása érdekében tudatosan tervezi szakmai fejlődését. A négy egymásra következő szint[27]:

1. szint:
Könyvtári és információs asszisztens

- rendelkezik valamilyen alapszintű szakképzettséggel,
- ismeri a szakmai gyakorlati szabályait (módszerek, szabványok),
- a megtanult szabályok megbízható alkalmazásával el tud végezni egy vagy több olyan feladatot, amelyekre speciálisan felkészítették,
- egy magasabban kvalifikált szakember irányítása alatt dolgozik,
- gyakran egy csapat tagja, amelyben hatáskörét a vezető határozza meg és módosítja szükség szerint,
- tudja, hogyan kell rendeltetésszerűen használni az alapvető munkaeszközöket,
- képes arra, hogy jellemző hibákat felismerjen, és el tudja dönteni, hogy mely esetekben szükséges külső szakember segítségét hívni.
- **kompetenciái:**
  - az Információ (I) csoportban minden tevékenységi területen 1. szint,
  - a Technológia (T), Kommunikáció (K) és Menedzsment (M) csoportok összesen 20 tevékenységi területén tízben 1. szint, azzal a feltétellel, hogy minden egyes csoportban legalább két területen eléri az 1. szintet.
- **tulajdonságai:** csapatszellemhez való alkalmazkodóképesség, nyitottság, kitartás.

2. szint: Könyvtári és információs technikus

- különböző módokon megszerzett, elvégzett képzésben részesült, amelynek eredményeképpen jól ismeri a szakma gyakorlati szabályait (módszerek, szabványok) és az azokat irányító elveket,
- érti és céltudatosan, egyedi szituációkban képes alkalmazni ezeket az elveket,
- képes ellátni egy szervezett dokumentációs szolgáltatás különböző feladatait,
- munkájában más munkatársak kisebb csapata működhet közre, amelyben ő maga vezető szerepet tölt be,
- önállóan dolgozik, azonban egy felettes személynek beszámol munkájáról és követi annak utasításait,
- képes vállalni egy kis- vagy közepes méretű dokumentációs szolgáltatás működtetésének felelősségét,
- képes reagálni a dokumentációs rendszerben bekövetkezett hibákra, és azonnal a legszakszerűbb külső segítséget hívja a probléma elhárítására.
- **kompetenciái:**
  - az Információ (I) csoportban minden tevékenységi területen 2. szint,
  - a Technológia (T), Kommunikáció (K) és Menedzsment (M) csoportok összesen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

20 tevékenységi területén tizenegyben 2. szint, azzal a feltétellel, hogy minden csoportban legalább két területen 2. szintet ér el.

- **tulajdonságai:** csapatszellem, precizitás, diszkréció.

3. szint:
Könyvtári és információs menedzser

- olyan elméleti és gyakorlati képzésben részesült, amelynek eredményeképpen jól ismeri a szakma gyakorlati szabályait (módszerek, szabványok) és az őket irányító elveket,
- képes módosítani és megújítani ezeket az elveket,
- a legkülönbözőbb forrásokat használva és megfelelő technikai eszközöket alkalmazva képes megszervezni és működtetni egy meghatározott igényeket kielégítő, összetett információs rendszert,
- kész arra, hogy munkacsoportokat felügyeljen és vezessen, költségvetéseket kezeljen és projekteket irányítson,
- be tudja mutatni és bizonyítani tudja vezetési tapasztalatát,
- képes innovatív és előrelátó módon gondolkodni (pl. egy új dokumentációs rendszer kialakításával és működésbe helyezésével vagy egy információs rendszer új, költségcsökkentő üzemeltetési módjának kifejlesztésével),
- be tudja bizonyítani, hogy képes az ehhez kapcsolódó szolgáltatások megvalósítására.
- **kompetenciái:**
  - az Információ (I) csoportban minden tevékenységi területen 3. szint,
  - a Technológia (T), Kommunikáció (K) és Menedzsment (M) csoportok összesen 20 tevékenységi területén tizenkettőben 3. szint, azzal a feltétellel, hogy minden csoportban legalább két területen 3. szintet ér el.
- **tulajdonságai**: szervezőkészség, a döntésképesség és a kezdeményezőkészség.

4. szint: Könyvtári és információs szakértő

- rendelkezik mindazokkal az ismeretekkel és képességekkel, amelyek a könyvtári és információs menedzseri minősítéshez szükségesek (lásd a 3. szintet),
- különösen elmélyült tudást és tapasztalatot mutat fel a könyvtári és információs szolgáltatások egy speciális területén vagy egymást kiegészítő szakterületek egy csoportjában,
- e tudás és tapasztalat képessé teszi arra, hogy egy helyzetet minden szempontból értékelni tudjon, megoldást találjon egy új problémára, új módszert javasoljon és kritikusan viszonyuljon a szóban forgó szakterület elméleti koncepcióihoz,
- szakértői tapasztalata elegendően sokrétű és hosszú ideje fennáll,
- képes vizsgálatok lefolytatására, szakértői feladatok ellátására, valamint konzultánsi feladatok vállalására nagy intézményekben és szervezetekben,
- felelősséget vállal és részt vesz általa javasolt megoldások megvalósításában,
- elismerésnek örvend más szakértők körében, ismereteit és tapasztalatait közzéteszi, ennek érdekében gyakran használja a tudományos kommunikáció különböző csatornáit (szakmai folyóiratok, beszámolók, konferenciák).
- **kompetenciái:**
  - az Információ (I) csoport 7 tevékenységi területén 4. szint, 6 további területén 3. szint,
  - a Technológia (T), Kommunikáció (K) és Menedzsment (M) csoportok 20 tevékenységi területén tizenháromban 4. szint, azzal a feltétellel, hogy minden csoportban legalább két területen 4. szintet ér el.
- **tulajdonságai:** elemző képesség, a szintézisre való képesség, kommunikációs és oktatási készségek.

Az útmutató szerkezetének ismertetése után feltétlenül ki kell térnünk a minősítő eljárás[28] fo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lyamatára. Minősítést[29] csak a CERTIDoc konzorcium által arra felhatalmazott szervezetek adhatnak. A minősítésre jelentkezni jelenleg három szervezetnél lehet jelentkezni (ADBS, DGI, SEDIC), a nyelvi sajátosságoknak megfelelően. A szervezetek 2005 januárjától adnak ki minősítéseket[30]. A megszerzett minősítés öt évre szól, ezután meg lehet újítani, vagy magasabb szintű minősítésre lehet pályázni. A minősítés önkéntes, nem ad diplomát, nem kötelező a szakma gyakorlásához és nem elsősorban a fiatalokat (friss diplomásokat), hanem a sokéves tapasztalattal rendelkező kollégákat érintheti – és igen fontos eleme lehet a karrierépítésnek. A minősítő eljárás előfeltételei: a megpályázott szintnek megfelelő végzettség (felső- vagy középfokú); min. három (a három alacsonyabb minősítési szinten), ill. öt (a szakértői szinten) éves, a szakterületen szerzett szakmai tapasztalat. A diploma mellé vagy annak hiányában érdemes benyújtani az utolsó három évben elvégzett tanfolyamok időtartamát (óraszámban), elnevezését, a szervező intézmény nevét és a részletes tematikát tartalmazó összeállítást is. A jelentkezés előtt önértékelést kell végezni a korábban ismertetett, immár magyarul is hozzáférhető kompetenciaútmutató alapján (amely a szervezetek honlapján elektronikusan is elérhető) és össze kell gyűjteni a kompetenciákat igazoló okmányokat (ezek között lehetnek másik személy (munkahelyi vezető, munkatárs, team-tag egy projektben stb.) által kiadott referenciák. Ezekből ún. Jelentkezési csomagot/dossziét kell összeállítani és benyújtani nyolc héttel a kitűzött vizsgaidőpontok előtt négy példányban a különböző adminisztrációs adatokkal, életrajzzal (mindkettőt táblázatos formában)[31], motivációs levéllel együtt, és be kell fizetni az eljárási díjat[32]. A minősítő bizottság a beadott csomag tartalma, formája és teljessége alapján dönt arról, behívja-e a pályázót interjúra. Az interjú – amelyre mintegy két hét alatt lehet felkészülni – időtartama 45–75 perc, ebből az első tíz percben a jelölt mutatkozik be, majd 5–7 perces prezentációt ad elő egy szabadon választott, szakmai érdeklődését tanúsító témában. A maradék időben pedig a zsűri tagjai[33], az értékelők kérdeznek – az iratok alapján megállapítható kompetenciák mellett itt kerülnek igazán előtérbe a tulajdonságok[34].

Az interjút lebonyolító zsűri csak ajánlást tesz a pályázat elfogadására vagy elutasítására, a minősítés odaítéléséről a bizottság dönt. Pozitív döntés esetén a minősítést regisztrálják és a CERTIDoc honlapján elérhetővé teszik; negatív döntés esetén a bizottság meggyőző érveket sorakoztat fel a jelölt számára a továbblépést, az ismételt próbálkozást segítő lépések mellett. A minősítés folyamatát elutasítás esetén egy évvel később lehet újraindítani, fellebbezni csak eljárási hiba esetén lehetséges.

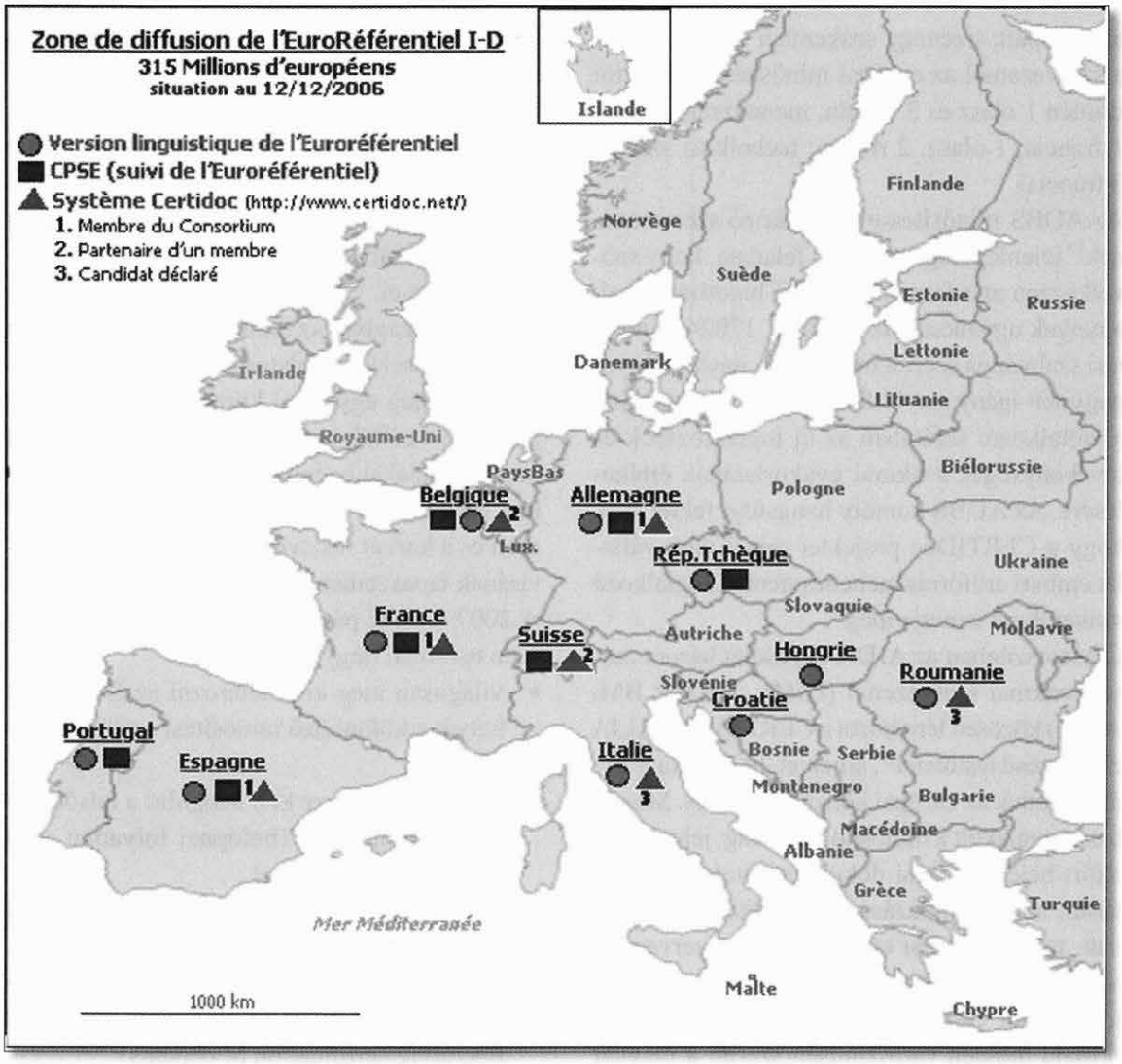
A megszerzett minősítés komoly előnyt jelent: a szakember számára a kompetenciaszint európai elismerése mellett nyomós érv lehet a munkáltatóval, a felhasználóval, a megrendelővel (térítéses információs szolgáltatások esetén) szemben, segítséget nyújthat az álláskeresésben; ezzel együtt hozzájárul a könyvtári és információs szakma elismeréséhez és átláthatóságához.

Az MKE szándékai szerint a későbbiekben létrejöhet majd itthon egy ún. előminősítő bizottság, amely segíthetné az igazi megmérettetésre való felkészülést, ugyanakkor hazai szinten maga is minősítést végezhetne.

Ahhoz, hogy ezeket a munkálatokat előkészíthessük, feltétlenül részt kell vennünk az útmutató módosításán, frissítésén dolgozó munkacsoportokban. Erre szerencsére megvan a lehetőség: legutóbb 2007. június közepén az ADBS CERTIDoc munkacsoportja külföldi meghívottak részvételével szervezett megbeszélést Párizsban. A megbeszélés célja az volt, hogy az európai szakmai egyesületek nyilvánítsák ki és erősítsék meg együttműködési szándékukat az információs szakemberek kompetenciáinak közös fejlesztésére vonatkozóan. A tanácskozáson tizenkét ország képviselői voltak jelen: a konzorcium eredeti tagjai mellett (akik közül Németország távol maradt) Csehország, az Egyesült

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Királyság, Horvátország, Magyarország, Olaszország, Portugália, Románia és Svájc. Magyar részről az OSZK Könyvtári Intézete (Hegyközi Ilona osztályvezető[35]) volt a résztvevő, hiszen az Intézet több éve kíséri figyelemmel a CERTIDoc-hoz kapcsolódó projekteket, és gondozta az Euroguide fordítását, közreadását.

A CERTIDoc térhódítása napjainkban Európában[36]

Jelmagyarázat:

- Az útmutató nyelvi változatai

▲ CERTIDoc rendszer: 1. konzorcium tagja
2. az ország partneri kapcsolatban állaz egyik konzorcium taggal
3. az országnak minősített tagja van

■ CPSE (SCEF, Euroguide Követő Bizottság)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A tanácskozáson a résztvevők beszámoltak az útmutató és a minősítési rendszer elfogadásának és alkalmazásának nemzeti példáiról. Franciaországban 2005-től kezdve alkalmazzák a CERTIDoc szabályait, és 2007 közepén korábbi minősítési rendszerük helyett be is vezették az európait; tizenegy szakember nyerte már el a szervezetnél az európai minősítést (szakértői szinten 1 olasz és 3 román; menedzseri szinten 1 francia, 1 olasz, 2 román; technikusi szinten 3 francia).

Az ADBS minősítéssel foglalkozó szervezetének[37] jelenlegi legfontosabb feladata, hogy szövetkezzen más francia minősítő bizottságokkal, amelyek ugyancsak az ISO/IEC 17024 minősítési szabványa szerint működnek, ugyanis egyre nagyobb igény merül fel mind az állami, mind a vállalkozói szférában az új foglalkozások és tevékenységek szakmai gyakorlatának értékelésére. Az ADBS komoly hangsúlyt fektet arra, hogy a CERTIDoc projektet minél több vállalat emberi erőforrás menedzsmenttel foglalkozó szakembere ismerje meg[38].

Olaszországban az AIDA egyesület három másik szakmai szervezettel (IAML, GIDFR BM, AIDB) közösen létrehozta a CERTIDoc-ITALIA elnevezésű testületet[39], amelyet 2007. január 31-én felvettek az európai konzorciumba is. Májusban megalakult a minősítő bizottság, jelenleg az előírt bejelentkezési dokumentumok összeállításán, megfogalmazásán és fordításán dolgoznak, továbbképzési tanfolyamokat szerveznek a leendő értékelőknek és az első vizsgára 10-20 jelentkezőt várnak. Ezt a gyakorlatot követheti majd minden valószínűség szerint a magyar szakmai szervezet is.

A belga szövetség (ABD/BVD) 2005. áprilisában írt alá partneri szerződést az ADBS-sel, ez megkönnyíti a belga szakemberek minősítésének folyamatát. Szervezetük holland nyelvű ága bemutatta a minősítési rendszert Hollandiában is.

Svájcban komoly előkészítő munka után három svájci szövetség (BBS, ASD, GRD) egyesült, létrehozva a svájci minősítési csoportot, majd 2007. január 31-én aláírták a partneri kapcsolatról szóló megállapodást az ADBS-sel.

A román ABIDOR képviselői 2007 februárjában személyesen keresték fel az ADBS munkatársait és tárgyalásokat folytattak a svájci és belga mintához hasonló partnerkapcsolat kialakításáról[40].

Portugáliában a Szakképzési Intézet az aszszisztensek szakmai profiljának elkészítésére használta az Euroguide-ot – itthon a Könyvtári Intézet az új/megújított OKJ-s szakma, a segédkönyvtárosi képzés kidolgozásakor hasonlóan járt el.

Spanyolországban az ezredfordulón kezdődtek a minősítéssel kapcsolatos munkálatok[41]. Az útmutatót főleg egyetemi környezetben használják azzal a céllal, hogy az abban meghatározott kompetenciákat beépítsék a bolognai folyamathoz csatlakozott felsőoktatásba. A konferencia cseh és a horvát résztvevői az útmutató lefordításának tapasztalatairól számoltak be.

A 2007 júniusi párizsi tanácskozás megállapította továbbá, hogy[42]

- világosan meg kell határozni az Euroguide helyét a különböző minősítési eszközök között;
- a minősítést össze kell hangolni a felsőoktatás átalakulásából (bolognai folyamat stb.) adódó fejleményekkel
- és az ISO/IEC 17024 (2003) szabvánnyal is, amely a minősítést végző szervezetekkel, intézményekkel kapcsolatos követelményeket rögzíti (General requirements for bodies operating certification of persons);
- stratégiai döntésekre, mégpedig több európai egyesület közös stratégiájára van szükség;
- rendkívül fontos az egyesületek, képző- és egyéb intézmények megnyerése, az európai minősítési kezdeményezés népszerűsítése, a lehetséges partnerek érdeklődésének felkeltése.

A francia kollégák a tanácskozás elé terjesztették

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a LIS Euroguide újabb, harmadik kiadásának teendőit – egyelőre eldöntendő kérdések formájában. A dokumentum frissítése máris elkezdődött, nyomtatásban való megjelenése a tervek szerint 2009 nyarán várható[43]. A munkafolyamatot azért kell körültekintően megszervezni, mert eddig tizenegy nyelvi változat készült el, ezek szövegét az új kiadással párhuzamosan módosítani kell... Az erre vállalkozó szakmai szervezetek a későbbiekben részt vehetnek a példatár szerkesztésében, ill. észrevételeket tehetnek a már szereplő és újonnan előterjesztett példákhoz is – valószínűleg a wikipédia kollektív szerkesztési módszerének alkalmazásával. A cél, azaz az új kiadás megvalósítása érdekében a 2008 februárjában kiírásra kerülő európai uniós pályázatokon a konzorcium tagjai indulni szeretnének, és felmerült a skandináv országok és nemzetközi egyesületek (EBLIDA, EUCLID stb.) bevonása is a programba. Az összejövetel lezárásakor *Jean Meyriat* professzor, az ADBS CERTIDoc-kal foglalkozó szervezetének elnöke felvetette, hogy érdemes lenne a megbeszélésen részt vett Csehország, Horvátország és Magyarország esetében megfontolni a partneri szerződés formájában megvalósítható csatlakozást a konzorciumhoz. Éppen ezért az összejövetel lezárása óta a Könyvtári Intézet munkatársai levelezés formájában folytatnak tárgyalásokat az ADBS munkatársaival a LIS Euroguide módosításában való részvétel és a magyar szakemberek minősítésének lehetőségeiről. 2008 májusában, a MKE Versenyképes ország – versenyképes könyvtárossal elnevezésű projektje záró konferenciájának keretében a személyes konzultációk, tárgyalások is megindulhatnak, hiszen a konferencián vendégünk lesz a CERTIDoc-konzorcium titkára, *Eric Sutter*.

Jegyzetek

1. http://www.ki.oszk.hu/107/e107_plugins/content/content.php?content.1388 [2008. január 4.]
2. http://www.ki.oszk.hu/107/e107_plugins/content/content.php?content.102 [2008. január 4.]
3. LIS = library and information services, könyvtári és információs szolgáltatások
4. www.certidoc.net, http://www.ki.oszk.hu/107/e107_plugins/content/content.php?content.104 [2008. január 4.]
5. BATTISTI, M.: Seminaire CERTIDoc. = In Documentaliste-Sciences de l'information, 2004. 4-5. 281-283. p.
6. 1992-ben alakult, az akkor már húsz éve fennálló Információs és Dokumentációs Nyugat-Európai Kerekasztal (WERTID) utódaként, a könyvtári és információs szolgáltatásokkal kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik az EU tagországaiban. Feladatai (alapszabály: 1992. október 23.): az információ fontosságának hangsúlyozása és értékének tudatosítása; részvétel az EU tájékoztatási politikájának kialakításában és fejlesztésében; a tagországok közötti információhasználatot gátló nyelvi és egyéb korlátok feloldása; a LIS fejlesztése oktatás és képzés segítségével. Tagok (2004): Belgium, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svédország. Vö. LIS Euroguide. Kompetenciák, tulajdonságok, minősítési szintek. Bp., Könyvtári Intézet, 2007. 13–15. p.
7. Kompetencia: a szakmai munka elvégzéséhez szükséges készségek együttese, valamint az ezeket átfogó szakmai eljárásrend ismerete. Alkotóelemei: tudás, módszerek és tulajdonságok. Mindezek hatékony gyakorlati alkalmazása a tapasztalat, jártasság. Ld. LIS Euroguide, 2007. Definíciók. 108. p.
8. PRÉVOT-HUBERT, M.: Les professionels de l'information en France de la formation initiale à la formation continue qu' à la certification profesionnelle. = Documentaliste-Sciences de l'information, 2004. 3. no. 185. p.
9. Francia névváltozatának rövidítése: CPSE.
10. A felmérés és a projekt részleteiről ld. KORENY Ágnes: CERTIDoc. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2005. 2. sz. 94–96. p. Az idézetet ld. 94. p.
11. A projekt részleteit ld. az egyesület honlapjának nyitóoldalán: http://www.mke.oszk.hu/.
12. MEYRIAT, J.: L'Euroreferentiel nouveau est arrivé! = Documentaliste-Sciences de l'information, 2004. 2. no. 124-125. p.
13. BATTISTI, M.: Seminaire CERTIDoc. = Documentaliste-Sciences de l'information, 2004. 4–5. no. 281–283. p.
14. Agnes Grebot tartotta 2007 szeptemberében a Versenyképes ország... projekt nyitókonferenciájának CERTIDoc-kal foglalkozó előadását is, melyben SUTTER, E.: Preparation des candidates à l'eurocertification (Bucarest, 26/04/2007. 54. p.) előadására is támaszkodott.
15. A szerződés megkötésekor a választás a lehetséges változatok áttekintése után végül nem a francia, hanem az angol nyelvűre esett. Az angol szöveget BALOGH Anna és HEDVIG Olga fordította, az angollal a magyart HEGY-

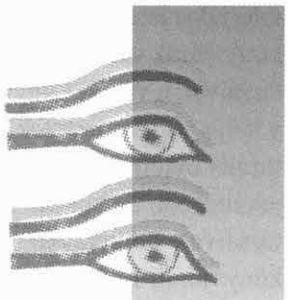
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖZI Ilona és NOVÁK István vetette egybe, a magyar szöveget pedig HANGODI Ágnes és MEZEY László Miklós gondozta.

16. LIS Euroguide, 2007. 25–27. p.
17. LIS Euroguide, 2007. 28. p.
18. Pl. a dokumentumok állományvédelme esetén tevékenység vagy feladat a javítás, a lopás elleni védelem, a tárolási feltételek biztosítása, a kötések készítése stb.
19. LIS Euroguide, 2007. 21-22. p.
20. A könyvtári és információs szolgáltatásoktól teljesen eltérő diszciplínák meghatározására szolgál: pl. azok a tájékoztató könyvtárosok, akiknek van egy másik szakirányú végzettsége (gyógyszerész, mérnök, nyelvész, történész stb.) vagy az a restaurátor, aki paleográfia szakot végzett, itt tudja „második szakját" a minősítési rendszerben érvényesíteni.
21. LIS Euroguide, 2007. 33. p.
22. LIS Euroguide, 2007. 61–62. p.
23. Pl.: egy tudományos szakkönyvtár restaurátora általában a szakterülete és az ott betöltött pozíció által meghatározott helyzetben van. Ugyanakkor egyik pillanatról a másikra egészen más szituációban is találhatja magát: meg kell tárgyalnia a munkaidőre vonatkozó kérdéseket a szakszervezet képviselőjével, számlákat kell aláírnia, külföldi vendégeket kell fogadnia – ilyenkor nem szakmai tudása, hanem veleszületett és kialakított tulajdonságai fogják befolyásolni, hogyan végzi el a feladatot. Vagy: ha mostanában álláshirdetéseket böngészünk, a legtöbb esetben elsők között említett elvárás a csapatszellem, a párbeszédre való nyitottság, a döntésképesség, a kitartás – és csak ezek után említik az állás betöltéséhez szükséges tanulmányokra, végzettségre vonatkozó feltételeket.
24. LIS Euroguide, 2007. 22–23. p.
25. Minősítési szint: egy személy helyét határozza meg az egy foglalkozáshoz (vagy hasonló foglalkozások csoportjához) tartozó tudást és jártasságokat különböző munkakörökre osztó minősítési skálán, vagyis a személy (elsősorban technikai) kompetenciáit, az általa végzett feladatok összetettségét, valamint az önállóság, a döntésképesség és az előrelátás fokozatait veszi figyelembe. Ld. LIS Euroguide, 2007. Definíciók. 108. p. [képzettségi szint], ill. 125. p.
26. LIS Euroguide, 2007. 126. p.
27. LIS Euroguide, 2007. 129–133. p.
28. A minősítés részletes folyamatát és feltételrendszerét a CERTIDoc General Rules című dokumentuma tartalmazza: http://www.certidoc.net/en/GeneralRules.pdf. Az eljárás részleteiről ld. pl. http://www.dgd.de/Quali Zertifizierung.aspx [2008. január 4.]
29. Minősítés: az egyének kompetenciáit és tulajdonságait igazoló, hitelesítő és rögzítő eljárás, amelyet előre meghatározott kompetencialista felhasználásával folytatnak le. Ld. LIS Euroguide, 2007. Definíciók. 109. p.
30. Vagyis nem szégyen, hogy magyar minősített egyelőre nincs… a cél ugyanis először az, hogy a minősítő bizottságnak, ill. a zsűritagságra felkérhető értékelői csapatnak legyen magyar tagja. Az MKE és a Könyvtári Intézet erőfeszítéseket tesz az ügyben: keresi azokat a szakembereket, akik alkalmasak lehetnek erre a feladatra.
31. Képzettség, továbbképzések, szakmai pozíció és beosztás, oktatásban való részvétel, egyesületi tagság, anyagi és személyi felelősség mértéke stb.
32. A DGI-nél az eljárás díja külső személyeknek 500, az egyesület tagjainak 400 Euro; az ADBS-nél az adminisztrációs költségként befizetett 50 Euro után a díj minősítési szintek szerint változó (100-210-450-650 Euro).
33. A zsűri tagjai maguk is menedzseri vagy szakértői szinten minősített szakemberek, nagy gyakorlattal rendelkeznek az emberi erőforrás-menedzsment területén és a zsűrizésre vonatkozó felkészítő képzésben vesznek részt. Beérkezett jelentkezési dosszié esetén a zsűri egyik tagja válik felelőssé a jelölt kompetenciaprofiljának megfelelő kulcsterületek szakértőinek kiválasztásáért.
34. Néhány interjú tapasztalatairól az utóbbi időben beszámolókat olvashattunk a KIT hírlevélben: Aline, aki technikusi szintű minősítést nyert; Egy zsűrielnök nyilatkozata; Georgette euromenedzser minősítéssel. Ld. www.gmconsulting.hu/inf/kit/hircsokor/certidoc.htm [2008. január 4.]
35. Hegyközi Ilonának a megbeszélésről készített részletes beszámolója megjelent a Könyv, Könyvtár, Könyvtárosban (2007. 6. sz. 37–41. p.), itt csak a tanulmány szempontjából fontos elemeket emeljük ki.
36. MEYRIAT, J.: La certification européenne. = Documentaliste-Sciences de l'information, 2007. 2. no. 172. p.
37. http://www.adbs.fr/site/carrieres/certifier/atout.php [2008. január 4.]
38. SUTTER, E.: L'Eurocertification prend de l'ampleur. = Documentaliste-Sciences de l'information, 2007. 1. no. 5. p.
39. http://www.certidocitalia.splinder.com [2008. január 4.]
40. A kapcsolat azóta létrejött, és jelentős segítséget nyújtott a román kollégák számára a minősítésre való felkészülésben. A Bukarestben megszervezett első vizsga 2007. októberében négy szakértői és egy menedzseri szintű minősítést eredményezett, a minősített kollégák közül többen az értékelők közé is bekerültek. Jelenleg két moldáviai jelentkezési dosszié vár elbírálásra. A tanácskozáson részt vett országok képviselői az év végén e-mailben értesülhettek ezekről az eredményekről. Vö. SUTTER, E. 5. p.
41. http://www.sedic.es/certificacion.htm [2008. január 4.]
42. HEGYKÖZI, 39. p.
43. MEYRIAT, J.: Documentaliste-Sciences de l'information, 2007. 2. no. 173–174. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kisvárosi könyvtárak szerepvállalásai

PÉTERFI Rita – TÓTH Máté – VIDRA SZABÓ Ferenc

Bevezetés

A Könyvtári Intézet kutatási és szervezetfejlesztési osztályán – kapcsolódva az intézet stratégiai tervéhez – 2007-ben kutatást folytattunk a kisvárosi könyvtárak körében. Azt vizsgáltuk, hogy milyen szerepeknek kell megfelelniük a mai kor városi könyvtárainak; ezek az elvárások mennyiben függenek a helyi társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális viszonyoktól; milyen a könyvtár és a könyvtáros státusza, presztízse a helyi kulturális közéletben; a könyvtár a helyi változásoknak serkentője vagy inkább elszenvedője; a statisztikákból kimutatható jelenségek mennyiben tükrözik az egyes intézmények valós helyzetét.

Első lépésben azokra az ötezer lakosnál kisebb településekre koncentráltunk, amelyek kistérségi központi státusszal rendelkeznek, várossá nyilvánításuk pedig az ezredforduló környékén történt. Ezeken a településeken a döntéshozók több szempontból is újszerű feladatokkal találták magukat szemben. Egyrészt a várossá nyilvánítás örömmámorát hamarosan felváltotta a tennivalók sokasága: át kellett alakítani az intézményi struktúrát, demonstrálni kellett a várossá nyilvánítás indokoltságát, és ami talán a legnehezebb, mindezekkel a faladatokkal nem lehetett a település határainál megtorpanni, a szolgáltatásokat – vagy legalábbis egy részüket – ki kellett terjeszteni a környező településekre, a kistérség egészére.

Vajon hogyan reagált mindezekre a helyi változásokra a „város dolgozószobája", a könyvtár? Mit jelent a gyakorlatban az „információs központ", a „tudásközpont", tudnak-e valós és hasznos információkhoz jutni a döntéshozók, a helyi lakosok, akarják-e, ill. tudják-e bevonni bűvkörükbe a környező településeket, tudják-e kiterjeszteni rájuk is a figyelmüket, szolgáltatásaikat?

Kutatási módszerünk a hazai szociográfia hagyományaira épült: a meglévő dokumentumok, statisztikák, korábban elkészült elemzések felhasználásával megrajzoltuk a könyvtár és társadalmi környezetének kapcsolatát, engedve az olykor szubjektív megközelítéseknek, de mindvégig tárgyilagosságra, a valóság sokoldalú bemutatására törekedve. Erősen támaszkodtunk a rendelkezésünkre álló objektív tapasztalatokra, bár mi magunk nem végeztünk extenzív adatgyűjtést. Elemeztük a helyi statisztikákat, helytörténeti dokumentumokat, sajtóközleményeket, korábban készült tanulmányokat. Félig strukturált

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

interjúkat készítettünk az érintettekkel: a megyei könyvtárak vezetőivel és módszertanos munkatársaival, a városi könyvtárak alkalmazottaival, a helyi polgármesterekkel, a jegyzőkkel, a kulturális bizottsági elnökökkel, valamint a város jelentősebb kulturális intézményeinek munkatársaival. Felkerestük a környező települések könyvtárait is, beszéltünk könyvtárhasználókkal, helyi értelmiségiekkel, megszólítottuk az utca emberét is. Elemeztük a könyvtár technikai, technológiai, infrastrukturális és személyzeti ellátottságát. Résztvevőként megfigyelést végeztünk könyvtári rendezvényeken, regisztráltuk a könyvtár hangulatát, esztétikai megjelenését, a településen belüli elhelyezkedését, a könyvtárosok kommunikációját.

A kutatás első fázisában régiónként egy-egy kisvárost, valamint annak környezetét kerestük fel. A mintánkba a következő települések kerültek be: az észak-alföldi régióban *Baktalórántháza*, az észak-magyarországi régióban *Cigánd*, a közép-dunántúli régióban *Enying*, a nyugat-dunántúli régióban *Pannonhalma,* a dél-dunántúli régióban *Sásd*, a közép-magyarországi régióban *Szob*. A dél-alföldi régióban nem találtunk olyan települést, amely megfelelt volna a mintaválasztási kritériumoknak, ezért ez az országrész kimaradt a kutatás első szakaszából.

Az érintett kistérségekről

Annak ellenére, hogy az ország különböző régióiból választottunk ki hat kistérséget, számos olyan vonás található, amelyek alapján leírhatók a rendszerváltást követően várossá lett, kistérségi központként is funkcionáló kisvárosok jellemző problémái. Ezek a települések többnyire olyan területeken vannak, ahol korábban nagyon hiányzott egy igazi város. Bizonyos települések a korábbi nagyközségi státusznak köszönhetően rendelkeztek vonzáskörzettel (pl. Szob, Sásd), mások egy nagyobb környékbeli város vonzáskörzetébe tartoztak, de attól földrajzilag viszonylag távol estek (pl. Cigánd Sárospatakhoz és Sátoraljaújhelyhez, Pannonhalma pedig Győrhöz). Egyik esetben sem szabad megfeledkeznünk arról, hogy nem véletlenül nem váltak ezek a települések természetes úton, tehát a népesség növekedése és a térségi feladatok tudatos felvállalása útján városokká. Közös probléma valamennyi friss város esetében az, hogy nem tudnak megélhetést adni az embereknek, lökést adni a térség gazdaságának, kulturális felemelkedésének. Egyik frissen várossá nyilvánított településen sem tapasztalhattuk, hogy a városi cím vagy a térségi központ státusz ténylegesen lendületbe hozta volna a térséget.

Az első számú közös probléma a munkanélküliség vagy legalábbis a helyben lévő üzemek, ipari létesítmények hiánya. Éppen az hiányzik, ami várossá teszi a legtöbb várost. Ezeken a településeken jellemzően az önkormányzat a legnagyobb munkáltató. Az emberek vagy ingáznak a környező nagyobb városokba, vagy – rosszabb esetben – segélyekből próbálják meg fenntartani magukat és családjukat. Ingázni csak akkor lehet, ha van hová menni. Nyugat-Magyarországon rendszerint legalább a nagyobb városok megélhetést tudnak biztosítani az embereknek, és ha valaki el akar menni dolgozni, az rendszerint el is tud.

A második általánosítható probléma a kisvárosok kultúrájában keresendő, és részben összefügg a munkalehetőségek hiányával. A hiányzó lehetőségek nyomán indul meg az elvándorlás, ami különösen a keleti és a dél-dunántúli megyékben jellemző. Elsősorban azok vándorolnak el, akik úgy érzik, hogy a helyben adódó lehetőségek nem nyújtanak eleget egy minőségi élet megteremtésére. Ez pedig főleg az értelmiségre, a diplomás fiatalokra jellemző, akik még kellő rugalmassággal bírnak ahhoz, hogy az ország vagy a világ más pontjain keressék a boldogulást. Ebből következik a kisvárosok szellemi értelemben vett leépülése: éppen azok mennek el, akik a kisvárosok szellemi életét fel tudnák pezsdíteni.

A könyvtáraknak ezeken a településeken valós

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

társadalmi problémákra kell hatékony válaszokkal szolgálni, a könyvtárosnak pedig a helyi közösségek szellemi értelemben vett vezérévé kell nőnie. Mivel a kisebb településeken ugyanezen problémák (munkanélküliség, kilátástalanság, szellemi leépülés) fokozottan jelentkeznek, a városi könyvtáraknak a környező községek kulturális életét is fel kellene lendíteniük. Fel kell-e mindezen feladatokat vállalniuk, alkalmasak-e erre a szerepkörre? Egyáltalán: milyen szerepet szánnak számukra a fenntartók, mit várnak el a lakosok, s mire képesek maguk a könyvtárak? Ha a kistérségi központok könyvtárai nem tudnak kisugárzó erővé válni, akkor a környező aprófalvak honnan remélhetnek szellemi támogatást?

A vizsgálatban résztvevő városok bemutatása

Baktalórántháza

Baktalórántháza Szabolcs-Szatmár-Bereg megye mértani közepén fekszik. Egy 25 km sugarú kör határán találhatók a megye nagyobb városai: Mátészalka, Nyíregyháza, Kisvárda, Vásárosnamény, Nagykálló és Nyírbátor. Amellett, hogy észak-déli és kelet-nyugati irányban is keresztezi főút, vasúti csomópont is egyben, sőt 9 távolsági autóbuszvonal is érinti. Baktalórántháza állandó lakosainak száma 3800 fő, de mivel itt található a megye egyik legnagyobb középiskolája – 1500 tanulóval – képzési központnak is tekinthető. Mivel a diákok mellett jelentős számban vannak azok, akik bejáróként dolgoznak a településen, ezért 5000 körüli azok száma, akik hétköznapjaikat a városban töltik.
A település Nyírbakta és Lórántháza 1930-as egyesítésével jött létre, 1912 és 1972 között 18 település járási székhelye volt, városi rangot 1993-ban kapott. Az infrastrukturális fejlesztéseknek köszönhető, hogy a víz, gáz, szennyvíz, telefon, út és kábeltelevízió lefedettsége 100%-os a városban. A településen két gyár működik: a bioüzem és a kábel-forgácsgyár.
Mivel a településen 44 fokos víz tör fel, ezért a befektetés után érdeklődők számára érdekes a Dégenfeld-kastély, amelynek meleg vizű strandja jelenleg is üzemel, de a tervek szerint itt wellness-központot, szállodát alakítanának ki. Érdeklődők vannak, szerződés még senkivel nem köttetett. A település határában található több mint 300 hektáros erdő egy része természetvédelmi terület. A nyírségi homokterületre jellemző két erdőtípus, a gyertyános-tölgyes és a gyöngyvirágos-tölgyes viszonylag érintetlen állományai maradtak itt fenn.

Cigánd

Cigánd a Bodrogköz egyetlen városa; területe 4,3 km^2, de a településhez tartozó földterület, vagyis a cigándi határ több mint 5 ezer hektárt tesz ki. Valaha ez a határ közel 6000 lakos megélhetését biztosította, de mára az állandó lakosság száma 3600 körüli. Cigánd Sátoraljaújhelytől 40, Sárospataktól 30 km-re van; a település a Tisza jobb partján fekszik, a túlparton Dombrád található. A folyó hét évszázados, néha fojtogató ölelésében szabadult ki a település az 1994-ben átadott közúti hídnak köszönhetően. Ezáltal időjárástól, évszakoktól függetlenül megnyílt az út Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, elsősorban a 15 km-re lévő Kisvárda irányába.
A Tisza-parti település a 15. század végétől tartozik Borsod-Abaúj-Zemplén megyéhez, de korábban volt, hogy szabolcsi településként tartották számon. Ennek oka feltehetően a megyehatárként is szolgáló szabályozatlan Tisza volt, mely az idők folyamán hol jobbról, hol balról kerülte Cigándot. Maga a folyómeder kettévágta a települést, az 1589-i összeírás még Kiscigánd és Nagycigándként említi. A Tisza mederváltoztatása, majd szabályozása után a két település összeépült, és 1923-ban hivatalosan is egyesült.
A túlparti Dombrád már évek óta sikeresen kihasználja a Tisza nyújtotta turisztikai lehetőségeket, s bár a természeti környezet itt is hason-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ló szépségeket tartogat az idelátogatók számára, Cigándnak ezt még nem sikerült kiaknáznia. Elképzelések voltak, tervek születtek egy Tiszaparti kemping kialakítására, de azt megépíteni még nem sikerült.

A polgármester a honlapon így ír a településről: *„Cigándon az élet sohasem volt könnyű, itt mindig, minden eredményért megszenvedtek az emberek.*" S mint azt az innen elszármazottak mondják, egészen rövid idő alatt szemlátomást gyarapodott, szépült a város, de a több évszázados elzártságból eredő lemaradást nem lehet néhány évtized alatt behozni. Arról a városról mondják mindezt, amelynek létével kapcsolatosan gyakorta hallani a megállapítást: ez a város falu. Való igaz, hogy a 2004-es várossá nyilvánítást megelőző, és az azt követő évek igyekezete jól látható a településen, azonban az eltelt idő még kevés ahhoz, hogy valódi városról beszéljünk. Már számos olyan intézmény található, amely a várossá válással együtt jelent meg Cigánd életében, s az ehhez szükséges épületeket is biztosítani igyekeznek. A településre érve szembe ötlik, hogy az arculat kialakítására saját koncepciót dolgoztak ki: egységes, faragott utcanévtáblák, egységesek az intézményfeliratok, s rendbe hozott és rendben tartott közintézmények sora.

A művelődési házban közszemlére állították azokat a terveket, amelyek a település továbbépítését, egy hatalmas szolgáltató központról szóló elképzelést hivatottak bemutatni. S hogy az itteniek is magukénak érezzék a változásokat, lakossági fórumot tartottak, ahol bemutatták és megvitatták az elképzelt terveket.

Az önkormányzat az elmúlt tíz évben a következő fejlesztéseket hajtotta végre a településen: az úthálózatot, a járdák nagy részét felújították vagy burkolattal látták el, kiépült a kábeltévé hálózat, megkezdte önálló adását a helyi televízió, és útjára indult a kéthavonta megjelenő *Cigándi Hírmondó*. A lakások nagy százaléka az utóbbi években alkalmassá vált a vezetékes gázzal történő fűtésre.

Enying

Enying Fejér megyei kisváros, városi rangját 1992-ben kapta. Ha az M7-es autópályán a Balaton felé utazunk, láthatjuk a városhoz vezető útjelző táblát. Bár a Balatontól mindössze 8 kilométerre fekszik, ez a közelség a városra nincs hatással. A település földrajzi elhelyezkedése kedvező, az M7-es és a 70-es számú főúttal a 64-es út teremt kapcsolatot, mely egyben a város főutcája is. Átmeneti táj az Alföld és a Dunántúli-dombság között. Enying 1961-ig járási székhely volt. Jelenlegi vonzáskörzetéhez 14 kisebb település tartozik. Ide már nem ér el az idegenforgalom; a turizmus mint megélhetési forrás nem tényező a lakosok életében. Egyetlen épület sincs, ami egy kicsit is városias jelleget adna Enyingnek. A Mezőföld déli részén tradícionálisan a mezőgazdaságból éltek az emberek, de a rendszerváltás után egyesek számára elkezdődött a környékbeli nagyobb városokba (Siófokra, Székesfehérvárra) való ingázás, mások munkanélkülivé váltak. Enying adminisztratív értelemben központnak tekinthető: egészségügyi és oktatási intézmények működnek itt, ahová a környékről is bejárnak. Másrészt közlekedési szempontból is központként funkcionál, a falvakból Enyingen kell átszállni a nagyobb városok felé. Korábban Tamási és Kaposvár irányába is járt vonat, de ezt a pályaszakaszt 2000-ben megszűntették, azóta vonatpótló autóbuszok közlekednek helyettük. Bár méreteit tekintve Enying kisváros, mégis van helyi autóbusz-közlekedés.

Enyingen a legnagyobb munkáltató az önkormányzat, illetve van egy kisebb üzem, a Fertília műtrágyagyártó cég, ahol szintén több embert foglalkoztatnak. Egy helyi fazekasmester szerint az itt élő emberek legfőbb problémája a „cselédmentalitás". Évtizedeken, évszázadokon át megszokták a felülről való függést, ami miatt képtelenek egyről a kettőre jutni. „Borzasztó megalázó helyzetbe tudnak kerülni emberek" – mondja.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Pannonhalma

Pannonhalma Győrtől 19 km-re, a Sokorói-dombságban fekszik, megközelíthető vasúton vagy a 82-es főúton. A település az apátsággal közös Pannonhalma nevet 1965 óta viseli. A több mint 4000 lakosú város a Sokoró-térség központja. A város úthálózatának 98%-a szilárd útburkolatú, a szennyvízelvezetés a településen csaknem teljes; a magánerős földgázberuházás 1996-ban befejeződött. Az elektromos energia- és az ivóvíz-szolgáltatás az egész településen megoldott. Saját hulladéklerakó telepe van, mely 10 környező település hulladékát képes fogadni. A telefonellátottság 1994 óta teljes, a jelenlegi igényeket kielégíti.

Pannonhalma egészen speciális helyzetben van az eddig bemutatott városokhoz képest. A Győrszentmártonból Pannonhalmává lett település identitásválsága külön tanulmányt is megérne. Most legyen elég annyi, hogy míg a város és az apátság korábban nevük alapján is hangsúlyosan külön álltak egymástól, most Pannonhalmaként közös néven jelenítik meg a fent és a lent kettősségét: az apátság a „fentet", a város a „lentet" jelenti. A névegyesítéssel a város sokat veszített, viszont az apátság semmit sem nyert. Pannonhalma városa nagyon kedves falu lehetett Győrszentmárton korában, amiből most lett egy olyan kisváros, ami gyakorlatilag képtelen saját magát a környező településekhez képest értelmezni, és csak a mindenféle szempontból föléje magasodó apátság jelenti a viszonyítási pontot. Mindez a térségi ellátásra is erősen rányomja a bélyegét.

A polgármester a munkahelyteremtést tekinti elsődleges feladatának, annak ellenére, hogy nem jellemző a településre a munkanélküliség. Az apátság idegenforgalmából szinte semmit nem tud profitálni a környezet. Akik turistaként idejönnek, azoknak nincs miért a városban maradniuk. Persze néhány vendéglő megél ebből a szerény forgalomból is, de mind az apátságban, mind pedig a városban úgy gondolják, hogy azért ennél sokkal többet ki lehetne hozni a sajátos helyzetből. Programot szeretnének adni a vendégeknek, fürdőt, wellness-központot álmodtak meg, amelyek megvalósítását a 2007-2013-as Nyugat-dunántúli Regionális Operatív Program keretében képzelik el.

A problémát Pannonhalmán nem a mindennapi megélhetés jelenti, sokkal inkább a közösség hiánya. Az emberek nem ismerik egymást a városban, nagyon sok a betelepülő, nem alakult ki egy olyan polgári mag, amely értéket képvisel. Aki beköltözött, az elsősorban azért tette, mert így nem kellett átszállni a munkába járáskor.

Sásd

Sásd a baranyai Hegyhát központja. A kistérség települései számára közlekedési csomópont is egyben, hiszen itt találkozik a Kaposvárt Pécscsel összekötő, regionális fontosságú 66-os számú főútvonal a Dombóvár és Pécs közötti közúti közlekedést biztosító 611-es számú fő közlekedési úttal. Sásd azon kisvárosok közé tartozik, amelynek nemcsak hogy van vasútállomása, de a személyvonatokon kívül az InterCityk is megállnak itt. Ez valójában nem elhanyagolható momentum a város életében, hiszen ezáltal teremtődik meg a világgal való közvetlen összeköttetés.

1850-ben Sásd járási székhelyű rangot kapott. Ettől kezdve a település fejlődése felgyorsult, a századfordulóra a „Hegyháti" járás kereskedelmi, gazdasági, közlekedési és közigazgatási központjává vált. Sásd 1970-ben lett nagyközség, majd 1995-ben városi címet kapott. A város életének meghatározó története, hogy a járási székhelyet 1979-től Komlóra helyezték át, ezzel a helyben lévő járásbíróság, rendőrkapitányság, földhivatal stb. a tőle 20 km-re lévő városba költözött.

Sásd és környékének jellegzetességeit vizsgálva mindenképp említést kell tennünk az itt élő nemzetiségekről: köztük is elsőként a svábokról. Bár jelentős részüket a II. világháború után

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kitelepítették, házaik, portáik itt maradtak, s az a csekélyke számú közösség, amely még ma is ezen a vidéken él, őrzi, ápolja ősei hagyományait, s életvitelükben, mentalitásukban nyomokban fellelhetők a sváb jellegzetességek.

Szob

Szob a fővárostól 70 km-re északra, a 12-es út és a Budapest-Párkány vasútvonal mentén fekszik. A város belterületét északról a Börzsöny, délről a Duna, nyugatról pedig az Ipoly határolja. Ezek a természeti adottságok jelentősen befolyásolták a település terjeszkedésének irányát, mivel egy hosszan elnyúló, északról dél felé futó település jött létre, így Szobnak nincs igazi városmagja. Az önkormányzat elképzelései szerint négy különböző funkció szerint szerveződő magot kívánnak kialakítani, ha már egy valós centrum nem hozható létre. Hogy valóban egy viszonylag hosszú település alakult ki, jól mutatja, hogy Szobnak két vasútállomása is van. A Duna-kanyar a fővárosban élők számára kedvelt kirándulóhely, s a település abban a szerencsés helyzetben van, hogy vonattal is megközelíthető. Mivel úgynevezett zónázó vonatok járnak ide, ezért a menetidő alig egy óra, s a szerelvények a Nyugati pályaudvarról csúcsidőben félóránként indulnak.

A település lélekszáma az elmúlt évszázadok során egyrészt a többszöri betelepítések, másrészt a munkaerő-piaci kínálat miatti spontán beköltözések, harmadrészt a természetes szaporulat miatt növekedett.

A 19. század nem elhanyagolható eseménye volt, hogy Szob járási székhely lett, amely közigazgatási helyzet egészen 1971-ig állt fenn. A trianoni békeszerződés megkötésével megszűnt Hont vármegye, melyhez korábban Szob is tartozott, s a Szobi járás Nógrád vármegye fennhatósága alá került. Ezzel egy időben kezdődött meg a település elmagyarosodása, mivel a szlovák családok elköltöztek onnan. A két világháború közti években, évtizedekben pezsgő élet zajlott Szobon. Ezekben az években a település ipari jellege erősödőben volt, mivel a terpentingyár mellett megkezdte működését a bor- és likőrgyár is.

Az érintett könyvtárak a statisztika tükrében

Amiben minden mintába bekerült település megegyezik, hogy valamennyien a rendszerváltozás után emelkedtek városi rangra: legkorábban a hétezer fős Enying (1992-ben), legkésőbb a háromezer fős Cigánd (2004-ben), valamint, hogy valamennyien kistérségi központként funkcionálnak. A többi jellemző alapján már korántsem ennyire egységes a kép. A lakosság létszámát tekintve Enying emelkedik ki: míg a többi városban 3–4000 lakos él, addig Enyingen több mint hétezer. Azonban a hétezer lakosú Enying semmivel nem érdemelt ki nagyobb alapterületű könyvtárat, mint Baktalórántháza vagy Sásd, ugyanakkor a pannonhalmi lakosoknak mindössze 110, a cigándiaknak pedig 153 négyzetméter jutott. Az egy lakosra jutó könyvtári alapterület tekintetében Sásd vezet (0,088 m^2), Pannonhalma viszont messzi az átlag alatt van (0,028 m^2).

A sásdi könyvtár pénzügyi vonatkozásban is jóval megelőzi a többieket: mind a könyvtárosok számát, mind a kiadások, mind a munkabérek tekintetében jóval az átlag fölött teljesít. Míg Sásdon 4 könyvtáros dolgozik, addig Pannonhalmán csupán egy főfoglalkozású könyvtáros van; míg Sásdon 2005-ben 23 millióból gazdálkodtak, aminek a felét a munkabérek tették ki, addig Cigándon és Pannonhalmán ennek az összegnek a harmadát találjuk.

Itt kell megemlíteni, hogy Cigánd és Sásd kistérségi könyvtári funkciókat is felvállalt: a sásdiak 19, a cigándiak 12 települést látnak el. A kiemelkedő sásdi adatok valószínűleg összefüggenek ezzel a ténnyel – azonban rögtön adódik a kérdés: az ellátóközponti funkció miért nem tükröződik ugyanígy a cigándi statisz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tikában is, hiszen a fenti mutatók tekintetében Cigánd a hat település között az utolsók között foglal helyet?

Az állomány nagysága szerint ugyancsak Sásd áll az élen ötvenezres darabszámmal, azonban közvetlenül utána felzárkózik Szob (44 ezer darabbal), Enying a majdnem 38 ezres darabszámával csak a harmadik, Pannonhalma pedig a kilencezres állományával a legutolsó helyre szorul. Mindezzel a rangsorral szinte teljesen megegyeznek az újság- és folyóirat-előfizetések adatai: Sásdon 86 féle időszaki kiadvány jár, Enyingen 55, Szobon 39, Pannonhalmán 16. Mindössze egy települést találunk, ahol egynél több példányban járnak a folyóiratok: Enyingen a példányok száma néggyel meghaladja a címek számát, a többi helyen azonban valamennyi időszaki kiadvány csak egy példányban található meg.

Az egy lakosra jutó könyvtárhasználók aránya Szobon a legmagasabb (19%), de meglepő módon, a leginkább hátrányos helyzetűnek tűnő Baktalórántháza csupán néhány tizeddel marad el ettől. Pannonhalma ebből a szempontból is az utolsó helyre csúszott. Szerencsére e képet némileg ellensúlyozza az a tény, hogy Pannonhalmán a városi könyvtár mellett hatalmas egyházi gyűjteményt, valamint jól felszerelt iskolai könyvtárt is találunk.

Jelentősen szóródnak az adatok a kölcsönzött dokumentumok száma szerint is: az enyingi mintegy 34 ezres éves kölcsönzéshez képest Pannonhalmán kevesebb mint a tizedét kölcsönözték.

Számítógépet és internetet minden helyszínen használhatnak az olvasók, persze az eddigiek alapján nem csodálkozhatunk azon, hogy míg Cigándon és Szobon 2–2 gép áll rendelkezésre, addig Enyingen 8, Sásdon pedig 19 vehető igénybe. A könyvtárközi kölcsönzés terén viszont az eddigi mutatók szerint rosszul teljesítő Pannonhalma viszi el a pálmát. Ennek magyarázatát majd később adjuk meg.

A statisztikai adatok alapján elmondhatjuk, hogy a vizsgált települések közül *Baktalórántháza* a második legrégebbi város, ennek ellenére a legtöbb mutató tekintetében gyenge eredményt produkált: az átlagosnál alacsonyabb volt az állománygyarapítás összege, az év folyamán leltárba vett állomány nagysága, a kölcsönzött dokumentumok, valamint a számítógépek száma. Viszont az átlagosnál jobb a helyzet az egy lakosra jutó könyvtári alapterület, valamint az egy lakosra jutó regisztrált használók tekintetében.

Cigánd és *Pannonhalma* viszonylag később váltak várossá, mutatóik szinte minden tekintetben az átlagnál jóval rosszabbak: kisebb az alapterület, alacsonyabb a költségvetés, kevesebb könyvet vásárolnak, és mindezek következtében alacsonyabb a látogatottság. Külön ki kell emelnünk, hogy Pannonhalma az egyetlen város a vizsgáltak közül, ahol csupán egy fő könyvtáros dolgozik. Cigánd helyzete azért is érdemel kitüntetett figyelmet, mert 2006-ban felvállalták a kistérségi könyvtári ellátás szerepkörét, miközben az összfeladatok ellátásához csupán két könyvtárost és két számítógépet tudtak biztosítani.

Enyingen és *Sásdon* sok tekintetben az átlagosnál jobbak a mutatók: átlag feletti alapterületen működnek, az átlagot jóval meghaladó gazdálkodási kerettel, gazdag folyóirat-állománnyal és számítógépes parkkal rendelkeznek.

Szob általában a középmezőnyben foglal helyet, kivéve a regisztrált használók arányát, amely alapján a legelső helyre került.

Szubjektív körkép a városi könyvtárakról

Az egyik hátrányos helyzetű kisváros könyvtárának szűkös irodájában szorongunk, rajtunk kívül itt van a megyei könyvtár módszertani osztályának vezetője, valamint a könyvtár megbízott vezetője, egy beosztott könyvtáros és a kulturális bizottság vezetője. A beszélgetés közben megérkezik a település polgármestere is. Azt szeretnénk megtudni: mire lehet használni a könyvtárt,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mit tud nyújtani használóinak, milyen funkciókat tud felvállalni. Ezeket a kérdéseket járjuk körbe, újra meg újra, de az igazsághoz alig tudunk közelebb kerülni. Hallunk a település hátrányos helyzetéről, a munkanélküliségről, a város intézményeiről. A könyvtár 2003-ig ÁMK szervezeti formában működött, azóta önálló, de 2007. július 1-jétől ismét összevonták a művelődési házzal.

Ahogy elnéztük a könyvtár helyiségét, nem sok innovatív ötletet tudtunk felfedezni: átláthatatlan, zsúfolt polcrengeteg, idejét múlt könyvek, sötét félhomály. Sehol egy meghitt sarok, egy hívogató, marasztaló zug, sehol egy virág, egy színes kép. Mintha a hatvanas években járnánk, minden ósdi és avitt. Nincs raktár, nincs olvasóterem, nincs olyan hely, ahol a fiatalok jól érezhetnék magukat, nem lehet embereket leültetni sehová. Az előző épület, ahol a könyvtár működött, életveszélyessé vált, gyorsan kellett dönteni az elhelyezéséről, így szükségmegoldásból került a jelenlegi helyére.

A polgármester és a kulturális bizottság elnöke szerint a könyvtárnak modern funkciókat kellene felvállalni: legyen az információcsere, a véleménycsere színtere, a 21. század elvárásainak megfelelően, kerüljön kapcsolatba a világhálón keresztül a tágabb környezettel, segítse elő a napi információ áramlását. Mindezeknek gátat szab a település etnikai összetétele, a lakosság igénytelensége a művelődésre, az anyagiak hiánya és a könyvtár jelenlegi állapota.

Mivel a könyvtárban gyakorlatilag nincs közösségi tér, a kölcsönzések visszaesését nem képesek ellensúlyozni a helyben nyújtott szolgáltatások sem. Olvasóterem híján nem lehet nyugodtan böngészni, nem lehet rendezvényt tartani, és a három internetes számítógép aligha képes kielégíteni a város valós igényeit.

Következő helyszínünkön a városi könyvtár szintén összevont intézményként működik, közös igazgatás alá tartozik az általános iskola, az óvoda, a művelődési ház, a könyvtár és a faluház. A közös intézmény vezetője az iskola igazgatója.

A könyvtár vezetője hat éve dolgozik az intézményben, eredetileg vám ügyintéző volt, majd könyvtáros asszisztensi végzettséget szerzett, ezután pedig a nyíregyházi főiskolán könyvtáros diplomát kapott. Közvetlen főnöke, az iskola igazgatója elégedett a munkájával: a gyerekek nagy létszámban látogatják a könyvtárt, és mivel nincs iskolai könyvtár, a városi könyvtár ezt a funkciót is betölti. Közösen szerveznek szavalóversenyt, vetélkedőket, mesemondó versenyt, oktatási konferenciákat, melyekre együtt hívnak meg előadókat. „Az állásra több pályázó is volt – mondja az iskolaigazgató – de jól döntöttem! Hosszú távon tervezek vele."

A könyvtárral szembeni elvárásait így fogalmazza meg: első a pontosság, ne legyen elmaradás semmiben. Ki kell szolgálni az igényeket, nyújtson közhasznú információkat, segítse az önművelést.

A település jegyzője szerint a legfőbb elvárás: a lakosság rendelkezésére álljon akkor, amikor a lakosság igényli, ezért például szombaton is nyitva kell tartani, főleg a diákok miatt. Lehessen internetezni, fénymásolni, és minden információ hozzáférhető legyen helyben is. Ő már 1972 óta itt dolgozik és ez alatt az idő alatt nem volt semmilyen panasz a könyvtárra. Az ÁMK vezetője minden évben beszámol a teljesített dolgokról, és a testület eddig minden évben elfogadta a beszámolót. „*Mi szakmailag nem értünk hozzá.*" – vallja be őszintén. „*Én azt tartom szem előtt, hogy nekünk mi a gazdaságos. Szakmailag biztosan jobb lenne, ha a könyvtár saját magát igazgatná.*"

Milyen igényeket támasztanak az olvasók a könyvtárral szemben, amelyeket ki kell elégíteni? – ez lehet a döntő kérdés. A könyvtárosok egyedül a könyvkölcsönzést említik: leginkább a gyerekek látogatják az intézményt, és főleg a gyermek- és ifjúsági irodalmat keresik. Az iskolaigazgatóval történt beszélgetés közben derült ki a könyvtárosok számára is, hogy 2008 szep-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

temberében szakiskolai és szakközépiskolai oktatást terveznek indítani, és az is, hogy milyen szakokon indul meg a képzés.

A könyvtárnak kellene közvetíteni az információt, de saját maguk számára sem tudnak információt gyűjteni, ők maguk is információhiányban szenvednek: nem ismerik a KSZR-t, mégis csinálják, minden településre előfizették a közlönyöket, holott az internetről ingyenesen letölthetnék. Nem hallottak a proaktivitásról sem, nem tudják mit jelent elébe menni a dolgoknak, felkutatni a látens igényeket, és ennek alapján bővíteni a szolgáltatásokat.

Bár a statisztikában két könyvtáros szerepel, valójában hárman dolgoznak a könyvtárban. A vezetőn kívül alkalmaznak egy korábban óvónőként dolgozó nőt, akinek sem könyvtáros végzettsége, sem könyvtári gyakorlata, tapasztalata nincs. Az ő feladata lenne a kistérségi ellátás koordinálása, a községi könyvtárak munkájának szakmai támogatása. Látogatásunkkor a harmadik alkalmazott alig néhány hónapja volt az intézményben, kommunikáció-művelődésszervező szakon szerzett diplomát, jelenleg másodéves joghallgató.

Harmadik helyszínünkön olyan könyvtáros fogad bennünket, aki szemmel láthatóan szereti a szakmáját, jó a viszonya az alkalmazottakkal, a fenntartóval és természetesen a használókkal is. Erre a könyvtárra elismeréssel tekintenek mind a megyei könyvtárban, mind a településen belül. Sőt, tapasztalataira megyei szinten és az országos szaksajtóban is érdeklődéssel tartanak számot. A könyvtár korábban járási funkciókat is ellátott, mindig volt elegendő pénz a működéshez.

A könyvtár vezetője határozott, jól felkészült szakember, 1995 óta vezeti az intézményt. Kaposváron végzett tanító szakon, könyvtári speciális kollégiummal kiegészítve. 1979 és 1995 között tanítóként dolgozott, majd az akkori iskolaigazgató – a jelenlegi polgármester – felkérte könyvtárvezetőnek. A felkérés mellé felajánlották neki, hogy könyvtár szakon diplomát szerezhet Szombathelyen, ami meg is történt.

A könyvtárvezető elmondása szerint az akkori könyvtár – amely azóta sokszor költözött – hagyományos, barátságos intézmény volt, azonban tévén, magnón, lemezjátszón kívül más technikai felszerelésük nem volt. Az első fél évet szemlélődéssel töltötte, majd aztán teljes erőbedobással hozzáfogott a fejlesztésekhez. Az állományon belül a szépirodalom volt túlsúlyban, az aránya körülbelül 70 százalék volt. A vezető először ezt az aránytalanságot szerette volna korrigálni, valamint a gyermekirodalmat fejleszteni. Az olvasói igények kielégítését tartotta a legfontosabb szempontnak, és kevésbé akarta nevelni az embereket. Az igények szintjén kétféle véglet jelentkezett: egyrészt a szórakoztató irodalmat keresték, másrészt a szakirodalmat.

Összevontan működnek a művelődési házzal, a művelődési ház igazgatója egyben a két intézmény vezetője is. A könyvtárnak azonban sikerült megőriznie a függetlenségét, külön költségvetésük van, a „felsővezető" nem avatkozik bele a munkájukba. Egyedüli hátrányt a közös megnevezés jelent, gyakran összekeverednek a pályázati anyagok, postai küldemények.

Megtanultak pályázatot írni. Az első számítógépet 1997-ben kapták, pályázati forrásból. Ezután évről évre bővítették a számítógépparkjukat: 1998-ban költségvetési támogatásból vettek egy gépet, 2002-ben a Széchenyi Terv Pályázatából hat számítógépet kaptak, 2002-ben a Kulturális Alap finanszírozásával vásároltak egyet, 2003-ban az e-Magyarország program keretében 3 gépet szereztek be, 2003-ban ismét a Kulturális Alap révén jutottak egy újabb géphez. Látogatásunk idején már 13 számítógépük volt, amiből nyolcat használhattak az olvasók.

Két fénymásolójuk és egy szkennerük is van. A gondot azt okozza, hogy ha valamelyik berendezés elromlik, nincs pénz a javíttatására: pl. az egyik fénymásoló és a szkenner már hosszabb ideje használhatatlan.

Az iskolák elvárnák, hogy a könyvtárban rendhagyó irodalomórákat tartsanak, aminek a hely szűkössége miatt nem nagyon tudnak eleget ten-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ni, nincs elég asztal, a diákok nem tudnak jegyzetelni. Ha egyszerre több diák érkezik valamilyen iskolai feladat kapcsán, őket sem tudják leültetni. A munkatársak túlterheltek, s nincs mindig idejük arra, hogy mindenkinek megtanítsák a keresést. Mivel a könyvekből általában csak egy-egy példányuk van, gyakran előfordul, hogy a keresett művet nem tudják kézbe adni.

A testületi tagok nem tudják megfogalmazni az elvárásaikat, amit megemlítettek, azt pedig – a könyvtárvezető szavaival élve – nem kell komolyan venni. Például: „Miért kell szombaton nyitva tartani?" A testületi tagok nem használják a könyvtárat, a testületi ülésen legfeljebb azt kérdezik meg, hogy milyen folyóiratokat járat a könyvtár. Szakmai kérdésekben nem tudnak állást foglalni, leginkább azt tartják fontosnak, hogy a gazdálkodás megfelelő legyen. Nem szólnak bele a könyvtár ügyeibe, a könyvtár tabu téma.

A polgármester, aki földrajz-biológia szakos középiskolai tanár, korábban iskolaigazgató volt, jónak ítéli meg a könyvtár munkáját: *„A könyvtár nagyon jó helyen van, a város központjában. Jó a felszereltsége, és a személyi állománya is megfelelő. A könyvtár betölti a szerepét. Az emberek tudják, hol van a könyvtár, azt is tudják, hogy mire lehet használni. A könyvtár napjainkban nem népszerű intézmény, a mai fiatalok nem tudnak olvasni, többnyire funkcionális analfabéták. A tévé, az internet mindent házhoz visz, pedig a képernyő nem adja vissza a könyv hangulatát. Régen jól működött az olvasóvá nevelés, ami most is fontos lenne, az értő olvasás elsajátítása. Ez társadalmi probléma, ehhez a feladathoz a könyvtár kevés, az igazi ráhatást a szülői mintának kellene adni, de a szülő sem olvas. Az iskola is csak pluszt tud adni, nem tudja átvállalni azokat a feladatokat, amelyeket a családnak kellene. A könyvtár mindehhez csak adalék lehet. Amit a mi könyvtárunk tesz, azzal az adott körülmények között maximálisan elégedett vagyok. Büszke vagyok a könyvtárra!"*

A helyi középiskolának saját könyvtára van, mintegy háromezer kötet könyvvel. Főleg a kötelező irodalom gyűjtésére koncentrálnak, azt próbálják biztosítani, ami az oktatáshoz kell. A középiskola igazgatója szerint jó az együttműködés köztük és a városi könyvtár között, azonban ezt a kijelentést erősen megkérdőjelezi az a tény, hogy a városi könyvtárba mindössze egyetlen pedagógus látogatott el, hogy megnézze, mit adhat fel kötelező irodalomnak.

A városi könyvtár vezetője szerint a helyi lakosok 80 százalékának nem lehet befolyásolni az ízlését: ők csakis szórakoztató irodalmat keresnek. A többiek vagy a felsőoktatásban tanulnak, és emellett dolgoznak is, vagy pedig az értelmiségi rétegből kerülnek ki, akiknek a munkájukhoz kell valamilyen szakirodalom. Az ODR-kölcsönzés a visszaküldés költségtérítésének megszüntetése miatt visszaesett. Azonos időszakban az előző évben 35 kérés volt, a tárgyévben pedig csupán 5.

A fiatalok csakis internetezni járnak a könyvtárba, a 30 évesnél idősebbek viszont az internetet csak segítséggel tudják használni, őket zavarja, ha valami csak elektronikusan hozzáférhető, és nincs belőle nyomtatott változat.

Évente rendeznek városi szavalóversenyt. Költészet napjára versírási pályázatot írnak ki, mesemondó versenyt hirdetnek, műveltségi vetélkedőt tartanak. Az író-olvasó találkozók szervezése nehéz feladatot jelent, mert ismert írót nem tudnak megfizetni, ismeretlen íróra viszont nem jönnek el az emberek.

A szolgáltatások terén a reális és az irreális arányok messze vannak egymástól. Jelenleg a hagyományos szolgáltatások körülbelül 75 százaléknyi arányban vannak jelen, az elektronikus szolgáltatások körülbelül 20 százalékot tesznek ki, a rendezvények pedig 5 százalékot. A vezető szerint az ideális az lenne, ha a hagyományos szolgáltatások 60 százalékban, az elektronikus szolgáltatások 30 százalékban, a rendezvények pedig 10 százalékban lennének jelen.

Az elektronikus szolgáltatások terén jól karbantartott eszközparkra lenne szükség, valamint jól képzett számítógépes szakemberre. A rendezvé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyek a helyhiány és az anyagiak hiánya miatt maradnak el az elvárttól.

A következő városi könyvtár – a pannonhalmi – egyszemélyes intézmény, de bátran állíthatjuk, hogy az a bizonyos „egy személy" jelentősen meghatározza a könyvtár arculatát. A könyvtáros ugyanis valódi polihisztor, az intézményéért és a településért mindig tenni kész, hivatástudattól fűtött, négygyermekes családapa. Eredetileg településgazdászi végzettsége van, korábban falugazdászként dolgozott, majd munkanélküli lett, ezután az apátság könyvtárába került raktárosnak. A pannonhalmi könyvtár korábban körzeti könyvtárként működött, szakképzett könyvtárossal, aki 1999-ben meghalt. Az önkormányzat be akarta záratni a könyvtárt, de a lelkes könyvtári raktáros elvállalta, hogy tiszteletdíj nélkül is kinyit hetente kétszer. Az év végi beszámoló meggyőzte a testületet, hogy ne zárják be, ezek után először heti 6 órában tiszteletdíjasként látta el a teendőket, majd félállásúként, végül 2002-től főállásban vezeti az intézményt.

A könyvtáros igazi menedzser: minden adódó lehetőséget igyekszik megragadni. A hagyományos szolgáltatásokon túl 5 darab ingyenesen használható internetes számítógépük van, ingyenes a könyvtárhasználat is, lehet fénymásolni, nyomtatni, a településen náluk volt először projektor. A könyvtárban működik fotókör, kézműves szakkör, foltvarró kör, nyaranta a gyerekeknek olvasótábort szerveznek. Itt szerkesztik a helyi újságot, itt van az e-Magyarország pont, helyi információkat szolgáltatnak. A helyi kábeltévén állandóan futnak a könyvismertetések, könyvtári újdonságok, információk. Sajátos könyvtárközi kölcsönzést folytat: az olvasók megrendelései alapján rendszeresen hoz könyveket az apátsági könyvtárból, amiket a saját nevére kikölcsönöz, és továbbadja az illetékesnek. Mivel a könyvszállítás kerékpárral történik, bátran nevezhetjük ezt a módszert *bibliobiciklis* ellátásnak.

„Pusztán könyvtárként, halott ügy – véli a könyvtárvezető. – *A könyvön kívül mást is kell szolgáltatni: például információt. Korábban tagja voltam Budapesten a Falufejlesztési Társulásnak. Csipegetek innen-onnan, ahonnan lehet. Nagyon sokszor elbizonytalanodom, hogy ilyen könyvtárat kell-e csinálni."*

A polgármester – aki korábban maga is bencés diák volt – elégedett a könyvtárral: *„Voltam lent megnézni, volt benne mozgás. Tudom, ismerem. Megváltani a világot sem ketten, sem hárman nem tudják. Sok olyan emberre lenne szükség, mint a könyvtáros! Én magam nem használom, nagyon komoly könyvtáram van otthon. Mindig könyvet kapok ajándékba a rokonoktól. Időm sincs lemenni a könyvtárba."*

Hasonló értékelést hallottunk a kulturális bizottság elnökétől is: *„A könyvtár mindig mindenkinek nyitva áll. Cél: minél interaktívabban befogadni a látogatókat. Az elvárásokat nem fogalmaztuk meg vele kapcsolatban, de semmivel kapcsolatban nincsenek megfogalmazva elvárások. A könyvtárvezető ügyesen sáfárkodik, sok új könyvük van."*

A művelődési ház vezetője szerint jól elválik egymástól a két intézmény használói köre: a művelődési ház inkább nagy rendezvényeket szervez, csoportfoglalkozásokat, klubfoglalkozásokat tart, a könyvtárba viszont inkább a helyi értelmiség jár, kisebb létszámban.

Tipikusan kistelepüléses térség a következő helyszín, ahol a könyvtár sok mindenben kitűnik a többiek közül. A kitüntetett helyzet kulcsa leginkább a könyvtárvezető személyében keresendő: könyvtár-informatikus egyetemi diplomával rendelkezik, jelenleg közigazgatási képzésben vesz részt a Szent István Egyetemen, közösségi értékrendre szocializálódott, agilis, tenni akaró, hivatástudattal átfűtött vezetői attitűd – mindezek az alapját képezik a sikernek. Huszonöt éve dolgozik a könyvtárban, amely odakerülésekor még járási könyvtár volt, és 51 települést látott el. Az ellátórendszer 1990-ben megszűnt, 1999-től ő vezeti az intézményt, amelyhez hozzácsatolták a művelődési házat is. *„Megtanultuk ezt a szak-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mát is" – fogalmaz némi büszkeséggel.
A város polgármestere nem igazán elégedett a könyvtár működésével, szerinte az intézménynek rendszerváltozás előtti íze van. Célként kellene kitűzni, hogy a gyerekek tanuljanak meg olvasni, informálódni, rendszerezni, jussanak sikerélményekhez. A könyvtár legyen közösségi tér, hiába jár sokféle folyóirat, ha a lakosság nem használja. Véleménye szerint a feltételek megvannak, de a könyvtár lehetőségei nincsenek jól kihasználva. A könyvtárnak elsődleges feladata – véli – a nevelési funkciók felvállalása, a kulturáltabb társadalom létrehozása. „*Tegye a dolgát az oktatás terén! A suszter maradjon a kaptafánál, az információszolgáltatás nem az ő dolga, információt csak profik adjanak!*"
Az elmondottak alapján úgy tűnik, mintha a város vezetése nem lenne büszke a könyvtárára, holott a kistérségi ellátás terén – amelyről a későbbiekben részletesen szólunk – izgalmas eredményeket ért el.
Nézzük, milyen helyi szolgáltatásai vannak a városi könyvtárnak. Körülbelül 40 ezer kötet könyv, hanglemez, DVD és videó gyűjtemény, 86 féle időszaki kiadvány, 26 darab internetes számítógép, fénymásolási lehetőség. Az intézményben működik a teleház, 15–20 civil szervezetnek adnak otthont, fesztiválokat, kiállításokat rendeznek, olvasótábort, színházlátogatásokat, énekversenyt, szavalókört szerveznek.
A könyvtár vezetője is bízik az uniós pályázat sikerében: nagyobb épületbe költöznének, lecserélnék az évszázados bútorokat. Terveik szerint a komplex épületben, amelyben a sportolási lehetőségen, a hagyományos közművelődési részlegen, valamint wellness- központon kívül egy egész emeletet kap majd a könyvtár, nagy, világos, nyitott térrel, sok könyvvel, folyóirattal, számítógéppel.

Utolsó helyszínünkön könnyű megtalálni a könyvtárat az aprócska településen, amely inkább falu mint város –, a hajdani polgárház ott szürkéllik közvetlenül a katolikus templommal szemben, a főúton. Az épületbe belépve valóban egy nagyobb lakásban találjuk magunkat: a beiratkozó pult, a folyóirat polc, valamint a két számítógép a lakás halljában található, a nappaliban és a hálószobában a szabadpolcos állomány és egyben az olvasóterem, míg a gyerekszobában stílusosan a gyermekrészleg foglal helyet. Az igazgatói szoba valamikor cselédszoba lehetett, szűkös, túlzsúfolt.
A könyvtár vezetője más területen kezdte a pályafutását: először az OTP-ben volt ügyintéző, majd tíz évig gyesen volt. A könyvtárban 1985-től dolgozik, kisgyermek kora óta vonzotta ez a pálya. Az unokahúga a művelődési házban dolgozott, így kapcsolódott be a kulturális életbe.
A könyvtár teljesen átveszi a művelődési ház szerepét, mondja az intézmény vezetője, és ezt az állítását a későbbiekben minden oldalról megerősítik egyéb információk is. Sorolja a legfőbb tevékenységeiket: gyermeknapi rendezvény a családoknak, nyári tábor hátrányos helyzetűeknek, mesemondó és prózamondó verseny, Mikulás-est, diavetítéses úti beszámoló. Többször előfordult, hogy őt nézték a művelődési ház vezetőjének, amit inkább dicséretként értékelt, mint kritikaként, hiszen nagyon szívesen szerveznek rendezvényeket. A szomszédos művelődési házban internetes szobát alakítottak ki három géppel, az e-Magyarország pont keretében, melyre a könyvtár is pályázott, és ők is működtetik. (Csak éppen a művelődési ház statisztikájában szerepel, és nem a könyvtáréban!) Az internetezésért a művelődési házban fizetni kell, óránként 125 forintot, a könyvtárban viszont ingyenes a használat, nem csoda, ha a lakosság inkább a könyvtár gépét használja.
Ötletük lenne bőven további programokra is, csak energia, kapacitás nincs elég; 2006 márciusában a három státuszból egyet megszüntettek, így most ketten vannak. A könyvbeszerzési keretüket is drasztikusan csökkentették, ezért inkább a kötelező olvasmányok megvásárlására koncentrálnak és a folyóiratok előfizetésén spórolnak, annak ellenére, hogy az újságolvasás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

iránt megnőtt az érdeklődés.
Igény lenne például kézműves foglalkozásokra, tudnának hozzá szakképzett vezetőt is biztosítani, de a helyhiány miatt erre egyelőre gondolni sem mernek. Egyáltalán nincs raktár, a szabadpolcokon foglalják a helyet azok az „elfekvő" könyvek is, amelyeket nem akarnak kidobni, de igazából már senki nem olvassa őket. Nem tudják megfelelően elhelyezni a helytörténeti gyűjteményt sem, a dokumentumok java része az igazgatói szobában van összezsúfolva.
Évek óta szeretnék elérni, hogy beépíthessék a tetőteret, ahol kialakíthatnának egy zeneszobát, kézműves szobát, gyermekfoglalkoztatót, és ahová az internetes gépeket is felvihetnék. Az elképzelésüket az önkormányzat jónak tartja, csak éppen forrást nem tud biztosítani hozzá. A fenntartóval jó a kapcsolatuk, a vezetés elégedett a könyvtárával. Ha meg tudják indokolni a kérésüket, és van rá pénz, a polgármester támogatja az elképzelésüket. Például augusztus huszadikán városnapokat tartottak, arra is kaptak támogatást. A művelődési háznak megpályázták az e-pontokat, jöttek a gépek, kellett két asztal, két szék – meg lehetett venni. A digitális fényképezőgép, amit egy korábbi pályázaton nyertek, tönkrement. A négyéves elszámoláshoz kellenek fotók, a polgármesternek ez elemi érdeke – adott pénzt új gép vásárlására.
A polgármester elvárja a plusz tevékenységeket, de a mindennapokba nem szól bele, nem is engednék. A könyvtár vezetőjét többször felkérték képviselőnek a helyi testületbe, de nem vállalta. „Függetlennek kell lenni!" – vallja. A könyvtárba nem enged be politikai gyűlést, a helyi mazsorett együttesnek ő a vezetője, de a mazsorettek sem vesznek részt politikai jellegű rendezvényeken.
Véleménye szerint az iskolákkal jó a kapcsolatuk, főleg az alsós tanítókkal. Könyvtárhasználati órákat tartanak, pályázatokon és vetélkedőkön zsűrizni szoktak, gyöngyfűzést oktatnak, közösen rendeznek mesemondó versenyt. A felsősökkel már nem ennyire jó a kapcsolatuk, a tanárok többsége nem jár könyvtárba. Az általános iskolában van ugyan könyvtár, de a gyerekek még azt sem tudják, hogy ki a könyvtáros. Általában azt bízzák meg, akinek nincs meg a megfelelő óraszáma, nem is a gyerekek számára, hanem a tanári kar részére szerzeményeznek. A középiskola könyvtárosa viszont havonta egyszer elhozza a diákokat, de a középiskolai könyvtár és a városi könyvtár között nincs semmilyen együttműködés.
A helyi értelmiség nem nagyon használja a könyvtárat, arra hivatkozva, hogy minden fontos könyvük megvan otthon. Az általános iskola igazgatója sincs beiratkozva. A városi könyvtár használói elsősorban a főiskolások köréből, valamint a nyugdíjasok közül kerülnek ki: ők újságot olvasnak, könyvet kölcsönöznek. Kialakítottak egy sikerkönyvekből álló gyűjteményrészt, amelyet csak pártoló tagok – külön díj befizetése mellett – használhatnak.
A könyvtáros a jövőt szépnek látja: reméli, hogy megvalósul az épület bővítése, lehetővé téve a zenehallgatást, lemezkölcsönzést, lesz internetes helyiség, folytatódik a hagyományőrzés, a helytörténet ápolása, működhetnek a szakkörök…

A városi könyvtárak szerepértelmezéseiről

A vizsgált városi könyvtárak szerepértelmezéseiben három jellemző irányt fedeztünk fel: közösségfejlesztés, információszolgáltatás, térségi központ.

- *A közösségfejlesztés* fogalmát jelen esetben széles körűen értelmezzük: mindazon funkciókat ide soroljuk, amelyek semleges teret biztosítanak a lakosság számára különböző összejövetelek, találkozók, spontán együttlétek alkalmára, valamint azokat a tevékenységeket is, amelyek tudatosan felvállalják a helyi közösség fejlesztését. Tehát az általunk elképzelt könyvtár helyet ad a helyi civil szervezeteknek, egyesületeknek, kluboknak, olvasóköröknek, a könyvtárba

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bármikor be lehet menni beszélgetni, másokkal találkozni, „szabad időt" eltölteni, a könyvtár maga is szervez összejöveteleket, meghív írókat, fontos és érdekes embereket, foglalkozik a hátrányos helyzetű gyerekekkel, felvállal szociális funkciókat.

A közösségi tér biztosítása mint az egyik legfontosabb, „hagyományos" funkció, valamilyen mértékben szinte mindegyik általunk vizsgált könyvtár vágyálmai között szerepel. A vágyak beteljesülése azonban a helyi viszonyok függvényében különböző mértékben valósul meg. A legteljesebb megvalósulását éppen azokon a helyeken láttuk, ahol a könyvtár – leginkább kényszerűségből – átveszi a művelődési ház szerepét, sajátos szimbiózisban működik a két intézmény. Ennek a működési formának a legkitapinthatóbb megnyilvánulását ott tapasztaltuk, ahol a művelődési ház vezetése évek óta agonizál, ráadásul a könyvtár vezetője népművelői attitűddel van megáldva, így szinte természetszerűen csúsznak át a rendezvényszervezés, a szakkörök és klubok, gyerektáborok működtetésének feladatai a könyvtárra. A másik helyszínen, ahol szintén nehéz lenne szétválasztani a két funkciót, mert évekkel ezelőtt összevonták a két intézményt. Azonban nem a máshol megszokott módon történt mindez: nem a könyvtárat csatolták a művelődési házhoz, hanem a jól működő, jelentős eredményeket felmutató könyvtár vezetőjének bővítették a feladatkörét.

Két másik helyszínen a közösségi funkciók szintén megtalálhatók valamilyen mértékben: a könyvtár helyet ad kluboknak, civil szervezeteknek, író-olvasó találkozókat, gyermektáborokat szervez – vagyis megmarad a „hagyományos" könyvtári keretek között –, viszont a nagyrendezvények szervezését átengedi a művelődési intézménynek.

Két olyan helyszínt is találtunk vizsgálatunk során, melyeken a közösségteremtést egyáltalán nem tartják fontosnak. Paradox helyzet, de éppen a két leghátrányosabb helyzetű térségről van szó, melyeken a legégetőbb szükség lenne a közösségi értékek ápolására, felélesztésére, ahol a könyvtárnak leginkább fel kellene vállalni valamiféle küldetésszerepet. Tapasztalataink szerint azonban a depresszív környezet visszahat a könyvtárakra, átsugárzik az intézmény falain keresztül, és a könyvtár sem tudja függetleníteni magát a szűkebb környezet kultúrájától. Vagyis teljes mértékben beigazolódott előzetes feltevésünk: a könyvtár sokkal inkább elszenvedője a társadalmi folyamatoknak, mintsem befolyásolója, előrevivője.

- A másik szerep, amely szintén elvárható lenne a szóban forgó könyvtárak mindegyikétől: *az információk* profi módon történő *közvetítése*. Jól tudjuk, hogy a hátrányos helyzet egyben információs hátrányt is jelent, valamint hogy a hátrányos helyzetből történő kilábalás egyik fontos kritériumát éppen a megfelelő információkhoz való hozzáférés jelentheti. A könyvtárnak tehát kulcsszerepe lehetne abban, hogy a környezetét hozzájuttassa a megfelelő információkhoz, valamint hogy megtanítsa a környezetét az információhoz jutás technikájára, ezáltal motorja, élesztője legyen a változásoknak.

Az információt szintén széles értelemben használjuk: információnak tekintjük a megfelelő dokumentumok (könyv, folyóirat, CD, DVD stb.) rendelkezésre bocsátását csakúgy, mint az elektronikus szolgáltatásokat. A „hagyományos" dokumentumok leginkább akkor segítik az információszolgáltatást, ha kellő mennyiségben, minőségben és frissességgel vannak jelen a könyvtár mindennapjaiban. Ennek a kritériumnak valamilyen módon a legtöbb intézmény szeretne megfelelni, azonban igyekezetüknek gátat szabnak az anyagi lehetőségek csakúgy, mint a használói igények nem megfelelő felismerése. A vizsgált hat városi könyvtár közül csupán egyben hangzott el az a kijelentés, hogy a szolgáltatásokat a használók igényeihez próbálják igazítani. A többi helyen leginkább a könyvtáros megérzésein vagy a fenntartó meg nem fogalmazott, feltételezett elvárásainak megfelelően gyarapít-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ják az állományt. Sehol nem tapasztaltunk tudatos használói elégedettségvizsgálatot, sehol nem kutatták a lakosság elvárásait, sehol nem voltak kíváncsiak a környezet látens igényeire. Nem magától értetődődő, hogy a településen működő iskolák egyeztetnének a könyvtárral arról, hogy a következő évben milyen kötelező irodalmat jelölnek ki a diákok számára, vagy hogy milyen speciális képzés indítását tervezik.

Az elektronikus szolgáltatásokat a legtöbb helyen „letudják" az internetes számítógépek hadrendbe állításával. Ezen a téren Sásd áll az élen: itt áll a legtöbb gép a használók szolgálatában, itt szerveznek rendszeresen használóképzést, itt építettek ki élő elektronikus kapcsolatot a kistérség könyvtáraival. Enyingen és Pannonhalmán szintén fontos szerepet szánnak az elektronikus információ közvetítésének, törekszenek a közhasznú információk terjesztésére, működik a honlapjuk is. A két leghátrányosabb helyzetű kisváros kullog e téren is leghátul, ezekben van a legkevesebb gép, és itt értenek legkevésbé a számítógépek nyelvén. Szobon különleges helyzet alakult ki: a könyvtárban egyetlen gépen internetezhetnek – díjtalanul – az olvasók, a művelődési ház szomszédos termében viszont hat gép közül választhatnak, igaz, némi díjazás ellenében.

Az információ közvetítése azonban egyik helyszínen sem éri el a helyi vezetők, döntéshozók, vezető értelmiségiek szféráját. Sehol nem támaszkodik a fenntartó a könyvtárból szerezhető információkra, ismeretekre, a könyvtár mindegyik helyszínen megmarad a gyerekek, a diákok és az öregek kiszolgálójaként. Mindennek kettős oka van.

Egyik fontos ok a fenntartó könyvtárképében keresendő: a helyi döntéshozók könyvtárképe többnyire elavult, megrekedt a húsz-harminc évvel korábbi szinten: a könyvtárba olvasnivalóért járnak az emberek. A helyi vezetők általában nem könyvtárhasználók, könyvtárban utoljára gyerekkorukban, jó esetben diákéveik alatt jártak, ennek következtében fogalmuk sincs arról, hogy a korszerű könyvtár milyen szolgáltatásokat nyújthat, nem tudnak megfogalmazni elvárásokat, érdemben értékelni sem tudják a könyvtár munkáját.

A másik ok magában a könyvtárosban keresendő. A vizsgált településeknek csupán a felében, három kisvárosban találkoztunk szakmailag jól képzett, korszerű szemléletű könyvtárossal, a további három helyszínen dolgozó könyvtárvezetők többnyire jó szándékú „amatőröknek" mondhatók. Ahol megfelelő a könyvtárvezető, ott sem garantált a siker. Az egyik helyszínen látogatásunk után nem sokkal félreállították a hivatását szerető és értő könyvtárvezetőt, máshol pedig a könyvtáros magányos harcosnak tűnik. Ebből a szempontból leginkább az enyingi könyvtárvezető emelkedik ki: az ő tekintélye és elfogadottsága elég erős helyi és megyei szinten is.

- *A térségi szerep* valamilyen mérvű felvállalása minden városi könyvtártól elvárható lenne, hiszen a városok alapkritériuma éppen a központi szerep betöltése. A város minden korban gazdasági, közigazgatási, kulturális, szolgáltatási centrumot jelentett, vagyis ahol ezek a funkciók nem élnek, ott nem beszélhetünk igazi városról, attól függetlenül, hogy a település határában városként vagy községként köszöntik-e az arra járót.

A városi könyvtártól tehát joggal elvárhatnánk, hogy legyen valamilyen kisugárzása a környezetére: a környék lakói használják a város könyvtárát személyesen is és távhasználóként is, a környék könyvtárosai kapjanak szakmai segítséget, iránymutatást a városi könyvtártól, legyenek közös rendezvények, tapasztalatcserék, pályázzanak közösen, egymás között cseréljék a dokumentumokat stb. És – ha a körülmények megfelelőek – a városi könyvtár felvállalhatja a mozgókönyvtári ellátást is. Annak ellenére, hogy a funkció egyáltalán nem várható el ezektől a frissiben várossá emelkedett, egyébként forráshiányos, hátrányos helyzetű településektől, vizsgálatunk során mégis találtunk két olyan

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

települést, melyek belevágtak a mozgókönyvtári ellátásba. Az egyik, minden szempontból pozitív példának tekinthető, azonban jelen sorok írásakor még nem tudhatjuk, milyen jövő elé néz mindez a vállalkozás, hiszen az igazgatót időközben felfüggesztették állásából.

A másik helyszínen azonban teljesen tisztázatlan helyzettel találtuk magunkat szemben. A kistérségi ellátás sem szakmailag, sem pedig forráselosztás szempontjából nem korrekt. Szakmailag azért nem, mert a városi könyvtár nem képes szakmai irányt mutatni, hiszen saját maga szakmaisága sem megoldott. Könyvtáros szakképesítése csak a vezetőnek van, aki a helyi viszonyok kiszolgáltatottjaként képtelen szakmai szempontokat érvényesíteni. A kistérségi ellátás koordinálásával megbízott kolléganőnek nincs könyvtáros végzettsége, könyvtáros gyakorlata is minimális. Egyikük sem alkalmas a szakmai szempontok érvényre juttatására, sem a helyi, sem a kistérségi vezetők előtt. A kistérségi források kezelésének és elosztásának a helyzete ennél is lehangolóbb: a kassza kulcsa a kistérségi vezető kezében van, ő határozza meg, hogy ki, mire, mikor és mennyit költhet, ráadásul nem kötelezték sem nyilvános tervezésre, sem pedig elszámolásra, így az érintettek – a helyi és a kistérségi könyvtárosok – nem tudnak érdemben tervezni, a szakmai együttműködésről nem is beszélve. A városi könyvtár kezét – a kistérségi vezetőn kívül – másik béklyó is megköti: összevont intézményként az igazgatási feladatokat az általános iskola igazgatója látja el, a lehető legkevesebb önállóságot sem hagyva a könyvtárosnak. A könyvtár vezetőjének például abba sincs beleszólása, hogy kit alkalmazzon munkatársnak. Így történhet, hogy a frissen megüresedett harmadik státuszra – ismét – nem könyvtáros végzettségű személyt vettek fel.

***

Összességében azt tapasztaltuk, hogy a vizsgált városi könyvtárak működését nem a helyi igények és szükségszerűségek, hanem a lehetőségek és a személyi motivációk határozzák meg, még ott is, ahol egyébként eredményesnek tűnik a működés. Mindezek következtében erősen személyfüggő a működés: a felvállalt funkciók nagyban függenek a könyvtár vezetőjének személyétől, személyi változás esetén a rendszer összeomlik. Általános tapasztalat a napi politika erős behatása: a pártpolitikai változások rányomják a bélyegüket a mindennapi tevékenységekre, gyakran tapasztaltuk, hogy az új politikai vezetés lefejezi az intézményeket, saját emberét ültetve a vezetői székekbe. Szakmai érvek, szakmai érdekképviseleti szervek védőhálóját sehol nem tapasztaltuk, a kisvárosok közalkalmazottai teljes kiszolgáltatottsággal élik meg mindennapjaikat, hiszen ha elveszítik állásukat, helyben, vagy a környéken biztosan nem tudnak elhelyezkedni. Ez a félelem rányomja bélyegét a mindennapjaikra, megakadályozza őket abban, hogy a hatalommal konfrontálódjanak, ezáltal nem várható tőlük innovatív, előrevivő, megújító magatartás.

A könyvtárosok presztízse mindenhol rendkívül alacsony, nem tekintik igazi értelmiséginek őket. A könyvtárosok zöme nem jó érdekérvényesítő, a belső értékeit nem tudja megfelelően kommunikálni, az intézményt elvárható módon menedzselni. Mindezek következtében önbizalomhiányt, negatív jövőképet, megújulási képtelenséget tapasztaltunk.

A kistérségi ellátásról

A hat vizsgált magyarországi kistérségben a központi városokon kívül összesen 17 településen készítettünk interjúkat a helyi polgármesterekkel és a könyvtárosokkal. Az interjúk célja ezúttal az volt, hogy a választott kisváros könyvtárának kistérségben betöltött szerepét jobban megérthessük. A kistérségi könyvtári ellátás a konkrét helyszínek gazdasági, demográfiai, munkaerőpiaci, infrastrukturális és közlekedési viszonyai által meghatározott kontextusban értelmezhető egyedileg. Nehéz általános érvényű tapasztalatokat megfogalmazni, hiszen a vizsgált váro-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sok adottságaiban nagyon sok különbözőséget találhatunk.

A vizsgált helyszíneken a könyvtár legfontosabb funkciója a vidéki életminőség javítása, a közösségteremtés, a falvak lakosságmegtartó erejének növelése. Mivel a vizsgálati mintánkban szereplő kisvárosok jellemzően Magyarország kistelepüléses régióiban vannak, számolni kell azzal a ténnyel, hogy a környezetükben lévő községek lakosságszáma is jellemzően 1000 fő alatt van, míg bizonyos területeken (pl. a sásdi kistérség, a pannonhalmai kistérség Bakonyban lévő falvai) kifejezetten aprófalvak vannak. Ezekben a településekben a könyvtár fent említett funkcióira az igény fokozottan jelentkezik. A kisebb települések ugyanakkor fokozottabban igénylik a szolgáltatórendszerek kiépítését, hiszen saját erejükből sokkal kevésbé képesek hatékonyan ellátni a könyvtári feladatokat.

2004 után a fokozatosan kiépülő Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) minden eddiginél nagyobb lehetőséget adott az érintett falvaknak, hogy a könyvtári ellátást javítsák, ezzel jelentős lépéseket tegyenek a község lakosságmegtartó erejének javítása felé. A hat vizsgált kistérségből ötben vette fel a kistérségi társulás a feladatok közé a mozgókönyvtári ellátás megszervezését. Egy helyen nem is tervezik, egy helyen az előkészítés fázisában tartanak, négy helyen pedig a falvak – vagy azok egy része – már kötött szerződést valamelyik szolgáltató könyvtárral.

A szolgáltató könyvtár rendszerint az az intézmény, amely a környéken hagyományosan végzi ezt az ellátást. Például Sásd korábban járási székhelyként ellátta a környező falvakat, bár csak községi rangja volt, vagy Győr-Moson-Sopron megyében a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár már a rendszerváltás óta szinte az egész megyére kiterjedően nyújtott ellátórendszeri szolgáltatásokat. Ezeken a területeken a mozgókönyvtári normatíva megteremtette a lehetőségét, hogy betöltsenek egy űrt az ellátás rendszerében és elindítsák a szolgáltatórendszert, ill. máshol a meglévő ellátórendszeri szolgáltatásokat bővítették, illetve fejlesztették tovább az igényelhető források bevonásával.

A könyvtári célra elkölthető összegek nagysága nyomán azonban megjelentek a színen olyan szolgáltató könyvtárak is, amelyek tradícionálisan nem végeztek térségi ellátást, nincs is ebben gyakorlatuk, de még szakmai ambícióik sem. A motivációt esetükben a pénz jelenti, amit lehívhatnak, a felhasználás, a könyvtárak fejlesztése másodlagos fontosságúnak tűnik. Szinte minden vizsgált kistérségben tapasztalható volt, hogy a kisebb települések polgármesterei a könyvtári normatíva 2007-ben 1 millió 300 ezer forintos összegét igyekeznek úgy elkölteni, hogy abból ne csak a könyvtár profitáljon. (Például a könyvtárnak vásárolt számítógépek a polgármesteri hivatalban kerülnek elhelyezésre; felújítják a könyvtárnak is otthont adó művelődési ház tetejének egy részét, de nem a könyvtár fölötti részt; a felújított könyvtárépületbe a következő évben más intézményt költöztetnek.) Az ügyeskedéseknek, a KSZR financiális hátteréül szolgáló mozgókönyvtári normatíva „átcsoportosításának" a szolgáltató könyvtár munkatársai tudnák elejét venni. Van, ahol megpróbálják, van, ahol nem. Az előzmények nélkül születő szolgáltatórendszerek – vizsgálati mintánk alapján leszűrhető tapasztalat alapján – sokkal nehezebben indulnak el, mint azok, ahol a módszertani csoport évek, évtizedek óta foglalkozik a kistelepülések ügyével.

Ahol sem a megyei, sem a városi könyvtár nem vállalja a térségi szerepkört, ott ez szakmai érvekkel alátámasztottan tudatos választás eredménye, viszont a kistérség kisebb községeinek könyvtárát a teljes leépülés irányába sodorja. A kistelepüléseken általában nem tudják, hogy milyen lehetőségek vannak előttük. A helyi politikusoknak döntési felelősségük van, kompetenciájuk nagyon sok esetben jóval kevesebb, amivel rengeteg lehetőségtől fosztják meg saját lakosaikat, választóikat.

Nézzük a települési önkormányzatok szem-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

pontját. A kisvárosi polgármesterek számára a könyvtári ellátás csak egy megoldandó feladat a sok közül. Nagyon kevés helyen vannak tisztában a könyvtári szolgáltatásokban, a könyvtárban mint közösségi térben rejlő lehetőségekkel. A kistérségi szolgáltatásokkal lényegében ugyanez a helyzet.

A városok jellemzően a következő tényezők miatt vállalják mégis szívesen a térségi ellátást:

- *Plusz forrásokat biztosít.* (A kistérségi pénzből a központi feladatok ellátásához szükséges eszközök vásárolhatók, illetve mivel a saját könyvtárra is lehívható a normatíva, közvetlenül is hoz pénzt.)
- *Erősíti a város térségi szerepkörét.* (Még egy feladat, aminek felvállalásával ezek a frissen várossá lett települések megerősíthetik pozíciójukat.)
- *Munkahelyet teremt.* (A kistérségi pénzek terhére növelhető a létszám a könyvtárban, amivel 1–2 helybelinek elhelyezkedési lehetőséget biztosít.)

Ahol nem vállalják fel a térségi ellátás ügyét, ott teljesen jogos szakmai szempontok dominálnak, belátják, hogy a kisvárosi könyvtár egy városhatárokon túl nyúló szolgáltatás fenntartására nem lenne alkalmas. A rendszer bevezetése, a normatíva községek büdzséjében való megjelenése önmagában nem garancia arra, hogy minőségi szolgáltatások, színvonalas szolgáltatóhelyek lesznek a kisebb községekben. A legfontosabb tényező a személy, aki a szolgáltatások hátterében áll. Ez érvényes a szolgáltató könyvtár munkatársaira ugyanúgy, mint a kistelepülések megbízási díjasaira. Szolgáltató könyvtárosok között alulmotivált vagy szakmailag nem eléggé rátermett munkatársakkal csak egy helyen találkoztunk, ott, ahol magának a szolgáltatórendszer elindításának nem volt sem előzménye, sem szakmai motiváltsága, és úgy tűnik, hogy az önkormányzatok számára egyedül lehívható többletforrás mozgatta a szándékokat.

A szolgáltató könyvtárosok személyes motiváló tényezői közül a leggyakoribb az ellátórendszeri múlt, a kistelepülések sorsáért való személyes felelősségvállalás.

A községi könyvtárosok szakmai rátermettsége nagyon változó képet mutat. A skála egyik végén azok vannak, akik nem raknak rendet a könyvtárban, nem tudják milyen folyóiratok járnak, és fogalmuk sincs arról, hogy mi az a könyvtárközi kölcsönzés, a másik véglet az, aki falusi könyvtárosként naprakész a szakma hazai történéseiben. Megállapítható, hogy ahol jól működik a szolgáltató rendszer, és a szakmai kapcsolatok megyei vagy kistérségi szinten is hatékonyan működnek, ott a községi könyvtárosok felkészültsége is látványosan jobb. Pedig igencsak fontos lenne, hogy ezeken a nagyon kicsi településeken a könyvtáros a helyi szellemi élet vezéregyéniségévé váljon.

A kistelepülési polgármesterek közül nagyon sokan felismerték, hogy a könyvtár lehet az egyetlen olyan intézmény a településen, amelynek életben tartása csak rajtuk múlik. A helyi politikusok a községi intézményrendszerhez nem véletlenül ragaszkodnak. Ezekben tudnak munkahelyet biztosítani a településen élőknek, ezek fejlesztésével tudják igazolni politikai programjaik sikerességét. A mozgókönyvtári normatívával a könyvtárpolitika országos elképzeléseit sikerült összhangba hozni az önkormányzatok intézmény-fenntartási igényével. A kutatás alapján ebben fogalmazható meg a KSZR sikere.

A szolgáltatások tervezését alapvetően befolyásolja, hogy a könyvtárosok nem bíznak abban, hogy a kistérségi mozgókönyvtári normatívát még hosszú éveken keresztül kapni fogják. A fejlesztések sorrendje a jól működő rendszerek esetében ugyanaz. Igyekeznek először egy helyet, bútorzatot és egy személyt biztosítani, utána a kézikönyvtári állományt fejlesztik, számítógépeket vásárolnak, és csak ezután jönnek a folyóiratok, a friss könyvek, audiovizuális dokumentumok, rendezvények, azaz a valóban sokrétű, a használók információs esélyegyenlőségét megteremtő szolgáltatások. Először a hosszú éveken, évtizedeken keresztül elmaradt fejlesz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tések nyomán tátongó lyukakat tömik be, és csak ezután lehet a szolgáltatóhelyek által kínált választék ugrásszerű növekedésére számítani.

Nagyon sok meggyökeresedett elképzelés él a helyi döntéshozókban, ami gátat szab a fejlesztéseknek. Ezek közül a legerősebb a tulajdonhoz való görcsös ragaszkodás. Több esetet is hallottunk az ország különböző pontjairól, hogy a polgármester visszapakoltatta a megyei módszertanosok által leselejtezett könyveket. Hasonló a csereletétek ügye: a dokumentumok mozgatásának az szab gátat, hogy bizonyos helyekre csak hozni szabad, vinni nem.

A megyei könyvtárak szintén nagyon fontos szereplői a kistérségek könyvtári ellátásának. A kisvárosi könyvtárak munkáját általában nagyon közelről szemmel tartják a megyei könyvtárak. Ők rendelkeznek koncepcióval az egész megye könyvtári ellátására vonatkozólag. Ebben vagy szerepel, hogy bizonyos kisvárosok ellátóközponttá fejlődjenek, vagy nem. Mindez elősegíti, hogy egységes keretek alakuljanak ki megyénként az ellátásra, a rendszer egyik erősségét azonban tompítja: a versenyt. Ahol a települések maguk választhatnak, hogy melyik szolgáltató könyvtárral kötnek szerződést, versenyhelyzet alakul ki, amely kedvezően hat a minőségre.

Összegzés

Milyen szerepeknek *kell* megfelelni a kisvárosok könyvtárainak? – tettük fel a kérdést kutatásunk kezdetén. Milyen szerepeknek *tud* megfelelni a könyvtár? – módosíthatjuk korábbi kérdésfeltevésünket. Körutazásunk nyomán egyértelművé vált számunkra, hogy a helyi valós igények és a megvalósult lehetőségek között többnyire nincs szoros összefüggés: a különböző funkciók felvállalását és eredményes működését a személyi feltételek determinálják.

Általános tapasztalat, hogy a kistelepülések könyvtáraiban a szolgáltatásokat nem az igények, hanem a helyi lehetőségek, a személyi motivációk határozzák meg. A kulcsfigura minden esetben *a könyvtár vezetője*. A jó könyvtáros sokrétű képességekkel és készségekkel rendelkezik: szakmailag felkészült, korszerű szemléletű, tenni akaró. Jól kommunikál a környezetével – közöttük legfőképpen a fenntartóval –, jó érdekérvényesítő képességekkel rendelkezik, jól menedzseli az intézményt. Ezen kívül tud bánni az olvasókkal, segítőkész, empatikus, szociálisan érzékeny. Az sem árt, ha önbizalommal teli, pozitív jövőképű, megújulni képes.

A megfelelő könyvtáros kiválasztása *a fenntartó* feladata. A fenntartó dolga ezen kívül, hogy ismerje az intézmény működését, legyen korszerű könyvtárképe, fogalmazzon meg reális elvárásokat, értékelje a könyvtár tevékenységét, biztosítsa a működéshez szükséges feltételeket, biztosítson kellő önállóságot. A fenntartó feladata a napi politika távol tartása, a könyvtár semlegességének a megőrzése. Tehát az eredményes működéshez feltétel a fenntartó és a könyvtáros (könyvtárvezető) egymásra találása.

Az eredményesség harmadik feltétele a megfelelő *szakmai kapcsolatok* lehetőségének biztosítása, melyet jelen esetben leginkább az illetékes megyei könyvtárak, valamint a helyi szakmai szervezetek nyújthatnak. A szakmai háttér nyújthat támpontot a könyvtárfejlesztéssel, innovációval, az esetleges konfliktusok kezelésével kapcsolatos ügyekben, a szakmai kapcsolatok révén lehet elérni, hogy a könyvtáros ne érezze magát magányos bozótharcosnak, hogy képes legyen megújulni, kitekinteni a szűkebb környezetéből.

Gyakran hallani a kérdést: életképes-e a könyvtár ezeken a kis településeken, van-e jövője a könyvtárnak? Kutatásunk során bizonyossá vált számunkra, hogy az életképesség legfőbb fokmérője *a szolgáltatások és a helyi igények összhangja*. A helyi igények számbavétele során azonban nem szabad megelégedni az általános szintű, közhelyszerű megfogalmazásokkal, hanem törekedni kell a látens igények feltárására, a használói kör azon elvárásainak kielégítésére,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

amelyeket gyakran őhelyettük kell felismernünk. El kell érni, hogy a szolgáltatások megkerülhetetlenek legyenek, valamint, hogy a könyvtár néhány lépéssel mindig előrébb járjon, mint a környezete. Az információ szolgáltatásának a körét ki kell bővíteni: az olvasnivalón túl ki kell elégíteni a tanulással, képzéssel önművelődéssel kapcsolatos igényeket, közvetíteni kell a közérdekű információkat, többek között a helyi tervek, döntések ismertetését, a különböző szolgáltatásokkal, árakkal kapcsolatos tudnivalókat, a közelben található munkalehetőségeket, képzési, továbbképzési lehetőségeket, az aktuális pályázatokat stb. Azok a könyvtárak tekinthetnek pozitívan a jövőre, amelyek többféle funkciót tudtak egyesíteni: náluk található az e-Magyarország pont, közösen működnek a teleházzal, összefogják a civil szervezeteket, foglalkoznak a hátrányos helyzetű gyerekekkel, tevékenyen kiveszik részüket a települési közösségfejlesztésből, mozgatórúgói a helyi közéletnek, figyelik a pályázati lehetőségeket stb.

A kisvárosi könyvtárak szerepvállalásainak kutatását vállalkozásunk első fázisának tekintjük. Munkánk során bebizonyosodott korábbi feltevésünk: a statisztikai adatok fontos alapinformációkat hordoznak ugyan, de nem alkalmasak mélyebb összefüggések, differenciált trendek megrajzolására. A kép, amelyet kaptunk, sokszínű. Találkoztunk lehangoló, kilátástalanak tűnő helyzetekkel csakúgy, mint előrevivő szándékkal, komoly eredményeket felmutató, lelkesítő helyzetekkel. Nem szabad elfelejtenünk, hogy hazánk legkisebb városaiban jártunk, amelyek még csak ízlelgetik a városi ranggal járó feladatokat, lehetőségeket. Folytatásként – terveink szerint – először a tradicionális városok könyvtárait keressük fel, majd a megyei jogú városok könyvtári ellátásának elemezése következik. Az összegyűjtött tapasztalatok, a legjobb gyakorlati megoldások és helyzetmegoldási stratégiák feltárásával, remélhetőleg olyan információkat tudunk közzé tenni, amelyek tanulságul szolgálhatnak valamennyi közkönyvtár számára.

A budapesti Goethe Intézet honlapján, a Könyvtárosok fóruma oldalon ezentúl magyar fordításban is hozzáférhetők az érdekesnek ítélt, a német könyvtárügyről és könyvkiadásról szóló szakcikkek. Terveik szerint havi 1–2 új cikkel bővítik a honlap kínálatát.
Megtekinthető: http://www.goethe.de/ins/hu/bud/wis/sbi/huindex.htm

(Marton Erika tudósításából, Katalist, 2008. február 18.)

***

Az OSZK online olvasói katalógusa, a LibriVision, új szolgáltatással bővült:
Minden rekordnál – rövid és teljes nézet esetén egyaránt – megjelenik egy bookmark ikon, melyre rámutatva egy lista válik láthatóvá. A lista bármely elemére kattintva azonnal eltárolható (kedvencek közt, Google-ban, Del.iciou.us-ban, MySpace-ben, Facebook-ban stb.) a szóban forgó tétel LibriURL-je. Mindez azt jelenti, hogy a katalógus bármelyik tétele egyedi URL-lel hivatkozható és elérhető.

(Bíró Szabolcs híre, OSZK-lista, 2008. 04. 04.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Kovács Máté Alapítvány kezdeményezése nyomán a könyvtáros-társadalom a könyvtárosképző tanszékek és a Kovács Máté egykori tevékenységének emlékét őrző könyvtárak szervezésében 2006-ban emlékezett meg Kovács Máté születésének századik évfordulójáról. A megemlékezések az ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszékén kezdődtek: tudományos ülésszak keretében előadótermet neveztek el Kovács Máté tanszékvezetői munkásságának emlékére (erről azóta emléktábla tanúskodik az előadóterem ajtaján). A Magyar Könyvtárosok Egyesületének XXXVIII. vándorgyűlésén, Kecskeméten szekciót szenteltünk a Professzor úr által művelt tudományterületeknek és tevékenységnek úgy, hogy e területek mai, jeles képviselőit kértük fel előadás tartására. A jubileumi év zárásaként a Kovács Máté Alapítvány a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárral és a hajdúszoboszlói Kovács Máté Városi Művelődési Központ és Könyvtárral összefogva a Professzor szülővárosában, Hajdúszoboszlón kétnapos ünnepséget szervezett. Az első napon tudományos konferencia emlékezett meg Kovács Máté tanári, könyvtárosi, művelődésszervezői tevékenységéről, melyet a szülőföldjén folytatott, a második napon pedig az emlékét felidéző és őrző emléktábla avatására és koszorúzására került sor. A jubileumi év három rendezvényén elhangzott előadások – egy tavalyi, sikeres NKA-pályázatot követően – a közeljövőben nyomtatásban is megjelennek, „A jövő a múlt és a jelen egységére épül – Emlékkötet a száz esztendeje született Kovács Máté tiszteletére" címmel, a DE ENK kiadásában.

Hangodi Ágnes,
a Kovács Máté Alapítvány titkára

Tartozásunk Kovács Máténak (és magunknak)[1]

TÓTH Gyula

A Kovács Máté Alapítvány kuratóriumát régóta foglalkoztatja, hogy a professzor egyik legjelentősebb alkotása, *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében c.* antológia 1–2. kötete[2] torzó, mert nem jelent meg a mű harmadik, az 1945 utáni időszakot feltáró kötete. Úgy ítéltük meg, hogy *Kovács Máté* emlékének ápolásába – és az Alapítvány célkitűzéseibe – beletartozik e hiány pótlásának szorgalmazása, a folytatás elősegítése. A jubileumra készülve *Kovács Ilona* vetette fel, hogy érdemes lenne összefoglalni a mű keletkezéstörténetét, fogadtatását és felmérni a 3. kötet összeállításának, közreadásának lehetőségeit. Jelen tanulmányom ennek a vizsgálódásnak újdonság értékű summázatát foglalja össze. A jubileumi ünnepségek előadásait tartalmazó kötetben Kovács Máté hagyatékának a kötetek keletkezésével kapcsolatosan feltárt adalékait részletesebben is ismertetem.[3]

Mi, kívülállók hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy Kovács Máté és csapata, a Könyvtártudományi Tanszék 1963-ra összegyűjtötte és elkészítette a tervezett antológiába a kezdeti időktől a szabadságharc bukásáig terjedő időszak anyagát, majd azután 1970-re összeállították az 1849-től 1945-ig tartó korszakok beveze-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tő tanulmányait, kiválogatták és jegyzetekkel látták el a szemelvényeket, megszerkesztették a bibliográfiát és az illusztrációkat a 2. kötethez, majd következett (volna) az 1945 utáni évek feltárása és közreadása, amit Kovács Máté váratlan halála megakadályozott. Ez azonban látszat, a valóság egészen más!

Amikor Kovács Máté 1956-ban a Könyvtártudományi Tanszék élére került, érzékelhette a képzés egészének és elemeinek is – az alapműveknek és oktatási eszközöknek – hiányosságait. Mi, akkor kezdő hallgatók, csak részben érzékeltük mindezt, csak jóval később döbbentünk rá, mi minden hiányzott a tanulmányainkból. A fennmaradt – gyér – források szerint Kovács Máté és a tanszék már 1957-ben hozzálátott a gyűjteményes kötet létrehozásához, s az ahhoz szükséges elméleti alapok kidolgozásához.[4]

Az eredeti elképzelés szerint egyetlen kötetben tervezték megjelentetni „A könyv és könyvtár ..." kezdetektől napjaikig terjedő anyagát, s ehhez igazodva gyűjtötték a forrásokat a tanszék oktatói. A kötet kiadásra érett állapotában azonban kiderült, hogy az összegyűjtött anyag nem fér bele egyetlen kötetbe, mert már az 1849-ig tartó időszak gyűjtései vaskos kötetet töltenek meg. Ekkor módosítottak az elképzelésen, s úgy döntöttek, hogy majd egy második kötetbe kerül az 1849-től napjaikig terjedő időszakra vonatkozó, folyamatosan gyűjtött anyag. A gyarapodó szemelvények és bibliográfiai tételek alapján 1968 táján már látható volt, hogy az arányok csorbulása nélkül ez az összeállítás sem zsúfolható bele egyetlen, az elsőhöz hasonló, vaskos kötetbe, ezért úgy döntöttek, hogy a második kötet csak az 1849–1945 közötti, közel egy évszázadot fogja át, és az 1945 utáni negyedszázad bemutatása egy következő (harmadik) kötetet igényelt (volna).

Érdemes madártávlatból pillantást vetni a dokumentumgyűjtemény születésének környezetére, körülményeire. Ha egymás után helyezzük a történet szálait, érdekes összefüggésekre figyelhetünk fel.

Az 1960-as évek fordulóján Kovács Máténak a képzés átalakításához és korszerű megalapozásához, illetve a képzést segítő művek létrehozásához túl kellett lépnie a *Varjas Béla*-féle koncepción[5], amely akkoriban a könyvtárelmélet betetőzésének számított. Olyan elméleti alapvetést, szemléletet és rendszerezést kellett adnia, amely történeti vonatkozásban segít meghaladni *Gulyás Pál* legátfogóbbnak tekintett, de pozitivista szemléletű összefoglalását. Kovács Máté tudományelméleti alapvetése az 1959-ben alakult Könyvtártudományi és Módszertani Központ tudománypolitikai ankétján hangzott el először[6] 1960. június 13-án. Referátumában megfogalmazta a képzés elméleti hátterének számító (általa bibliológiának nevezett, ámde azt jóval továbbfejlesztő) koncepcióját. A tudományelméleti háttér kibontására itt most sem mód, sem szükség nincs, csak rögzítjük: Kovács Máté írásai és kiadvány-tervezetei, valamint „A könyv és könyvtár..." kötetei is ebben a szellemben fogantak, szerkezetük konzekvensen ezt követte.[7]

A *Magyar Könyvszemle* 1960. derekán az elméleti alapozással egy időben kezdte meg és három részletben közölte is az 1945–1960 közötti időszakról írt nagyszabású, már teljesen ebben a szellemben és szerkezetben készült tanulmányát.[8] Az írás az elmélet kísérleti kipróbálása volt, egyúttal pedig az antológiának e korszakhoz kapcsolódó, majdani bevezető tanulmányául is szolgált (volna).

A bibliológiát általában, s annak Kovács Máté által szociológiai szemlélettel, a könyv- és könyvtári kultúrának a társadalmi viszonyokkal összekapcsolt és a társadalmi közlésben elhelyezett változatát sokféleképpen lehet megítélni. Tény, hogy akkor olyanok is elfogadták, mint *Kőhalmi Béla, Sebestyén Géza, Lázár Péter* és mások. *Horváth Tibor* később így méltatta Kovács Mátét: *„Az addig egyedileg kezelt könyvtárak az ő interpretálásában hirtelen nagyszabású intézményrendszerré álltak össze, a róluk való ismeretek, tudástöredékek pedig egységes*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szemléletté. Rendszerszemléletű volt (...) ki ne ismerné el, hogy hitelesen nála szerepelt először a könyvtárak környezete, az egész társadalom úgy, mint a könyvtárak céljait és feladatait meghatározó tényező. A környezet, a célok, az erőforrások, a rendszer alkotóelemei és ezek működésmódja: ez a váz, amelyen Kovács Máté szakmai világképe nyugszik. (...). A könyvtárügy nem mozaikokra bomlott töredékhalmaz volt nála, hanem kibontotta egészének és a tágabb környezetnek kontúrjait."[9]

Nem utolsósorban: a bibliológia beleillett az akkori partnerországok könyvtárosképző intézményeinek törekvéseibe is. Az 1950-es évek derekától az európai szocialista országok felsőfokú könyvtárosképző intézményeit is – az oktatás szervezete, módszerei és eszközei mellett – a könyvtártudománynak mint felsőoktatási diszciplínának tartalmi-elméleti kérdései foglalkoztatták.[10] A konferenciákon elsősorban a lengyel, a szovjet, a csehszlovák és a magyar képviselők vonzódtak a bibliológiához, hozzátéve: „a könyvtári elmélet és gyakorlat középpontjában a könyv és az olvasó áll."[11] A franciás műveltségű Kovács Máté ehhez az eredendően francia megközelítéshez, s nem – mondjuk – a némethez nyúlt. A professzor elmélete mindenképpen többet adott, mint a korábbi és korabeli pozitivista, a jelenségeket önmagukkal magyarázó és leíró, történeti és elméleti megközelítések, s a korabeli bibliológiához képest is többet: a franciák csak évtizedek múltán közelítettek a Kovács Mátéféle kiegészítésekhez.[12]

(Nem tehetem, hogy legalább zárójelben ne említsem kutatás közbeni élményemet: a hagyatékban találtam egy datálatlan autográf levélfogalmazványt Kovács Mátétól *Csűry István*hoz „A bibliográfia helye és szerepe az ismeretközlés rendszerében" címmel, melyet a KLTE könyvtárának évkönyvében 1967-ben megjelent nagy ívű és alapvető Csűry-tanulmány megjelenése alkalmából készített.[13] Kovács Máté az általa is elismert Csűry-írásnak máig közölhető, tanulmányértékű kritikáját adta. Bibliológiai elméleti alapozását felhasználva, alapvetést kínált a bibliográfia számára is. Ezt a levelet a keletkezéstörténeti összefoglalóban, az említett emlékkötetben közlöm.)

1957-ben Kovács Máté két írásban szállt vitába a Magyar Könyvszemle szerkesztési elveivel: korszerű szemléletet, elméleti és gyakorlati kérdéseket tárgyaló írások közlését kérte számon.[14] A folyóiratban 1960-ig a történeti, elméleti és gyakorlati írások egyensúlyban voltak.[15] A tudományelméleti vita után 1961-ben – felhasználva az MTA átalakítását – a Magyar Könyvszemlét mintegy „kiszervezték" a könyvtárügyből, és könyv- és sajtótörténeti, valamint bibliográfiai folyóirattá változtatták, a könyvtártörténetnek is alig hagyva teret.[16] *Fülöp Géza* szerint később a folyóirat profilja tovább szűkült, alcíme szerint is könyvtörténeti folyóirat lett. A szakma a lap elvesztését siratta: *Bereczky László* megfogalmazásában az Akadémia döntésével „*egy nagy múltú, már-már megújuló folyóiratot tépett ki természetes, élő közegéből és egy alapvetően retrográd – nem félek a szótól – programmal zsákutcába terelte.*"[17] *Pogány György* szerint az MTA-közlemény megjelenésétől lett „nem bevett 'akadémiai' diszciplína Magyarországon – a történeti és bibliográfiai részeket leszámítva – a könyvtártudomány."[18]

A nehéz hozzáférés és a történeti monográfia hiányának enyhítésére újabb kutatási eredményeivel kiegészítve, az ankétot szervező Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1961. április és 1962. január között három kötetben, felcserélt sorrendben (1–3–2), gyenge technikával és rossz papíron, hevenyészett szerkesztésben közreadta *Gulyás Pál* történeti összefoglalóját.[19] A két mű közel azonos címe megtévesztő: sem terjedelmében, sem a feldolgozott időszakot illetően (csak 1773-ig jutott el), sem belső arányait tekintve, nem ugyanaz, mint korábban – különkülön olvasva – magam is hittem.[20] Az új kiadásról *Csapodi Csaba* írt bírálatokat.[21]

Nincs mód itt sem az antológia két megjelent, sem a meg nem jelent harmadik kötetének ke-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

letkezéstörténetét előadni.[22] Az Országos Széchényi Könyvtárban elhelyezett Kovács Máté hagyaték (210 fond) 49. csomója „A könyv és könyvtár…" keletkezésével kapcsolatos iratokat tartalmazza. A dokumentumok számos adalékkal szolgálnak, de sok kérdés továbbra is megválaszolatlan marad az iratanyag hiányossága miatt. Miközben a kötetek szerkesztési munkái folytak és látszólag sok időt (6–7 évet) vett igénybe egy-egy kötet megjelenése is, azalatt Kovács Máté több hazai és egyetemes könyv- és könyvtártörténeti monográfia/kézikönyv tervét vázolta fel, bár a tervekből egy sem valósult meg. A források nem adnak indoklást, de azt világosan jelzik, hogy a professzor számára nem végcél volt az antológia, hanem csak az első lépés olyan segédlet létrehozása felé, amelyet a hallgatók és a szakmabeli kutatók egyaránt használhattak, és amelyet mind maga, mind pedig a tanszéke számára műhelymunkának tekintett későbbi nagyobb szabású vállalkozásokhoz.

A kiadvány gondolata legkésőbb 1957-ben merülhetett fel, ugyanis a Gondolat Kiadó 1957. december 19-én már megerősítette a szerződést egy 15 íves gyűjteményes kiadványra 1959. szeptemberi határidővel. Az adatok azt mutatják, hogy a vállalkozás lehetőségeit és arányait az induláskor senki nem tudta felmérni. Az egyértelmű volt, hogy Kovács Máté a tanszék mindenkori oktatói gárdáját is bevonta a munkába. A kiadvány szerkezete jól követhető volt: a kezdetektől napjaikig áttekintést nyújtó munka az egyes korszakok legfontosabb vonatkozásait bemutató tömör összefoglalók után eredeti/korabeli és későbbi feldolgozásokból válogatott szemelvényeket közölt, melyeket jegyzetekkel, magyarázatokkal láttak el, valamint illusztrációkkal és válogatott bibliográfiával egészítettek ki.

1968. január 25-én kelt levelében Kovács Máté közölte a kiadóval, hogy ki kellett hagynia az *„1849-től 1944-ig terjedő fejezetből mintegy 100–120 lapnyi olyan szemelvényt, ami témája és színvonala alapján feltétlenül közlést érdemelne…De még nehezebb a helyzet az 1945 utáni szemelvényanyag tekintetében. Itt több mint 300 lapnyi igen jó szemelvény maradt ki. Pedig közérdekű lenne a közlése. Éppen ezért azt javaslom, hogy a gyűjtemény 2. kötete az első négy fejezet anyagát tartalmazza, tehát 1849-től 1944-ig terjedjen. Ez számításom szerint a bibliográfiával együtt 50–52 ívet tenne ki. (…) Az 1945-től napjainkig terjedő negyedszázad anyagát pedig külön kötetben lehetne és kellene kiadni a felszabadulás 25. évfordulójára, ünnepi kiadványként 1969 végén. A bevezetés kész, a bibliográfia hozzá együtt van. Megfelelően válogatott képekkel szép kötet lehetne belőle. Az idevonatkozó szemelvényanyag csaknem egészében ki van írva, a jelenleg kiszelektáltak is. Az új, harmadik kötet kézirata tehát igen rövid időn belül, pár hónap alatt teljesen elkészíthető. Így a kötet idejében, már 1969 őszén megjelenhetne."*

Mindaddig, amíg a jubileum miatt el nem kezdtem újra foglalkozni az antológiával, magam is úgy gondoltam, hogy a harmadik kötet előmunkálatának legfeljebb az 1945–60 közötti évekről írt tanulmánya és a kandidátusi disszertációja tekinthető. Ma már több adat bizonyítja, hogy a 3. kötet is készen volt. Kovács Máté 1969. január 30-án kelt feljegyzésében olvasható a következő: *„Mint szóban már jeleztem, a dokumentumgyűjtemény 1945-től napjainkig terjedő 3. részének kézirata is elkészült. Terjedelme mintegy 33 (A/5-ös) ív + 2 ív képmelléklet, összesen 660 lap. Ennek anyaga azonban nem fért bele a 2. kötetbe, mert az értékes és érdekes anyagot oly mértékig össze kellett volna szorítani, hogy végül is ez a korszak a 2. kötetből kimaradt. Mindenképpen kívánatos volna, hogy ez a rész is mielőbb kiadásra kerülhessen."*

A kötet tartalmáról és az egyes fejezetek terjedelméről is pontos képet adott Kovács Máté. A bevezető tanulmányt ő írta a magyar olvasás-, könyv- és könyvtári, bibliográfiai és dokumentációs kultúra fejlődéséről 1945-től napjaikig, 8 ív terjedelemben. Kovács Máté válogatta az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egykorú fontosabb dokumentumokat és látta el jegyzetekkel a könyvkiadás és a könyvterjesztés, a könyvtárügy, a könyvtárak, a bibliográfia és a dokumentáció, valamint a szakkutatás és a szakképzés fejlődéséről szóló részeket. Sajtó alá rendező: *Fodor Zoltán, Dér Mária* és *Voit Krisztina*. Terjedelme 16 ív. Válogatott bibliográfia az 1945–1968-as időszakban megjelent hazai szakirodalomról, 6 ívben. Összeállította *Fülöp Géza* és *Szelle Béla*. Képek a könyvkiadás és könyvtárak, bibliográfia és dokumentáció köréből. Összeállította *Babiczky Béla* 2 ív terjedelemben. Tárgy-és névmutató, tartalomjegyzékkel 1 A/5-ös ívben.

„A kéziratot az új helyzetben bizonyosan át kell alakítani. Ezt előreláthatóan egyéb feladatokra tekintettel 1969. szeptember végéig tudjuk átadni."

1969. február 1-jén kelt levelében Kovács Máté a minisztérium könyvtári osztályának vezetőjével is közölte, hogy a 3. kötet kész.[23]

A Kovács Máté hagyaték, vagyis az OSZK kézirattár 210. fond 64–65. csomója a 3. kötettel kapcsolatos kéziratokat (autográfiák és gépiratok), terveket, anyagokat tartalmaz, de miként az első két kötet esetében sem, a kész kéziratot nem. Találtam egylapos, tintával írt keltezetlen tervezetet *Az új magyar könyv- és könyvtárkultúra (1945–1961)* címmel, melyben az alábbi három korszakot különítette el: koalíciós időszak 1945–1948; második szakasz: 1949–1956; harmadik szakasz: 1957– , mely jelezte, hogy a korszaknak nincs vége.

A 210. fond 65-ös csomója ugyancsak autográf, többnyire ceruzás kéziratokat, fogalmazványokat, néha cédulákat tartalmaz. Az ebbe a csomóba sorolt 142-es dosszién Kovács Máté kézírásával *A könyv és könyvtár 3. kötete* felirat olvasható, benne pedig a bevezető tanulmány tartalomjegyzéke található. Itt a bevezető már a *Kovács Máté: A magyar könyv- és könyvtári kultúra a szocialista társadalom kialakulásának első negyedszázadában (1945–1970)* címet viselte.

A 3. kötet bevezetője tartalomjegyzékén érezhető az erőteljes megfelelni akarás a felszabadulás 25. évfordulójának. Például nagyobb hangsúlyt kapott a társadalmi meghatározottság, az olvasási kultúra. Érthető a bibliográfia és a dokumentáció külön fejezetben való megtárgyalása is. Hangsúlyosan szerepelt az adott korszakban megszilárdult szakképzés és szakkutatás, az viszont kevésbé érthető, hogy e történeti munkában miért volt szükség a jövővel foglalkozni? A közlési folyamatokat kiemelten vizsgáló és érzékelő Kovács Mátét e témakör érthetően foglalkoztatta, de nehezen indokolható, illetve korainak tűnik felvétele a történeti kötetbe. Szembetűnő a történeti szemlélet, a folyamatok háttérbe szorulása (pl. kimaradtak a korszakok), a témák szerinti tárgyalásmód, az összetevőkre való széttöredezettség, ami a korszakok bevezető tanulmányait bizonyos fokig korábban is megkísértette.

„A könyv és könyvtár…" erényeit egyöntetűen elismerő kritikák[24] mellett, mindkét kötet nívódíja után[25] kérdés, miért nem jelent meg a harmadik kötet? Erre jelenlegi ismereteinkkel nem adható pontos válasz.

A történetírói és könyvtárbeli felfogásában inkább a régi iskolát képviselő Csapodi Csaba, a tudománypolitikai nézeteit illetően Kovács Máté ellentábora orgánumának számító Magyar Könyvszemlében 1963-ban nem takarékoskodott a dicséretekkel. Miközben a szakma az 1970-ben megjelent második kötetet ünnepelte, s örömmel nyugtázta a folytatást, a Könyvszemle már nem vállalkozott a bemutatására.

Egyöntetűen elismerő kritikákat, jó fogadtatást említettem – s a szakma részéről így is volt. Ám a kórusba kívülről – a második kötet után – disszonáns hang is vegyült. Heves támadás érte a kötetet: „E kiadványt is utolérte a >gyorsuló idő<, ami 1963-ban az első kötetnél *esetleg* [kiemelés a recenzenstől] a célnak megfelelt és módszernek bevált, ma már egészében és részeiben vitatható, megkérdőjelezhető. Így ezt a mostani könyvet szakmailag és módszertanilag fél sikernek érzem."[26]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Vajon e kritika játszott volna szerepet a harmadik kötet elmaradásában?

Számomra tény, hogy az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén 1968–1970 táján nemcsak a 2. kötet közreadását készítették elő, hanem már a 3. kötet is készen állt. Kovács Máté ezt a tényt többször jelezte a kiadónak, s egyik tanulmányában is megemlítette. Lehetett volna 25. évfordulós kiadvány. Azonban – egyelőre, számomra ismeretlen okból – sem a sorozatot közreadó Gondolat Kiadó, sem a Népművelési Propaganda Iroda nem jelentette meg az 1969-ben nekik (is) felajánlott kéziratot.[27]

Tudomásom van arról, hogy 1974–1975 táján *Kiss István*, aki Kovács Máté utódja volt a tanszékvezetői poszton, és a sorozat bibliográfiáját jegyző Szelle Béla kísérletet tettek a kötet megjelentetésére. A részletek ismeretlenek, de tény: nem sikerült. Az 1990-es években *Fülöp Géza* próbálkozott meg a folytatással: történt bibliográfiai anyaggyűjtés, de kiadvány nem született.

Kovács Máté öröksége arról szól, hogy sem elmélet, sem gyakorlat, sem oktatás és sem a szakmai tudat nem lehet meg a múlt lehetséges ismerete nélkül. A múlt feltárása az utódok dolga. Hogy ez a feladat bevezető tanulmányokkal ellátott, szemelvénygyűjteménnyel és bibliográfiával, vagy monográfia/kézikönyv formájában, esetleg könyvsorozattal vagy más módon valósítható meg, az az elhatározástól és a lehetőségektől függ. Az világos, hogy az 1950-1960-as évek Könyvtártudományi Tanszéke heroikus munkával megtette, amit tehetett: 1945-ig vázlatosan feltárta a hazai könyv- és könyvtári kultúra történetét, szemelvénygyűjteménnyel alátámasztotta és a válogatott, máig bőségesnek tekinthető bibliográfiáival lehetővé tette a bemutatott korszakok alapos tanulmányozását. Az is biztos, hogy a professzor előtt egy monográfia/kézikönyv célkitűzése (is) lebegett, hiszen több tervezetet is készített erre, bár a tervezeteknek kitapintható eredménye egyelőre nem ismert.

Az 1970 körüli kézirat vagy megsemmisült, vagy ismeretlen helyen lappang.[28] Előkerülése esetén megjelentetése sem kizárt, de ez aligha lenne több „álreprint" kiadásnál. Az 1970-ben megállított történet kiadása is hiánypótlás lenne, ámde ellentmondana a Kovács Mátétól örökölt gyakorlatnak, hogy ti. mindenkori napjainkhoz kell közel hozni az időhatárt.

A másik kérdés az, hogy változatlan formában és szellemben kell-e a hiánypótlást elvégezni, vagy hozzá szabad nyúlni a materiális és szellemi örökséghez? Megítélésem szerint ez a dilemma akkor merülhetne fel, ha komplett kézirat kerülne elő. Akkor is meggondolandó volna, hogy több mint 35 év múltán, az eszmei-szemléleti és tudományfelfogásunkban történt változások után, szabad-e csupán tisztelgésből érintetlenül hagyni az örökséget? Lenne-e erre fogadókészség? Én kételkedem ebben.

Megítélésem szerint, ha a mindenkori új iránti fogékonyságot belénk tápláló Kovács Máté szellemében járunk el, akkor a tőle kapott tanulságokat felhasználva, de a feladathoz modern szemlélettel közeledve lenne szabad eljárnunk.

A feladat nemcsak a 3. kötet pótlása. Kovács Máté a szemelvényeket tartotta a legfontosabbnak (megtartásukért küzdött előbb a 2. majd a 3. kötet kiharcolásával), melyekhez a bevezető tanulmányok a kalauz szerepét töltötték be, a képek a megértést voltak hivatottak elősegíteni, míg a bibliográfia a továbblépéshez adott segítséget. A szemelvénygyűjtemény az első lépés volt a képzés és továbbképzés, valamint a szakkutatás támogatására, de a végcél – ahogy már említettem – a monográfia lett volna.

Az Osiris Kiadó 1999 és 2003 között a *Könyvtárosok kézikönyve* öt kötetének kiadásával, a régi értelemben vett könyvtártani kézikönyvek újjal való kiváltásával, nagy szolgálatot tett a szakmánknak. De a könyv- és könyvtártörténeti monográfia hiányának pótlására nem vállalkozott. Ez továbbra is feladat maradt. Magyar történeti monográfia csak hazai kutatóktól születhet meg. Az Osiris kézikönyvsorozata megmutatta, hogy a szakma képes összefogni – ha akad ambiciózus közreadó és akadnak jó szerkesztők. Kell

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

akkora erőnek lennie a könyvtáros-társadalomban most is, hogy az eddigi munkálatokra építve, összefogással, néhány év intenzív munkával képes legyen összefoglalni az eddigi eredményeket. Egyetlen magát komolyan vevő szakma sem nélkülözheti ugyanis saját történetének megörökítését.

Az 1945 utáni időszak bemutatására vállalkozó antológiát nem elölről kell kezdeni, még akkor sem, ha netán a 3. kötet anyaga megsemmisült (volna), hiszen töredékek és egyfajta koncepció rendelkezésünkre állnak.

Kérdés, hogy az 1945 utáni időszak feltárását (tanulmányban, szöveggyűjteményben és a bibliográfia tartalmának és szerkezetének kijelölésében) a Kovács Máté által követett bibliológiai megközelítésben és szemlélettel kell-e elvégezni? Ha az elmaradt kötet megjelentetésével a sorozatot akarjuk lezárni, ha csak a tartozást akarjuk leróni, nincs ok a változtatásra. Ha mai igényeink és felfogásunk szerint akarunk eljárni, nota bene: a tudomány mai állása szerint és a társadalmi gyakorlat mai fokán akarjuk a feladatot elvégezni – ahogy Kovács Máté fogalmazná –, akkor a 35–40 évvel ezelőttitől eltérő értelmezés és felfogás szükséges. Valaha magam is a bibliológia szellemében gondolkodtam. A bibliológiai felfogás szerint a könyvtár a könyv – általában a hordozó – terjesztésének korán intézményesült, fontos, ámde csak részterülete. A könyvtár ebben az értelmezésben az egyedi könyvek/hordozók valamiféle halmaza. Az új könyvtár-, ill. információtudomány nem hordozóval, hanem ismerettel, tudással és annak valamiféle (objektiválódott) intézménybe szervezetett, hozzáadott értékkel megnövelt reprezentációjával számol. A könyvtárat nem önmagában, hanem sajátos információs rendszerben szemléli. Persze ennek szintén van társadalmi szükséglet- és igényvetülete.

A 20. század második felének felmérése és áttekintése ma fontosabb – tekintve, hogy már lezárult a korszak – mint Kovács Máté idején. A kérdés nem az, kell-e a harmadik kötet, hanem, hogy az kötet legyen-e? A mai technikai adottságok más megoldást kínálnak. A szemelvények és főleg a bibliográfia ma már inkább elektronikus adatbázisba/dokumentumba és/vagy az internetre kívánkozik. Kötetek tanulmányokból szület(het)nek. Az évtizedekkel ezelőtti közlési feltételek közepette a tanulmánykötet megjelenésekor le kellett zárni egy-egy korszak bemutatását. A mai technikai feltételek azonban megengedik a folyamatos építkezést.

Felvetődik, hogy az 1963-ban és 1970-ben lezárt bibliográfiát, sőt a szemelvényeket is elektronizálva, a későbbi anyaggyűjtéssel folyamatosan kiegészítve és a visszakeresést is megoldva, elektronikus formában lehetne rendelkezésre bocsátani. Mivel a régi „A könyv és könyvtár…" példányok a könyvtárakból lassan teljesen kikopnak, megfontolandó minkét kötet teljes szövegének digitalizálása, internetes hozzáférhetővé tétele, mely megoldaná a példányszám, hozzáférés, többszörözés problémáit.

Ma már aligha várható el egyetlen tanszéktől e munka befejezése, ill. folyamatos végzése. Lehetséges megoldás, hogy a vállalkozást – hacsak Kovács Mátéhoz hasonló formátumú személyiség nem jelentkezik – egy szerkesztőbizottság irányítsa. „Ernyőszerve" lehetne valamiféle virtuális tanszék, melyben pl. az összes képzőhely történetet, bibliográfiát művelő, de más szakterület iránt is érdeklődő, ambiciózus oktatói vennének részt. Projektgazdaként közreműködhetne a Könyvtári Intézet és mozgósítani kellene a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Informatikai és Könyvtári Szövetség szervezeteit is.

Több helyütt folyik bibliográfiai feltárás. A különféle fórumok termékeit össze kellene „gereblyézni", meg kell vizsgálni a hiányokat, s ezek figyelembe vételével kellene szervezni a közreműködőket egy hatékony és pénzzel is megtámogatott szervező révén.

Mondandóm summája: 1974 táján még lehetséges lett volna változatlanul hagyva megjelentetni a 3. kötetet. Ma már anakronisztikus lenne. Ma a megszűntetve megőrzés hozzáállása

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

látszik szerencsés megoldásnak. Mondhatnám úgy is, ahhoz, hogy az elképzelés önmaga maradhasson, meg kell változnia. A kiadványt az előzményekkel azonos módon befejezni nem lehet, de a Kovács Máté után támadt hiányt – az ő szellemében, ámde a korhoz igazítva – pótolnunk illene.

Jegyzetek

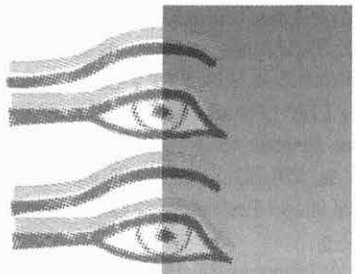
1. Kovács Máté születésének 100. évfordulója alkalmából, 2006. november 10–11-én Hajdúszoboszlón tartott konferencián elhangzott előadás szerkesztett, jegyzetekkel ellátott változata.
2. A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében az államalapítástól 1849-ig. Összeáll. Kovács Máté. Bp. Gondolat, 1963. 758 p., valamint A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig. Összeáll. Kovács Máté. Bp. Gondolat, 1970. 722 p.
3. Az emlékkötet megjelenése 2008 első felében várható a DEENK közreadásában.
4. Fontos adalékokat tartalmaz Kovács Máténak az Országos Széchényi Könyvtár kézirattárában elhelyezett hagyatéka (210 fond). Témánk szempontjából a 49. és a 64–65. csomók átvizsgálása hozott sok új ismeretet.
5. VARJAS Béla: A könyvtártudomány elvi alapja és rendszere. = Magyar Könyvszemle, 1955. 1–2. sz. 1–22. p.
6. KOVÁCS Máté: A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában. = Magyar Könyvszemle, 1961. évi különszám, 7–34. p.
7. Fülöp Géza évtizedekkel később, Kovács Máté születésének 90. évfordulóján jellemezte Kovács Máté könyvtárelméleti munkásságát és koncepcióját. Ld. FÜLÖP Géza: Könyvtártudomány és bibliológia (Kovács Máté könyvtárelméleti koncepciója). = Könyv és Könyvtár XVIII. Debrecen, KLTE Könyvtára, 1997. 41–52. p., ill. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1996. december 19-28. is.
8. KOVÁCS Máté: A magyar könyv-és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában. = Magyar Könyvszemle, 1960. 3. sz. 229–254. p. és 4. sz. 361–391. p., továbbá 1961. 1. sz. 1-43. p. Megjelent az Országos Könyvtárügyi Tanács kiadványai sorozat 11. számaként is (Bp. 1961. 95 p.). E tanulmány továbbfejlesztett változata: A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmusba való átmenet időszakában. Kandidátusi értekezés. (Bp. 1967. Gépirat, 467 lev.); Ld. még Kandidátusi értekezés tézisei. Bp. 1967. MTA soksz. 20 p.
9. HORVÁTH Tibor: Egy gondolat viszontagságai. = Kovács Máté emlékkönyv. Szerk. Szelle Béla. Bp. Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 1983. 165. p.
10. Bővebben a konferenciákhoz ld. KOVÁCS Máté – KŐHALMI Béla: Nemzetközi konferencia az egyetemi könyvtárosképzésről. Prága, 1958. márc. 25–27. = Külföldi tanulmányutak. 1958. Bp. 1959. 178–188. p.; KOVÁCS Máté: Nemzetközi konferencia az egyetemi és főiskolai könyvtárosképzés időszerű kérdéseiről. = A könyvtáros, 1958. 6. sz. 403–406. p.; KOVÁCS Máté – KŐHALMI Béla: Az egyetemi könyvtárosképzés alapkérdései nemzetközi megvilágításban. = Felsőoktatási Szemle, 1958. 7–8. sz. 424–431. p.; KOVÁCS Máté: Az egyetemi és főiskolai könyvtárosképzés az európai szocialista országokban. = Könyvtáros, 1963. 7. sz. 377–382. p.; KOVÁCS Máté: Szocialista könyvtárosképzés. (Az európai szocialista országok könyvtárosképző főiskoláinak és egyetemi tanszékeinek II. nemzetközi konferenciája Berlinben, 1962. május 20–26. között) = Könyvtári Figyelő, 1963. 2. sz. 74–80. p. Kovács Máté Berlinben A könyvtártörténet alapvető elméleti problémái címmel tartott referátumot.
11. Idézi MOLNÁR Pál: Viták a könyv- és könyvtártudomány viszonyáról és feladatairól a szocialista országok szakirodalmában. = Könyv és könyvtár VI. Debrecen, KLTE Könyvtára, 1967. 164. p.
12. Vö.: ESTIVALS, Robert: Az összehasonlító nemzetközi bibliológia felé. = Könyvtári Figyelő, 1985. 4. sz. 425–431. p. SEBESTYÉN György: Magyar és francia szakemberek tanácskozása a bibliológiáról. = Könyvtáros, 1986. 4. sz. 233–235. p.
13. CSŰRY István: A bibliográfia helye és szerepe az ismeretközlés rendszerében. (Kísérlet a fogalom meghatározására.) = Könyv és Könyvtár VI. Debrecen, KLTE, 1967. 5–85. p. Kovács Máté levélbeli kritikáját ld. OSZK kézirattár 210. fond 49/68.
14. KOVÁCS Máté: Vita a Debreceni Egyetemi Könyvtár Évkönyve körül. = Magyar Könyvszemle, 1957. 3. sz. 297–301. p. Uő.: A Magyar Könyvszemle új évfolyamai a korszerű igények tükrében. Uo. 1957. 4. sz. 399–404. p. Kovács Máté tagja volt a szerkesztőbizottságnak Varjas Béla szerkesztősége idején és a szerkesztést az 1957. 3. számtól átvevő Kőhalmi Béla időszakában is. Varjas Béla távozásához a vitacikkeknek nincs közük. Varjast 1956-os magatartása miatt leváltották az OSZK főigazgatói posztjáról és az MTA Irodalomtudományi Intézetébe helyezték.
15. A lapot újraindulásától Varjas Béla szerkesztette, helyettese Dezsényi Béla volt és héttagú szerkesztőbizottság felügyelte. Az 1957. 3. számtól a kiadó MTA Könyvtártudományi Főbizottságának elnöki tisztjét is betöltő Kőhalmi Béla vette át a szerkesztést. Kovács Mátének a Könyvszemlével – kimondatlanul Varjas Bélával is – való vitáját „nemcsak tudományelméleti szembenállásnak, de személyes ellentét lecsapó-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dásának" minősítette POGÁNY György: A magyar könyvtári szaksajtó vázlatos története. 2. r. = Könyvtári Figyelő, 1997. 1. sz. 17. p.

16. A Magyar Könyvszemle. = Magyar Könyvszemle, 1961. 4. sz. 357–358. p.
17. FÜLÖP Géza: Száz esztendeje indult a Magyar Könyvszemle. = Könyvtáros, 1976. 12., 1977. 1. és 2. sz. (Idézet ez utóbbi 70. lapjáról.) A szakma véleményéről ld. BERECZKY László: A Magyar Könyvszemle új programjáról. = Könyvtáros, 1962. 6. sz. 322–324. p.
18. POGÁNY i.m. 17. p.
19. GULYÁS Pál: A könyv sorsa Magyarországon. 1–3. Kiad, az OSZK-KMK, 1961–1962. Az első kötetet 1961.április 17-i dátummal tették közzé, megjegyezve, hogy az nem kész és befejezett monográfia. „... a szerzőnek nem is volt célja összefoglaló teljes és – amennyire ez a műfaj elbírja – végleges igényű szintézist nyújtani." A 3. kötet 1961 novemberében, az utoljára megjelenő második kötet 1961-es impresszummal, de 1962. január 30-ára dátumozva jelent meg.
20. GULYÁS Pál: A könyv sorsa Magyarországon a legrégibb időktől napjainkig. 1–3. közlemény. = Magyar Könyvszemle, 30. köt. 1923. 1–2. füz. 27–94. p.; 3–4. füz. 176–199. p.; 31. köt. 1924. 1–4. füz. 13–71. p. Gulyás lábjegyzete szerint a Pintér Jenő által szerkesztett és „megjelenendő" A magyar irodalomtudomány kézikönyve számára készítette. Ez nem jelent meg, valószínűleg ezért közölte a Könyvszemlében. Az említett kézikönyve nem azonos Pintér Jenő: A magyar irodalomtörténet kézikönyve c. 1921-ben megjelent művével.
21. A könyvtáros, 1961. 12. sz. 764–765. p., majd Könyvtáros, 1963. 5. sz. 309. p.
22. Ezt részletesen tárgyalja a megjelenés alatt álló új Kovács Máté emlékkötetbe került Adalékok „A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében" c. kötetek keletkezéséhez. Kovács Máté történeti és elméleti munkásságához címmel írt összefoglalásom.
23. Az eddig hivatkozott kéziratok a 210. fond 49-es csomójában találhatók.
24. V.ö. BÉKÉS István: Könyv a könyvről. = Népszabadság, 1963. 137. sz. (jún. 14.) 9. p.; RÁCZ Aranka, N.: A magyar könyv- és könyvtárkultúra történetének első összefoglalása. = Könyvtáros, 1963. 8. sz. 450–451. p.; Žibritova, Gabriela = Knihovnik, 1963. 8. sz. (Eredetije, nyersfordításban az OSZK kézirattárában a 210. fond, 475. csomójában.); CSAPODI Csaba: A könyv- és könyvtár a magyar társadalom életében az államalapítástól 1849-ig. = Magyar Könyvszemle, 1964. 1. sz. 93–94. p.; NOVÁK József: A könyv- és könyvtár a magyar társadalom életében. = Népművelési Értesítő, 1964. 3. sz. 180–184. p.; RÁCZ Aranka: A könyv- és könyvtár a magyar társadalom életében 1849–1945. = Könyvtáros, 1971. 1. sz. 50–52. p.; BÉNYEI Miklós: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849–1945-ig... = Könyvtári Figyelő, 1971. 3. sz. 251–252. p.; CSÁKY S. Piroska: – ---. = A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 3. évf. 1971. 137–139. p.
25. Az első kötet 5000 forintos nívódíjat kapott. Erről Havas Ernő, a Gondolat Kiadó akkori igazgatója 1964. április 9-én kelt levelében értesítette Kovács Mátét (a levél eredetije: 210/49/49). A második kötet nívódíjáról Siklós Margit, az akkor hivatalban lévő igazgató 1971. november 10-i levele értesítette és november 17-én adták át a díjat (210/49/95).
26. STENCZER Ferenc: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849–től 1945-ig. = Irodalomtörténet, 1971. 3. sz. 728–732. p. Erre válaszolt KOVÁCS Máté: Kritika helyett – félreismertetés. = Irodalomtörténet, 1972. 4. sz. 942–945. p. A rendkívül gondosan előkészített választ eredetileg „a kötetet összeállító munkaközösség" aláírással tervezték, végül Kovács Máté neve alatt jelent meg, de a kísérőlevelet 1972. március 20-án aláírta még Babiczky Béla, Dér Mária, Fülöp Géza, Szelle Béla és Voit Krisztina is. Kovács Máté külön levelet írt Nagy Péternek, az Irodalomtörténet főszerkesztőjének, kérve, hogy a cáfolatnak és helyreigazításnak adjon helyet. „Stenczer Ferenc cikkének jó néhány helyt nem álló megállapítása, több, a rovásunkra tévesen „kiigazított" adata kimeríti a sajtó útján elkövetett rágalmazás tényét, minthogy a dokumentumgyűjteményt valóban szakszerűtlen kontármunkának lehetne minősíteni, ha az állításai és a tévesen 'helyesbített' adatai igazak volnának." Nagy Péter 1972. április 25-én kelt válaszában sajnálkozott, hogy „ennyire zokon vettétek" Stenczer cikkét, s a választ a véleményeltérést jelző pontok kivételével volt hajlandó megjelentetni. Kovács Máté viszontválaszában leszögezte, hogy az lett volna a korrekt eljárás, ha a szerkesztőség gondoskodott volna a két írás egyidejű közzétételéről, s nem telik el közben több mint egy év. (A levelezést ld. 210. fond, 49.csomó.)
27. Nemes Ivánhoz, a Népművelési Propaganda Iroda (NPI) igazgatójához küldött, 1969. augusztus 26-án keltezett levél másolata a Kovács Máté hagyaték 210/49/90. sz. alatt található. Kapcsolódó válasz, ill. más adalék itt nem található.
28. Az előkerülésre kevés a remény. Sebestyén György szíves közlése szerint az ELTE tanszéki irattára semmi érdemit nem tartalmaz. Fülöp Géza hagyatékában és Szelle Bélánál is hiába kerestettem. Voit Krisztina és a Gondolat Kiadó a levelemre nem válaszolt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Elődeink üzenik . . .

A felvilágosodás korában a könyvtárosok között számos nagy formátumú, egyetemes műveltségű, a természettudományokban, művészetekben, filozófiában és a „könyves ismeretekben" egyaránt jártas tudós tevékenykedett: mint például Gottfried Wilhelm Leibnitz a hannoveri, majd wolfenbütteli könyvtárban, Gotthold Ephraim Lessing ugyancsak a wolfenbütteli könyvtárban vagy a jezsuita Michael Denis a bécsi Collegium Theresianum tantestületében.

A következő tanulmány bemutatja a Collegium Theresianum (Teréziánum) pedagógiai, nevelési elveit, különös tekintettel a könyvek gyűjtésével, rendszerezésével, feltárásával kapcsolatos ismeretekre, melyek kidolgozásában Michael Denisnek voltak elévülhetetlen érdemei. Az intézményben száznál is több magyar főúr és középnemes ifjú nevelkedett, többek között Széchényi Ferenc és Festetics György is. Denis személye, pedagógiai elvei és szakszerű könyv- és könyvtárismereti tudása életre szóló útmutatást adott tanítványainak.

Denis professzor és tanítványa, Festetics György

WALLESHAUSEN Gyula

Mottó:
„A könyvtáros úgy szereti a könyvtárát, mint a hűséges férj az ő drága hitvesét."

A Teréziánumról a hazai oktatástörténet keveset tud. A köztudatban inkább elavult lovagiskolaként él, ahol a fegyverforgatás mellett főleg az illedelmes viselkedésre tanították a katonai pályára készülő növendékeket, hogy a főúri társaságokban is biztonsággal mozogjanak. E vélekedést látszik alátámasztani *Fraknói Vilmos*, aki megemlíti: különösen nagy súlyt helyeztek arra, hogy az európai nyelvek elsajátítása mellett – *„a lovaglásban, vívásban és táncban ügyességre tegyenek szert."*[1]

A hazai útikalauzok és néhány rövid sajtócikk a Teréziánum hatalmas, már-már komor épületének művészettörténeti vonatkozásait taglalják, s mellékesen olykor megemlítik, hogy itt végezte tanulmányait *Apponyi Antal, Csáky István, Festetics György, Széchényi Ferenc, Viczay Mihály* stb., akiknek a nevét tisztelettel emlegeti az utókor: mű- és könyvgyűjtők, jeles gazdák, közéleti emberek voltak, akik a nemzetért és a magyar kultúráért sokat áldoztak.

Az olvasó fejében joggal merül fel a kérdés: ha csupán fegyverforgatást, táncot, illemszabályokat és ehhez hasonlókat tanultak a Teréziánumban, akkor honnan merítették tudásukat, szakértelmüket e főurak, vajon mi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lyen hatások és hol érték őket, s mi késztette valamennyiüket arra, hogy a közjóért annyit fáradozzanak?

A kérdésre a források tüzetes áttanulmányozása adhat csupán választ.

***

Bécs IV. kerületének Favoritenstrasse 15. számú épületét 1746-ban megvették a jezsuiták, hogy gimnáziummá alakítsák át a nemesi származású ifjak számára. Mária Terézia e „Kedvenc" nevet viselő palotában töltötte gyermekkorát, s az emlékek elegendő okot szolgáltattak arra, hogy szerető figyelemmel kísérje azt, ami az öreg épületben történik. De más oka is volt: itt tanultak azok az ifjak, akik közül majd kiválaszthatja és a trón szolgálatába állíthatja az arra alkalmasakat.

Hamarosan kiderült azonban, hogy a gimnázium fenntartása és működtetése meghaladja a rend anyagi erejét, ezért támogatásért az uralkodónőhöz fordult. Mária Terézia 1749-ben alapítványával megmentette s egyben felügyelete alá helyezte az intézetet.

A Mária Terézia Kollégium (Teréziánum) három tagozatból állt. A gimnázium 3 grammatikai és 2 humanitás osztálya után a kétéves – egyetemi előkészítő jellegű – filozófiai tagozat következett, majd a hároméves (1775-től négy) felsőfokú tagozat.

Az oktatás továbbra is a rend kezén maradt. A jezsuiták kiválóan képzett tanárok voltak, az 1599-ben megalapított tanulmányi rendjük (Ratio Studiorum) a klasszikus ókor – bölcseletből levezetett – műveltségi, oktatási eszményét mentette át és konzerválta. Nem követelt túlságosan sokat, a tananyag bevésésére azonban nagy hangsúlyt helyezett a délutáni ismétlésekkel. Erről a prefektus gondoskodott. A tanrend csupán a kötelező tárgyakat tartalmazta. Nagy jelentőségük volt a hivatalos tanrenden kívüli előadásoknak. A prefektusokra várt még az a feladat, hogy felismerjék, növendékük miben jeleskedik, meg kellett találniuk, mi iránt van hajlamuk, illetve fel kellett ébreszteniük bennük az érdeklődést, a szunnyadó tehetséget, vagyis: a személyiség kiteljesedését kellett elősegítenie minden prefektusnak. A prefektus volt az, aki a nap legnagyobb részében növendékei körében mozgott, érdeklődésüket felkelthette, terelhette, s tetszés szerint előadásokat is tarthatott olyan témakörökből, amelyek iránt érdeklődést tapasztalt – mint majd látjuk később.

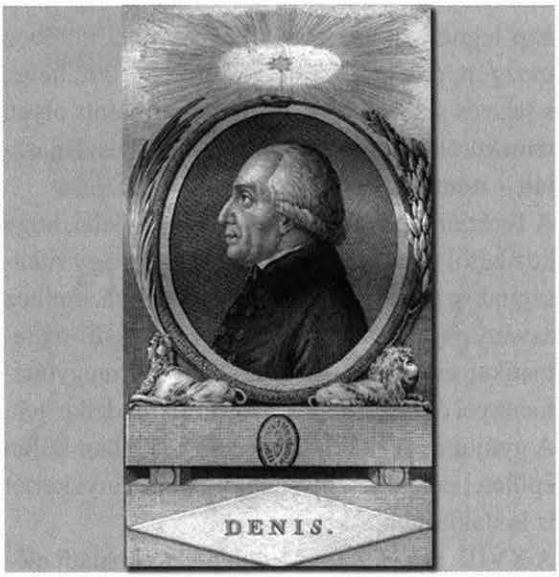
A Teréziánum pedagógiai színvonalát jelzi, hogy kezdettől törekedtek az – akkor még nagy ritkaságnak számító – szemléltető oktatásra, amihez ásvány- növény-, állat-, továbbá fizikai-matematikai, eszköz-és gép-, drágakő- és érmegyűjteménnyel és nagyszerű könyvtárral rendelkeztek. A gyűjtemények elhelyezésére 1773-ban külön épületet emeltek, ugyanekkor tanulmányi kertet is kialakítottak.

A XVIII. században rohamléptekkel haladt előre a tudomány és az ipar, s ezek fejlesztése sok tanult emberfőt kívánt – csakhogy nem voltak kéznél megfelelő szakemberek. Ekkorra kiderült: a jezsuita „Ratio" felett eljárt az idő, a felvilágosodás elvetette elveit és célját, és helyébe a hasznosságot állította. 1753-tól a jezsuiták hajlottak arra, hogy közelebb vigyék az oktatást az élethez, és egyre nagyobb teret engedtek a tanrenden kívüli tárgyak oktatásának, a növendékek óhajának olyan ismeretekből, amelyek iránt érdeklődtek.[2] Ily módon a tanterv már erőteljesen felpuhult, amikor VI. Kelemen pápa 1773. július 21-én kihirdette a jezsuita rend feloszlatását, Mária Terézia felügyelete alá vonhatta az oktatásügyet. A Teréziánumban azonnal hozzáláthattak az új tanulmányi rend kidolgozásához, azaz a rég óhajtott és kiérlelt reformok végrehajtásához. Az új tantervben helyet kaptak olyan diszciplínák, amelyek nem csupán az osztrák birodalomban, hanem egész Európában újdonságnak számítottak. Ezek egyike volt a könyvtártudomány.

Mária Terézia csupán a hittan tanítását bízta a piaristákra, a legjobban képzett jezsuitákat nem űzte el; munkájukra igényt tartott. Közöttük volt *Michael Denis*, továbbá a magyar *Mitterpacher Lajos, Makó Pál* és *Izzo János*.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Michael Denis

Forrás: „Birodalmi patriotizmus" – Blaschke János portréi J. Hormayr Österreichischer Plutarch. Bécs, 1807–1814. c. kiadványához (http://66.102.9.104/search?q=cache:XkKMKXG5yU8J:www.konyvt...)(2008. 02. 07.)

Denis Mihály – neve így magyarosan, ahogy *Kollányi Ferenc*[3] nyomán mások is nevezték, nem ismeretlen a hazai könyvtárosok előtt. Széchényi Ferenc tőle tanulta a könyv szeretetét, tőle sajátította el a könyvtárral kapcsolatos ismereteket, továbbá ő írt először a Széchényi Könyvtár első nyomtatott katalógusához. Legtöbbet és legpontosabban *Sebestyén Géza* ír Denisről: 11 sorban méltatja igen tömören érdemeit a könyvtártudomány kialakulásában.[4]

Denis 1729-ben született Schärdingben.[5] A gimnáziumot Passauban végezte el, majd 1747-ben felvételét kérte a jezsuita rend novíciusai közé, mert *„szerettem a tudományokat, és úgy láttam, sehol máshol nem becsülték jobban, mint a jezsuitáknál"*. Kezdő évei nem különböztek a többi ifjú szerzetesétől: szinte évente máshová helyezték és különböző feladatokat bíztak rá. 1759-ben Bécsbe kerül, a Teréziánum prefektusává nevezik ki. Tizenegy filozófia tagozatos ifjú felügyeletét bízzák rá. Legfőbb feladata a délelőtti órákon elhangzott metafizika és a logika bevésésének elősegítése, ismételgetése növendékeivel.

Egy év múlva megbízást kap az ékesszólás tanítására. Közben angolt kezd tanulni – öt nyelven már tud –, és jut ideje arra is, hogy a benne lakozó poéta papírra vesse költeményeit.

1760-ban közölték vele: készüljön fel arra, hogy a következő évben a „széptudományt", vagyis az esztétikát kell tanítania. Oktatta továbbá a költészetet, és maga is gazdagította a német irodalmat.

A természettudomány sem volt idegen tőle, tanulmányozta Linné rendszerét, és arra készült, hogy bizonyos részeit módosítja, „németesíti". 1765-től csütörtökönként *Ignac Schiffermüller* kollégájával bejárták Bécs környékét, hogy felderítsék rovarfaunáját. A gyűjtőutakról hazatérve Denis beszámolt érdeklődő diákjainak az eredményről, 1773-tól pedig – a Mitterpacher Lajos által előadott mezőgazdaságtan alaptárgyaként – tanította a rovartant. Schiffermüllerrel közösen 1776-ban kiadták a Bécs környéki lepkék katalógusát. (A második kiadás már halála után, 1801-ben látott napvilágot.)

A Garelli könyvtár[6]

Ritkán fordul elő, hogy egy oktatási intézmény már röviddel az alapítása után értékes könyvtárra támaszkodhat. E szerencsések egyike volt a Teréziánum.

A könyvtár névadója, a bolognai származású *Pio Niccolo Garelli* (1670–1739) 1705-től Károly főherceg orvosa volt, és szenvedélyes könyvgyűjtő, majd 1723-tól az udvari könyvtár őre. Tekintélyes gyűjteményét végrendeletében az udvarra hagyta. Halála után kiemelték azokat a könyveket, amelyek hiányoztak az udvari könyvtárból, a többit 1748-ban Mária Terézia a Teréziánumnak engedte át. A mintegy tízezer kötetből 133 volt az ősnyomtatvány, 47 Bécsben 1500–1560 között megjelent nyomdatermék, továbbá 534 egyéb ritka könyv.

1748/49-ben négy helyiséget alakítottak ki a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtár számára. A berendezés E. *Fröhlich*, az első könyvtáros feladata volt.

A lépcsőházból a látogató a kisebb olvasóterembe lépett be. Itt tíz kisebb szekrényben az általános jellegű kézikönyvek voltak elhelyezve, továbbá a genealógia, a heraldika és a képzőművészeti szakok irodalma. Az egyik zárt szekrény a tiltott könyveket őrizte. A következő helyiség, a nagy olvasóterem díszes padlózattal és stukatúr mennyezettel volt ellátva. A hatalmas ablakok között a mennyezetig érő húsz szekrény-

A Collegium Theresianum nagy olvasóterme

ben a teológia, a jog, a filozófia, a matematika, a természettudományok, az orvostudomány, a történelem és a filológia szakok helyezkedtek el. A bejárattal szembeni szekrény felett Mária Terézia és I. Ferenc portréi voltak láthatóak. E díszes teremről készült egy rézkarc, amely Denis minden művének címlapján majd ott virít. Az olvasótermi asztalokat a terem hossztengelyébe állították. A harmadik terem tizenöt szekrénye Jenő herceg hagyatékát – a nyelvészeti, kritikai, diplomatikai, kronológiai, retorikai és irodalomtörténeti műveket – tartalmazta. Ugyanitt hat ládában az érmegyűjteményt őrizték. Ebből a teremből egy rejtett ajtó vezetett a könyvtáros kis szobájába.

Amint a polcra kerültek a könyvek, megindult, és egy év alatt be is fejeződött katalogizálásuk. A könyvtár nyilvános volt, vasárnap, kedden és csütörtökön látgathatták az olvasók, de a tanárok igénybe vehették más napokon is. Mária Terézia 1749. augusztus 4-én meglátogatta a Teréziánumot, és megtekintette a könyvtárat is.

Fröhlich 1758-ban elhunyt és *Joseph Khell* lett a könyvtár vezetője. Új katalógust készített és megjelölte ebben az első kiadású műveket. Amikor 1771-ben megbetegedett, Denist bízták meg a könyvtárosi teendők ideiglenes ellátásával. 1772. november 4-én elhunyt Khell, így Denis lett a könyvtár vezetője. Az új feladat nem okozhatott gondot neki, hiszen jól ismerte a könyvtárat, tanári működéséhez sok könyvet kellett kézbe vennie.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Denis az ősnyomtatványokat kiemelte az állományból és az olvasóteremben helyezte el időrendben. A teljes állományról négyévi munkával tárgyi katalógust készített, amihez fogható nem akadt a környéken.

1772-ben „felsőbb utasításra" – ami nyilván az ő javaslatára született – heti hét órában megnyílt a könyvtár a növendékek számára.

Előadások a könyvtárban – a könyvtárról

Napjainkban a sajtóban lépten-nyomon olvasható, hogy „rendhagyó irodalomóra a könyvtárban", pedig a könyvtárban tartott tanóra egyáltalán nem rendkívüli és nem is napjaink találmánya.[7]

Az igényes oktatás régóta ismert eszköze a szemléltetés, s ennek egyik módja volt a polcról leemelt könyvek, ábrák bemutatása a hozzájuk fűzött magyarázattal, mely azért volt eredményesebb, mert jobban bevéste a lényeget az emlékezetbe, mint a puszta szó. E módszerrel kezdettől fogva éltek a Teréziánum ama tanárai, akik egyúttal könyvtárosai is voltak. Fröhlich – a tanrendinél nagyobb mélységben – a diplomatika tudományát, az ókortörténetet és a numizmatikát tanította a könyvtár egyik termében. Khell ugyanezeket folytatta elődje elhunyta után, továbbá a metszett drágakövekről szóló ismeretkört (daktiliográfia) a Teréziánum mintegy 2000 darabos gyűjteményére alapozva, sőt a halála előtti években kedvet kapott arra is, hogy az akadémia végzős növendékeinek bemutassa – szekrényről szekrényre haladva – a könyvtár érdekesebb darabjait, vagyis afféle bibliográfiai kollégiumot tartott – állapította meg róla Denis.[8] Amint Denis megkapta könyvtárvezetői kinevezetését, javasolta, hogy a következő (1773–1774-es) tanévben vezessék be az irodalomtörténet és a bibliográfia tanítását, mellyel rég dédelgetett tervét válthatta valóra. Az első lépéseket már 1769-ben megtette azzal, hogy retorikából intenzív könyvtárhasználattal járó vizsgafeladatot adott növendékeinek: válasszák ki és mutassák be a Garelli könyvtár „valamennyi nép ékesszólásával foglalkozó" műveit.[9] Kiváló pedagógus lévén e feladattal is az lebegett a szeme előtt, hogy növendékeinek hasznára válnék, ha megismerkednének e könyvtár – a könyvekben lévő hatalmas tudásanyag – értékeivel; így könnyen maguk is kedvet kapnának majd otthon a könyvgyűjtéshez. Denis azt is vallotta, hogy e nemes, a kultúrát szolgáló tevékenységükhöz megfelelő könyvtárosi szakismeretekkel is fel kell vértezni őket. Denis elődei eszközként használták a könyvtár egyes darabjait, míg nála az értékes könyvek sokaságának megismerése, maga a könyvtár mint gyűjtemény és kezelésének szabályai képezték az oktatás célját. *„Mindig az volt az óhajom, hogy a bibliográfiát* [=könyvtártant] *és az irodalomtörténetet* [=tudománytörténetet] *bevonjam a pedagógiámba."*[10]

Meg sem várva az engedélyt, Denis azonnal hozzáfogott a kétéves diszciplína tantárgyi programjának a kidolgozásához, amit első ízben 1775-ben hat tanítványa a következő címen publikált: *Grundriss der Bibliographie oder Bücherkunde, nach welchem an der k. k. theres. Ritterschule, auf Anleitung des Aufsehers der k. garellischen Bibliothek und Lehrers der Bibliographie und Literargeschichte Mich. Denis, die Herren, Christian Graf Aichholt, Ferdinand Freyherr Ulm von Erbach, Franz Graf von Nieulant, Franz Freyherr von Püchler, Joseph von Püchler, Otto Freyherr von Kulmer den ... des Monats August 1775. öffentlich geprüft werden. Wien : gedruckt bey ... Trattnern, k.k. Hofbuchdr. und Buchhändlern, 11 p.*

Érdemes ezt az oktatás- és kultúrtörténeti jelentőségű programot legalább vázlatosan megismerni.

- Az *első évben* a könyvismeretet és a 'bibliográfiát' – mai fogalmaink szerint a tágan értelmezett, bibliológiának is nevezett – könyvtártant fogta át. Anyagát három korszakban tárgyalja. Mindegyik I. része a történeti, a II. pedig az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„artisztikus" részt, vagyis a gyakorló könyvtáros munkájában hasznosítható ismereteket tartalmazza.

Első korszak: A könyv a kereszténység keletkezéséig

I. Ádámnak, gyermekeinek és a 12 pátriárkának állítólagos művei. A zsinagógák könyvtárai és gyarapodásuk a talmud és magyarázói által.
A legrégibb keleti tudományok, Zoroaszter és Tot. A legrégibb templomi könyvtárak, az alexandriai és a pergamoni. Perzsa, karthagói, kínai gyűjtemények.
A görög irodalom kezdetei. Az első könyvgyűjtők. Perisztratosz és Klearchosz, Arisztotelesz könyvei és azok sorsa.
A latin irodalom kezdetei. Levéltárak, Aemilius Paulus, Lucullus és Cicero könyvtárai. Caesar terve. Pollius és Augustus két könyvtára. Más császárok gyűjteményei. Könyvtárak Rómán kívül. A könyvtár külső és belső díszítése. Könyvkereskedők Rómában.

II. Hogyan őrizték meg e korszak tudósainak munkáit? Az írásművészet feltalálása. Fogalom-, szimbólum-, betűírás; feltalálói és elterjesztői.
A betűk első alakjai. A legrégibb héber, görög, etruszk, latin, rúna írás. A kör alakú, függőleges, vízszintes írásmód. Írás jobbról balra, balról jobbra. E két írásmód elegyedése.
Az írás hordozói: kő, ólom, fém, fa, falevél, háncs, vászon. Az állati bőr, hártya, háromféle tábla. Pergamen, papírusz. A ma használatos kínai papír.
Az írás eszközei: palavessző, nádcső, lúdtoll. A tinta és egyéb festékek. Arany- és ezüstírás.
Írnokok. Gyorsírók és jeleik. Szépírók. Az aláírás. A szerzetesek munkája.
A könyv alakjai és részei. A négysarkú könyv. A korábbi és későbbi kötések.

Második korszak: A könyv ügye a tudományok újjászületéséig

I. Törekvések és írások a kereszténység kezdeti időszakában
Szt. Pál, Origenész és Jeromos könyvkészlete. Georgiusz alexandriai püspök, Alexander jeruzsálemi, Pamphilus cesareai mártír könyvtára. Könyvgyűjtemények a templomokban. Nagy Konstantin levele cesareai Eusebiushoz.
Nagy Konstantin irodalmi intézményei. A konstantinápolyi könyvtár sorsa. Valens császár parancsai. Julianus és az ifjabb Theodosius gyűjteményei. Képromboló Leó által felégetett könyvtár.
A gótok itáliai betörése elleni ismert vád. A gótok bocsánata. Az első pápai könyvtárak, könyvtárosaik.
Nagy Károly fáradozása a tudományokért. Könyvtáralapítások. Az aacheni sorsa. A következő Karolingok. Szt. Gallen, Corbey, Fulda. Hrabanus Maurus. A yorki és Szt. albani könyvtár. A toledói dóm könyvtára. Könyvtárak pusztulása. Possevino jegyzéke távoli könyvtárakról. Bessarion kardinalis javaslata. Mamon kalifa intézményei. Tunisz, Konstantinápoly, Algír könyvtárai. Egyéb hírek távoli népekről.
A tudományok megújulása. II. Frigyes császár, V. Miklós pápa, a Mediciek, Aragóniai Alfonz, Nápolyi Róbert, X. Leó pápa, I. Ferenc francia király, Corvin Mátyás magyar király mit tettek ezért?

II. Mi által lett ebben a korszakban könnyebb a könyvgyűjtés? A könyv [kódex] másolás nehézségei. Az írott könyvek magas értéke. Kevés a másoló. Az osztrák birodalom érdeme a könyvnyomtatás körül. Eltérő vélemények a könyvnyomtatás feltalálásának helyéről és elősegítése tekintetében. Mainz, Strassburg, Harlem mellett kardoskodók. Meermann [Gerhard] rendszere. Mainz ellen-alapítása. Az első nyomdai kísérletek és fogyatékosságai. A kapitális és a díszes betűk kitalálása. Faust [Johann Fust] és [Peter] Schäfer első munkái. Az első strassburgi munkák Schöpflin szerint.
A nyomdásznevek fordítása más nyelvekre.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Azok a nyomdák, amelyeket németek alapítottak Európában, különösen az elsők Rómában, Velencében és Párizsban. Az első bécsi nyomdászok, közülük, aki maga nyomtatta az új szír Testamentumot.
Az első görög és héber nyomtatványok. Az első nyomtatványok ritkaságának okai. Az első nyomtatvány értéke. Az első nyomtatvány csekély használatának okai.
A legismertebb régi nyomdászok Németországon kívül: [Ulrich] Han, Speyer [Johann von Speier], [Nikolaus] Jensen, a Manuzziak, Junten, Stephanek stb.
A legismertebb német nyomdászok: Froben, Oporin, Herwagen, Commelin, Plantin és vejei, az Elsevierek. Az angol nyomdászat.
A nyomdák különböző elnevezései. A könyvek aláírásai [impresszuma]: a nyomás éve, a kiadás éve. Elhagyása. A papír vízjele: a legbiztosabban árulja el a nyomtatás időpontját. Óvatosság kell ehhez.
A nyomódúcokról vagy jeligékről; betűrendes jegyzék Anshelm Thomastól (Baden) Winterburg Johannig (Bécs), megjegyzésekkel.

Harmadik korszak: A könyv az utóbbi időben

I. A jelesebb könyvtárak értékelése. A vatikáni könyvtár, adományozói, gyarapítói, elöljárói, sorsa, ritkaságai, ezek száma, a szerzők, akik erről tudósítottak. (Ezt minden könyvtárnál meg kell említeni)
A Laurenziana Firenzében, az Ambrosiana Milánóban.
Velencében a Szt. Márk, Modenában a hercegi, Bolognában az egyetemi. A turini [torinói] egyetemi könyvtár. Páduában a Szt. Justinus és a szemináriumi.
A királyi Párizsban. Mazzarini, a Colbert-i, a de Thou, a Szt. Victor, Szt. Genoveva, a Szt. Germain des Prez, a sorbonne-i, a navarrai kollégiumé. Két egykori jezsuita könyvtár.
Az egyetemi könyvtár Oxfordban és Cambridgeben. A westminsteri királyi könyvtár. A cottoni kéziratgyűjtemény
A spanyol kirányi könyvtár az Escorialban. Egyetemi könyvtárak: Alcala és Salamanca.
A leydeni Hollandiában. Az uppsalai Svédországban, a Zaluski-féle Lengyelországban.
Az elpusztult könyvtárak Budán és Heidelbergben.
A braunschweigi hercegi, a bajor választói. Városi könyvtárak Augsburgban, Lipcsében, Frankfurtban. A göttingeni egyetemi könyvtár.
A római császári. A városi könyvtár, a windhagi, a geschwindi, a bécsi császári könyvtárak.

II. A könyvtár állományrészei: kéziratok és könyvek. A kéziratokról. A latin írás. Alakja, írásjelei, helyesírása. Az interpunkcióról.
A gót írás alakja. Használata évszázadokon át. A longobárd írás, változásai. A szász írás. A theotisca latin betűkkel és ismérvei évszázadokon át.
A kéziratok külalakja és kötésük. Értékük különböző szempontjai.
A könyvek szerzőiről. Ritka könyvek és a ritkaság fokozatai.
A ritkaság 15 szempontja. Legfontosabb: az 1500 előtt nyomott könyvek. További szempontokhoz a megfelelő könyv bemutatandó.
A könyvtár berendezése. A nemesi gyűjtemény megfontolt végcélja. Három követelmény: 1. tudomány, 2. szorgalom, 3. pénz.
A könyvállomány mennyisége, a gyűjtő és a helyiség szempontjából.
A könyvek tulajdonságai. A gyűjtő érzülete. A könyvtár lelke, a rend. A könyvtár felügyelőjének kötelességei.
Az állomány felállítása szerzők szerint. Felállítása hét fő diszciplína szerint. A főszakok tagolása szakokra, alszakokra.

▪ A *második évfolyamon* irodalomtörténet elnevezéssel tudománytörténetet tanultak a növendékek. Ezt úgy oldotta meg Denis, hogy végigment a könyvszekrények előtt, kiemelte a fontosabb műveket, néhány szóval bemutatta a szerzőt és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ismertette a mű értékeit. Ha volt az éremgyűjteményben megfelelő darab, azzal is illusztrálta a mondottakat.

Bevezetés a könyvismeretbe

Denis híres – a könyvtártudomány első főiskolai – tankönyve, az *Einleitung in die Bücherkunde* (Bevezetés a könyvismeretbe) első kötete *Bibliographie* alcímmel 1777-ben jelent meg. (A bibliográfia elnevezés ne vezessen félre: tartalma – mint említettem – többé-kevésbé megegyezik a mai könyvtártanéval.) Külön tanulmányt érdemelne művének ismertetése, értékelése. A mai könyvtáros figyelmét is megragadják az állomány gyarapításától az olvasó kiszolgálásig terjedően a könyvtárosi munka mozzanataira vonatkozó tanácsai.

Lírai szavakkal vall a „múzsák templomának" nevezett könyvtárról, (miközben a Teréziánumot a „múzsák otthonaként" emlegeti) és nézeteiről, a könyvtáros hivatásáról: *„A könyvtáros a nap minden órájában fogadja jó szívvel, szolgálatra készen a látogatót, derűsen siessen a kívánt könyvet átnyújtani neki, s ha bizonytalan az olvasó, segítse a keresésben."* Óvja a könyveket a károsodástól, tisztítsa a portól, védje az elveszéstől, azonnal tegye vissza a helyére a használt könyvet. *„Röviden: szereti a könyvtárát, mint hűséges férj az ő drága hitvesét és mindig új megoldásokon töri a fejét."* [11]

Az Einleitung második kötetéhez írt előszavában bevallja, hogy igen merész volt, amikor hozzálátott a tudományok összességét felölelő irodalomtörténet kidolgozásához. Az volt a célja, hogy a bemutatott könyvekre támaszkodva átfogó képet adjon növendékeinek a tudományok összességének birodalmáról, és segítségükre legyen ily módon a leendő könyvgyűjtőknek „dicsérendő szándékukhoz" – írja az előszóban.

Denis e művét – mint bibliográfiai bevezetőt – sokáig forgatták még haszonnal. Ennek ékes bizonyítéka, hogy némileg bővítve 1795–96-ban másodszor is megjelent. Indokoltan állapította meg 1923-ban megjelent könyvében *Georg Schneider*, a kiváló bibliográfus *„Az irodalomtörténet fintora, hogy a bibliográfia napjainkban még mindig figyelemre méltó teoretikusainak körtáncát egy költő nyitja meg."*[12]

A fentiekből megállapítható, hogy Denis a tágan értelmezett könyvtártudományt tanította.

Az Einleitung befejezése után másik fontos munkájához fogott: elkészítette az általa már igen jól ismert Garelli könyvtár legértékesebb darabjait (összesen 714 művet) részletesen ismertető kötetet.[13] A függelékben felsorolja a könyvtárban őrzött érmegyűjtemény darabjait. Magyarázatot nem fűz hozzájuk, természetesnek tartja, hogy itt őrzik a numizmatikai gyűjteményt. Könyv- és érmetár – testvérek, egyazon család tagjai a kor gyűjtőinek felfogása szerint. Mindkettő információt – írást, jelet, ábrát – közöl, csak a hordozójuk más.

Festetics György

Denis közel másfél évtized alatt ötvenhárom ifjat tanított könyvtártudományra. Kik voltak közülük magyarok?[14]

Szarvasi Margit megemlíti, hogy a „bécsi császári udvari könyvtár élén álló" kiváló tudós, Denis atya *„szakelőadásokat tartott a Teréziánum növendékeinek, beavatva őket a könyvek vonzó tudományába s a bibliográfia titkaiba... A Terézánum növendékei között gr. Apponyi Antal, gr. Batthyány Ignác, gr. Csáky István, gr. Széchényi Ferenc – hogy csak a legnagyobbakat említsük – hosszabb, rövidebb ideig itt végezték tanulmányaikat, s azt hisszük, nem véletlen, hogy belőlük lettek nagynevű könyvgyűjtőink."*[15]

Festetics nevét azonban sem ő, sem mások nem említik, pedig ismertsége Denisszel köztudott volt. *Fraknói Vilmos* 1902-ben megjelent Széchényi Ferenc életrajzában[16] megemlíti: 1775. december 25-én sógorához írt levelében közli, hogy *„Denis valahányszor találkozik vele* [Bécsben] *mindig kérdezősködik felőle."* [Mármint Festeticsről.] Különös, hogy e fél mondat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Festetics egyetlen biográfusának a kíváncsiságát sem csigázta fel, nem is gyanítottak semmiféle összefüggést a gróf könyvgyűjtő szenvedélye és a bécsi Teréziánum tanára, Denis könyvtártudományi előadásai között.

Festetics György (1755–1819) tizenhárom évesen, a kisgimnázium elvégzése után került a Teréziánumba és 1775-ben tette le itt utolsó vizsgáját. Tanulmányait éppen a Teréziánum fénykorában végezte, azokban az években, amikor a jezsuita tanterv átadta a helyét az új, a felvilágosodás szellemét tükröző tanítási rendnek.

Apja, Pál az udvari kamara tanácsosa, majd alelnöke, Mária Terézia bizalmas tanácsadója, főleg a jogi ismeretek fontosságára hívta fel fia figyelmét. Nagyapja, Kristóf rezignáltan fogadta unokája beiratkozását, s nem mulasztotta el megjegyezni, hogy György eggyel növeli a bécsi fantaszták számát. (Kristóf nagyapától távol állt az ábrándozás, igen reális beállítottságú férfiú volt, aki a század közepén céltudatosan gyarapította Keszthely környéki birtokait.)[17]

György azonban állta a sarat. Keményen tanult, valósággal habzsolta a Tereziánum kínálta tudományokat. Szorgalmáról négy végbizonyítványa és három nyomtatott tentámene[18] tanúskodik. Az utolsók egyikének – számunkra igen fontos tentámenének – címe: *Materia tentaminis publici quod ex anni hujus scholastici praelectionibus in collegi regio Theresiano subibit illustrissimus dominus Georgius comes Festetics de Tolna anno MDCCLXXIII.* (Festetics György nyilvános vitájának anyaga .... a Tereziánumban a jelen iskolaév előadásaiból.)

Az 1773-ban Bécsben, Tratternél kinyomtatott 35 oldalas füzetke három tantárgyhoz fűződik. Az első, a Makó Pál által tanított kísérleti fizikából a testek jellemző tulajdonságairól tesz fel latinul kérdéseket, illetve fejti ki a tételeket. (Vonzás, taszítás, elektromosság és mágnesesség, égés, fény, égitestek stb.). A második rész a Mitterpacher Lajos által előadott természeti földrajz tárgyköréből merít. (A föld felszíne, szárazföldek, tengerek, tavak stb., a talajok sokfélesége, az állatvilág stb.). A harmadik rész címe: *Kérdések az irodalomtörténet köréből.* Ez latinul íródott és nem nehéz ráismerni Denis könyvtártudományi előadásaira. A 118 kérdés főbb témakörei a következők voltak:

Az irodalomtörténet műfajai. – Az írás keletkezése. Írásjelek, kép-, fogalom, szótag-, betűírás. Írnokok az ókorban. Gyorsírás. Az írás hordozói. – Az első görög írók, kéziratgyűjtemények, könyvtárak és könyvtárosok. Az antik világ híres könyvtárai. Az első antikváriusok. – Letűnt könyvtárak: a heidelbergi és a budai Corvinus. Európa leghíresebb könyvtárai. – A könyvnyomtatás feltalálása. A leghíresebb műhelyek és nyomdászok Európa országaiban. – Kik művelték az irodalmat Kaldeában és Egyiptomban? Az egyiptomi tudomány bizonyítékai és jelentőségük. – A görög irodalom kiválóságai a városállamokban. – A római előtt milyen irodalom létezett még? – Római irodalmárok. Az első könyvtárak Rómában. A leghíresebb latin költők. – Latinul író egyházatyák. – Az irodalom a VI. században. Miért nem becsülték ekkor az írókat? – Irodalom a VII–VIII. században. Nagy Károly megújítja az irodalmat. – Kelet irodalma. – Irodalom a IX–X. században. Szerzők. – A XI. században a latin vagy a görög irodalom volt-e jobban elterjedve? – Irodalom a XII. században. Júda kiválósága. Az arab tudomány képviselői. – A XIII. században alapított egyetemek. – A tudomány kiválóságai, intézményei és irodalma a XIV. században. Irodalom a XV. században. Kik az irodalom pártfogói? Kik azok, a görögök, akiknek a neve fennmaradt évszázadokon át? Milyen akadémiák keletkeztek e században? – A XVI. század pártfogói irodalma és milyen akadémiák alakultak? Milyen könyvtárakat alapítottak? – A XVII. század irodalma és pártfogói. Milyen egyetemek, gimnáziumok, társaságok keletkeztek e században? Kik az élenjáró tudósok e században? Polihisztorok, teológusok, jogászok, matematikusok, költők? – Az irodalom a XVIII. században. Kik a támogatói? Milyen tudományos társaságok alakultak? A szá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zad kiváló tudósai: matematikusok, természettudósok. Kik az élenjárói a grammatika, retorika, poétika, zene, filozófiai, természetjog, polgári és egyházi jog terén? Kik a festészet mesterei? – Hogyan lehet megismerni a könyveket és miként lehet meríteni belőlük? – Melyek a jó könyv ismérvei? Kiadók. Mit jelent az „in usum Delphini" kiadás?

Mint ismeretes, Festetics tentámene 1773-ban jelent meg, Denis azt állítja, hogy az 1772/73-as tanévben fogalmazódott meg benne az a terve, hogy már a következő tanévben megkezdi előadásait könyvtártudományból.[19] Festetics tentámene azonban arra vall, hogy Denis, miközben tantárgyi programján dolgozott, „próbaelőadásokat" tartott a még nem engedélyezett tárgyából. Festetics biográfusai közül csupán *Kurucz György* ismeri e tentámént és kiváló életrajzában „különösen figyelemre méltónak" találja eme „esszé formájában közölt" vizsgát.[20]

***

1783. november 20-án II. József megszüntette a Teréziánumot és könyvtárát az ugyanakkor alapított lembergi egyetemnek adta. (Itt pusztult el tűzvészben a csodálatosan gazdag gyűjtemény 1848-ban.) Denis Bécsben maradt: 1784. augusztus 26-án az udvari könyvtár másodőrévé, 1791-ben pedig vezetőjévé nevezték ki.

Senki nem vitathatja, hogy a Teréziánum a Habsburg birodalom elitjének iskolája volt. Ám érzelmi – vallási vagy osztályszempontú – megközelítése nem segíti különleges értékeinek felkutatását és tárgyilagos megközelítését. A Teréziánum úttörő oktatási intézmény volt: az első, amelyben a könyvtártudomány helyet kapott (és a harmadik, ahol a mezőgazdaságtant tanították.).[21]

Egyetemes kultúrtörténeti értékein kívül, észre kell venni a magyar kultúrára gyakorolt hatását: növendékei, a könyvtáralapító és -gyűjtő, továbbá korszerűen gazdálkodó főnemesek valóban az ország javát szolgálták. Denis nem volt magyar, ám csekély számú tanítványai közvetítése révén a magyar könyvtári kultúrára gyakorolt hatásával elévülhetetlen érdemeket szerzett, ezért Denist „honoris causa" hely illeti meg a magyar könyvtárosok panteonjában.

Jegyzetek

1. FRAKNÓI Vilmos: Gróf Széchényi Ferenc 1745–1820. Budapest : Osiris, 2002. 68. p.
2. MOLNÁR Aladár: A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században. 1. kötet. Bp. : MTA, 1881. 166-167.p.
3. KOLLÁNYI Ferenc: A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára 1802–1902. 1. köt. Bp. : MNM, 1905. 485 p.
4. SALLAI István – SEBESTYÉN Géza: A könyvtáros kézikönyve. 2. átdolg. bőv. kiad. Bp. : Gondolat, 1965. 58. p.
5. Életrajzai közül könyvtárosi életművét leghitelesebben Ernst Trenkler ábrázolja. M. D. 1729–1800. = Biblos, 23 (4), 1974. 414–421. p.
6. VOGEL, Otto: Bibliotheca Theresiana und ihre Bibliothekare. = Biblos, 16. (2.) 1967. 103–115. p.
7. Magyarországon is éltek már akkoriban a könyvtárak adta lehetőséggel: Klimó pécsi püspök 1774-ben elrendelte, hogy az akkor nyilvánossá tett könyvtárában kell az ottani gimnázium felsőbb osztályai történelemóráit tartani. Ld. Magyar katolikus lexikon. Bp. : Szt. István Társ. 7. köt. 2002. 28. p.
8. DENIS, M.: Die Merkwürdigkeiten der k. k. garellischen öffentl. Bibliothek am Theresiano. Wien : Bernardi, 1780. 14. p.
9. DENIS, M.: Literarischer Nachlass. Hrsg. Joseph Friedrich von Retzer, Wien : Pichler, 1801. 59. p.
10. Einleitung in die Bücherkunde. Theil 1. Wien : Trattner, 1777. Vorrede
11. Denis mint pap ez irányú tapasztalatokkal nem rendelkezhetett. A könyvtár szeretetében inkább G. Calganinire (1479–1541) hivatkozott: a jeles humanista, aki diplomataként Magyarországon is megfordult, annyira rajongott

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtáráért, hogy eltemetkezni is a könyvei között akart. Ld. Einleitung 1. Th. 2. Ausg. 272. p. – Az „új megoldásokon töri a fejét" az adott szövegkörnyezetben azt jelenti, hogy Denis elvárja a könyvtárostól az innovatív gondolkozást.

12. SCHNEIDER, Georg: Handbuch der Bibliographie. Leipzig : Hiersemann, 1923. 4. p.

13. DENIS, M.: Die Merkwürdigkeiten der k.k. garellischen öffentlichen Bibliothek Theresiani. Wien : Bernardi, 1780. 760 p.

14. DENIS, M.: Literarischer Nachlass 61. p.

15. SZARVASI Margit: Magánkönyvtáraink a XVIII. században. Bp. : MNM, 1939. 59–60. p. – Több Batthyány is növendéke volt a Tereziánumnak, a könyvtáralapító Ignác azonban nem.

16. FRAKNÓI Vilmos: i.m. 71. p.

17. SÁGI Károly: Keszthely a XVIII. században. A Festetics család megjelenése Keszthelyen. In: Georgikon 175. Bp. : Mezőgazd. K. 8. p.

18. A régi főiskolákon a nyilvános vizsgák egyik formája a tentámen volt. Ezen csak azok vesznek részt, akik önként vállalkoznak arra, hogy egy vagy több tantárgy tételeit ismertessék vagy szabadon választott részeiből társaikkal vitázva bizonyítsák be tudásukat. A tentámen anyagát ki is nyomtatták és a megjelentek között ki is osztották. L. Mészáros István (szerk.): Ratio educationis. Bp. : Akad. K. 1981. 132–133. p.

19. DENIS, M.: Literaturischer Nachlass 61. p.

20. KURUCZ György: Kényszer és szolgálat : Portrévázlat Festetics Györgyről. = Századok, 140. évf. 2006. 6. sz. 1346–1347. p.

21. WALLESHAUSEN Gyula: Mitterpacher és a Tereziánum,. Mezőgazdasági kultúránk bécsi emlékhelye. = Szt. István Egyetem, 4. (9). 2002. júl. 9. 14–15. p.

Vasárnap délutánok a kódexek világában

Interaktív gyerekfoglalkozások 6–12 éves gyerekek számára az Országos Széchényi Könyvtár *„Csillag a holló árnyékában"* c. kiállításához kapcsolódóan.

Időpont: kéthetente vasárnap délutánonként 14.30-tól 16 óráig.

Március 16.: A kódexek varázslatos világa. Hogyan készültek Mátyás király idejében a könyvek? Kiknek voltak könyvei? Próbáljuk ki az írnokok és a festők munkáját!

Március 30.: A festékkeverés tudománya. Keverés-kavarás, méricskélés. Festés magunk készítette festékkel.

Április 13. : A könyvkötés tudománya. Készítsünk könyvet magunknak!

Április 27.: Képek betűkben. Az iniciálék titkai. Készítsünk kedvenc történetünkhöz díszes kezdőbetűt.

Május 11. : A könyvtár világa. Kik jártak Mátyás könyvtárában? Ha beléphetnél, kikkel találkoznál, miről beszélgetnél? Időutazás szerepjátékkal, jelmezekkel.

Május 25. : Óriás betűk, apró szereplőkkel. Milyenek lennének korunk kódexei? Fotóiniciálé készítés.

Június 8. : Miniatűr történetek a betűk körül. Figyeljük meg a részleteket! Nagy festményt kicsinyítünk.

Bejelentkezés, információ: Drinóczky Viktória múzeumpedagógusnál (dvikk@t-online.hu)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

Trófeává vált könyvek

A Szovjetunióba vitt német könyvtári gyűjtemények története (Szemle)

KATSÁNYI Sándor

A lipcsei Német Könyv- és Írásmúzeum legértékesebb, világszerte számon tartott darabjainak 1945. október 15-én nyoma veszett.

Bár az esemény a háború befejezése után történt, szálai korábbra nyúlnak vissza. A Német Könyvművesek Egyesülete – a könyvmúzeum tulajdonosa – a háború elején, a bombázásoktól félve, kiemelte és biztonságosabb helyre szállíttatta a gyűjtemény legbecsesebb részét. A félelem nem volt alaptalan: Lipcse 1943. december 3-i bombázásakor a könyvmúzeum 90%-a elpusztult; a legféltettebb, pótolhatatlan értékű darabok azonban megmenekültek. Azokat egy eldugott helyen, Raunstein várában fogadta be a várkastély tulajdonosa (mellesleg: a történelemfilozófus Herder ükunokája). Az ide menekített könyvek, egyebek között az egykori Szász Királyi Bibliográfiai Gyűjtemény kódexei és ősnyomtatványai, köztük Guttenberg 42 soros bibliájának egy különlegesen illusztrált példánya Raunstein várában épségben vészelték át a front átvonulását és az ez után általános fosztogatásokat is. A háború befejeződött, a könyvtárosok már a gyűjtemény helyreállítását, kiegészítését tervezték. Ekkor váratlan dolog történt: a várban egy szovjet katonai különítmény jelent meg, az elrejtett értékeket keresték, és a lipcsei Német Könyvtár ugyancsak itt őrzött hatalmas könyvtömegéből feltűnő szakértelemmel kiemelték a könyvmúzeum különleges értékű anyagát. Teherautóra rakták és elvitték Berlin felé.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egy fél évszázadon át a kutatók semmit se tudtak a gyűjtemény hollétéről és további sorsáról.
A történteket értetlenül szemlélő könyvtárosok nem tudták, hogy könyveiktől nem a fatális véletlen fosztotta meg őket, hanem egy tervszerű akciósorozat. Nem tudták, hogy ez a jelenet 1946 nyaráig még több tucatszor fog megismétlődni Németország különböző helységeiben, a teherautók egyre hordják a kiválasztott könyveket a Berlin melletti elosztóhelyre, ahonnét a repülők és a vonatok egy év leforgása alatt milliónyi, szakértelemmel kiválasztott, régi gyűjteményükből kiszakított könyvet vittek Moszkvába, illetve Leningrádba.
A német könyvtárak ilyen mértékű kifosztása természetesen nem maradhatott titokban, ennek ellenére évtizedeken át az érintett felek – más-más okokból – tabuként kezelték az ügyet. A kilencvenes évek nagy társadalmi - politikai változásai nyomán azonban megtört a hallgatás, s az egykor hivatalosan „trófea-akciónak" nevezett eseménysorról egyre többet és többet tudtunk meg. Például ma már tudjuk, hogy a raunsteini különítményt vezető főhadnagy *Margarita Ivanovna Rudomino* volt, a moszkvai Idegennyelvű Könyvtár igazgatónője, tudjuk, hogy a Könyvmúzeum két ládányi anyagát „felsőbb moszkvai körökből származó" parancs szerint a 177/8028 sz. katonavonat szállította Berlinből Moszkvába, ahol az a Lenin Könyvtár egy speciális, elzárt raktárába került.
A trófea-akciónak 1990 óta rendkívül gazdag a németországi szakirodalma. Szenvedélyes vitacikkek, tárgyszerű beszámolók, újságcikkek, konferenciaanyagok, dokumentumgyűjtemények láttak évről évre napvilágot. Szemlénk ezekre támaszkodva kísérli meg az események főbb csomópontjainak bemutatását. Igyekszik feltárni az akció okait és előzményeit, lefolyását és máig ható következményeit, s érzékeltetni a szereplők magatartásának mozgatórugóit. Bemutatja az orosz könyvtárosok jellemző, markáns véleményeit és állásfoglalásait is, de az orosz (és lengyel) állásfoglalások részletes bemutatása, valamint a Magyarországról elvitt könyvek történetének tüzetes leírása külön tanulmányt érdemel.

Apokalipszis 1.

Okok és előzmények

A példát a németek szolgáltatták.
Hitler totális háborút hirdetett, célja a katonai győzelmen túl a legyőzött népek megalázása, önérzetük, identitásuk megtörése volt, ezt szolgálta az ellenség kulturális emlékeinek célratörő megsemmisítése, elrablása is. Az elfoglalt területeken a harcoló alakulatok után megjelentek a „Rosenberg különítmények", amelyek feladata „a nemzeti szocializmus ellenségei elleni szellemi harc" volt, azon belül az ellenséges ideológiát hirdető írásművek összegyűjtése és Németországba szállítása, többek között a tervezett „a bolsevizmus történetének könyvtára" számára. Százezer számra gyűjtöttek egybe olyan írásokat is, amelyek „a zsidóság tudományos kutatását fogják szolgálni".
Az egyéb könyvtári értékekről a háború elején még úgy döntöttek, hogy *ideiglenesen* a megszállt szovjet területen kell biztonságba helyezni azokat, de 1943 kora nyarán már elkezdődött összegyűjtésük és Németországba szállításuk. A gyűjtésben a Rosenberg különítményeknek számos konkurense akadt: Wehrmacht egységek, SS különítmények, Göring és Himmler különmegbízottjai. Nagy múltú könyvtárak értékei estek áldozatul, egyebek között. Leningrádnál a Katalin palota könyv- és kéziratgyűjteménye vagy Szmolenszk tudományos könyvtára. Ott a könyvtárosok hiába falazták be a legértékesebb műveket, köztük 15–16. századi evengeliáriumokat, a német alakulatok megtalálták ezeket, jegyzékbe vették és útnak indították nyugat felé. Kiemelték az ideológiai vonatkozású műveket is. A többit elégették.
Zsákmánnyal megrakott vasúti vagonok, teherautók indultak Krakkón, Rigán keresztül Né-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

metország felé. Egy részük a harcoknak esett áldozatul, vagy az előre nyomuló Vörös Hadsereg birtokába került, más részük elérte Sziléziát, ahol bányákba, pincehelyiségekbe rejtették, néhány transzport eljutott Németország nyugati részére is. (A Németországba ért szállítmányokat a szovjet, illetve az amerikai csapatok utóbb megtalálták és visszajuttatták a Szovjetunióba.)

Mindez azonban csak töredéke volt annak az irdatlan könyvpusztulásnak, amit a háború okozott. A német kutatók 35–40 millió szovjet könyvtári könyv elpusztulását valószínűsítik, az egykori hivatalos szovjet adatok 90, illetve 100 millió könyv elvesztéséről szóltak.

A visszavonuló német csapatok a Szovjetunió területén romba dőlt, kiégett, kirabolt könyvtárakat hagytak hátra, de a háború a többi szovjet könyvtárat is visszavetette. Az újjáépítés anyagi alapjainak megteremtése érdekében 1943 februárjában határozat született egy állami elosztó alap, a Goszfond létrehozásáról, ennek részlegeként megalakult az Irodalmi Fond. Kitűzött feladata a könyvtárak helyreállításához szükséges – induláskor 4 millióra becsült – könyv begyűjtése és szétosztása volt a rászoruló könyvtárak között. Néhány korabeli dokumentumból kitűnik, hogy már kezdetben sem volt kétséges: a könyvek oroszlánrészét Németországból fogják beszerezni.

1944-ben kérdőíven mérték fel a Szovjetunió legnagyobb könyvtárait: milyen könyvtári felszerelést (bútorok, eszközök), illetve milyen könyveket, milyen gyűjteményeket igényelnek külső forrásból. A moszkvai Idegennyelvű Könyvtár pl. azt közölte, hogy további tervei megvalósításához szükséges „az állomány radikális kiegészítése a háború után Németországból szerzett könyvekből, kb. 200–300 ezerrel". Az Idegennyelvű Könyvtár ügybuzgalma egyébként is határtalan volt, levéllel fordultak a Központi Bizottsághoz: *„A könyvtár sürgősen igényel könyveket, melyek felügyelet nélkül találhatók Romániában, Bulgáriában, Magyarországon, Lengyelországban".*

Az igények felmérését a „kínálat", vagyis a német könyvtárak helyzetének feltárása követte. Az előkészületekről néhány véletlenül előkerült dokumentum-töredék ad képet. Ismertté vált egy 1944-ből származó lista a következő címmel: *„Jegyzék azokról a német könyvtárakról, melyek állományát tervszerűen a Szovjetunió rendelkezési területére kell szállítani, függetlenül a németországi könyvjóvátétel mennyiségétől".* A jegyzék politikai, gazdaságpolitikai, keletkutatási állományú gyűjteményeket tartalmaz, de mellékletként szerepel egy másik lista *„A ritkaságnak számító ősnyomtatványok és példányszámuk a német könyvtárakban"* címmel. Ezek a jegyzékek egyértelműen mutatják, hogy utóbb, 1945–46-ban nem a könyvtárak ötletszerű fosztogatása történt, hanem előkészített, pontosan megtervezett válogatás.

Apokalipszis 2.

Az események

A tervezett könyvgyűjtő-akció szervezeti keretei rövidesen kialakultak. Sztálin közvetlenül a jaltai konferencia után, 1945. február 21-én parancsot adott a németországi Különleges Bizottság és azon belül a Trófea-bizottságok működéséről. (Ilyen jellegű szervezet korábban is működött, de feladata csak a hadvezetéssel kapcsolatos dokumentumok gyűjtésére korlátozódott.) Most a helyi katonai szervezetek feladata lett az adott helyen talált kulturális javak számbavétele, a találtakról jelentéstétel a frontmegbízottnak, összegyűjtésük és a központi gyűjtőhelyre való küldésük. Ott szakemberek értékelték és válogatták az anyagot, és döntöttek sorsáról.

A kulturális javak összegyűjtése és elszállítása nem a jóvátétel keretében történt (a szövetségesek a kulturális javakra soha nem terjesztették ki a jóvátételi kötelezettséget!), semmiféle nemzetközi megállapodás nem támasztotta alá, kizárólag a sztálini irányítás alatt működő vezetői csúcs parancsa alapján zajlott le. Hivatalos

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

neve „*trófea-akció*" volt.

A németországi kulturális bizottságnak három csoportja volt: a műkincseket gyűjtő, a levéltári és a könyvtári. A könyvtári csoport munkája 1945 május 6-án indult, vezetője *N. I. Rudomino* volt, az Idegennyelvű Könyvtár igazgatója, főhadnagyi beosztásban, munkatársa *D. N. Csausanszkij,* a Lenin Könyvtár gyarapítási osztályának vezetője és *K. P. Szperanszkij*, az Állami Történelmi Könyvtár osztályvezetője.

A harcok befejeztével meginduló könyvtári „trófea-gyűjtés" menete a következő volt: a helyi katonai hatóságok a fellelt könyvtári anyagról jelentést küldtek a berlini központnak, s ha a központ utasítást adott, az anyagot beküldték a Berlin – Rummelsberg pályaudvar melletti elosztó helyre. Ott a könyvtári szakemberek döntöttek a sorsáról: a Szovjetunióba küldték az Irodalmi Fond moszkvai elosztó helyére, esetenként egy-két meghatározott könyvtárba, (főleg a moszkvai Lenin Könyvtár, a leningrádi Szaltikov-Scsedrin és a moszkvai Idegennyelvű Könyvtár kapott külön küldeményeket), esetleg a könyvanyag egy részét Berlinből visszaküldték az eredeti német könyvtárnak.

A jelentősebb könyvtárak állományának nagy részét – általában a legértékesebb anyagokat – nem a könyvtárak romos, kiégett épületeiben találták meg, hanem szétszórva és elrejtve az ország különböző pontjain. Ennek okai korábbra nyúlnak vissza. Már 1939. szeptember 29-én felszólította a helyi hatóságokat a német légierő birodalmi minisztere, hogy „*a nagy kulturális értékű tárgyakat a háború időtartamára helyezzék bomba- és tűzbiztos helyre*". A felszólításnak az évről évre súlyosbodó légitámadások adtak nyomatékot. A bombabiztos helyet a könyvtárak vidéken találták meg, állományuk legértékesebb részét a településektől, üzemektől, közlekedési vonalaktól távol eső udvarházakba, kastélyokba, kolostorokba, elhagyott várakba, felhagyott bányaművekbe menekítették, szétszórva az ország egész területére. (Így került pl. a bevezetőben idézett lipcsei könyvmúzeum anyaga Raunstein várába.) Mivel a bombatámadások nyugatról és északról érkeztek, a könyvtárak rejtekhelyül leginkább az ország keleti és déli részét választották, vagyis a későbbi szovjet megszállási zóna, illetve a későbbi NDK területét. Ennek utóbb sorsdöntő jelentősége lett.

Az így kihelyezett könyvek a bombatámadásokat, sőt többségükben a front átvonulását is épségben átvészelték, utóbb azonban a Vörös Hadsereg könyvek után kutató különítményei néhány kivétellel valamennyire rábukkantak.

Németország nyugati felében, a másik három szövetséges hatalom megszállási zónájában a katonai hatóságok ugyancsak összegyűjtötték az elrejtett könyvtári könyveket, ezeket a közös marburgi gyűjtőhelyre szállították és később visszaadták eredeti tulajdonosaiknak. Kis mennyiségű német könyv azonban egyesek állítása szerint az Egyesült Államokba került, s ma is ott van.

A Vörös Hadsereg trófea-gyűjtő különítményei a szovjet megszállási zónában (a későbbi NDK területén) működtek. E területen régi múltú, gazdag állományú tartományi könyvtárak voltak, mint a drezdai Szász Tartományi Könyvtár, a lipcsei Német Könyvtár, a gothai Thüringiai Könyvtár, a berlini Porosz Állami Könyvtár, mindenekelőtt ezek anyagából válogattak, de vittek el könyvet, folyóiratot Magdeburgból, Zwickauból, a nagyobb műszaki könyvtárakból, mint pl. a berlini Műszaki Könyvtárból vagy az ugyancsak berlini Iparkamarai Könyvtárból.

Bonyolította a helyzetet, hogy a könyvtárak állományuk egy részét Németország nyugati felébe menekítették. Pl. a Porosz Állami Könyvtár az anyagát harminckét telephelyre osztotta szét, ebből huszonöt esett a szovjet zónába, hét az amerikaiba. Az utóbbi hetet később visszakapták, sőt a háború zavaros körülményei között a szovjet zóna két letétjét is az amerikaiak fedezték fel és szállították nyugatra. Ugyanakkor viszont Észak Németország több könyvtára délen vélte biztonságban a könyveit, így került Hamburg, Lübeck, Bréma könyvtárainak válogatott anyaga a szovjet csapatok és trófea-különítmények kezébe.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A válogatás módszereiről pontos képet ad egy 1946-os jelentés: *„A kultúrbizottságnak nem állt szándékában egy-egy könyvtárt teljes egészében átvenni. Az volt a feladatunk, hogy a gyűjteményeket tegyük kutathatóvá, és a specialisták segítségével csak azt válogassuk ki, ami a mi intézményeink állományának feltöltését szolgálta".*
Milyen könyveket válogattak ki a szovjet intézmények állományának feltöltésére? Nehéz erre egyértelmű választ adni, de az bizonyos, hogy a kiemelkedő könyvészeti értékű példányokat begyűjtötték. Ezek a művek egyúttal a német kultúra nagy korszakainak dokumentumai, a német kulturális örökség pillérei is voltak. Begyűjtötték és elvitték a könyvnyomtatás kezdetének emlékeit (Lipcséből), a reformáció korát megjelenítő Luther-gyűjteményt (Berlinből), a német szellemi élet kiválóságainak, Fichtenek Fontanenak, Mommsennek és másoknak kéziratait, hagyatékait (Berlinből), a barokk zenei élet dokumentumait (Drezdából) Bach, Mozart, Beethoven kéziratait. Nemcsak az egyetemes német kultúrát, hanem az egyes városokat is megfosztották történetük becses dokumentumaitól. Lübeck 1616 óta működő Bibliotheca Publicaja helytörténeti gyűjteményéből elvitték a Szent Lélek Kórház – Európa egyik legrégibb szociális intézménye – korabeli iratait.
A jóvátétel szándékán túl más indulatok is munkálkodtak itt. Jellemző hogy a művelet neve „trófea-akció" volt, a keretében összegyűjtött műveket utóbb „trófea-könyveknek" vagy „trófea-irodalomnak" nevezték. Ez az elnevezés sokkal inkább az ellenség nyilvános megszégyenítésének szándékára utal, mintsem a jogos igazságszolgáltatásra. Az egyik résztvevő könyvtáros utóbb a német kollégáknak elmondta: Ott, akkor helyesnek látták, hogy a német népet megfosztják kulturális emlékeitől, mert úgy vélték, ez meg fogja törni büszkeségüket, nacionalizmusukat, csökkenteni fogja a fasizmus újjáéledésének és egy új német támadásnak a veszélyét.
Rudomino és munkatársai a Szovjetunióból nézve munkájukat végző könyvtárosok voltak, Németországból nézve az apokalipszis lovasai.
Hány kötet vándorolt át 1945–46-ban a német könyvtárakból a Szovjetunióba? Megbízható források nincsenek, a könyveket átvevő Irodalmi Fond irattára eltűnt. Alighanem szélsőségesen túloz az 1948-as szovjet (belső) jelentés, amely 5 millió német és ugyanannyi visszaszerzett szovjet könyvtári könyvről számol be. Mai ismereteink szerint a német könyvtárakból átszállított dokumentumok száma 1,5–2 millió között valószínűsíthető.
Akárhogy is, 1945–46-ban Berlin és Moszkva között a kultúrtörténet legnagyobb könyvtranszportja zajlott le.

A nagy osztogatás

A milliós nagyságrendben bezúduló könyv, folyóirat, kézirat szétosztása a moszkvai, kisebb részben a leningrádi Irodalmi Fond feladata volt. Rudomino szakszerű elképzelése szerint ezt rendezés előzte volna meg: a szállítás folyamán szétzilált gyűjtemények egybegyűjtése, az anyag áttekinthetővé tétele és az adott műveket legjobban használni képes könyvtárak kiválasztása. Mindebből semmi sem valósult meg. A beérkező könyves ládákat folyamatosan küldték szét az egyes könyvtáraknak.
Az elosztást egy változó összetételű bizottság végezte, amely a nagyobb könyvtárak megbízottjaiból állt. Minden könyvtár igyekezett a képviselőjét bejuttatni ide, ugyanis a bizottságban résztvevő könyvtárosok száma és a kapott könyvek mennyisége egyenes arányban állt. Megtartották a Rudomino által képviselt elosztási alapelvet: elsősorban a nagy moszkvai, illetve a leningrádi nyilvános könyvtárakba irányították a beérkező anyagot. A leggazdagabb juttatásban a moszkvai Lenin Könyvtár (ma: Orosz Állami Könyvtár) részesült, neki mintegy hétszázezer dokumentum jutott. Ide került a legértékesebb anyag zöme: a Porosz Állami Könyvtár kéziratgyűjteménye, a lipcsei Könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

múzeum kincsei, 83 ezer kézirat és ősnyomtatvány. A Lenin Könyvtár utóbb azon kevés kivételek közé tartozott, ahol valóban hasznosítani próbálták és részben tudták is a megszerzett értékeket. A kapott műveket feldolgozták, részben katalogizálták, egy részük használatát lehetővé tették. A könyvtár dolgozói tudatában voltak annak, hogy a moszkvai tudományos könyvtárakban a forradalom előtt a könyvek több mint a fele német volt (kétszer annyi, mint az orosz), 1919 után azonban a német irodalom dominanciája megszakadt. A trófea-irodalomból beáramló könyvek – úgy érezték – segítenek az egykori tradícióból valamit visszaállítani.

A leningrádi Szaltikov-Scsedrin Könyvtár (ma Orosz Nemzeti Könyvtár) 300 ezer könyvtári egységet kapott, köztük a magdeburgi, a brémai, a lübecki különleges könyvészeti értékű anyagot. Nagy mennyiségű könyvben részesült még az Idegennyelvű Könyvtár is.

A megmaradt hatalmas tömegű könyvet mechanikusan válogatták szét, és ajánlották fel más könyvtáraknak, azok azonban többnyire nem tudták a kapott műveket sem megfelelően elhelyezni, sem feldolgozni, ezért használni sem. Sokáig feldolgozatlanul állt az a nagy mennyiségű könyv, amit a moszkvai Tudományos Akadémia Központi Könyvtára kapott. 1948-ban a nagyobb könyvtárak szállítmányokat kezdtek küldeni a távoli köztársaságokba, elsősorban a tudományos akadémiák könyvtárainak. Az osztogatásnak erről a fázisáról szemléletes képet kapunk a tbiliszi könyvtárosok későbbi beszámolójából. 1948-ban kéretlenül, megkérdezésük nélkül kaptak részesedést a trófea-irodalomból. A 60 ezer kötet, többségében 18–19. századi német könyv és folyóirat nyitott teherautókon érkezett. Nem fogadták kitörő örömmel, feldolgozatlanul egy pincében raktározták el. Időnként bizottság jött Moszkvából ellenőrizni a bedolgozást, ezért néhány könyvállványt felhoztak a pincéből, a könyveket lebélyegezték, és ezt a Patyomkinfalat mutogatták. A könyvtár később új épületbe költözött át, de a németországi könyveket ott hagyták a pincében, sorsukra bízva.

Tbiliszi példája jól érzékeltei az egyre kaotikusabbá váló állapotokat. Ráadásul a nagyobb könyvtárak részesedése után fennmaradó még mindig többszázezres könyvtömeg most már a könyvtárakon kívüli egyéb intézményeknek is – ha kellő kapcsolattal rendelkeztek – szabad prédájává vált. Számos könyv került például a hadsereghez, feltehetően értékes könyvritkaságok is, amelyek ott nyomtalanul eltűntek.

Maga Rudomino mély csalódással látta, hogy az általa szervezett vállalkozás hogyan veszíti el eredeti célját, az orosz könyvtári élet gazdagítását, és süllyed egyre átláthatatlanabb káoszba. 1948 decemberében írt jelentése pontos látlelet: *„A trófea-állományban nagyszámú könyvritkaság van, régi könyvek, művészi kivitelezésű kiadványok stb., amelyek az állam számára nagy értéket jelentenének, de csak akkor, ha a Szovjetunió központi könyvtáraiban feldolgozott állapotban lennének. Azonban a kezdettől hiányzó központi könyvfelosztás és az egyes intézmények törekvése, hogy ezt a nem őket illető irodalmat megkaparintsák, ennek az értékes anyagnak a kirablásához és elfecsérléséhez vezetett. ... A minisztériumok részére pl. nagy tömeg könyvet különítettek el, s azok most nem tudják, mit kezdjenek vele. Az egyes könyvtárak számára szükséges könyvek más könyvtárak raktáraiban vannak felhalmozva, nagyrészt hozzáférhetetlenül, ezért a könyvcsere lehetetlen."*

A protekciós intézmények által kimazsolázott, senkinek sem kellő idegen nyelvű könyvtömeg egyre nyomasztóbb terhet jelentett. „Tartalékállomány" címmel különböző könyvgyűjtő helyeken, raktárakban, csarnokokban, pincékben süllyesztették el, és évtizedeken át ott maradtak bármilyen gondoskodás vagy használat nélkül. Hivatalosan nem létezőnek tekintették őket, s lassan a feledésbe merültek. A szovjet rendszer felbomlása után megrázó szenzációként hatott, mikor egy jó tollú újságíró szemléletesen leírta az egyik ilyen könyvtárolót, s feltárta annak hátterét. A cikk címe „Az uszkojei templom titka"

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

volt. Ezt a hatalmas 17. századi épületet színültig megtöltötték könyvvel. Az egymáson fekvő kötetek két ember magasságáig nyúltak fel, megtöltve az ablakmélyedéseket is, örök sötétbe borítva a villanyvezeték nélküli templomot. Negyven évig nyugodtak itt a könyvek otthont adva a galamboknak és a rágcsálóknak. A Szovjetunió összeomlása után több ilyen gyűjtőhelyet is feltártak, ez nyugaton mindig vastag betűs újsághírt jelentett. *„Az agyonhallgatott probléma úgy nehezedik most ránk, mint egy kultúr-Katyn, csak most a tömegsírban nem emberek fekszenek, hanem könyvek és kéziratok."* – mondta a német könyvek elhallgatott és most feltárt raktárairól az 1993-as moszkvai Kerekasztal konferencia egyik orosz résztvevője.

Az átgondolatlan osztogatás másik súlyos következménye az eredetileg szorosan összetartozó állományegységek szétcincálódása volt. Németországban a trófea-különítmények céltudatosan az egységes, nagy múltú gyűjteményekre vadásztak. Most azonban *„a maguk idejében szakszerűen kiválogatott tematikus gyűjtemények szétszóródtak"* – írta Rudomino 1948-as jelentésében – *„és rendező központ hiányában nincs lehetőség ezek újraegyesítésére."* Szerencsés esetekben a gyűjtemények *egy* könyvtárba kerültek, ott azonban többnyire feloldódtak az állomány egészében. A régi gyűjtemények szétszóródott darabjainak azonosítása ebben az esetben is munka- és időigényes feladat. Az Orosz Állami Könyvtárban például a Német Könyvmúzeum Rara gyűjteményének azonosítása és összegyűjtése is hat évig tartott. Más, kevésbé szerencsés régi gyűjtemények viszont szerteszét szóródtak. A magdeburgi gyűjtemény egy része Leningrádba került, más része Moszkvába, de jutott belőle Jerevánba és Tomszkba is, egyes példányai előfordultak a moszkvai és a leningrádi bolhapiacokon is.

Évtizedeken át összegyűjtött és rendben tartott periodikák és sorozatok szétszóródtak, használhatatlanokká váltak. Többkötetes művek megcsonkultak, pl. a dán nemzeti mozgalom ereklyeként tisztelt alapkönyvének, Barfod 1870-es kiadású kétkötetes történelmi művének első kötete Tomszkban, második kötete Tbilisziben kötött ki.

A trófea-irodalom szétosztása a szocialista osztogatás minden negatívumát magán viselte. A jelenségek szemlélőjének úgy tűnik, a trófea-akció során két tragikus vétség történt: az első, amikor a könyvtári gyűjteményeket eredeti helyükről elmozdítva, megfosztották helyi értéküktől, a második, amikor a szocialista osztogatással megfosztották őket gyűjteményi értéküktől is.

Az NDK visszakéri a könyveit

1945–46-ban a trófea-különítmények az ellenséges fasiszta Németország könyveit vitték el. Az ötvenes évek derekán a baráti Német Demokratikus Köztársaság kérte vissza ugyanezeket a könyveket.

Az események előjátékaként 1955. július 26-án a szovjet Központi Bizottság határozatot hozott a moszkvai Tudományos Akadémiában található Goethe Könyvtár átadásáról az NDK-nak. Az 1956 márciusára tervezett átadást *„fontos politikai aktusként kell végrehajtani"* – írta elő a szigorúan bizalmas határozat.

A német fél azonban ekkor már ennél többet kért. Felismerték, hogy a megváltozott politikai viszonyok megváltoztatták a hadizsákmányként elvitt könyvek helyzetét is, reális alternatívává vált azok visszaadása/visszavétele. Az elvitt javak egyre jobban foglalkoztatták az NDK lakosságát, a drezdai Zwinger képtárában a festmények hiánya közismert volt, s könyvtárak ügye összefonódott a műkincsekével. A Német Állami Könyvtár igazgatója, *Horst Kunze* 1955-ben – a könyvtárosok közül először – nyilvánosan szóvá tette az elvitt könyvek problémáját. *„Azok nélkül mi nem tudunk létezni"* – mondta.

A Szovjetunióban is megváltozott a helyzet: Sztálin halála után az új vezetést kevésbé kötötték az egykori állásfoglalások. S ráadásul a trófea-könyvek szétosztogatása után kiderült, hogy az a könyvtárak egy részének sokkal in-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kább terhet jelent, mintsem értéket. A kérdés nyitottá vált.

1957. január 7-én a Szovjetunió és az NDK megállapodást kötött, mely szerint *„mindkét fél kész a kulturális javak visszaállításának kérdését megvizsgálni a kölcsönösség alapján"*. (Nem tudjuk, hogy a „kölcsönösség" fogalmához miért ragaszkodott a Szovjetunió. Aligha hihette, hogy 1957-ben az NDK-ban még nagyobb tömegű szovjet műtárgyat vagy könyvet rejtegetnek.) Mindkét fél nekilátott a kérdés megvizsgálásának. Májusban az NDK követsége jegyzéket adott a szovjet külügyminisztériumnak az NDK-ból elvitt kulturális javak listájával. A listák az egykor titkosnak vélt akciókról részben azt is tartalmazták, mikor és milyen módon kerültek ki a feltűntetett dokumentumok a Szovjetunióba, olykor az intézkedők nevével. Egy belső feljegyzés arról is tájékoztatta a külügyminisztériumot, hogy Nyugat-Németországban publikációk jelentek meg pontos adatokkal a Szovjetunióba vitt javakról. *„Minden elrejtett feltárul ..."* a Dies irae-t idézve.

A szovjet külügyminisztérium válaszul kérte a még az NDK-ban található szovjet kulturális javak listáját. A német fél rövidesen hivatalosan is közölte, hogy az NDK-ban nincsenek a háborúból származó szovjet javak.

Most már lépni kellett. Májusban a Szovjetunióban bizottságot szerveztek, hogy foglaljon állást a visszaadás kérdésében.

Az ügy szakmai mérlegelése során kiderült, hogy az egyszerűnek látszó aktus milyen súlyos problémákat rejt: a szétosztás zavaros körülményei után nehéz volt a pillanatnyi birtokosokat megtalálni, a bedolgozott irodalom esetén pedig el kellett volna végezni az állománykivonás adminisztratív munkáit. S ráadásul egyes intézményeknek nem is állt szándékában a megszerzett műveket visszaadni, s ezek az intézmények megfelelő érdekérvényesítő hatalommal is rendelkeztek.

Végül is szeptemberre kompromisszumos megoldás született: az elvitt állomány egy kisebb részét visszaadják, s a kérdést befagyasztják.

1957 szeptemberében 16 ezer dokumentum került vissza az NDK-ba, ezt 1958 januárjáig még több hasonló szállítmány követte. Elsősorban a sziléziai háborús rejtekhelyekről a Lenin Könyvtárba került művek egy része került vissza, köztük rendkívül értékes anyagok is: a Porosz Állami Könyvtár hagyatékai, kéziratai és kódexei, a drezdai kéziratgyűjtemény egy része is. Az NDK kapta meg ekkor a Brémából és Hamburgból elvitt könyvek töredékét is. (Ezek 1987–90-ben kerültek vissza eredeti tulajdonosaikhoz.)

1958-ban a Szovjetunió minisztertanácsa nyilatkozatot adott ki: a Szovjetunió a Vörös Hadsereg által elvitt és biztonságba helyezett német kulturális javakat *teljes egészében* visszaadta az NDK-nak. Mindenki pontosan tudta, hogy ez nem igaz, de az ügy diplomáciai tabuvá tétetett, tilos volt nyilvánosan kételkedni benne. Az NDK értelmiségi körei néha próbálkoztak a kérdés újra felvetésével, de Honecker minden ilyen irányú kezdeményezést leblokkolt. Az NSZK újságírói továbbra is fel-felhánytorgatták a „rablást" és nem engedtek a „mindent vissza" követelésből, de egyik kormány sem vállalta az ebből következő diplomáciai konfliktus terhét. A könyvtárosoknak mindhárom oldalon tudomásul kellett venniük, hogy ezek a könyvek hivatalosan nem léteznek, s hiába kérték időnként a „fentieket" a kérdés valamilyen megoldására, a válasz mindig az volt: „Még nem érkezett el az ideje".

Lengyelország külön útjai

Talán egyetlen ország könyvtárait sem sújtotta olyan mértékben a háború, mint a lengyelekét: a korábban nyilvántartott 22,6 millió kötetnek alig egyharmada élte meg a háború végét. A harcok pusztításain túl a német politika a megszállt Lengyelországban meg akarta szűntetni annak lengyel arculatát, egyebek mellett a könyvtárak és levéltárak anyagának elkobzásával és német nyelvű könyvtárak telepítésével.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A németektől felszabadított országban a lengyel művelődési miniszter 1945 szeptemberében operatív csoportot hozott létre a veszélyeztetett lengyel, illetve a korábbi német könyvtári és levéltári javak biztonságba helyezésére. A csoportoknak részben a fosztogatóktól, részben a szovjet katonáktól kellett megvédeniük az értékeket. 1945 decembere és 1946 decembere között 5,5 millió kötet gyűlt össze a korábban betelepített német könyvtárak anyagából. Volt olyan hely, pl. Zobor/Fürsteneich vára, ahol az oda érkező lengyelek elől a szovjet különítmények már elvitték a német könyveket.

A lengyelek a szovjetekkel ellentétben kizárólag saját országuk területén gyűjtötték össze az ott található német könyveket. Ezt a tevékenységüket mindenki jogosnak tartotta, a háborús könyvzsákmányolásokkal foglalkozó német szakirodalom is.

De nem itt volt a kutya elásva, hanem máshol, Pomerániában és Sziléziában, a háború előtt a német birodalomhoz tartozó, majd lengyel fennhatóság alá került területeken. A háborús években ugyanis a nyugatról érkező bombázóktól félve a berlini Porosz Könyvtár legféltettebb kincseit Németország keleti részében rejtette el, az Oderától keletre, Pomerániában és Sziléziában. Tizenegy rejtekhelyet alakított itt ki, ide kerültek Schiller és Heine, Bach és Mozart kéziratai. Mivel azonban a szövetséges hatalmak döntése Lengyelország határait az Odera-Neisse vonaláig terjesztette ki, a lengyelek jogosnak tartották, hogy az ezen a határon belül levő javakat, tehát a könyvtári könyveket is sajátjuknak tekintsék, függetlenül attól, hogy azokat a háború alatt szállították oda.

Az ide menekített könyvek sorsát jól példázzák a Grüssau/Krzeszów-ban történtek. Ennek a sziléziai városnak a kolostori templomában különösen értékes anyagot rejtettek el, kora 16. századi nyomtatványokat, röpiratokat, Novalis kéziratokat. 1945. május 9-én a szovjet csapatok megszállták a várost, augusztus 29-én lengyel katonák fedezték fel a templomba rejtett kincseket, de várniuk kellett a Vörös Hadsereg utasítására. Némi huzavona után 1946. május 12-én (miután a német szerzeteseket kiutasították) a könyveket a krakkói Jagello Egyetem könyvtárába szállították. A könyvtárosok rövidesen rájöttek, hogy milyen érték jutott a kezükbe. Az egész állományt jegyzékbe foglalták, a porosz könyvtár régi szakjelzetei alapján rendezték, és 1982-ig titokban tartották.

A lengyel könyvtárakba 110 ezer kötet özönlött be ilyen módon, ezek legnagyobb és legértékesebb része Krakkóba került.

Bár e könyvek jogi helyzete más volt, mint a Szovjetunióba vitteké, az NDK könyvtárosai Moszkva 1957 évi engedékenysége után a Lengyelországba került gyűjtemények visszakapására is számítottak. Varsóban valóban fontolgatták – legalábbis elméletben – ezt a gesztust, sőt 1958-ban hivatalosan is közölték: vissza fogják adni a Porosz Könyvtár anyagát.

Nem siették el a visszaadást, még hét évig latolgatták annak módját. Feltehetően arra számítottak, hogy a birtokukban lévő értékes kéziratokért és nyomtatványokért hasonló értékű csereanyaghoz juthatnak. (Erre már volt példa: 1949-ben német kulturális javakért cserébe Chopin kéziratokat kaptak.) Végül is a lengyelek a visszaadásnak egyedi módját választották: egyrészt kiválasztották és továbbra is megőrizték a nagy könyvészeti értékű műveket, másrészt a saját könyvtáraik számára hasznavehetetlen művek tömegét visszaadták az NDK-nak. 1965. május 12-én jelentették be az akciót, melynek keretében négy hónap alatt tizenhárom vagonban 37 ezer kötet érkezett Kelet-Berlinbe. *„A nagy lengyel könyv visszaadási akció"* – ahogy akkor nevezték – még néhány hónapig tartott, s összességében 90 ezer könyvtári dokumentum érkezett vissza az NDK-ba.

Ezután már csak epizodikus jellegű események következtek, amelyek közül a zenei kéziratok ügye emelkedik ki. Ennek története azzal kezdődött, hogy a háború befejeződése után a Porosz Könyvtár világhírű berlini zenei gyűjtemé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyének számos partitúrája eltűnt, köztük olyan autográf csúcskéziratok, mint Bach kamarazenéje, Mozart Jupiter szimfóniája és Varázsfuvolája, Beethoven IX. szimfóniája. A kutatók már lemondtak ezek meglétéről, mikor egy lengyel zenetörténész, *S. Lissa* hosszas kutatás során rájuk talált a Jagello Egyetem Könyvtárában, és volt kurázsija ezt közhírré is tenni. Kitört a vihar, megszólalt a nyugati nyilvánosság, a sajtó, a rádió és már a lengyel könyvtárosok egy része is kínos tehernek érezte az ügyet. Végül is 1977. május 30-án Gierek látványosan átadta a kéziratok egy részét mint a lengyel nép ajándékát az NDK-nak. Hat autográf kéziratot adtak vissza, a gyűjtemény többi részét megtartották.

A nyolcvanas évektől a Németországból származó dokumentumok kezelését illetően sajátos kettősség alakult ki. A lengyel és a német könyvtárosok között egyre nyitottabb kollegiális viszony, jó együttműködés épült ki, a politikai vezetés azonban továbbra is elzárkózott a kérdés nyitott rendezésétől. 1980-ban párbeszéd indult a Jagello Egyetem és a Német Állami Könyvtár között, ennek keretében megindult az anyag – pl. a Bach partitúrák – filmezése. 1982-től szabadon hozzáférhetővé váltak azok a szerzői kéziratok, amelyek létét korábban titokban tartották. A Jagello Könyvtár igazgatója, maga is tudós kutató, a kutatás szabadsága mellett foglalt állást.

A művek visszaadása továbbra sem jöhetett szóba.

A kilencvenes évek

Tervek, remények, csalódások

A Szovjetunióban megindult demokratizálódási folyamat, amely elvezetett az egypárt rendszerű társadalmi struktúra megváltozásához és a Szovjetunió széthullásához, ismét felélesztette a háború után elvitt könyvtári értékek kérdését, és vérmes reményeket támasztott a német könyvtárosokban, akik úgy vélték, hogy a társadalom nyitottabbá válásával az eddig titkolódzásba burkolt könyvtári kérdések is átláthatóbbak lesznek, a politika mindenhatóságának megszűntével az ésszerű szakmai szempontok válnak meghatározóvá. Abban is reménykedtek, hogy a jogállam létrejötte lehetővé fogja tenni a jogtalanul elvitt értékek visszavételét.

Az évtized első évei mintha igazolták volna a merész reményeket. 1990 novemberében „Jószomszédsági, partnerségi és együttműködési szerződést" kötött az NSZK és a Szovjetunió, amelynek egyik pontja szerint *„a jogtalanul elvitt kulturális javakat vissza kell adni a tulajdonosnak vagy a jogutódjának"*. Ezzel első ízben nyílt jogi alap a trófea-könyvek visszaszerzéséhez. Németországban Dokumentációs Bázist szerveztek azzal a céllal, hogy szerezzen be minden információt a kulturális veszteségekről és az elvitt javak pillanatnyi hollétéről.

Oroszországban 1992-ben ugyancsak létrejött az Állami Restituciós Bizottság, ennek a feladata a második világháború alatt elpusztult és a németek által elrabolt javak katalógusának összeállítása volt. 1992. december 16-án Jelcin aláírta a német-orosz nyilatkozatot a kulturális együttműködésről, amelynek 15. paragrafusa ugyancsak tartalmazta a jogtalanul elvitt kulturális javak visszaadásának kötelezettségét.

A szakmai körök még a politikusoknál is nyitottabbnak mutatkoztak. A Literaturnaja Gazeta 1990. szeptemberi számában megjelent *J. Kuzmin* cikke, Az uszkojei templom titka, amely a szovjet sajtóban először tárta fel önkritikus tárgyilagossággal a trófea-könyvek problémáját. 1992-ben *E. J. Genieva* asszony, a moszkvai Idegennyelvű Könyvtár igazgatója kiállítást rendezett „Könyvek, a háború áldozatai" címmel, a Hollandiából származó, a németek által elrabolt, majd a Vörös Hadsereg által birtokba vett, Moszkvába szállított, és ott mindaddig titokban őrzött könyvekből. Ez telitalálat volt: a helyzet tragikomikus abszurditását aligha lehetett volna jobban érzékeltetni.

A szakmai közeledés csúcsa a könyvtártör-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

téneti eseménnyé vált moszkvai könyvtárosi Kerekasztal volt. Ezt 1992. december 11–12-én rendezte meg az Idegennyelvű Könyvtár „a könyvtári gyűjtemények restituciója és az európai együttműködés" címmel, tizennégy német és negyven orosz könyvtáros részvételével, nemzetközi megfigyelőkkel. Egy asztalnál ült itt Rudomino asszony, a trófea-akció egykori vezetője és *Lehmann* professzor, a restitúció fő szervezője. Számos fontos és addig ismeretlen tény feltárása mellett itt találkoztak egymással nyílt őszinteséggel az eltérő szakmai szempontok, ugyanakkor a résztvevő felek egymás megértésére is törekedtek, a légkör a szakmai konszenzus irányába mutatott. Szépen példázzák ezt a trófea-akció egykori résztvevőjének, *Sitomirszkaja* asszonynak (a Moszkvai Könyvtárak Egyesülete képviselőjének) szavai: „*Mikor az anyag szétválogatásába kezdtünk, – én, személy szerint a Szász Tartományi Könyvtár anyagát szortíroztam, – és Chamisso, Jean Paul és mások kézirata került a kezembe, úgy éreztem, ezek elvétele végső soron éppen olyan rossz, mintha Tolsztoj és Dosztojevszkij műveit Németországba vinnék*".

A német könyvtárosok euforikus hangulatban tértek haza. Beszámolóikban az egybeforradó Európáról, a korlátok nélküli információáramlásról cikkeztek. Felhőtlen optimizmussal néztek a jövőbe. „*Az eddigi találkozások alkalmával sohasem került szóba a visszaadás, csak azt kértük, hogy a források egyáltalán ismertek legyenek, és a nemzetközi kutatás céljára rendelkezésre álljanak*", - nyilatkozott egy cikkíró – „*most azonban hála számtalan orosz könyvtáros jóakaratának, eljött az óra, hogy a végső, döntő lépésről gondolkodjunk, és a hidegháború korszakát a kultúra és a könyv területén is végleg lezárjuk*".

A könyvtárosok együttműködése az orosz-német könyvtárosi munkabizottság keretében tovább folytatódott. Ez a testület sajátos kompromisszumos szempontokat dolgozott ki a könyvek visszaadásának/megtartásának kérdésében. A művek használati értékét tekintették mértékadónak, s azt ajánlották, hogy a könyveket és a folyóiratokat azon a helyen kell hagyni, illetve oda kell visszavinni, ahol azok jól hasznosulnak. A különleges, kiemelkedő értékű művek esetében a döntést a politikára hagyták, de általában a szakemberek egyértelmű döntése lett volna elképzelésük szerint mérvadó ebben a szakmainak tekintett ügyben.

A töretlenül bizakodó könyvtári munkabizottságot hideg zuhanyként érte 1996-ban a moszkvai Duma elé kerülő törvényjavaslat szövege, amely teljesen figyelmen kívül hagyta a szakmai érveket, és a kulturális javak teljes kisajátítását tartalmazta az Orosz Államszövetség számára. Bár az orosz-német könyvtári szakbizottság azonnal benyújtotta módosító javaslatait, a Duma ezt lesöpörte az asztalról, és a törvénytervezetet változtatás nélkül elfogadta. Nyilvánvalóvá vált, hogy a politika a kérdés mögött még mindig ott rejlő érzelmi feszítőerőt akarja hasznosítani a maga javára a racionális szakmai megközelítéssel szemben. A könyvtári gyűjtemények ügye a politika játéklabdájává vált. Az alkotmánybíróság és az elnöki vétó útjait bejáró javaslat végül 1998 áprilisában vált hatályos *törvénnyé „A második világháború következtében a Szovjetunióba áthelyezett, és az Orosz Államszövetség területén található kulturális értékekről"* címmel. Ez a jogszabály a visszaadás útját sokkal inkább eltorlaszolta, mintsem egyengette.

Szinte ugyanabban a hónapban, mikor az orosz parlament egy merev törvényjavaslat elfogadásával beláthatatlan időre leblokkolta a hajdani német könyvtári könyvek visszaszolgáltatását, Németországban egy volt szovjet köztársaság, Grúzia teljes trófea-anyagának visszakapását ünnepelték.

A Szovjetunió szétesése után a német diplomáciának már nem egy állammal, hanem a függetlenséget nyert új államok egész sorával kellett tárgyalnia a könyvek visszaszerzésének ügyében. Igaz, hogy a kivitt anyag legértékesebb része az orosz könyvtárakban maradt, de számos gyűjteményrészlet szóródott szét a távoli köz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

társaságokba is.
A grúz könyvtárosok – mint azt az osztogatásról szólva elmondtuk – Moszkva könyvadományát idegenkedve fogadták, sohasem lett könyvtáraik szerves része, a legszívesebben megszabadultak volna tőle, és erre most alkalom is kínálkozott. Tervüket itt a politika is támogatta: Sevarnadzének fontos volt a nyugati hatalmakkal való jó kapcsolatot erősítő gesztus. 1996 februárjában Lehmann professzor, a Német Könyvtár igazgatója, s egyben a könyvtári restituciós bizottság vezetője megállapodott a két tbiliszi könyvtár vezetőjével, s megállapodásukat a politikai vezetés is támogatta. 1996. október 30-án a teljes grúziai trófea-anyagot, mintegy százezer kötetet a grúz nagykövet átadta a német külügyminiszternek. Az esemény Németországban a lehető legnagyobb média-visszhangot kapta: minden közszolgálati és privát TV közvetítette.
A visszatért állomány a moszkvai és a leningrádi könyvtárak által kimazsolázott, szórt anyag volt, meglehetősen rossz, nedves, penészes, egérrágta állapotban. Talált benne könyvet régi gyűjteményeiből Hamburg, Bréma, Magdeburg, a berlini Állami Könyvtár és több más könyvtár is. Elszórtan ritkaságok is előbukkantak: a lübecki Luther-gyűjtemény tizenöt példánya (a háromszáz elveszettből), hat ősnyomtatványa (az elveszett hatszázötvenből) stb.
Grúzia gesztusának elsősorban elvi jelentősége volt: először fordult elő, hogy nem adományként adtak vissza könyvtári könyveket, hanem Németországnak, mint jogos tulajdonosnak szolgáltattak vissza teljes trófea-anyagot ellenszolgáltatás nélkül. (Más kérdés, hogy Grúzia ugyanakkor német segélyszállítmányokat kapott, úgymond önkéntes alapon.)
A grúz esemény sikertörténet volt a javából, a német könyvtárosok folytatni szerették volna. A folytatás elmaradt. Mindössze a szomszédos Örményország mutatott hajlandóságot a trófea-könyvek maradéktalan visszaadására, de az 1948-ban idevitt mintegy ötvenezer német könyvtári könyvből 1999-ben a német kollégák már csak húszezret találtak, ebből tizennyolcezret útnak indítottak, de az időközben kitört politikai viharok, a média által szított felháborodás és a jogi csűrés-csavarás a szállítmányt a határon megállította. Végül is tizennégyezer-ötszáz kötet került vissza az eredeti német könyvtárakba.
Az ezredfordulóra nyilvánvalóvá vált, hogy sem Oroszországban, sem a többi érdekelt államban nem járható az elvitt könyvek maradéktalan visszaadásának útja. A probléma megoldására más stratégiát kellett kialakítani.

A háttérben húzódó könyvtárosi munka

A könyvek visszaadásának/vissza nem adásának kötélhúzása, nemzetközi tárgyalások, határozatok, látványos gesztusok: mindez a kilencvenes évek kezdetétől a média révén a közérdeklődésnek is tárgya lett. Háttérben maradt viszont, csak a szaksajtóban jelent meg az a csendes háttérmunka, amelyet ez ügyben a könyvtárosok végeztek, holott, ha ők nem derítik fel kitartó aprómunkájukkal, hogy mely művek kerültek ki a Szovjetunióba, és azok pillanatnyilag hol, melyik könyvtárban találhatók, a visszaadás kérdése voltaképpen fel sem merülhetett volna.
Az üggyel foglalkozó könyvtárosok feladata korántsem volt könnyű. Mindenekelőtt az elvitt művek jegyzékét kellett különféle megmaradt jegyzékek alapján összeállítani. Mint láttuk, 1957-ben az NDK könyvtárosai már komplett listákkal lepték meg az ügy eltitkolásában bízó Szovjetuniót. Nehezebb feladat volt annak kiderítése, hogy hová kerültek ezek a művek. A nyomokat a szovjet hatóságok igyekeztek eltűntetni, hivatalosan ezeket a könyveket nemlétezőnek nyilvánították. A könyveik után kutató német könyvtárosok 1990-ig sötétben tapogatóztak, ennek ellenére a szovjet kollégákkal fenntartott jó kapcsolatuk révén sok fontos információhoz jutottak. 1990 után változott a helyzet: megszűnt az ügy szigorúan bizalmas kezelése, az orosz

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárosok szabadon nyilatkozhattak, könyvtáraikba a német kollégák többé kevésbé szabadon betekinthettek. A kép mindenesetre csak lassan tisztázódott. Az Irodalmi Fond irattára, amely a milliónyi könyv szétosztásának aktáit őrizte, eltűnt, így a könyvek elosztásáról semmiféle dokumentum nem maradt fenn, a könyvek hollétéről csak a könyvtárak külön-külön történő számbavételével lehetett továbbra is tájékozódni. A könyvtárosoknak nem lett kevesebb a munkája, de most már nem kellett teljesen sötétben tapogatózniuk, mivel a folyamat egészéről átfogó képet kaptak egy felbecsülhetetlen értékű segédeszköz révén. K. D. Lehmann (a restitució egyik fő szervezője és motorja és *I. Kolasa* hatalmas munkával összegyűjtötték, és 1996-ban kiadták „A Vörös Hadsereg trófea-bizottságai" címmel, a trófea-gyűjtés megtervezésére, végrehajtására és elosztására vonatkozó, az orosz irattárakban fellelhető dokumentumokat. Segítettek a könyvek útját feltárni az 1992-es moszkvai Kerekasztal előadásai is, ezek teljes szövegét könyv formában publikálták, valamint Rudomino 1994-ben megjelent emlékiratai.

Növekedett az elvitt könyvekről összeállított listák szerepe. Címjegyzékek készültek a feltehetően Moszkvába vagy Leningrádba került egykori gyűjteményekről. Az egyes könyvtárak anyagait és információit (csakúgy, mint a múzeumokét és a levéltárakét) az NSZK kulturális minisztériuma által szervezett és irányított központ, az „Elveszett kulturális javak koordinációs állomása" gyűjtötte egybe. A konkrét címekhez a Magdeburgban működő központ LOSTART nevű adatbankján keresztül lehet hozzájutni.

Orosz részről 1998-ban jelent meg első ízben jegyzék az orosz könyvtárakban található „hadizsákmányként" odakerült könyvekről. 2003 óta az orosz kulturális minisztérium Restitucion c. honlapján rendszeres tájékoztatást ad, közli az idevágó rendeleteket, az orosz kulturális intézmények háborús veszteséglistáit és „a Szovjetunióba szállított kulturális javak" adatait, bár az utóbbit nagyon hiányosan.

Bármennyi segítséget is nyújtanak a felsorolt eszközök, a keresett művek azonosítása és feltárása csak személyes munkával valósítható meg, mert ahhoz a művek kézbevétele és a régi tulajdonbélyegző meglelése szükséges. Különösen értékes művek esetén ehhez be kell jutni a ritkaságok zárt raktárába – ez még az egyébként jó kapcsolatban lévő könyvtárak esetében is problémát okoz. Példaként álljon itt az Orosz Állami Könyvtár (a korábbi Lenin Könyvtár) és a berlini Német Állami Könyvtár esete. E két intézmény vezetői és munkatársai között már korábban jó kapcsolat alakult ki, az orosz könyvtárosok készségesen nyújtottak felvilágosítást és segítséget. Az egykori Porosz Könyvtár féltett kincseit azonban a ritkasággyűjtemény őrizte, és csak a két könyvtár ritkaságkönyvtárosainak találkozása és megállapodása után, 1998-ban nyíltak meg (a szó szoros értelmében is) a ritkasággyűjtemény ajtói. A belépéshez azonban a német félnek biztosítékot kellett adnia arról, hogy célja csupán a Porosz Állami Könyvtár szignatúráinak felkutatása és nem a tulajdonviszonyok megállapítása. A belépést az állambiztonsági osztálynak is engedélyeznie kellett, csak ez után kezdődhetett meg a munka. A kutatás eredményeként az Orosz Állami Könyvtár ritkasággyűjteményében 7400 Porosz Állami Könyvtárból származó nyomtatványt azonosítottak, ebből ötezer a 16. századból való.

Ugyancsak az orosz könyvtárosok kollegiális magatartásáról, segítőkészségéről és ennek nyomán sikeres feltáró munkáról számoltak be a lipcsei Német Könyvtár tudósításai: a Forrer-gyűjtemény felbecsülhetetlen történeti értékű darabjait az Orosz Állami Könyvtárban hiánytalanul megtalálták.

Kiemelkedő sikereket idéztünk, de ne fessük rózsaszínűre a képet. A Német Állami Könyvtár kiküldöttei arról is beszámoltak, hogy a leningrádi Orosz Nemzeti Könyvtárban és a moszkvai Akadémiai Könyvtárban a raktárba való belépést engedélyezték ugyan, de a szisztematikus áttekintést már nem.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A német könyvtárosok elveszettnek hitt állományuk feltalálása és azonosítása érdekében a Szovjetunió utódállamaiban is tiszteletre méltó munkát végeztek. Két kolléga heteken át bújta a tbiliszi pinceraktárakat, Jerevánban többszázezer könyv átnézése után találtak 20 ezer német eredetűt, de elmentek a német könyvtárosok Tomszkba és Novoszibirszkbe is. Az ő munkájuk eredményezte, hogy egy felmérés szerint ma (2006-ban) 619 409 külföldre került mű lelőhelyét már meg tudják nevezni.

Stratégiaváltás?

2001 márciusában megjelent az orosz „hadizsákmány-törvény" végrehajtási rendelete. A sorompó lezárult.

Az 1990-es években felcsigázott figyelem kísérte az elvitt értékek visszaszerzésével kapcsolatos eseményeket, a könyvtári szakfolyóiratok ontották cikkeiket. 2000 után a figyelem elfordult, a cikkek sora megszakadt, szűk körre korlátozódott. A mai német könyvtárak közül mindössze harmincnégyben tartanak számon a trófea-akcióból következő hiányokat, mint az a Német Könyvtári Szövetség 2006-os felméréséből kiderült. Látványos események helyett a csendes szakmai lépések ideje jött el, erről azonban legfeljebb a honlapok rövid beszámolói tájékoztatnak. A Német Könyvtári Szövetség úgy látta, hogy szükségessé vált egyrészt a figyelem újra felkeltése, másrészt a megváltozott körülmények között a célok újrafogalmazása. Ezért 2006 november 13-án Berlinben szimpóziont szervezett *„A könyvtárak és a háború során elvitt kulturális javak"* címmel, a leginkább érintett húsz német könyvtár küldötteinek részvételével. A tanácskozás után nyilatkozatot adtak ki, a *„Német könyvtárosok közös nyilatkozata a háború során elvitt kulturális javak kérdéséről"* címmel.

Ezt a tanácskozást másfél évtized választotta el az emlékezetes moszkvai Kerekasztaltól. Eközben látványosan megváltoztak az állományuk visszaállításáért küzdő német könyvtárak esélyei. A 2006-os szimpózium résztvevői – mint azt nyilatkozatuk hangsúlyozta – az objektív adottságokból és az aktuális helyzetből indultak ki, abból, hogy a legértékesebb és a legtöbb elvitt könyvtári anyagot birtokló országokkal, Oroszországgal és Lengyelországgal nem jött létre megegyezés, és jelenleg is eltérő felfogások állnak egymással szemben. A közös nyilatkozat ezért új utak keresését javasolja, s maga is ilyeneket fogalmaz meg. Míg korábban a német könyvtárosok tevékenységét – kimondva vagy kimondatlanul – az elveszett javak visszaszerzésének közvetlen célja motiválta, most azt sugallja a nyilatkozat, olyan tervet kell a könyvtárosoknak maguk elé tűzniük, amely az érintett javak aktuális tulajdonjogi helyzetétől függetlenül előbbre viszi az ügyet. A német könyvtárosoknak el kell érniük távollevő könyveik 1. teljes feltártságát, 2. hozzáférhetőségét, 3. állományvédelmét. A nyilatkozat e három feladat megvalósítását tartja a következő évek legfontosabb céljának.

A *feltárás* egyrészt az egyes gyűjtemények és értékes állományok helyzetéről szóló információkat jelenti, másrészt ezek katalógusainak elkészítését. Példaként említi a nyilatkozat a zenei kéziratok közös katalógusának összeállítását, ebben a projektben egyfelől Berlin, Hamburg és Bréma vesz részt, másfelől a szentpétervári Orosz Nemzeti Könyvtár. Folyik a Lodzba került Spitte gyűjtemény katalogizálása is. (Orosz részről is felmerült az a gondolat, hogy fiatal szakemberekkel elkészíttetik 8–900 régi és ritka könyv tudományos igényű bibliográfiai leírását, „most, hogy a könyvek még Oroszországban vannak".)

A *használat biztosítása* egyrészt a dokumentumokhoz való közvetlen hozzáférés lehetőségét és szabadságát jelenti, másrészt az egyetemes hozzáférés biztosítását, a digitalizáláson és az interneten keresztül. A nyilatkozat követendő példaként említi a lodzi Egyetemi Könyvtárba került Friedlaender gyűjtemény röplapjainak digitalizálását, a berlini Központi és Tartományi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtár munkájának eredményeként. A digitalizálás lehetne az a módszer, mellyel a távolba sodródott történeti értékű gyűjtemények bármely ország kutatói számára elérhetők lennének.

Az *állomány védelméről* való gondoskodást részben a több helyen tapasztalt rossz raktározási körülmények teszik szükségessé, részben a papíranyag természetes elévülése. Csak megfelelő védelemmel érhető el, hogy a jövendő politikai megegyezés időpontjában az állomány még ép állapotban legyen.

A nyilatkozatban felvázolt ambiciózus tervek megvalósításához jelentős anyagi erőforrások szükségesek, ennek érdekében a Könyvtári Szövetség ki akarja aknázni az alapítványokban és más társadalmi forrásokban rejlő lehetőségeket. A kitűzött célok elérése csak az érintett országok könyvtárosainak együttműködésével képzelhető el, ennek érdekében a Könyvtári Szövetség – a muzeológusokhoz hasonlóan – rendszeres könyvtári párbeszédet akar szervezni.

A nyilatkozat nem mond le elvileg a könyvek visszaszerzéséről, de ennek járható útját a dokumentumok és az igények differenciálásában látja. Kiemelten kívánja kezelni egyrészt a magas regionális értékű műveket, másrészt azokat is, amelyek jelentőségét egyedül a mindenkori gyűjteményi kontextus adja. A világos szakmai differenciálás fogja majd lehetővé tenni – így látja a nyilatkozat – a politikailag értelmes cselekvést.

A nyilatkozat nem mondja ki, de szövegében ott rejtőzik két alapvető könyvtárosi szemléletmód. A egyik a könyvtárban következetesen információközvetítő intézményt lát, a legfontosabb feladat tehát annak a biztosítása, hogy a dokumentumok – a háború útjait megjárt dokumentumok is – információs forrásként minden igénylőnek a rendelkezésére álljanak. A digitalizált és az interneten hozzáférhető szövegek ezt az igényt kielégítik. Ennek a megközelítésnek szélsőséges következtetését a moszkvai Kerekasztal egyik orosz résztvevője így vonta le: „*Végsősoron ezek a művek az egész emberiség kincsei. Ez azt jelenti, hogy nem fontos, melyik országban található ez vagy az a példány, mivel a korlátlan hozzáférés az egész intellektuális világ számára rendelkezésre állna*".

Egy másik alapvető könyvtárosi szemléletmód a könyvtárban annak információközvetítő szerepén túl egy közösség – egy város, egy tartomány, egy ország – kollektív emlékezetét is látja. „*A könyvtárban testesül meg, a könyvtár könyvei között rejtőzik nemzedékről nemzedékre a történelem*" – írja egy német könyvtáros. A városi könyvtár a városának, a tartományának, a nemzeti könyvtár egy nemzetnek az identitását őrzi és jelképezi is a maga fizikai valóságában.

Vitatott kérdés, hogy e két megközelítés hogyan fogja a trófea-könyvek további sorsát alakítani.

Irodalom

KUZMIN, Jevgenij: Das Geheimnis der Kirche von Uskoje. = Bibliotheksdienst, 1991. H. 3. 353–361. p.
– Első megjelenés: Literaturnaâ Gazeta, 1990. no. 38.

Restitution von Bibliotheksgut. Runder Tisch deutscher und russischer Bibliothekare in Moskau am 11. und 12. Dezember 1992. Hgg. Klaus-Dieter Lehmann, Ingo Kolasa. Frankfurt am Main : Vittorio Klostermann, 1993. 154 p.

GARBER, Klaus: Geschichte und Zukunft wertvollen deutschen und russischen Kulturguts. Moskauer Runder Bibliothekar-Tisch 1992 dokumentiert. = Bibliothek, 1994. no. 2. 236–240. p.

KOLASA, Ingo: Sag mir wo die Bücher sind... Ein Beitrag zu „Beutekulturgütern" und „Trophäenkommissionen". = Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, 1995. H. 4. 339–364. p.

Die Trophäenkommissionen der Roten Armee. Eine Dokumentensammlung zur Verschleppung von Büchern aus deutschen Bibliotheken. Hgg. Klaus-Dieter Lehmann, Ingo Kolasa. Frankfurt am Main : Vittorio Klostermann, 1996. 251 p.

LEHMANN, Klaus-Dieter: Bücher als Kriegsgeiseln. = Bibliotheksdienst, 1996. H. 8/9. 1475–1481. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FIEDLER, Wilfried: Zwischen Kriegsbeute und internationaler Verantwortung – Kulturgüter im Internationalen Recht der Gegenwart = Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, 1997. H. 6. 583–599. p.

PETSCH, Peter: Von Magdeburg nach Magdeburg. Die lange Reise der Bücher aus Georgien. = Buch und Bibliothek, 1997. H. 2. 88–91. p.

FLIGGE, Jörg, SCHWEITZER, Robert: Aus Georgien zurück. Ein Beispiel für Restitution von Bibliotheksgut. = Bibliotheksdienst, 1997. H. 8. 1494–1500. p.

POETHE, Lothar: Ein Zwischenbericht über Trophäenbücher = Dialog mit Bibliotheken, 1999. H. 2. 16–32. p.

GARBER, Klaus: Erbeutete Kultur im werdenden Europa keinen Platz! = Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, 2000. H. 2. 143–154. p.

GENIEVA, Ekaterine: The Fate of displaced cultural valuable in Russia; different approaches to one problem. = Libri, 2000. no. 3. 217–220. p.

SCHOCHOW, Werner: Die Verlagerungsgeschichte der Preussischen Staatsbibliothek. Auslagerung. Zerstörung. Entfremdung. Rückführung. Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 2003. 328 p. – Veröffentlichungen der Historischen Kommission zu Berlin Band 102.

GENIEVA, Ekaterine: The role of displaced books collections in culture. = Library Trends, 2003. no. no. 151–156. p.

HAMANN, Olaf: Neue russische Homepage zu verlagerten Kulturgütern = Bibliotheksdienst, 2003.
H. 7. 869– 875. p.

HAMANN,Olaf: Auf Büchersuche In: http://staatsbibliothek-berlin.de/deutsch/publikationen/1-2001/130-buechersuche/index.html – Utolsó módosítás: 2006. 06. 23.

Gemeinsame Erklärung deutscher Bibliotheken zur Frage von kriegsbedingt verlagertem Kultzrgut. = Bibliotheksdienst, 2007. H. 1. 3–6. p.

GERLACH, Anette: Kriegsbedingt verlagertes Kulturgut deutscher Bibliotheken. Auswertung einer DBV-Umfrage. = Bibliotheksdienst, 2007. H. 1. 10–18. p.

HOINKIS, Gudrun: Die Bearbeitung der zurückgeführten Zeitungsbestände aus der Russischenn Staatsbibliothek Moskau. = Bibliotheksdienst, 2007. H. 5. 542–546. p.

ZAHN, Peter: Kriegsbedingte Verlagerungen der Staatsbibliothek zu Berlin – Preussischer Kulturbesitz und ihre Folgen (http://www.ib.hu-berlin.de/~pz/zahnpage/sbverl45.htm)

Megalakult a Magyar Papír- és Vízjeltörténeti Társaság (MAPAVIT)

2008. február 16-án megalakult a Magyar Papír- és Vízjeltörténeti Társaság.

A társaság céljai: a magyar papír- és vízjeltörténeti emlékek kutatása, védelme és megőrzése, a kutatási eredmények széles körű közzététele, az egyetemes és magyar papír- és vízjeltörténet ismeretek terjesztése.

A társaság feladatának tartja a Magyar Vízjel Adatbank továbbfejlesztését is, melynek érdekében együttműködésre törekszik az oktatási intézményekkel, társadalmi szervezetekkel és civil kezdeményezésekkel. Fontosnak tartják a kutatók szakmai támogatását is a következő területeken: filigranológia (vízjelkutatás), genealógia (származástan), történeti földrajz, paleográfia (írástörténet), oklevéltan, irattan, numizmatika, címertan, pecséttan, történeti filatélia stb.

További információk: www..mapavit.extra.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szellemi tulajdon

Kr.e. 700-tól Kr.u. 2000-ig – egy fogalom a mérlegen

HESSE, Carla

*HESSE, Carla: The rise of intellectual property, 700 B.C. – A.D. 2000 : an idea in the balance. = Daedalus, 2002. Spring, 26–45. p. tanulmányát, a szerző és az MIT Press részéről Christina Ellas hozzájárulásával BÁNHEGYI Zsolt fordította.**

A szellemi tulajdon fogalma – hogy egy gondolatot birtokolni lehet – az európai felvilágosodás terméke. Csak akkor jelenhetett meg, amikor az emberek kezdték elhinni, hogy a tudás az érzékek kapuján keresztül az emberi elméből ered – és nem az ősi szövegek tanulmányozása révén feltáruló isteni kinyilatkoztatásból. Akkoriban az ember már nem kizárólag az örök igazságok puszta átörökítője volt, hanem új gondolatok alkotója, s ennek folyományaképpen birtokosa is. A szellemi tulajdonjog, amellett, hogy ízigvérig modern fogalom, legalább három jogtudományi terület – a szerzői , a szabadalmi és a márkanévi – manifesztációja, melynek elemei a korai modern korban és szokásokban gyökereznek, és mindegyiknek megvan a maga sajátos, napjainkig tartó fejlődési iránya.

Ezen elemek közül mindazonáltal a copyright, valamint a kontinentális jogban létező szerzői jog és irodalmi tulajdon egymást kiegészítő koncepciói képezik a szellemi tulajdon magját – és ez a jelen vizsgálat tárgya. Ezen a területen valósult meg a 18. században, hogy a „gondolatok" és a „tulajdon" fogalma először lépett érintkezésbe egymással és először teremtődött jogi kapocs közöttük. És ugyancsak ekkor és itt, a kezdet kezdetén történt, hogy a gondolatok tulajdonjogának puszta feltételezése a legélesebb bírálatban részesült –, s ez tart a mai napig.

A *régi görög világ* számos szövegéhez hasonlóan *Hésziodosz: Az istenek születése* c. műve ezekkel a szavakkal kezdődik: „*Kezdjük a dalt immár Helikon Múzsái nevével!"* (Trencsényi-Waldapfel Imre ford.) A költő az istenek szavait mondja fel, nem a saját alkotását. A tudás, valamint annak képessége, hogy azt az emberek számára nyilvánvalóvá tegyük, az akkori felfogás szerint ajándék volt, amelyet a múzsák adtak a költőnek. Ettől eltért *Platón* felfogása, aki úgy vélte, hogy a gondolatok születéstől fogva az

* Carla Hesse a University of California (Berkeley) történelem professzora. Kutatási témája a politikai erőszak jogi és kulturális vonatkozásai (French Terror of 1793–1794). Szerzője a „Publishing and cultural politics in revolutionary Paris" (1991) és a „The other enlightenment: how French women became modern" (2003) c. műveknek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

elmében vannak, ahová korábbi lelkekből költöztek át. A régi görögök nem úgy gondoltak a tudásra, mint amit birtokolni vagy eladni lehet. Egy írnoknak fizethetünk tiszteletdíjat a munkájáért, egy szerzőt díjjal jutalmazhatunk teljesítményéért, de az istenek ajándéka ingyen érkezik. S ezért az ősi akadémiák könyvtárait sosem adták el, hanem ajándékba átadták a tanár legméltóbb tanítványának. Szókratész is megvetette a szofistákat, amiért a tudásukért pénzt kértek.

A modernitást megelőző történelmi időszakok nagy civilizációi – a kínai, az iszlám, a zsidó és a keresztény – szembeötlően egységesek abban, hogy mindegyik kultúrából hiányzik a gondolatoknak vagy azok kifejeződéseinek emberi tulajdonlására vonatkozó bármilyen elképzelés vagy az erre való utalás. A Kr. e. 5. században összeállított *Lun Yii*-ben, az *Analectá*kban, a filozófus *Konfuciusz* így szól: „*Átadok inkább, mint alkotok; hiszek az Ősökben és szeretem őket.*" Egy kínai tudós nagyságának mércéje nem az újítás, hanem az a képesség, hogy az ősök, és végső soron az Isten bölcsességét társainál tökéletesebben és hűségesebben tudta közvetíteni és interpretálni. A bölcsesség a múltból jön, és a tudósok feladata az volt, hogy ezt feltárják, megőrizzék és továbbadják. A konfuciuszi eszmerendszer megvetette a kereskedelmet, ennél fogva a haszonért való írást is. A szerzők mesterségüket saját maguk és mások erkölcsi jobbítása érdekében űzték. A hírnév, különösen a jövendő nemzedékek tisztelete volt a jutalom, még ha esetenként a patrónusok világi ajándékokkal kedveskedtek is a hírnév alanyának.[1]

Ez nem jelenti azt, hogy a régi *Kínában* egyáltalán nem kereskedtek könyvvel. Abban az országban, ahol a mozgatható nyomóelemes nyomtatást feltalálták, már a 11. században virágzott a könyvkereskedelem. Ennek ellenére a kínai szerzők nem rendelkeztek tulajdonjoggal publikált műveikre vonatkozóan. A könyvek tartalmát nem lehetett birtokolni. A szerző egyetlen általa használt egyedi kifejezést vagy fordulatot sem tekinthetett a sajátjának. Úgy tanították, hogy a kínai betűk a természetből erednek és emberi lény nem sajátíthatja ki magának, másokat nem zárhat ki a használatukból. Csupán a „sápatag közeg", a gondolatokat és kifejezéseket hordozó kézirat vagy nyomtatott könyv papírja és tintája lehetett adásvétel tárgya.[2]

A szellemi tulajdon fogalma az *iszlám országokban* sem létezett évszázadokon keresztül. Minden tudás Istentől eredt. A *Korán* volt az egyedüli nagy írás, amelyből minden egyéb tudás származott. Egy szöveg, amely Allah *szavait* testesítette meg, senkinek nem lehetett a tulajdona. Igaz persze, hogy a Korán hiteles jelentésének közvetítésére léteztek személyek, a nagy imámok, akik a legfontosabb templomok területén iskolákat létesítettek. Ám a Korán tudásának átörökítésében az elsődleges módszer a szóbeli fölolvasás, a recitálás volt a tanár által a diáknak, megszakítatlan láncban Mohamedtől a tanítványainak, majd e kiválasztott kevéseken át tovább, nemzedékeken keresztül. Maga a 'Korán' szó recitálást, felolvasást jelent, s az élőszó szóbeli átörökítése mindig is megelőzte az írott szó továbbadó szerepét. A könyv csupán egy eszköz, alacsonyrangú instrumentum, amely a szavak hűségesebb memorizálását segíti elő. A kéziratokat folyamatosan szembesítették a szájhagyománnyal, hogy az előbbiek pontosságát és leszármazási pedigréjét igazolják. Az a muzulmán meggyőződés, hogy a szóbeli recitálás – és nem a leírt tartalom, átirat – őrzi jobban Isten szavát és tartotta tisztán generációkon keresztül, azzal a következménnyel járt, hogy a nyomtatás technológiája csak igen lassan terjedt el az iszlám országokban, és a Közel-Keleten csupán akkor kezdték széles körben alkalmazni, amikor a 19. században a tömegméretű újságnyomtatás ott is megjelent.[3]

Igaz persze, hogy a jogi „szerzőség" bizonyos körvonala azért felbukkant az iszlám országok írásos műveltségében. A szellemi tulajdon fogalma azonban egyáltalán nem. Az imposztorság vagy csalás elleni *Sharia-törvényt* arra használták, hogy megakadályozzák egy nagy tanító re-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

putációjának vagy tekintélyének az írásos szövegek hamis forrásközlésével történő jogtalan eltulajdonítását.[4] A tanító azonban nem birtokolta a könyvében kifejezett gondolatokat. Egy tolvaj, aki könyvet lopott, nem a lopásért járó szokásos büntetést – kézlevágást – kapta. Az iszlám törvény felfogása szerint a tolvaj nem akarta a könyvet mint papírt és tintát ellopni, hanem a könyvben lévő gondolatokat – és a papírral és tintával szemben a gondolatok nem voltak kézzel fogható birtoktárgyak.[5]

A *zsidó-keresztény hagyományban* hasonló felfogás tükröződik a tudásról. Mózes a törvényt Jahvétól kapta, és szabadon közvetítette azt a befogadására kiválasztott népnek. Az *Újszövetség* a tudás fogalmát mint Isten ajándékát szentesítette – Máté evangéliumának (10:8) passzusában ugyanis Jézus tanítványainak ezt parancsolja: „ *Ingyen vettétek, ingyen adjátok"* (Károli-féle fordítás). [*„Ingyen kaptátok, ingyen is adjátok"* (Szent István Társulat kiadása)]. Középkori teológusok ezt a szöveghelyet a kánonjogba emelték így: *„Scientia Donum Dei Est, Unde Vendi Non Potest" (A tudás ajándék Istentől, tehát nem lehet eladni.)*

Aki olyasmit adott el, ami Istené, a szimónia bűnébe esett. Egyetemi professzorok, jogászok, bírók, és orvosok ily módon figyelmeztetést kaptak, hogy ne számítsanak föl díjat szolgálataikért, bár kaphattak ajándékot hálából azért a bölcsességért, amit továbbadtak.[6]

Valójában az ajándékadás nyelvezete a premodern időszakban a tudáscsere valamennyi formáját áthatotta. Ennek legerőteljesebb megjelenése a könyvek ajánlási bevezetője, amelyen keresztül a szerző támogatást keresett művének szimbolikus felajánlásáért cserébe. Így – bár a 15. században a könyvek adásvétele egyre nőtt a nyomtatás megjelenése után Európában, s bár az írók maguk kezdték profitért eladni kézirataikat a nyomdászoknak – a könyvnek megmaradt egy olyan dimenziója, a spirituális örökség, amely a piaci viszonyok hatásától elérhetetlen távolságra esett.[7] A szerző jogot formálhatott az általa létrehozott kéziratra, a nyomdász pedig az általa kinyomtatott könyvre, ám egyikük sem formálhatott jogot a benne rejlő tartalomra.

A reneszánsz kor addig ismeretlen társadalmi magasságokba emelte a költőt, a feltalálót és a művészt, ám 'géniuszukat' még mindig isteni inspirációnak tulajdonították, és nem szellemi képességük vagy evilági erőfeszítésük puszta termékének.

A 16. században *Luther Márton* öntudatosan hirdethette a nyomdászoknak szóló tanításában: *„Szabadon kaptam, szabadon adom oda, semmit nem kérek cserébe"*. A 18. század közepén még mindig egyeduralkodó volt az a felfogás, hogy az író Isten szolgálólánya. *Alexander Pope* 1711-ben a költőt nem annyira új igazságok feltalálójának, hanem inkább a hagyományos igazságok reprodukálójának tekinti, s *Goethe* joggal írhatta a korai 18. század német költőiről, hogy *„a költői munkák előállítását valamiféle szent dolognak tartották. Az szinte szimóniának számított, ha valaki költeményéért fizetséget kért vagy fogadott el"*.

Ez a teológiai alapra támaszkodó erkölcsi ellenérzés a gondolatok alkotásához és átviteléhez kapcsolódó egyéni profitmotívummal szemben általános felfogás maradt az USA-ban a 19. század közepéig. *Francis Wayland*, a Brown Egyetem elnöke az 1830-as években azt írta *Az erkölcstan elemei* című főiskolai tankönyvében, hogy a géniuszt a tulajdonos nem saját javára kapja, hanem mások hasznára.[8] S a grandiózus intellektus, *George Bancroft* egy hégeli csavart tett hozzá a keresztény tradícióhoz, amikor 1855-ben így írt: *„Minden forma, amelyet a művész keze valaha is teremtett, először az értelem valamely koncepciójaként, gondolataként születik meg, a természetes képességből, amely nem kizárólag a művész sajátja, hanem az emberé. Az értelem univerzális tulajdonná válik; a poéma, amit Angliában adtak ki, az Erie-tó partján vagy a Mississippi partján talál meghallgatásra..."*[9]

A gondolat magántulajdonának gyakorlatilag

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

teljes körű tilalma az újkort megelőzően nem azt jelenti természetesen, hogy a gondolatok szabadon áramlottak a premodern rezsimek között. Isten földi képviselőinek volt a dolga, hogy meghatározzák, az Istentől átsugárzott tudás mekkora része volt ténylegesen isteni eredetű, s hogy milyen széles körben és ki által kell egy ilyen tudást terjeszteni a királyságaikban, birodalmaikban, városaikban. Az uralkodók szövetséget kötöttek a vallási hatóságokkal, hogy ellenőrizhessék a gondolatok, a szellemi és technikai információk előállítását és körforgását birodalmukon belül. Az egész világon a korai modern korban kialakultak a publikálás előtti cenzúra rafináltan bonyolult rendszerei, az állam által bérbe adott monopóliumok a virágzó nyomdászat és kiadói szakma ellenőrzésére, valamint a királyi pátenslevelek vagy privilégiumok által nyújtott kizárólagos monopóliumok a hivatalosan engedélyezett szövegek nyomtatására és kiadására. A technikai találmányokat egy ehhez hasonló, kizárólagos állami engedélyezési rendszer szabályozta.

Kínában már a Tang-dinasztia (618–907) idején törvény tiltotta az irodalom jelentős részének átírását és terjesztését, hogy védelmezze a császár előjogait és érdekeit. Az első ismert rendelet, amely a kiadást szabályozta, Wen-Csing császárhoz fűződik, amikor 835-ben tilalom alá vetette az almanachok magánkiadását. A nyomdaipar köré kiterjedt szabályozási apparátus alakult ki a Szung-dinasztia idején (960–1179), és hivatalos kormánykiadói házakat létesítettek a nagyobb városokban. Kizárólagos állami privilégiumokat vezettek be a szenzitív tartalmú irodalom kategóriáira – asztrológiai táblázatokra, jóslásokra, dinasztia-történetekre, és a polgári közszolgálati vizsga irodalmára. A magánnyomdák regisztráltathattak egy munkát a császári tisztviselőknél, és kizárólagos jogot kaptak a nyomtatásra és értékesítésre. De a privilégium nem volt tulajdonjogi forma a szó modern értelmében. Kegy volt, amelyet a hatóságok kényük-kedvük szerint osztottak, és bármikor vissza is vonhattak.

A 18. századra a publikálás előtti – még a privát jellegű írásra is vonatkozó – cenzúra és engedélyezés átfogó rendszere alakult ki az egész császári Kínában.[10]

Az *európai monarchiák*, birodalmak és városállamok hasonló jogi és intézményes struktúrákat építettek ki az 1450-es évek új nyomdai technológiájára válaszul. Alig száz évvel később a reformáció szétszaggatta a nyugati keresztény világot. Az ideológiai megosztottság terjedésével a nyomtatott szó szabályozása intenzívebbé vált. Az uralkodók kereskedelmi monopóliumokat, vagy 'privilégiumokat' adományoztak az állami cenzúráért és ellenőrzésért cserébe. A legkorábbi európai kezdeményezés a Velencei Köztársaságban történt 1469-ban, ahol *Johann Speyer* a velencei területeken kizárólagos nyomtatási monopóliumot szerzett öt éves időtartamra.[11] A kizárólagos privilégium megadásának gyakorlata, egy adott városban való nyomtatás, egy adott szöveg, ill. szövegek adott kategóriájának (tankönyvek, jogi művek, latin szövegek stb.) kinyomtatása rohamosan terjedt Velencéből az olasz városállamokban, majd Franciaországban és Angliában is.

A folyamat jól követhető *Anglia* példáján. A könyvkereskedelemre vonatkozó privilégium első királyi adománya a „Király nyomdásza" cím megteremtése volt, amelyet 1504-ben egy bizonyos *William Facques* nyert el. Ez a pozíció kizárólagos jogot adott neki a királyi proklamációk, statútumok és más hivatalos dokumentumok kiadására. 1557-re az angol korona újjászervezte a Stationers' Company-t, a nyomdászok és kiadók céhét, és csaknem teljes monopóliumot adott neki a nyomtatás és könyvkiadás területén Londonban és az egész birodalomban egyaránt. 1559-ben a birodalmat szétbomlasztó vallási ellentétek elsimítására tett kísérletének részeként I. Erzsébet kiadott egy rendeletet, amely szerint bármely szöveget kizárólag a korona által kinevezett cenzorok engedélyével lehetett kinyomtatni. A Stationers' Company az engedélyezett művekről regisztrációs jegyzéket

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vezetett, és elvben a korona saját belátása szerint kiterjeszthette és visszavonhatta az engedélyt, vagy korlátozhatta tetszőleges időtartamra. Egy könyvből származó profithoz való jog nem a gondolatok tulajdonából fakadt, hanem egyedül a királyi „kegy" által kiadott „privilégiumból".[12]

Az engedélyeket „bemásolták" a céh regisztrációs könyvébe, és hamarosan a céh tagjai ezeket kizárólagos jogként kezdték tekinteni egy adott „példány" (copy) kinyomtatására. Bár királyi előjog révén jöttek létre a példányjogok ('copy' rights) – azokat a céh tagjai adták-vették, úgy kereskedtek vele, mint bármely örökös tulajdoni formával. Az 1570-es évekre a Stationers' Company négy tagja 'pátenslevelek' segítségével monopólium-ellenőrzést szerzett, s ennek révén örökös tulajdonjogot formált a legjövedelmezőbb nyomtatott könyvekre: *Christopher Barker*, a Királynő nyomdásza ellenőrizte a Biblia, az Újszövetség és az Imádságoskönyv (Book of Common Prayer) fölötti jogokat, minden statútum, proklamáció és más hivatalos dokumentum jogát; *William Serres*nek monopóliuma volt a magánimakönyvekre, a bevezető alapvetésekre, tankönyvekre; *Richard Tottel*nek a közjogi szövegek fölött volt monopóliuma; *John Day*nek pedig az ábécés könyvek, a katekizmusok és a rímes zsoltároskönyvek fölött.

A királyi privilégiumokban gyökerező monopóliumokra támaszkodva kiépültek a nagy kiadóbirodalmak: hasonló folyamat zajlott le az egész keresztény Európában. A 17. század közepére a párizsi könyvkiadók és nyomdászok céhe, csakúgy, mint fivéreiké Londonban, kihasználta a királyi udvarhoz való stratégiai közelségét, hogy monopóliumot szerezzen a legértékesebb ősi és vallásos szövegek és az akkori kor legjövedelmezőbb publikációi fölött.[13] A több mint háromszáz német fejedelemség és városállam mindegyike saját rendszert fejlesztett ki, hogy cenzúrázza a könyveket, szétossza a privilégiumokat, és szabályozza a céheket.

Egy szerző eladta a kéziratát egy engedéllyel rendelkező kiadó számára egyszeri díjért, de a valódi materiális jutalom a könyv összeállításáért a várt királyi vagy főúri patrónusságból eredt, amely közvetetten visszaháramlott az íróra a kiadványából. A szerzők nem tudták publikálni saját műveiket, és hacsak nem kaptak előjogot, privilégiumot saját nevükre, könyveik eladásának profitjából nem részesültek. Ez mind a kiadóhoz vándorolt. A szövegekre, technikai találmányokra és az azokat reprodukáló eszközökre vonatkozó, államilag engedélyezett monopóliumok sikeresen egyesítették a kiadók, nyomdászok és más technikai vállalkozók kereskedelmi érdekeit az abszolutista állam ideológiai szükségleteivel, hogy ellenőrizhessék a tudást, amely birodalmukban áramlott és szétsugárzott.

A korai modern világban a nyomdászat és kiadás így először az államilag engedélyezett monopóliumok rendszerén keresztül jött létre, amelyet vallási ideológiák szankcionáltak, s amelyek említést se tettek a szellemi tulajdonjogokról. A tudás és a politikai legitimáció uralkodó teóriái az ilyen jogokat elképzelhetetlenné tették.

Az 1700-as években Európa kulturális élete drámai átalakuláson ment át. Az intenzív olvasásról az extenzív olvasásra való áttérés és a középosztályi olvasóközönség kialakulása a 18. században a nyomdaipar robbanásához vezetett. Angliában az éves könyvtermelés a 18. század folyamán hozzávetőlegesen négyszeresére emelkedett. Franciaországban is jelentősen megnőtt az írni-olvasni tudás és a modern világi irodalom iránti igény. A változás mindenhol érezhető volt. 1747-ben *Johann Georg Sulzer* még azért siránkozott Berlinben, hogy „a nagyközönség igen keveset olvas", fél évszázaddal később *Immanuel Kant* egy átalakult irodalmi világról ad számot: *„A szüntelen olvasás mára csaknem nélkülözhetetlen és általános életfeltétellé vált."* Kant megjegyzését mások is megerősítették: *„Az emberek még olyan helyeken is olvasnak, ahol húsz évvel ezelőtt senki nem gondolt a könyvekre; nemcsak a tudós, hanem a városi polgár, meg a kézműves iparosember is élesíti*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az elméjét olyan témákkal, amelyek meditálásra adnak lehetőséget." A 18. század első felében a növekvő írástudás és egy nagy középosztálybeli olvasóközönség korábban soha nem látott feszültséget okozott a kiadási rendszerben, amely azon az elképzelésen alapult, hogy van egy fix mennyiségű isteni vagy ősi tudás, amit meg kell ismerni, át kell adni, és értelmezni kell.[14]

Ezek a fejlemények hatalmas súllyal nehezedtek a szerzőség hagyományos elképzeléseire. A nyomtatott anyag, és különösen a korabeli világi irodalom (regények, színházi művek, különféle önképző segédkönyvek) iránti kiszélesedett igény egyre több fiatal férfit (és nőt) csábított arra, hogy író legyen. Ezek már új típusú írók voltak, akik inkább közönségük kereskedelmi potenciálja felé, mint az örök dicsőség felé orientálódtak. Először a 18. században fordult elő, hogy olyan írók, mint *Daniel Defoe* Angliában, *Denis Diderot* Franciaországban, vagy *Gotthold Lessing* Németországban, már nem a gazdag patronálásból, hanem saját tolluk hasznából kezdtek élni. És nem meglepő, hogy termékeikért jobb és jövedelmezőbb kompenzációt kezdtek követelni. A korábbi szemlélet, hogy egy fix „honorárium" vagy tiszteletdíj elegendő jutalom egy kézirat megalkotásáért, átadta a helyét annak a merészebb álláspontnak, hogy a szerző részt érdemel a profitból, amely alkotó munkája nyomán keletkezett.

A szerzők ahelyett, hogy eladják a kéziratot a kiadónak, egyre inkább egyetlen kiadásra szóló jogot igyekeztek eladni. A világi szerzők egyre gyakrabban saját művük alkotójaként, és nem Isten örök igazságainak puszta közvetítőjeként kezdtek föllépni. Alkotásuk saját tulajdonuk, amely jogi védelem alá esik, és éppúgy örökölhető vagy értékesíthető, mint a tulajdon bármely formája. Daniel Defoe 1710-ben ezt írta: *„Egy könyv a Szerző tulajdona, invencióinak gyermeke, elméjének porontya, ha eladja a tulajdonát, akkor a vásárló jogává válik."* Ily módon a szerzők deklarálni kezdték. hogy munkájuk saját tulajdonuk, amely szerződés révén átruházható másokra, ha a szerző úgy kívánja, de a szerző többé nem kényszerülhet kézirata eladására csak azért, hogy az nyomtatásban megjelenhessen.

A nyomtatott művek iránti növekvő közigény az irodalmi kalózkodás gyakorlatában is robbanásszerű bővülést eredményezett. A kielégítetlen piaci igény, az örökös kiadói privilégiumok okozta mesterségesen magas könyvárak hatására a kevésbé lelkiismeretes nyomdászok és könyvkereskedők egész Európában a legkelendőbb és legjövedelmezőbb művekre vonatkozó privilégiumokat egyre kevésbé vették tekintetbe. Az olcsó reprintek, utánnyomások, amelyeket leggyakrabban a nemzeti határokon túl, vagy kisebb vidéki városokban állítottak elő, elárasztották a városi piacokat. A kalózkiadók a közérdek képviselőiként sikerrel léptek fel, szemben a könyvcéhek monopolista tagjaival. Úgy érveltek: miért legyen bármely kiadónak kizárólagos joga egy olyan műhöz, amelynek szerzője vagy örökösei már rég nem élnek, sőt, olyan művekhez, amelyeket a könyvnyomtatás feltalálása előtt hoztak létre? Nem nagyobb jó-e az, ha felvilágosító, tudásterjesztő műveket széles körben, alacsony áron elérhetővé teszünk, és ezzel a kiadók önös érdekeit kioltjuk?

A 18. század közepére a kiadás hagyományos rendszere már romokban állt. Először Angliában, azután Franciaországban és Németországban is, minden rendű és rangú párt a könyvkereskedelem megregulázásának a reformját tűzte zászlajára. Az olvasók olcsóbb könyveket akartak. A kormányzati törvényalkotók a műveltebb néposztály kialakulásának ösztönzésével igyekeztek fokozni a kereskedelmet. Külföldi és vidéki kiadók, különösen Skóciában, Svájcban és a kisebb francia városokban, tiltakoztak a londoni és párizsi könyvcéhek örökös tulajdonjoga ellen, amelyet a legjövedelmezőbb könyvek esetében birtokoltak. A szerzők azt akarták, hogy az alkotásukra vonatkozó tulajdonjogokat abszolútnak és örökösnek ismerjék el. Ugyanakkor a privilegizált céhes kiadók, különösen a hamburgi, lipcsei, frankfurti, londoni és párizsi kiadók is azt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

remélték, hogy hagyományos előjogaikat örökös tulajdonjognak fogják elismerni, amelyet a kalózok ellen a bíróságon meg lehet védeni.

Az egymással viaskodó érdekek ütközése egy sor új kérdést vetett fel. Vajon a gondolat, az eszme tényleg Isten ajándéka, ahogy a hagyományos hatóságok állítják, vagy azok tulajdona, akik a gondolatokat megfogalmazzák, ahogy a szerzők vélik? Vajon a „privilégium" „kegy", vagy egy előzetes természeti tulajdonjog ratifikációja? Milyen alapon nyirbálhatják meg vagy erősíthetik meg a nemzetek és városok kormányai a hagyományos privilégiumokat? Lehet-e egy szekuláris alapvetést megfogalmazni a gondolatok közzétételének és terjesztésének a szabályozásához?

A kiadói ipar reformja Európában tehát a tudás alapjának és céljának újragondolásához vezetett. Egy sor európai gondolkodó vett részt a gondolatok eredetéről és természetéről szóló nevezetes vitában. Ennek eredményeképpen derült ki, hogy számos filozófiai, jelesül episztemológiai probléma áll az elsőre csupán egyszerű kereskedelempolitikainak látszó kérdés hátterében.

Egy befolyásos vélemény – vagyis hogy a szerzőnek természetes tulajdonjoga van a saját gondolatához – először Angliában fogalmazódott meg két kulcsszöveggel – *John Locke: Második értekezés a kormányzat*ról (1690) és *Edward Young*: *Gondolatok az eredeti fogalmazásról (*1759) – kapcsolatban. Locke dolgozatában azt írja, hogy *„minden embernek tulajdona saját személye. Ennek a 'valakinek' csak magához van joga. A teste verejtékének eredménye, a kezeinek munkája – mondhatjuk – az övé."* Három generációval később Edward Young, a költő, a regényíró *Samuel Richardson*t segítségül híva kijelenti, hogy a szerző nem pusztán a munkáját-erőfeszítését kölcsönzi a könyvének, hanem annak tartalmát egész eredeti egyéniségével átitatja. Young szerint a szerző munkája így egy feltalálóénál magasabb rendű, a farmerénál még inkább, mivel a szerző nemcsak a természeten munkálkodik, hanem önmagából is előállít valamit, ami egy egyedi személyiség letörölhetetlen bélyegét viseli. Míg a mechanikus találmányok szabadalmához lehet korlátokat kötni, a szellem produktumai azonban, amelyek a szerző személyiségét hordozzák, örökösen annak alkotójához tartoznak. A szellemi tulajdon, a 18. század találmánya, így robbant bele a világba, a legtisztább formájú valódi tulajdon igényével.

Young töprengései, ahogy előtte Locke-éi, a tudás elméletének szekularizálódásáról árulkodik. Ha minden tudás a természettel kapcsolatban álló érzékekből ered, ahogy Locke az *Értekezés az emberi értelemről* c. (1689) művében érvel, nem marad szerep az isteni reveláció számára. Locke világi episztemológiájában az inspiráció belsővé válik és mint kognitív cselekedet új meghatározást kap. Young pedig Locke tudáselméletét veszi kölcsön, hogy bizonyítsa: a kogníció az egyedi ész munkálkodásaiból sugárzik szét. Az egyéni személyiség lépett a tudás mennyei forrása, Isten helyére.

Az új brit tudásmagyarázatok nyomban terjedni kezdtek a kontinensen. Young művét sietve lefordították németre, és az eredeti angliai megjelenése után két éven belül két német kiadás is volt. Időközben Locke és Young Franciaországban is nagy befolyásra tett szert. 1726-ban pl. *D'Héricourt*, a francia jogtudós, Locke kritikai okfejtésével érvelt a bíróságon a szerzőknek járó örökös könyvprivilégiumok érdekében, kijelentve, hogy az ész produktumai *„az egyén saját munkájának gyümölcsei, amelyről akarata szerint tetszőlegesen rendelkezhet"* – mégpedig örökösen. Valaki úgy birtokolja a gondolatait, ahogy a saját földjét saját munkájával műveli meg. D'Héricourt végül arra a következtetésre jut, hogy a királyi könyvprivilégium nem csupán a király által adományozott kegy, amelyet a király tetszése szerint adományoz és visszavon, hanem inkább egy megelőző természeti tulajdonjog megerősítése, amelyet a szerző erőfeszítése biztosít.[15] A szerző eladhatja, vagy meg is tarthatja magának ezeket a jogokat. Amint eladja azonban, a jogok a kiadóhoz kerülnek örökre.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ugyanezt az érvet ismételte Denis Diderot 1763-ban, miután a párizsi könyves céh megbízta azzal, hogy írja meg a *Levél a könyvkereskedelemről* c. eszmefuttatást. Diderot szavaiban Locke és Young visszhangzik: *„A gazdagság mely formája tartozik az emberhez, ha nem az ész munkája [...], ha nem a saját gondolatai [...] a legbecsesebb része, amely soha sem pusztul el, amely halhatatlanná teszi? Milyen összehasonlítás lehet az ember, az ember legbensőbb lényege, a lelke, és a mező, a fa, a lugas között, amelyet a természet mindenkinek egyformán fölajánlott a kezdet kezdetén, és amelyet az egyén megművelés révén kisajátított?"*[16]

Younghoz hasonlóan Diderot úgy érvel, hogy az ész produktumai egyénibb mértékben az alkotójuk tulajdona, mint a föld, amelyet művelés révén tesz sajátjává. Az irodalmi tulajdon ezért még kevésbé van kitéve a társadalmi szabályozásnak, mint a föld. Gotthold Lessing, a német felvilágosodás legnagyobb írója volt az, aki a szerző személyiségéhez mint a gondolatok tulajdonjogának forrásához kötődő elméletet részleteiben kidolgozta. 1772-ben született, *Élni és élni hagyni* c. esszéjében Lessing a német könyvkereskedelem újraszervezését javasolta, amely a régi rendszer gyökeres tagadását jelentette. Élesen vitatta az írásból származó profit hagyományos tilalmát: *„Micsoda? Az írót vádolják, hogy fantáziájának gyermekét megpróbálja minél jövedelmezőbbé tenni? Csak azért, mert ő a legnemesebb képességeivel dolgozik, nem élvezheti az elégedettséget, amelyet a legdurvább kétkezi munkás is élvez? [...] Szabadon kaptad, szabadon kell továbbadnod. Így gondolta nemes Luther [...] Luther, véleményem szerint, sok dologban kivétel."*

Lessinggel kezdődően a német írók kitartóan követelték, hogy ismerjék el írásaikhoz kapcsolódó egyedi, örökös és sérthetetlen tulajdonjogukat. Egy nemzedékkel később *Johann Gottlieb Fichte,* filozófus és Kant tanítványa, még jobban leásott a kérdéskör mélyére. Fichte nehéz kérdést tett fel, ha az ész produktumai valóban 'tulajdonok' lennének, akkor mi az anyagtalan tulajdon? Világos, hogy nem egyszerűen fizikai kéziratból áll, mivel a szerző vagy a kiadó többé nem mondhatja az ilyen objektumról hogy: unikális, egyetlen, amióta reprodukálták nyomtatás révén. Az irodalmi tulajdon nem birtokolta azt az egyetlen fizikai formát, amely más, valódi tulajdont jellemzett. De nem ez volt az egyetlen nehézség a gondolatok tulajdonjogával kapcsolatban. Végül is, sok ember meg tudta osztani egymás között ugyanazokat a gondolatokat, és intuitív módon igazságosnak tűnt, hogy a lehető legtöbb ember kifejezhesse szabadon ugyanazokat a gondolatokat, egymástól függetlenül.

A dilemma Fichte-féle megoldása széles körben támogatást élvezett. Hogy egy gondolatot mint egy darab tényleges tulajdont tekintsünk, vallja Fichte, valamilyen megkülönböztető jellemzővel kell felruházni, úgy, hogy megengedi egyetlen személynek, és csak neki, hogy magáénak ismerje el. Ez a jellemző, ahogy az 1791-es, *Az utánnyomás törvénytelen voltának bizonyítéka: érvelés és példabeszéd* c. művében Fichte állítja, nem magukban a gondolatokban gyökerezik, hanem abban az egyedi kifejezési „formában", amelybe a szerző gondolatait beöltözteti. Amint egy könyv publikálásra kerül, a benne lévő gondolatok mindenkié lesznek, ám azok egyedi kifejezési formája a szerző kizárólagos tulajdona. Még azok a gondolatok, amelyek a levegőben lógnak, azok is tulajdoni darabbá válnak, azon az egyedi módon, ahogyan a szerző kifejezte magát. Fichte különbségtételei az anyagi és anyagtalan könyv, valamint a gondolatok tartalma és formája között, döntő jelentőségű lesz a copyright új elméletének megvalósításában, amely a gondolat *kifejezése* tulajdonának természetes jogán és nem a gondolat tulajdonának jogán alapul.[17]

Nem mindenki osztotta Fichte, Diderot és Edward Young lelkesedését a szellemi tulajdon születő fogalma iránt. Sokan a széles körű mozgalmat, amely a szerző tulajdonjogát akarta biztosítani, új metafizikaként tekintették, alig

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

leplezett kampánynak a könyvkiadói monopóliumok védelmében. Az 1770-es években egy buzgó német merkantilista még védelmébe is vette némely német könyvkiadó által űzött kalózkodást: *„A könyv nem egy ideális tárgy .... Papírból készült tákolmány, amire a gondolati szimbólumokat nyomtatják. A könyv nem tartalmaz gondolatokat. Ezeknek a szöveget megértő olvasónak az agyában kell keletkezniük. Olyan árucikk, amelyet kőkemény pénzért állítanak elő. Minden kormány kötelessége korlátozni, ahol lehet, ennek a gazdagságnak a kiáramlását, ennélfogva ösztönözni a külföldi műalkotások hazai reprodukálását."*

1776-ban *Condorcet,* a francia matematikus és filozófus még erősebb fenntartásokat hangoztatott filozófiai – és kevésbé kereskedelmi – okokból. Diderot *Levél a könyvkereskedelemről* c. esszéjére válaszul Condorcet vitatta a locke-i érvelést: *„Nem lehet összefüggés a gondolatok tulajdona és a föld tulajdona között, mely csupán egy embert szolgál. Az (irodalmi tulajdon) nem a természeti rendből eredeztetett és társadalmi erővel védett tulajdon; olyan tulajdon ez, amely magában a társadalomban gyökerezik. Nem valóságos jog, hanem privilégium."* A gondolatok Condorcet szerint nem egyetlen ész alkotása. De nem is Isten ajándéka, amelyet a királyi fennhatóság szabályoz. A gondolatok a természetben erednek és egyformán és egy időben mindenki számára elérhetők. A gondolatok lényegük szerint társadalmiak: nem egyedül az egyének hozzák létre, a kollektív tapasztalati folyamat gyümölcsei.

Condorcet nem látott társadalmi értéket abban, ha a gondolatok számára egyéni jogokat biztosítunk. Minthogy az igaz tudás objektív, a gondolatokra vonatkozó különféle igények nem áldoznak föl mást, mint a puszta stílust, amit Fichte „formának" nevezett. Condorcet mint természettudós nem sokat törődött az irodalmi szempontokkal, a stílussal. A stílus mindössze eltorzította a természet igazságait, és a gondolatok egyéniesítésének ösztönzése inkább a szép fikciót és a személyes hasznot jelentette, mint a tudás és a közjó keresését. *„Egyes egyedül a kifejezések, és az egyéni nyelvhasználat esetében lehet privilégiumokról beszélni. Ez nem a dolgok veleje. Az ilyenféle privilégiumok, mint minden más, olyan kellemetlenségek,, amelyek kevés kézbe koncentrálva csökken az aktivitásuk. Se nem szükségesek, se nem hasznosak ..., egyszerűen igazságtalanok."*

Amíg Diderot, Lessing és Fichte a romantikus eredetiséget ünnepelte, Condorcet a tudományos racionalizmus közirodalmi kultúráját igyekezett megalapozni. Condorcet úgy vélte, hogy a szerző tulajdonjogán nyugvó kiadási modellt fel kellene váltani a periodika-előfizetésekkel, mint pl. a Journal des Savantes esetében. Az emberek előfizethetnének a hasznos kiadványokra, a szerzőket mint egy nonprofit szervezet fizetett alkalmazottait, ill. szabadúszó íróit díjaznák. Ennél a javaslatánál még fontosabb, hogy Condorcet azt állítja, hogy ha az eszméket mint társadalmi kreációkat tulajdoni formaként tekintenénk, azt nem szabadna az individuális természeti jog alapján, hanem inkább egy tulajdon-alapú rendszer társadalmi hasznossága alapján tennünk. Condorcet így egy második, alternatív oszlopot emelt a szellemi tulajdon modern elméletének, a társadalmi utilitarizmust.

A felvilágosodás episztemológiáján, tudáselméletén belüli feszültség a könyvkereskedelem politikacsinálóit egy filozófiai dilemma szarván hagyta. A tudás a világban gyökerezik, avagy az észben? Milyen mértékben fedezi fel az ember a gondolatot, és milyen mértékben találja ki?

Condorcet úgy érvelt, hogy a tudás objektív, s így lényegében társadalmi jellegű, mindenkihez tartozik. Diderot, Younggal, Lessinggel és Fichtével a gondolatokat szubjektívnek tekintette, amely az egyéni észben gyökerezik, és így a magántulajdon legsérthetetlenebb formáját képezi.

E riválisfilozófiai elméletekből kétféle jogi interpretáció alakult ki. Condorcet objektív idealista felfogását valló jogi gondolkodók az uti-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

litarista doktrínát dolgozták ki, amely szerint a gondolatok nem lehetnek természetes tulajdonban, és hogy kizárólagos jogokat adni egyéneknek a kifejezésük egyedi formái kapcsán csak azzal indokolható, hogy egy ilyen elrendezés a legjobb jogi mechanizmus az új eszmék és gondolatok előállításának ösztönzéséhez és áttételéhez, egy kifejezett közjó. Ezzel szemben azok, akik Locke, Young, Diderot és a szubjektivista csoport érveit fogadták el, úgy érveltek, hogy a gondolatok örökös tulajdonához természetes jog tartozik, és annak a jognak a jogi elismerése egyszerűen egy univerzális természeti jog megerősítése. Az utilitarista álláspont értelmezése szerint tehát a közérdek a törvény legmagasabb célja, míg a természetjogi felfogás hívei szerint az egyéni alkotó szentsége legyen a törvényhozó iránymutató elve.

A 18. század folyamán minden európai ország jogi küzdelmek sorát élte át a tekintetben, hogy melyik elv érvényesüljön. A vita mindkét oldalán meggyökeresedett érdekek harcoltak a jogi előny megszerzéséért. Az angolok voltak az elsők, akik fölvetették a kérdést – először a Licenc-törvény (Licensing Act) 1695-ös lejárta után, amely szabályozta a könyvkereskedelmet és a cenzúrát. Azzal a céllal, hogy a publikálás előtti cenzúrának véget vessenek a publikálás előtti engedélykérés kötelezettségének eltörlésével, a parlament egyúttal az egész privilégiumrendszert megkérdőjelezte. Ha egy munka nem volt regisztrálva publikálás előtt, nem létezett mechanizmus, amely az irodalmi privilégiumokat a kalózkiadások ellen megvédte volna.

A Stationers' Company követelte, hogy hagyományos előjogait örökös tulajdonjogként ismerjék el, míg a kalózkiadók ragaszkodtak ahhoz, hogy a törvény lejárta azt jelenti, hogy minden korábban kiadott mű most már szabadon másolható. A parlament végül is 1710-ben betöltötte a jogi vákuumot, amikor az ún. Anna-királynő törvénye (Statute of Anne) határozottan elválasztotta a cenzúra kérdését az irodalmi tulajdon kérdésétől. A statútum szerint a szerzők és azok, akik egy kéziratot vásároltak a szerzőtől, kizárólagos jogot élveznek a mű kiadására tizennégy évig (az időtartam a mechanikai találmányok szabadalmára megállapított időtartamból ered). Ezt a jogot még tizennégy évre meg lehetett hosszabbítani. De ez után az időszak után (tizennégy, ill. huszonnyolc év) a mű köztulajdonná vált és mindenkinek joga lett kiadni. Ennek eredményeképpen megszűnt az összes, klasszikus szövegekre vonatkozó monopólium, amelyet a Stationers' Company birtokolt. Valójában Anna törvénye, amelynek teljes címe: *Törvényjavaslat a tanulás ösztönzésére és a könyvpéldányok tulajdonának a jogos tulajdonosok részére történő biztosítására,* ingatag kompromisszumot jelentett a Stationers' Company és a szerzők természetes jogát vallók helyzete között és a kalózkiadók és a „közérdek" támogatóinak helyzete között. Mondani se kell, egyik oldal sem volt teljesen elégedett a kompromisszummal. Az abban kodifikált ellentétes filozófiai álláspontok számtalan okot szolgáltattak később a jogi csatározásokra. Egy sor per londoni kiadókat állított szembe külföldi vetélytársakkal – Tonson kontra Collins 1760-ban, a Millar kontra Taylor 1769-ben – amelyek folytán rövid ideig a gondolat egyedi kifejezésének örökös tulajdonjogát is elismerték. Ám a Donaldson kontra Becket-ügy 1774-ben visszafordította a döntést és szilárd brit törvénnyé emelte a gondolat egyedi kifejezésének korlátozott tulajdonjogának kompromisszumos felfogását.

A Donaldson kontra Becket döntés két szempontból is mérföldkő volt. Először is *William Blackstone*-nak, a 18. századi Anglia legtekintélyesebb jogtudósának ellenkező véleménye ellenére megteremtette a tudás ösztönzését mint a könyveket szabályozó törvények legfőbb célját. Másodszor, bár a copyrightot a közjogban gyökerező természetes jogként ismerték el, a Donaldson kontra Becket döntés szerint a copyright gyakorlatilag a kormányzati törvényhozástól függött. Angliában a magasabb közjó utilitarista doktrínája felülírta a természetjogban gyökerező szellemi tulajdon felfogását.[18]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A korai Amerikában mind a természetjog, mind az utilitarista doktrína vita tárgya volt a brit gyarmatokon és a gyarmatok eltérően interpretálták törvényeik alapjának elméletét.[19] Az Anna-féle törvény, ahogy a Donaldson kontra Becket döntést ratifikálták, az idevágó klauzulának az alapjává vált az 1787-es Szövetségi Alkotmányban. A Kongresszusnak hatalma van arra, hogy a Tudományt és a hasznos Művészetek haladását elősegítse, azzal, hogy korlátozott időtartamra a szerzőknek és a feltalálóknak kizárólagos jogot biztosít írásaikhoz és felfedezéseikhez. Ugyanakkor ez a cikkely lett az alapja az USA 1790. május 31-én kiadott copyright törvényének. A szerzőt vagy feltalálót olyan egyénként ismerték el, akit saját gondolataihoz különleges jogcím fűz, de a közjó azt diktálta, hogy a jelzett jog korlátozott legyen. Amerikában, ahogy Angliában is, maradt egy állandó feszültség a közjogban gyökerező, az örökös copyrightot igénylő természetjogi érvelés és a törvényi korlátok között, amelyek kiüresítették, ám nem szüntették meg azokat az előzetes jogokat.

A francia jogi gondolkodásban meglévő hasonló feszültség számos bírósági csatát teremt. A 18. század elején a francia korona, amely azt remélte, hogy kompromisszumot kovácsol a párizsi kiadók és vidéki konkurenseik között, kijelentette, hogy a privilégium nem az örökös tulajdon adott formája, ahogy a párizsi kiadók állították, hanem kegy, amely az igazságra épül, ennek eredményeképp a privilégiumokat korlátozhatják, megújíthatják, sőt, vissza is vonhatják a király akaratából. Ez a döntés megengedte, hogy a korona tisztviselői, akik a könyvkereskedelmet irányították, jelentős mértékben újraosszák a privilégiumokat. Ez nem igazán ásta alá a párizsi könyvcéh monopóliumait, és kevéssé akadályozta meg a növekvő számú, vidéki és külföldi nyomdász által illegálisan előállított könyváradatot.

1777-ben az egyre izmosabb kritikával szembenéző francia korona kénytelen volt revideálni a privilégiumok rendszerét. Ugyan még nem ismerte el az irodalmi tulajdon fogalmát, a király először adott a szerzőknek saját kategóriájú privilégiumokat (privileges d'auteur). Ezek az új privilégiumok örök időkre szóltak és örökölhetőek voltak, akár bármely más személyi tulajdon. Azonban, ahogy egy szerző eladott egy kéziratot egy kiadónak, a kiadó igényét tíz évre korlátozta, amelyet egyszer meg lehetett hosszabbítani. Ez azt jelentette, hogy a kiadó privilégiumai korlátozva lesznek ugyanakkor, amikor a szerzők számára korlátlan privilégiumokat adtak. Ahogy várható volt, a párizsi könyves céh fel volt háborodva, nem ismerte el az új törvényt és gyakorlatilag sztrájkolni kezdett a kormányhivatalnokokkal szemben egészen az 1789-es forradalomig.

A Forradalom mindent megváltoztatott. Kinyilvánították a nyomdai szabadságot, és az irodalmi privilégiumokat eltörölték. A könyvkereskedelem királyi adminisztrációját megszüntették, a párizsi könyvcéheket úgyszintén. A szerzőket most széles körben ünnepelték, nem mint egyéni alkotókat és birtokos egyéneket, hanem inkább mint polgári hősöket, a nyilvános felvilágosodás szolgálóit.[20]

Sieyes abbé, aki a francia könyvkereskedelmet világi alapokra kívánta helyezni, 1791-ben javasolta egy „Sajtószabadságról szóló törvény" elfogadását, amelyet Condorcet segítségével írt. Anna angol statútumához hasonlóan Sieyes törvénye elismerte a szerző szövegeit mint a tulajdon formáját, amely az alkotótól eredt és jogi védelemre formálhat jogot. Ugyanakkor a Sieyes-törvény tükrözte Condorcet közérdekkel kapcsolatos aggályait, hogy az irodalmi tulajdonra vonatkozó kizárólagos jogokat korlátozta a szerző élete végéig és még plusz tíz évig. A forradalmi Párizs forró légkörében a Sieyes által javasolt törvény senkit se elégített ki. Sok újságíró minden olyan törvényt elvetett, amely a szövegek szabad terjesztését korlátozni akarta. A forradalmi pamfletek elvetették a törvényjavaslatot, amelyben a diszkreditált feudális privilégiumok feléledését vélték felfedezni. Veterán

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvkiadók ugyanakkor követelték korábbi jogaik és privilégiumaik helyreállítását.

Csak 1793-ban, miután a párizsi könyves céh már lobbi csoportként nem létezett, és a jakobinus hatalomátvétel már megtörtént, tudta a nemzeti konvenció elfogadni a Sieyes-törvény enyhén módosított változatát, amelyet most már úgy neveznek, hogy „A géniusz jogainak nyilatkozata". Az 1793. július 19-i törvény lett az alapja minden későbbi irodalmi tulajdoni törvénynek Franciaországban. Ratifikálta a Sieyes által 1791-ben ajánlott kompromisszumos megállapodást és az 1774-es brit Donaldson kontra Becket döntéshez hasonlóan a korlátozott tulajdonjog fogalmát szentesítette – legelfogadhatóbb középútként a szerzők javadalmazása és a tudásösztönzés közérdekének védelme között.

Ezekben az években sok német író és entellektüel követte nyomon a szellemi tulajdonról Franciaországban zajló vitát. Mivel 1870-ig egyesített német állam nem létezett, nem is volt központi hatóság a könyvkereskedelem szabályozására. Ennek ellenére számos német állam hozott a módosított Sieyes-törvényhez hasonló törvényt. 1794-ben pl. a legnagyobb német állam, Poroszország, revideálta teljes jogi rendszerét, hogy újra megerősítse a kiadók privilégiumait, de azért is, hogy hasonló privilégiumokat adjanak a szerzőknek is. A napóleoni időszak során, amikor a francia polgári törvénykezést sok német államra ráerőltették, több fejedelemség követte a francia modellt. Baden volt az első német állam, amely valódi copyrightot adott a szerzőknek (1806, 1810); a *Rechten des Urhebers* – szerzői jogok – kifejezést pedig először Bajorországban használták 1813-ban. A bécsi kongresszustól (1815) kezdve a szerzői jogokat növekvő mértékben és hasonló módon fogadták el a német törvénykezésben. Mindazonáltal egészen 1870-ig kellett várni arra, hogy a császári Németország a francia és az angol törvényhez hasonló, egyesített copyright törvényt fogadjon el.[21]

Nem véletlen, hogy az „intellectual property" (szellemi tulajdon) angol kifejezés csak 1845-ben jelent meg az Oxford English Dictionary szerint. Addigra széles konszenzus alakult ki azzal kapcsolatban, hogy egyensúlyt kell teremteni a szellemi tulajdon birtokosa és a közjó érdekei között: a szerzők és feltalálók hasznot húzhatnak a munkájukból és gondolataikból, ám csak korlátozott ideig.

De ezzel még nincs vége a történetnek. Mivel a szellemi tulajdont szabályozó modern törvények egy sor, nagyrészt bizonyítást még nem nyert, ellentmondásos filozófiai tételen alapulnak, ezek a törvények különösen sebezhetőek, nem utolsósorban a gondolatok és információk nemzeti határokon átnyúló, új terjesztési módszereinek növekvő száma miatt. Ennek eredményeképpen a szellemi tulajdon modern felfogása középpontjában álló filozófiai feszültségeket növekvően globális mértékben játsszák ki: átalakítják a privát jogok és a közérdek közötti egyensúlyt, sokszor gyökeresen új módon.

Az ipari forradalom nemzetközi piacot teremtett az irodalmi műveknek és a mechanikus találmányoknak – s ezzel új igényt is teremtett egy nemzetközi szellemi tulajdoni jogrendszer iránt. A 18. század közepére a francia rivalizálás a belga és svájci kiadókkal elvezetett az első nagyobb nemzetközi copyright megállapodáshoz. 1858-ban a *Victor Hugo* által összehívott *Szerzők és művészek kongresszusa* első ülését tartotta Brüsszelben abból a célból, hogy valódi nemzetközi alapra helyezzék a szerzői jogok univerzális védelmét. Mivel ilyen univerzális rendszerről szóló megállapodást a kongresszus nem tudott kibocsátani, ehelyett meghirdette a nemzeti gondozás doktrínáját, amellyel minden nemzetet felszólítanak arra, hogy a hazai írók és feltalálók jogi védelmét terjesszék ki a külföldi írókra és feltalálókra is.

Egy generációval később, 1886-ban, egy Bernben tartott konferencia-sorozat vezetett az első nemzetközi copyright megállapodáshoz, amelyet tíz európai ország írt alá.[22] A „nemzeti gondozás" doktrínája ellenére a copyright védelem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nemzetközivé váló folyamata megerősítette az univerzalista igényt a sérthetetlen természetes jogok védelme iránt az egyes országokban utilitarista felfogásból eredő törvényi korlátokkal szemben. Ez a váltás a jogi spektrumon belül a természeti jogok érvényesítésének irányába a magán-intellektuális tulajdoni jogok iránti igény folyamatos megerősödéséhez vezetett a közérdek doktrínájának rovására. Így a 19. és a 20. század folyamán a copyright-tulajdonosok magánigénye a kezdeti szerény, a szerző halála utáni 10–14 éves védelmi időről ismételten ki lett terjesztve a mai, a szerző halála után 50 és egyes esetekben 75 évre a legtöbb, liberális copyright-politikát folytató országban.

Látnivaló, hogy a copyright iránti álláspont nem az érdek nélküli jogtudományi reflexió terméke. A 19. századra világossá vált, hogy azok az országok, amelyek a szellemi tulajdon fő exportőrei voltak, mint Franciaország, Anglia vagy Németország, egyre inkább felkarolták a természetjogi doktrínát mint az univerzális erkölcsi és gazdasági jog elvét, ezzel lehetővé téve a szerzőknek, hogy ellenőrzést gyakoroljanak alkotásaik és találmányaik felett, és ezért ellenértéket kaphassanak. Ezzel ellentétben azok a fejlődő országok, amelyek az irodalmi és tudományos alkotások fő importőrjei, mint az Egyesült Államok és Oroszország, elutasították a nemzetközi szerződések aláírását és ragaszkodtak a copyright igények utilitarista felfogásához, s a szabályozást az egyes nemzeti jogi rendszerek törvényi megvalósulásaként képzelték el. A nemzetközi copyright megállapodások elutasításával a 19. század fejlődő országai egyszerűen eltulajdoníthatták a nagyobb gazdasági hatalmak ötleteit, irodalmi alkotásait és tudományos felfedezéseit.

Az *Egyesült Államok* példája jól illusztrálja a történteket. Ahogy a szellemi tulajdon importőréből fő exportőrré fejlődött, a szellemi tulajdonra vonatkozó jogi doktrínái a jogi egyensúly objektivista-utilitarista oldaláról áthúzódtak az univerzalista természetjogi oldalra. A 19. század elején az első nagy amerikai kiadóvállalatok New Yorkban, Philadelphiában és Bostonban fantasztikus vagyonokat gyűjtöttek brit írók jogosulatlan és ellentételezés nélküli kiadásából. Tevékenységüket azzal magyarázták, hogy az utilitarista felfogásból eredően a copyright törvényi jellegű és az amerikai közérdekhez igazodóan a nagy műveket a lehető legolcsóbb áron kell hozzáférhetővé tenni.[23] A Harper's Monthly pl. kizárólag a brit magazinok példányaiból készített jogosulatlan másolatokból állt. 1843-ban Dickens *Karácsonyi ének*ének egy példánya hat centbe került az Egyesült Államokban, míg Angliában 2 dollár 50 centnyi pénzösszegért lehetett megvásárolni.[24] *Isaac G. Funk* tiszteletes, a Funk és Wagnalls alapítója, vagyonának alapjait Ernst Renan *Jézus élete* c. művének kalózkiadásából szerezte. Ezzel a nagy kiadói és nyomdai üzlettel szemben az 1830-as évekre mozgalom alakult ki a nemzetközi copyright-egyezmények amerikai elismertetése érdekében. A kezdeményezés élén főként a nativista, hazai amerikai kultúrát támogató amerikai írók és társmozgalmáraik álltak, akik úgy érezték, hogy a nemzetközi copyright nélkül a hazai szerzők nem tudnak versenyezni brit társaikkal az amerikai irodalmi piacon. Azzal a retorikával éltek, hogy a szerzőknek univerzális természeti joguk van és hazafias alapon felhívást intéztek a Kongresszushoz, hogy az amerikai irodalom ösztönzése céljából vegye elejét a jogosulatlan brit szövegek olcsó reprintjeinek.

Nem meglepő, hogy a tekintélyes amerikai és angol írók ismételt petíciói ellenére a mozgalom sikertelen maradt az amerikai kiadói ipar intenzívebb, a közérdek nevében végzett lobbizásának köszönhetően. Így a philadelphiai Sherman & Johnson kiadó a következő tiltakozással fordult a szenátushoz és a képviselőházhoz 1842-ben: *„Az angol irodalom teljes gazdagsága a miénk. Az angol szerzőség, mint az életfontosságú levegő, ingyen jut el országunkba, adózás nélkül, akadály nélkül, sőt fordítás szüksége nélkül, és a kérdés ez: adóztassuk-e meg, s így állítsunk aka-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dályt a szellemi és morális fény terjedése elé? Építsünk-e gátat, hogy a tudás folyóinak áradását akadályozzuk?"[25]

A tudás ott volt szabad prédaként, ha a kisajátítást meg lehetett indokolni a közjóra való hivatkozással. Condorcet radikális változata élt és virágzott Amerikában a 19. közepén. Az 1870-es évekre az amerikai vita erősen polarizálódott, élessé vált. Egyik oldalon a kereskedelmi protekcionizmus hívei, a nyomdász-szakszervezetek, a kiadó vállalatok, amelyek sorsa a brit irodalom tengerén folyamatosan gyakorolt kalózkodásban gyökerezett, a nemzetközi egyezmények ellen emelt szót. A másik oldalon a hazai szerzők szószólói szövetségre léptek a szabad kereskedelem és a nemzetközi copyright híveivel, és a szerzőség univerzális természeti jogát hangsúlyozták. A politikai mérleg serpenyőjén kritikus elmozdulás történt az 1880-as években, amikor a régebbi amerikai kiadók a keleti parton észrevették, hogy profitjuk csökken a tömeges, filléres kiadványokat piacra dobó kiadók új generációja miatt. Ezek az új kiadók a közép-nyugati államokban igencsak terjeszkedtek, a költségeiket csökkentették, növelték piacaikat. Ezzel a kihívással szemben a régebbi kiadók átdolgozták üzleti stratégiájukat és a szellemi tulajdonnal kapcsolatos felfogásukat. Most felismerték, hogy a kiadók új generációjánál jobb helyzetbe kerülnének, ha kizárólagos copyright szerződést kötnének a külföldi szerzőkkel, amelyek az Egyesült Államokon belül is érvényesek lennének.

A *Berni Egyezmény* aláírása 1886-ban újabb lökést adott a Harper's és a Scribner-féle nagyobb kiadók véleményváltozásának, akik felismerték, hogy a nemzetközi szerződés valamilyen formájához való amerikai csatlakozás előnnyel jár, legalábbis Angliával kapcsolatban. Amerikai teológusok, mint pl. Isaac Funk tiszteletes, most már lerántotta a leplet az „irodalmi kalózkodás nemzeti bűnéről" (amely egyébként, mint említettük, dúsgazdag embert csinált belőle a Jézus élete c. mű kalózkiadása révén), amely a hetedik parancsolat megszegése.[26] És hangjuk a Kongresszus épületében visszhangzott. Bár a Kongresszus nem írta alá a berni egyezményt azon az alapon, hogy az amerikai jog nem ismeri el a szerző természetes jogát, 1891-ben végül a Kongresszus aláírt egy nemzetközi szerződést Angliával a kölcsönös copyright védelemről.

A 20. század hajnalára, ahogy Amerika a szellemi tulajdon nemzetközi kereskedelmében teljes fegyverzetű versenytársként és fő szellemi tulajdoni exportőrként lépett porondra, az amerikai jogi doktrína kezdett elmozdulni az alkotó személyiségének szentségéből fakadó unikális szerzői jogok elismerésének az irányába, és nem pusztán a kereskedelmi privilégiumok utilitarista célokra történő megadása, kiterjesztése volt mindez. A szellemi tulajdon egyéniség-elmélete már a 18. század óta jelen volt az angol-amerikai hagyományban, de a legfontosabb forrás ebben az elvi váltásban a *Justice Holmes* által írt Legfelső Bírósági döntés volt Bleistein kontra Donaldson (188 U.S. 239) 1903-ban.[27] A per a cirkuszi plakátokon felhasznált képek kereskedelmi reprodukciójáról szólt. Donaldson, az alperes érvelése szerint a képek annyira általános jellegűek voltak, hogy csekély eredetiséget tartalmaztak ahhoz, hogy copyright védelem alá tartozó művészi alkotásnak lehessen őket tekinteni. A Holmes-bíróság tétovázott, mondván, a törvényszéket nem lehet irodalmi vagy művészi kritikusok szerepébe kényszeríteni, azaz, egy mű művészi értékének megítélése nem lehet feladata, továbbá *„bármely alkotott kép egy individuumnak a természetre adott személyes reakciója. A személyiség mindig tartalmaz valami egyedit. A sajátosságot még a kézírásban is kifejezi, és egy igen szerény fokú művészetben is van valami lecsökkenthetetlen, ami egyetlen ember sajátja."*

A Holmes-féle döntésen keresztül a szerzői eredetiség és természetes jogok retorikája – a felvilágosodás kori vita Defoe, Diderot és Lessing által képviselt oldala – utat talált az amerikai jogrendszerbe abban a pillanatban, amikor Amerika uralkodó, globális gazdasági hatalomként

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kezdte Európa helyét átvenni. A 20. századi amerikai copyright törvény útja Bleistein kontra Donaldson esetétől a Berni Egyezményhez való 1988-as csatlakozáson keresztül az 1995-ös DMCA-ig (Digital Millennium Copyright Act) olyan történet, amely a szellemi tulajdon tulajdonosainak jogát folyamatosan erősítette a közhozzáférés és közérdek rovására.[28] Ebben a történetben a 18. századi szellemi tulajdoni törvény alapelveinek egyensúlya felbillen és eltávolodik a tudás ösztönzésének közhasznú céljától a magáncélú kereskedelmi haszon fokozása felé.

Az utilitarista érdekek és a szerzők természetes joga közötti feszültség az Egyesült Államok és Nyugat-Európán kívül más modernizálódó országban is előtérbe került. Azok a fejlődő országok, amelyek a kulturális javak és a technológia fő importőrei, a 19. századi Egyesült Államok helyzetében találják magukat. S a tendencia ezekben az országokban az, hogy ragaszkodnak ahhoz az utilitarista célhoz, hogy a nemzeti közérdek megelőzi az exportáló nemzetek által hangoztatott nemzetközi copyright, szabadalom és védjegy tulajdonához való természetes jog elismerését.

Oroszországban és Kínában a 18. század küzdelmei hasonló feltételek mellett zajlottak, bár más szereplőkkel. A teokratikus hatóság egy marxi keretrendszerű világi hatalomnak adta át a helyét, amely a Locke-féle elképzelésre támaszkodva azt vallotta, hogy az új elvek, gondolatok, elképzelések és találmányok, újítások az ész eredményei, amely a természeti erőforrásokon dolgozik. Ez vezetett a szellemi alkotás munkaelméletéhez, amely a marxista értékelmélet fogalmába jól beilleszthető volt. De Marx egy Condorcet-szerű csavart adott hozzá. Úgy érvelt, hogy a munka lényegében társadalmi, nem pedig egyéni jellegű, még a szellemi munka is, amikor az ész egyedül munkálkodik saját erőforrásaival. Korai kéziratában Marx úgy gondolta, hogy ez azért volt, mert az alkotó egyén a társadalmi tapasztalat produktuma, annak a társadalomnak köszönheti létét és tudását, amely létrehozta. Mivel természetes erőforrásokkal dolgozik, amely mindenkihez tartozik, szellemi munkája is társadalmi meghatározottságú, ezáltal annak termékei az egész társadalomhoz tartoznak. A nép, a forradalmi munkásállam formájában igényt tartott arra a jogra, hogy az egyéni szerzők és feltalálók alkotását kiaknázza.[29] Így a korai bolsevikok nacionalizálták, kisajátították a nagy orosz írókat az 1917-es forradalom után. A kínai hatóságok a kulturális forradalom alatt a következő népszerű mondást terjesztették: Kell-e, hogy az acélmunkás a nevét az acéltömbre vésse munkája során? Ha nem, miért kell, hogy az entellektüelek osztályának egy tagja élvezze azt a kiváltságot, hogy ráírja a nevét arra, amit létrehoz?

A szellemi tulajdon története Oroszországban és Kínában, a 20. század elején liberális tulajdonalapú rendszerekkel való rövid kísérletek ellenére, lényegében a gondolatok és találmányok monopóliumának átszállása volt a teokratikus rezsimektől a kommunista államokra. Mind a szovjet, mind a kínai kommunista rendszerben azonban fokozatosan nőtt annak a szükségletnek az elismerése, hogy az egyéni szerzők és feltalálók számára nem-tulajdon alapú ösztönzőket teremtsenek. Az állam által adományozott jutalmak, díjak és privilégiumok szocialista mechanizmusát használták föl az alkotás és feltalálás ösztönzésére. A Szovjetunió létrehozta a szerzői igazolvány rendszerét, amely elismerte az egyedi hozzájárulást a közjóhoz, s a kínaiak, a kulturális forradalom után, követték a szovjet példát. Míg az állam megtartotta a jogot ahhoz, hogy kiaknázza vagy ne aknázza ki ezeknek az egyéneknek a hozzájárulását, az igazolvány feljogosította birtokosát az anyagi természetű jutalmakra és alkotásaikból származó haszonból való részesedésre. A szocialista országokban az utilitarizmus logikája, a tudás terjesztésének állami monopóliumával karöltve, a szerzők és feltalálók közpatronálásának rendszeréhez vezetett, nem pedig az egyén tulajdonjogainak elismeréséhez.

Az *iszlám államok* megint csak másik utat kö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vettek. Ezek az államok teokráciák maradtak, s így a Sharia, a koráni törvény, továbbra is a legfőbb tekintély, még a világi hatalom számára is. A Korán tulajdonról szóló törvénye hagyományosan csupán a kézzel fogható dolgokra vonatkozott, amelyek az öt érzék valamelyikével fölfogható. Közismerten hallgat azonban a gondolatok és elvek tulajdonjogának kérdéséről.[30] Az iszlám törvénykezésben azonban ott, ahol a Korán hallgat, a kormányok számára megengedett új törvény megalkotása, amennyiben nem áll ellentétben a koráni rendelkezésekkel. Ennek eredményeképpen a 20. században a legtöbb muzulmán államban a szellemi tulajdonról szóló törvények halmaza született, amelyek a nyugati jogalkotáson alapulnak.

Ezeket a nyugati stílusú copyright törvényeket a muszlim jogtudorok mostanában ismét tüzetes revízió alá vetik, s élénk vita támadt a tudósok között, vajon a gondolatok tulajdonjogának bármely fogalma összeegyeztethető-e a Shariával. Néhány tudós úgy érvel, hogy a szellemi tulajdon fogalma lényege szerint összeegyeztethetetlen bármely, nem kézzel fogható dolog tulajdonlását tiltó koráni rendelkezéssel, s azt sugallják, hogy ez bizonyára néhányak tudásra vonatkozó magánmonopóliumához fog vezetni. Más tudósok viszont különbséget tesznek a gondolatok és azok megfogható kifejezése között és védelmükbe veszik a copyright modern koncepcióját.[31] Mivel ezek az államok lényegében teokratikus jellegűek, a törvény megőrizte az állam jogát, hogy cenzúrázza az összes kiadványt, amennyire szükséges, és hogy kinyilvánítsa a kormány széleskörű hatalmát arra, hogy egy szerző vagy feltaláló alkotásához fűződő jogainak időtartamát korlátozza. Iránban például az egyéni copyright jogigények a szerző halála után 30 évig tartanak. Az állam ezen túl fönntartja magának a kizárólagos jogot, hogy az alkotás szerzői jogi védelmét újabb 30 évre kiterjessze, mielőtt nyilvánosan hozzáférhetővé teszi. Az iszlám államok általában nem terjesztik ki a szerzői jogot külföldiekre, bár az arab országok egymás között írtak alá néhány kétoldalú szerződést. A nemzetközi színtéren az iszlám törvény ily módon közelített az utilitarista felfogáshoz, mely szerint az állam érdeke magasabb rendű, mint a szerzők és feltalálók univerzális természetjogának bármely elgondolása.

A 20. század utolsó évtizedeiben a szellemi tulajdon természetéről és terjedelméről szóló komoly konfliktus körvonalai rajzolódtak ki a nemzetközi porondon. Általában véve Kína, Tajvan, Oroszország és a közel-keleti államok, sőt az afrikai és dél-amerikai államok is, a Condorcettől eredő utilitarista felfogást tették magukévá, vagyis, hogy a szellemi tulajdon természeténél fogva társadalmi jellegű és az államnak joga van korlátozni állampolgárainak és másoknak az egyéni igényét a közjó nevében. Ezt az érvet alkalmazták – ahogy a 19. századi Amerikában – annak indoklására, hogy az adott nemzet elutasítja a külföldiek copyright és szabadalmi jogigényeit.

Ezzel szemben az Egyesült Államok és Nyugat-Európa törvénykezési hagyományai elmozdultak a 18. századi szellemi tulajdon egyensúlyának utilitarista felfogásától a szerzők és feltalálók univerzális természetjogának soha nem látott megerősödésének az irányába, alkotásaik és találmányaik kizárólagos kereskedelmi kiaknázása felé. Az 1970-es évek óta az USA és a nyugat-európai országok egyre agresszívebben arra használják a kereskedelmi szankciókat és nemzetközi kereskedelmi szerződéseket, hogy a fejlődő országokat rávegyék, hogy szellemi tulajdoni jogoknak éppen ezt a felfogását ismerjék el.[32]

A nyugati és főleg az amerikai szellemi tulajdoni jog fejlődésének következményei számos szempontból is nyugtalanítóak. Először is nemzetközi színtéren az AIDS-gyógyszerek, az össejtek és etno-botanikai eljárások szabadalmának kérdései morálisan sürgetőek. A természetjogi nézet dominanciája a közvetlen szenvedéshez vezet és a helyi tudás kisajátításához a nemzetközi haszon érdekében. A jogi egyensúly felborulása azzal a kockázattal jár, hogy az exportáló ország-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gok monopolisztikus hatalmat kapnak. Ugyanilyen fontos körülmény, hogy mindez kockáztatja az egyéni érdek és a közjó között meglévő liberális politikai egyensúlyt, amely az intellektuális tulajdonjogok alapvető célja a nyugati demokratikus politikai építményekben. A nyugati demokráciák kulturális és tudományos épsége attól függ, hogy újraéled-e a szellemi tulajdon felvilágosodáskori felfogásának eleven vonulata; le kell bontani a gondolatok áramlására-körforgására vonatkozó kereskedelmi monopóliumokat és szabadon kell terjeszteni a tudást az emberek között.

Jegyzetek

1. ALFORD, William P.: To steal a book is an elegant offense: Intellectual property law and Chinese civilization. Stanford, Calif. : Stanford University Press, 1995. 25–29. p.
2. Ibid
3. PEDERSEN, Johannes: The Arabic book. Trans. Geoffrey French Princeton, N.J. : Princeton Univ. Press, 1984. Eredeti kiadás: Copenhagen, 1946.; GRAHAM, William A.: Traditionalism in Islam : An essay. = Journal of Interdisciplinary History, 23. vol. 1993. 3. no. Winter, 495–522. p.; ROBINSON, Francis: Technology and religious change : Islam and the impact of print. = Modern Asian Studies, 27. vol. 1993. 1. no. 229–251. p.
4. AMIN, Sayed Hassan: Law of intellectual property in the Middle East. Glasgow : Royston, 1991. 3. p.
5. Hedaya 92. (1795), hivatkozik JAMAR, Steven D.: The protection of intellectual property under Islamic law. = Capital University Law Review, 21. vol. 1992. 1085. p.
6. Gaines Post [et.al.]: The medieval heritage of humanistic ideal: Scientia Donum Dei Est, Unde Vendi Non Protest. = Traditio, 11. vol. 1955. 195–234. p.
7. DAVIS, Natalie Z.: Beyond the market. Books as gifts in sixteenth century France. = Transactions of the Royal Historical Society, ser. 5. 33. vol. 1983. 69–88. p.
8. WAYLAND, Francis: The elements of moral science. London : The Religious Tract Soc. n. d. [1835], 275. p.
9. BANCROFT, George: Literary and historical miscellanies. New York : Harper & Brothers, 1855. 412., 427. p.
10. HOK-LAM, Chan: Control of publishing in China : Past and present. Canberra : Australian National Univ., 1983. 2–24. p.
11. GERULAITIS, L. V.: Printing and publishing in fifteenth-century Venice. Chicago : American Library Ass. ; London, Mansell, 1976.
12. FEATHER, John: Publishing, piracy and politcs : A historical study of copyright in Britain. London : Mansell, 1994.
13. MARTIN, H. J.: Livre, pouvoirs et société a Paris au 17eme siécle (1598–1701). Geneve : Droz, 1969.
14. BUFORD, W. H.: Germany in the eighteenth century: The social background of the literary revival. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1965. WARD, Albert: Book production, fiction and the German reading public, 1740–1800. Oxford : Oxford Univ. Press, 1974. CHARTIER, Roger: The order of books. Stanford : Stanford Univ. Press, 1994.
15. BIRN, Raymond: The profit in ideas: priviléges en librairie in eighteenth-century France. = Eighteenth-Century Studies. 4. vol. 1971. no. 2. 131–168. p.
16. DIDEROT, Denis: Oeuvres complétes. 15 vols. Paris : 1970. 5. vol. 331. p.
17. WOODMANSEE, Martha: The genius and the copyright. Economic and legal conditions of the emergence of the author. = Eighteenth-Century Studies. 17. vol. 1984. 425–448. p.
18. ROSE, Mark: Authors and owners. The invention of copyright. Cambridge, Mass. : Harvard Univ. Press, 1993.
19. Ld. PATTERSON, L. R.: Copyright in historical perspective. Nashville : Vanderbilt Univ. Press, 1968. 180–202. p. és GINZBURG, J. C.: A tale of two copyrights. Literary property in revolutionary France and America. = Tulane Law Review, 64. vol. 1990. 5. no. 991–1031. p.
20. HESSE, Carla: Publishing and cultural politics in revolutionary Paris, 1789–1810. Berkeley : Univ of Calif. Press, 1991.
21. WITTMANN, Reinhard: Geschichte des deutschen Buchhandels : ein Überblick. Munich : Verlag C. H. Beck, 1991.
22. BURGER, Peter: The Berne Convention. Its history and its key role in the future. = Journal of Law and Technology. 3. vol. 1988. 1. no.
23. AUBERT, J. Clark: The movement for international copyright in nineteenth-century America. Washington : The Catholic Univ. of America Press, 1960.
24. MOSS, Sidney: Charles Dickens' quarrel with America. Troy, N.Y. : Whitson Pub. Co. 1984.
25. Clark i. m. 77. p.
26. VAN DYKE, H.: The national sin of literary piracy. New York : Charles Scribner's Sons, 1888.
27. POST, Robert C.: Reading Warren and Brandeis: Privacy, property and appropriation. = Case Western Reserve Law Review, 41. vol. 1991. 3. no. 658–662. p.
28. BOYLE, James: Shamans, software and spleens: law and the construction of the information society. Cambridge, Mass. : Harvard Univ. Press, 1996.; LITMAN, Jessica: Digital copyright, Amherst, N.Y. : Prometheus Books, 2001.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

29. HAZARD, John N.: Communists and their law. Chicago : Univ. of Chicago Press, 1969. 243–268. p. ; LEVITSKY, Serge: Introduction to Soviet copyright law. Leyden : A.W.Sythoff, 1964.; NEWCITY, M. A.: Copyright law in the Soviet Union. New York : Praeger Publishers, 1978.; ALFORD, W. P.: To steal a book is an elegant offense.
30. JAMAR, Steven D.: The protection of intellectual property under Islamic Law. = Capital Univeristy Law Review, 21. vol. 1992. 1079–1106. p.; AMIN, Sayed Hassan: Law of intellectual property in the Middle East. Glasgow : Royston, 1991.
31. Ld. BUCKINGHAM, S.: In search of copyright in the Kingdom. = Middle East Executive Reports, 8. May 1988 és USMANI, Mufti: Copyright accordiong to Shariah. = Albalagh, an Islamic E-journal. 23. April, 2001.
32. ALFORD, W. P.: To steal a book is an elegant offense; AOKI, Zachary: Will the Soviet Union and the People's Republic of China follow the United States' adherence to the Berne Convention? = Boston College International and Comparative Law Review. 13. vol. 1990. Winter, 207–235 p. és ROIT, Natasha: Soviet and Chinese copyright: ideology gives way to economic necessity. = Loyola Entertainment Law Journal, 6. 1986. 53–71. p.

A Google Scholar (Schoogle) és a könyvtárak

A Google Scholar szerepe az egyetemi könyvtárak újrafelfedezésében

CALLICOTT, Burton – VAUGHN, Debbie: Google Scholar vs. library scholar: testing the performance of Schoogle (Internet Reference Services Quarterly, 10. vol. 2005. 3–4. no. 71–88. p.), valamint
YORK, Maurice C.: Calling the scholars home: Google Scholar as a tool for rediscovering the academic library (Internet Reference Services Quarterly, 10. vol. 2005. 3–4. no. 117–135. p.) írásait DÉVAI Péter foglalta össze.

2004 novemberében nagy hírverés közepette jelentették be, hogy a keresőmotorok királya, a Google elindította a Google Scholar-t (becenevén a Schoogle-t). A keresőrendszer elsősorban a tudományos kutatással foglalkozókat kívánja szolgálni, amennyiben *„lehetővé teszi, hogy a kifejezetten tudományos szakirodalmat keressük, beleértve az annotált tanulmányokat, téziseket, könyveket, preprinteket, összefoglalókat, szakmai jelentéseket a kutatások legszélesebb területéről."*

Vajon mennyire lesz versenytársa az új keresőrendszer a könyvtári katalógusoknak? Milyen lesz a tudományos szakkönyvtárak és a Google kapcsolata ezután? A kérdések megválaszolására célszerű összehasonlítani a Schoogle-ban és a könyvtári katalógusokban történő keresések eredményeit. Így lehet megtudni, mennyire érdemes felállni a Google segítségével az „óriások vállaira". (A Google Scholar jelmondatául egy Newton idézetet választottak: *„ha valamivel is messzebbre láttam másoknál, ez csak azért volt, mert óriások vállain álltam").* A kérdések és a kapott találati halmazok vizsgálata előtt célszerű megnézni a Schoogle-ban megtalálható tartalmak általános jellemzőit. A Google a keresőrendszer indítása előtt sok folyóirat- és szakkönyvkiadóval megegyezett, hogy biztosít-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ják számára a cikkek és más publikációk összefoglalóit, hivatkozásait és néhány esetben a teljes szövegű változatot. Az utóbbi azonban viszonylag ritkán áll rendelkezésre, mivel a kiadók arra akarják rávenni a szerzőket, hogy hitelkártyás, kényelmes fizetési módozatokkal juthassanak hozzá a teljes szövegekhez („kukucska-pénz": pay to peek transactions). A szerzőket egyébként maga a Google is igyekszik megnyerni tartalmának növelése céljából. A Scholar-helpben a leggyakrabban feltett kérdések között az első helyen szerepel: *„Hogyan találom meg saját cikkeimet?"* Az 5. és 6. pedig azt fogalmazza meg, hogy hogyan lehet elhelyezni a publikációkat és miért jó ez a szerzők számára. A keresés oldaláról nézve a dolgot, a kutatók a Scholarban nem ritkán olyan forrásokra is rábukkannak, melyekre a könyvtárak adatbázisaiban lehetetlen, vagy nehéz ráakadni. Ugyanakkor a Scholarból kiindulva gyakran egy könyvtár adatbázisában találhatjuk magukat, ha a cikk teljes szövegére vagyunk kíváncsiak, a kérés egyelőre sok esetben csak pénzért teljesül. Később, ha szorosabb együttműködés lesz a Google és a tudományos szakkönyvtárak között, a hozzáférés bizonyára sokkal egyszerűbbé válik. Az OCLC például WorldCat adatbázisának jó részét ingyenesen már a Schoogle rendelkezésére bocsátotta. A Google most dolgozik egy olyan programon, amely azt mutatja meg, hogy a Scholarban megtalált könyv melyik legközelebbi könyvtárban található meg. Elmondható tehát, hogy a Google Scholar és a könyvtárak kapcsolata meglehetősen felemás és az új adatbázis legalább annyi könyvtárhasználót hozhat, mint amennyit elvisz.

Annak ellenére, hogy a Schoogle nemrégen kezdte meg működését, számos cikk jelent meg róla, melyek közül sok a könyvtári adatbázisok és a Scholar tartalmát hasonlítja össze. Több szerző megállapítja, hogy a Google nagy előnye a keresés egyszerűsége és a találatok fontossági sorrendbe állítása. A keresőfelületen ugyanis szándékosan csak a keresőablak található, hiszen – mint azt a cég egyik vezetője megállapította, a honlapra látogatók semmi mást nem akarnak csak keresni. Sok könyvtár adatbázisában viszont meglehetősen nehéz navigálni. Egy felmérés résztvevőinek 53%-a nem volt képes megtalálni egy regényt a College of Charleston könyvtárának honlapjáról kiindulva. Egy másik tanulmány a gejzírekről keresett irodalmat a Scholarban, a teljes Google-ban és három másik tudományos szakirodalmat feldolgozó fizetős adatbázisban. A Schoogle-ban több találat volt mint a Google-ban, a többi adatbázis viszont jóval több publikációt tartalmazott, mint a Scholar. Az Elsevier ingyenes keresőszolgálata, a Scirus és a Scholar összehasonlítása során azt állapították meg, hogy mindkettő esetében segíteni kellett a használóknak a találatok és az adott könyvtár ajánlatainak összeillesztésében. *Jacsó Péter* egy 2005-ben megjelent cikkében meglehetősen lesújtóan nyilatkozott a Google Scholar tartalmáról, ami szerint a Nature-ben csak egyetlen cikk jelent meg 2000-ben a szökőár-riadóról, a Nature Publishing Group keresőmotorjában viszont az1987–2003-közötti évekből 8 publikációt talált. Szerinte a Schoogle inkább csak kiegészítője lehet más keresőrendszereknek, mint helyettesítője. Lényegében ugyanerre a következtetésre jutottak mások is, amikor megállapították, hogy a Scholar csak kiindulópont lehet, hiszen sok esetben csak jelzi a publikációkat, de a teljes szövegért a megjelölt könyvtárakhoz kell fordulni.

A College of Charleston könyvtárosai saját online adatbázisukat hasonlították össze a Google Scholarral. Öt olyan témát választottak, melyek tipikus olvasói kérdésnek számítanak az egyetemi könyvtárban. Ezek a következők voltak:

- Zora Neale Hurston: Their eyes were watching God c. könyve (a női személyiséggel foglalkozó regény – tudtommal magyarul nem jelent meg, de A nő mint szubjektum, a női szubjektum [Szerk. Séllei Nóra, Debrecen, Egyetemi.Kiadó, 2007. 141–156. p.] c.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kötetben Gaál Szabó Péter tanulmánya foglalkozik vele);
- Martha Steward (ismert és hírhedt amerikai könyvkiadó és média személyiség) és a női vállalkozók;
- egy szúnyogok elleni spray hatása a környezetre és az egészségre;
- Andy Warhol és a pop art mozgalom;
- a Triangle Shirtwaist Company leégése.

Ezekre a személyekre és témákra kerestek irodalmat a Google Scholarban, a könyvtár online katalógusában és egy tárgykörök szerinti előfizetéses adatbázisban. A keresőkérdéseket abban a formában adták meg, ahogyan azokat az olvasók/hallgatók is használják.

A kérdések összeállítása csak annyiban változott, amennyire az adott adatbázisban történő keresés megkívánta. Az eredményeket az alábbiak szerint csoportosították: könyvek, teljes szövegű folyóiratcikkek, nem teljes szövegű folyóiratcikkek, weboldalak és egyebek (disszertációk, tézisek, hírlevelek, műhelytanulmányok, kutatási jelentések és egyéb sem monografikusnak, sem periodikusnak nem minősülő kiadványok). A nem teljes szövegű cikkek esetében azt is keresték, hogy melyek találhatók meg az intézmény könyvtárában nyomtatott vagy elektronikus változatban. Mindegyik téma esetében előre meghatározták, hogy milyen találat tekinthető relevánsnak. A témával csak érintőlegesen foglalkozó dokumentumok nem számítottak relevánsnak: a Martha Stewart üzleti taktikáját tárgyaló anyag pl. jó, a börtönben töltött idejéről szóló dokumentum viszont rossz találatnak minősült. Az eredményeket tekintve általánosságban megállapítható, hogy a Scholar mennyiségileg és minőségileg több és jobb szakirodalmat tartalmazott, mint a hagyományos adatbázisok. Részletesebben vizsgálva azonban vannak kivételek: a női vállalkozókról szóló találatok relevanciája csak hat százalékos volt és nem sokkal bizonyultak jobbnak az Andy Warholról és a tűzesetről szóló találatok sem. Az összehasonlító tesztelés óta a Schoogle újbóli vizsgálatának eredményei már valamivel jobbak, hiszen az adatbázis is számottevően gyarapodott azóta. Gondokat okozhat azonban, hogy az eredmények ömlesztve jelennek meg, a kutatóknak sok időt kell tölteniük a találatok válogatásával. A Citations jelöléssel szereplő találatok ritkán eredményeztek használható szakirodalmat. Összefoglalóan elmondható, hogy a Google Scholar egyelőre csak a könyvtári szakirodalom-keresésel ismerkedő „újonc" kutatóknak jelent jó kiindulópontot, kifinomultabb keresésre nem alkalmas. A Google találatokat fontossági sorrendbe állító rendszere ugyanis nem alkalmazható a Google Scholarban, ahol a legnépszerűbb cikk egyáltalán nem biztos, hogy a legjobb. A szerző rangja, a publikáló szervezet és az idézetek száma szerinti sorrendbe állítás az élre juttathat olyan disszertációkat és sok folyóiratcikkeket, melyek nem biztos, hogy a legértékesebbek.

Az atlantai Woodruff Library (Emory University) munkatársának véleménye szerint a Google Scholar megjelenésétől fogva megosztja az egyetemi könyvtárosok táborát. Vannak, akik a tudományos kutatás gyors elsekélyesedéséről beszélnek, hiszen a Schoogle miközben előzi a kutatókat és hallgatókat a könyvtárakból, látszólag a sok találat kényelmét szolgálja, de az elérhető tartalom rendkívül rossz minőségű és így a kutatási eredmény sem lehet értékes. A másik tábor megpróbál kiegyezni a „nappaliba betolakodott hatalmas sárkánnyal" és megpróbálja megmutatni olvasóinak, hogyan lehet a Scholar segítségével visszajutni az egyetemi könyvtárak forrásaihoz. Vannak olyan könyvtárosok is, akik az állásukat féltik. A megosztottság igen jelentős, a könyvtárosok között állandó téma a Google szerepe. Az összehasonlításokban a Schoogle egyenlő a szappanoperákkal, a tömegközlekedéssel és az olcsó szupermarketekkel, míg a könyvtári adatbázisok képviselik a művészfilmeket, a limuzinokat és a ruhaszalonokat. Az ilyen hasonlítgatások persze nem sokat érnek. Az igazán lényeges kérdés az, hogy a könyvtárosok mennyire ismerik olvasóik információs igényeit és mennyire képesek őket támo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gatni a keresésekben. Továbbra is a hasonlatoknál maradva: ha a könyvtári szakirodalmi források egy rendezett és megerősített várat jelentenek az információk széljárta mezőin, akkor vajon helyes-e, hogy az olvasókat a falak mögé gyűjtve, becsukjuk a kapukat a Google-zon, avagy Amazoogle (Google+Amazon) nevű „szörny" előtt, vagy kellő testőrséggel kísérve beengedjük a várba? És, ha túl messzire merészkedik, haza lehet-e majd zavarni? A Google Scholar olyan hirtelen és olyan csinnadrattával jelent meg, az információs piacon, hogy a könyvtárak válasza a vad elutasítástól a meglepő elfogadásig terjedt. A University of North Florida Thomas G. Carpenter Library hozzáállása például kifejezetten ellenséges volt. A könyvtár számos internetes keresőmotort ajánl olvasóinak (http://www.unf.edu/library/guides/search.html), de míg a legtöbb keresőről szóló ismertetés a Keresési tippek, vagy az Info címet viseli, a Google Scholar esetében az „Információ és figyelmeztetés" linket találjuk. Ebből kiderül, hogy a Schoogle *„csodálatos azok számára, akik nem képesek elérni a könyvtári adatbázisokat"* és hogy ez utóbbiak „sokkal több lehetőséget" nyújtanak, illetve „jóval alaposabb" kutatásra adnak alkalmat. Az ismertetés végén pontokba szedve olvashatjuk azokat a „dolgokat", amelyeket a könyvtári adatbázisok tudnak, a Scholar viszont nem. A könyvtárak egy másik csoportja amolyan „se hideg, se meleg" álláspontot képviselve, inkább semleges véleményt fogalmaz meg a Scholarról. A Syracuse University Library szerint a Schoogle hasznos adatbázis, de olvasóit inkább a könyvtárak felé irányítja (http://library.syr.edu/instruction/q-a.html). A *„Mi a Google Scholar?"* című ismertetésben többek között azt olvashatjuk, hogy a kutatók bizonyára könnyebbnek találják egy cikk szövegének azonosítását a könyvtárak általános adatbázisaiban és az elektronikus újságokban, mint a Scholarban, ahol egyáltalában nem teljes egy adott téma szakirodalma és sok irreleváns, felesleges anyag is található. A végkövetkeztetés egyértelmű: lehet próbálkozni a Scholarral, de egy könyvtáros segítsége sokkal többet ér. A University of Connecticut zenei szakkönyvtára keresési tippeket ad a Scholar használatához, (http://www.lib.uconn.edu/online/research/speclib/music/schoogle.html), a gyakori kérdésekben azonban van egy rész, mely bár pozitív olvasói véleményeket sorakoztat fel a Schooglelel kapcsolatban, de érezhető mögötte az: „igen, de ..." Emellett a képernyő baloldalán lévő lenyitható menükben mintegy 100 könyvtári adatbázishoz látogathat a honlap látogatója. Az Oberlin College Library használati útmutatójának már a címe is jelzi a kétkedést: Google Scholar vs. más tudományos adatbázisok (www.oberlin.edu/library/science/google_tips.html). Az egyetemi könyvtárak harmadik csoportja, melyek honlapjukon támogatják a Google Scholar használatát. Egyrészt azért, mert „elég jónak" tartják, másrészt azért, mert „menteni kell, ami menthető": ismertetőikben ajánlják a Schoogle-t és elmagyarázzák, hogy az ott talált cikkeket hogyan érhetik el a könyvtár adatbázisában, illetve az idézeteket, hogy lehet megtalálni a könyvtárban. Bármennyire is helyeslik azonban a Scholar használatát, a végkövetkeztetés mégis az, hogy csak kiegészítője és nem helyettesítője lehet az egyetemi gyűjtemények adatbázisainak. (http://www.lib. utexas.edu/indexes/titles.html?id=161), (http://libweb.uoregon.edu/guides/searchweb/). A Duke és a Georgia State University (GSU) könyvtára külön linkkel teszik lehetővé a Scholar használatát. Néhány gyengeséget említ ugyan, de aztán részletes információval szolgál a keresést, valamint az eredmények értelmezését illetően és azt is megtudhatjuk hogyan használjuk fel a Duke University Library segítségével az idézeteket és a Scholarban talált Open WorldCat-tételeket (http://metasearch.library.duke.edu/). A GSU kifejezetten ajánlja az olvasóknak, tegyenek próbát a Scholarral és kimerítő ismertetőjében, valamint a leggyakrabban feltett kérdésekben csak annyi megjegyzést tesz, hogy az adatbázis fej-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lesztés alatt áll és lehetnek benne következetlenségek (http://www.library. gsu.edu/google scholar/). A Scholarról szóló ismertetőik vizsgálata alapján megállapítható, hogy az egyetemi könyvtárak attól félnek, hogy a Google egyszerű kezelhetősége folytán elszívja az olvasókat és ennek nemcsak a könyvtárak, hanem maga a tudomány, a kutatás is kárát látja, hiszen az egyetemi hallgatók és tanárok nem a teljes szakirodalom alapján fogják megírni publikációikat. Ehhez járul az a félelem, hogy a könyvtárosokra is kevesebb szükség lesz. Nem véletlen, hogy szinte minden anyagban hangsúlyozzák a „Kérdezd a könyvtárost" link jelentőségét. A probléma egyik gyökere bizonyára *Roy Tennant* sokat idézett mondásában rejlik, mely szerint csak a könyvtáros szeret keresni, mindenki más csak találni akar. Ha a problémát a kereső egyetemi hallgatók és kutatók oldaláról nézzük, a könyvtárosok félelme még inkább jogosnak tűnik. A LibQUAL+, a könyvtári szolgáltatásokat az olvasók véleménye alapján értékelő szervezet, valamint a CREE (Contextual Resource Evaluation Environment) projekt egyaránt azt állapította meg, hogy a szakirodalomkeresők 70–90%-a a Google-t használja napi, vagy heti információigényeinek kielégítésére. Egy orvosi kutatási forrásokat értékelő felmérésben könyvtárosokat és kutatókat kérdeztek a leggyakrabban használt információs forrásokról. A könyvtárosok esetében a Science Direct, az ISI Web of Science és a Medline végzett az élen, míg a kutatók a Google-t, a Yahoot és a PubMedet jelölték meg a legtöbbször. A LibQUAL+ felmérése szerint a Cornell Universityn a könyvtárat naponta használók aránya 2001 és 2003 között 35%-ról 27%-ra csökkent, a referensz-kérdések száma pedig zuhanásszerűen visszaesett. Ugyanakkor az olvasókban megvan az igény a könyvtári adatbázisok gazdag tartalmának megismerésére, ezt azonban gyorsan és könnyen kezelhető keresőmotorok és más online eszközök segítségével képzelik el. A könyvtárosok egyik lehetősége az új helyzethez való alkalmazkodásra, hogy megtanítják az olvasókat az adatbázisok használatára. Vajon mennyire sikeres ez a törekvés? Az Elsevier 2002-ben 20 országban 800 könyvtárost és 80 országban több mint 4200 könyvtárhasználót kérdezett meg a keresési szokásokról, a különböző keresési tippek megtanulásáról és arról, hogy a keresőrendszerek képernyője menynyire segítette a releváns szakirodalomhoz való hozzájutást. Az eredmények szerint a könyvtárosok 92%-a mondta azt, hogy segített az olvasóknak az online források használatában és meg voltak róla győződve, hogy tanácsaik valóban megkönnyítették a keresést, miközben a könyvtárhasználóknak csak 17%-a állította, hogy valaha is igénybe vette a könyvtári dolgozók segítségét és a tippek sem befolyásolták túlzottan keresési magatartásukat. A használók kevesebb mint egyötöde vett részt könyvtárosok által vezetett, az adatbázisok használatát megismertető tanfolyamon, legtöbbjük a barátait, vagy kollégáit kérdezte, ha segítségre volt szüksége. A LibQUAL+ adatai is azt bizonyítják, hogy az egyetemi hallgatók rendkívül alacsonyra értékelték a könyvtárakat, mint a hasznos információs eszközökről szóló tájékoztatás forrását és az egyetemi kutatók és diákok egyaránt úgy vélték, hogy a könyvtár vajmi kevés segítséget ad az értékes és kevésbé értékes információk megkülönböztetésében. Mint a felmérésből kiderült a könyvtárosok majdnem hiába irányították Google-ról szóló ismertetőikben az olvasókat a „Kérdezd a könyvtárost" szolgáltatáshoz, a hallgatóknak csak 21%-a élt ezzel a lehetőséggel.

A szakirodalom-keresés legújabb fejleményei nem túl biztatóak a könyvtárosok számára. Az olvasók egyre kevesebbet járnak be a könyvtárba és a könyvtári dolgozók igyekezete, hogy megtanítsák őket az adatbázisok kezelésére, majdnem hiábavalónak tűnik. Ugyanakkor a jó hírek közé tartozik, hogy a könyvtárhasználat nem csökken látványosan, a dokumentumküldő szolgálatok egyre népszerűbbek a LibQUAL+ vizsgálatai szerint. Az olvasók nem szívesen mennek el a könyvtárba, azt szeretik inkább,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ha a könyvtári anyagok mennek el hozzájuk. Talán ebből kiindulva lehetne egy egészséges együttműködést kialakítani az egyetemi könyvtárak és a Google Scholar között, hiszen határozott különbség figyelhető meg a keresési magatartásban is a kétféle forrás között. A Schoogle egy téma indításakor gyors eredményre vezet, de a kutatás későbbi szakaszában szükség lehet a könyvtárak katalógusára. Újabb kapcsolódási pont lehet, hogy a kutatók munkamódszere általában az, hogy a számítógépen, különböző szakirodalmi forrásokban kutatnak, majd megnézik, hogy egy adott publikáció melyik könyvtárban érhető el a legegyszerűbben. A különböző online adatbázisok, tehát a felfedezés eszközei, míg a könyvtárak az elhelyezés, az őrzés, az „elérés" helyei, eszközei lehetnek. A hagyományos könyvtárak funkciói valószínűleg meg fognak változni: a kölcsönzés, a könyvtárközi kölcsönzés és az állományőrzés hármas feladatának végrehajtóiból „könyvszállító" és tanulástámogató részlegekké válhatnak. A jövőben valószínűleg elengedhetetlen lesz a Scholar és a tudományos könyvtárak együttműködése, esetleg szorosabb integrációja. Ezt jelenleg technikai oldalról az openURL és a linkszerver-technológiák biztosítják, a lehetőségek azonban ennél gazdagabbak: ilyen például az egyre jobban terjedő nyílt hozzáférés (open access) mozgalom, a Shibboleth felhasználó-azonosító módszer, vagy a Windsor-Alberta-Georgia Google Scholar lokalizátor projektből (avagy WAG the Dog project – kb. a farok csóválja a kutyát projektből) származó webtartalom lokalizátor. Ezek a megoldások mind azt akarják elősegíteni, hogy a könyvtárak honlapjáról egyre több Scholarban található tartalom legyen közvetlenül elérhető. Sok egyéb tényező mellett ezek az újdonságok is azt mutatják, hogy a tudományos szakkönyvtárak és a Google között meglévő falak tulajdonképpen jobbára már leomlottak éppen ezért fölösleges egyes könyvtárak törekvése, melyek szerint őrizni kell az egyetemi könyvtárak kifinomultan kereshető adatbázisait a Scholar elmélyült tudományos munkára alkalmatlan találataitól. A szaktájékoztatók is jobban teszik, ha nem a kutatókat próbálják visszacsalogatni a könyvtárba, hanem utánuk mennek és a számítógépes konfigurációkban jártas, az internetet és a különböző adatbázisokat tökéletesen ismerő szakértőként igyekeznek nélkülözhetetlenné tenni magukat. A tudósok készen állnak erre, a könyvtárosok pedig sokat veszíthetnek, ha nem így tesznek. A szerző ígéretes újszülötthöz hasonlítja a Schoogle-t, amely azonban az információs világ szereplői között félelmetes felnőtté válhat, melyet semmiképpen sem szabad figyelmen kívül hagyni.

HUMANUS – MANCI

2007-es megjelenési évtől a magyar könyvtörténeti és könyvtártudományi irodalom a február elején átadott HUMANUS (http://www.oszk.hu/humanus) adatbázisban kerül regisztrálásra.

Az eddig MicroISIS-ben épített MANCI (régi címe: w3.oszk.hu/manci.htm)a tervek szerint szerves része a HUMANUS adatbázisnak. A Bodza rendszer segítségével bizonyos korlátok között már most is közösen kereshető a két adatbázis.

A HUMANUS-ban a tudományterületek között a Könyvtörténetet és a Könyvtártudományt külön-külön és együtt is ki lehet választani. A használatáról részletes útmutató olvasható a Könyvtári Intézet honlapjának Szakkönyvtár menüpontjában.

MAKSZAB – elektronikusan

A magyar könyvtári szakirodalom bibliográfiáját (MAKSZAB), amely eddig nyomtatott füzetekben jelent meg, ezután elektronikus kiadványként adja közre a Könyvtári Intézet Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtára.

A 2005. és 2006. évi 1–2. és 3–4-es összevont számok letölthetők a Könyvtári Intézet honlapjáról a Szakkönyvtár menüpontból.

A 2007. évi számok (évi két alkalommal) már a HUMANUS adatbázisban készülnek.

(Hegyközi Ilona tájékoztatása alapján, Katalist, 2008. február 11.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

NAPILAPOK

HETILAPOK

ÖNKORMÁNYZATI LAPOK

HAVILAPOK

IDŐSZAKI KIADVÁNYOK

TERJESZTŐK

TELEKOMMUNIKÁCIÓ

KÖZTERÜLETI REKLÁMOK

KIÁLLÍTÁSOK, VÁSÁROK

ÜGYNÖKSÉGEK, KIVITELEZŐK

Média Ász®

HIRDETÉSI ENCIKLOPÉDIA

32. kiadás 2008. május

HAZÁNK EGYETLEN MÉDIAADATTÁRA

Félévente bővítve és aktualizálva.
Kizárólag a médiumoktól származó adatok.

KÖNNYŰ KEZELHETŐSÉG

700 oldalon, több, mint
4000 médium adatai, 10 tartalomjegyzék
és 4 regiszter segítségével.

SOKSZÍNŰSÉG

Médiumok adatai + média-adatbanki jelentések. Kivitelezők minden szakterületről, szövetségek, újságírók és szóvivők részletes adatai.

BARÁTSÁGOS ÁR

könyv, CD melléklet,
internet: 12 190 Ft + 5% áfa

MEGRENDELHETŐ:

S&S Karakter Kft. • 1055 Budapest, Honvéd u. 40.
Telefon: 301-0239 • Fax: 475-0803
E-mail: iroda@mediaasz.hu
http://www.mediaasz.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

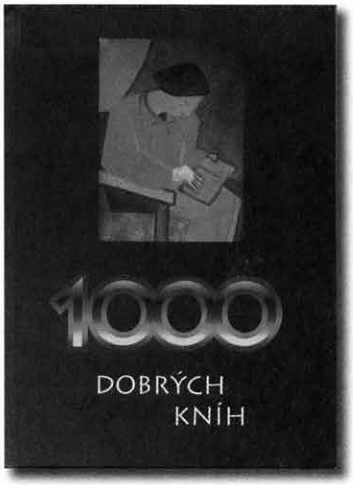
1000 könnyűnehéz könyv

Phil Bradley, a *„Hogyan alkalmazzuk a Web 2.0-át a könyvtárunkban"* című könyv szerzője a következőképpen fogalmaz egyik blog-bejegyzésében: „Őszintén megvallva, egy kicsit elegem van azokból, akik azt mondják: az összes dolgunk abban áll, hogy azt csináljuk, amit a felhasználóink (olvasóink) mondanak nekünk. Már elnézést, de nem azért hallgattam négy éven keresztül könyvtártudományt, hogy egy 18 éves valaki azt mondja nekem, hogy ő tudja, mi a legjobb. Mondhatják, hogy elitista vagyok: nem érdekel. Néha – igenis – az információs szakemberek azok, akik *valóban* tudják, mi a legjobb" (http://philbradley.typepad.com/phil_bradleys_weblog/2008/01/web-20-and-libr.html).

Divat manapság azt gondolni, egyre több szakmai fórumon találkozunk a vélekedéssel, hogy a – közfinanszírozású – könyvtáraknak nincsen egyéb feladata, mint az olvasói igények kritikátlan kielégítése. Mit tegyünk azonban, ha egy afféle „gyámoltalan" olvasóval van dolgunk, aki nem hallott a szakmai berkekben folyó vitákról, nem tudja, hogy az új társadalmi berendezkedés szabályai szerint illene önállóan döntenie arról, mit szeretne olvasni, és felteszi a kérdést: „Nem tudna nekem valami jó könyvet ajánlani?". E kérdés megválaszolásához szeretnének szakszerű (!) segítséget nyújtani a kassai Bocatius János Nyilvános Könyvtár munkatársai az *„1000 jó könyv"* című kiadványukkal.

A projekt megvalósításához 1999-ben fogtak hozzá. A művek kiválasztásánál nem a kritikai visszhang döntött, hiszen a végső cél egy a széles olvasóközönség számára ajánlható lista összeállítása volt. A könyvtárosok tehát egyfelől saját olvasmányélményeikből indultak ki, másfelől könyvtárosi tapasztalataikból: nap mint nap láthatták, mely könyvek azok, amelye-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1000 dobrých kníh / zost. Štefan Kolivoško, Jana Amrichová. – Košice : Verejná knižnica Jána Bocatia, 2007. – 266 p.
ISBN 978-80-88687-25-2

ket az olvasók előszeretettel vesznek kézbe, amelyek megkopott kötése gyakori kölcsönzésről árulkodik. A könyvek olvasottsága mellett az ezer jó könyv kiválasztásának másik fő szempontja az volt, hogy az illető mű valamiféle irodalmi értékkel bírjon, ne könnyed lektűr vagy vacak ponyva legyen tehát. Eleinte több mint ezer könyvet dolgoztak fel, egytől-egyig az ezredforduló előtti megjelenésűt. A végül kiválasztásra került ezer könyvet Szlovákia 37 regionális könyvtára között szerették volna felosztani további feldolgozásra. A kezdeti lelkesedés azonban hamar elült, s később már csak három könyvtár, a kassai mellett a trencséni és a turócszentmártoni nyilvános könyvtárak folytatták a megkezdett munkát, amit végül a kassai nyilvános könyvtár munkatársai és barátaik fejeztek be.

A 2007-ben napvilágot látott, igencsak ízléses megjelenésű könyv mottója *Babits Mihály „Ritmus a könyvről"* című versének első strófája: „Óh ne mondjátok azt, hogy a Könyv ma nem kell, / hogy a Könyvnél több az Élet és az Ember: / mert a Könyv is Élet, és él, mint az ember - / így él: emberben könyv, s a Könyvben az Ember".

Az *„1000 jó könyv"* nem gimnazistáknak vagy lusta irodalomszakosoknak készült tömörítvénygyűjtemény. A művek rövid címleírásához fűzött ajánlások a könyvekről szóló rövid történetek. Pontosabban: a történet lehet rövid, annotáció-jellegű; a könyvtáros saját, a könyvhöz fűződő élménye; lehet – szintén a könyvhöz fűződő – fiktív élmény; valamint egy részlet a műből. A projektben részvevők kéthetente gyűltek össze a Bocatius János Könyvtár igazgatóhelyettesének, *Štefan Kolivoško* úrnak az irodájában, hogy felolvassák egymásnak, majd átbeszéljék az egyes művekről szóló történeteiket. E beszélgetések hozadékaként irodalmi műveltségük még pallérozottabbá, kifinomultabbá vált.

Ha belelapozunk a könyvbe, a Babits-idézet után érdemes elolvasnunk Štefan Kolivoškónak az olvasásról szóló szép gondolatait, valamint *Jana Amrichová* előszavát a könyv keletkezéséről. Ezután következhet a kritikusi közelítés, a tartalom kéjes boncolgatása.

Az *„1000 jó könyv"* szerencséje, hogy nem *„Az 1000 legjobb könyv"*, utóbbi esetben ugyanis sorolhatnánk kritikus éllel, ki került bele, és ki nem, ahogy *Szőcs Géza* az *Irodalmi Jelen* 2007. novemberi számában sorolja a Nobel-díjasokat és nem-Nobel-díjasokat (pl. „Sinclair Lewis igen, Toni Morrison igen, Jack London, Tennessee Williams, Arthur Miller, Norman Mailer, Ginsberg, Corso, Nabokov, Updike, Heller, Albee nem. Vonnegut nem. Abe Kobo nem. BORGES NEM ÉS DÜRRENMATT SEM" (http://www.irodalmijelen.hu/archiv/2007/2007%20november/)). Néhány

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kérdéstől persze így is nehéz szabadulni: ha csak a modern szlovák irodalmat tekintem, örömmel fedezem fel a könyvben *Ladislav Balleko*t, egy művel képviselteti magát az 1995-ben elhunyt nagy hatású író: *Rudolf Sloboda*. Hiába keresem azonban a kortárs szlovák irodalom két olyan jelentős képviselőjét, mint *Peter Pišťanek* vagy *Pavel Vilikovský*, akiknek egyes műveit egyébként magyarra is lefordították. Nagyon hiányzik a (figyelem!) kassai születésű, Svájcban élő kitűnő kortárs író: *Dušan Šimko*. A magyarul *„Kassai maraton"* címen megjelent *„Maratón Juana Zabalu"* című regénye 1984-ben, vagyis még 2000 előtt látott napvilágot, de – 2000-ben történő megjelenése okán – az „Esterházy lakája" („Esterházyho lokaj") is éppen bekerülhetett volna a könyvbe.

Vessünk egy pillantást a világirodalomra! Örülök, hogy a boszniai születésű *Ivo Andrić* két műve is szerepel az ezer jó könyv között, meglep ugyanakkor, hogy ezek egyike sem a *„Híd a Drinán"*, amely a szerző legjelentősebb regényének tekinthető, s amelyért a Nobel-díjat is kapta. *Márquez „Száz év magánya"* mellé érzésem szerint jobban illett volna a *„Szerelem a kolera idején"*, mint az *„Egy előre bejelentett gyilkosság krónikája"*, amely mellett leginkább az szól, hogy igencsak rövid olvasmány…

Vonnegut csakúgy hiányzik e könyvből, ahogy a Nobel-díjasok sorából. Vannak ugyanakkor ragyogó magyar szerzők benne: *Szabó Magda* például két művel is, *Mikszáth* hárommal (míg pl. *Thomas Mann* csak kettővel)! Sajnálhatjuk viszont, hogy – a szintén kassai születésű – *Márai Sándor* műveit csak az ezredforduló után fedezték fel és kezdték el kiadni Csehországban és Szlovákiában, így csak a *„Füves könyv"*-vel szerepelhet, de kedvcsinálónak az is megteszi.

Mindent összevetve, ahogy fentebb említettem: az összeállítók nem az ezer *legjobb* mű összegyűjtésére vállalkoztak, ilyesformán kritikai észrevételeim részint érvényüket is vesztik. Másfelől nem túlságosan nehéz irodalmat kívánnak az olvasó kezébe adni. Nem elriasztani akarják az olvasástól, hanem megszerettetni vele. Így érthető, ha túl bonyolult, súlyos olvasmányokat (l. Vilikovský regényeit) nem válogattak be az ajánlott művek közé, valamint nem kívánták trágár kifejezésekkel, „túl naturalisztikus" leírásokkal arcul csapni az olvasót (l. Pišťanek regényeit). Az ezer jó könyv tehát elmés ötlet, hasznos segítség a könyvtáros számára, valamint ezer jó válaszlehetőség a „Milyen jó könyvet tudna nekem ajánlani?" kérdésre.

Dancs Szabolcs

Internet-hozzáférés Kubában

Raúl Castro kubai elnök engedélyezte, hogy április 1-jétől magánszemélyek is vásárolhatnak számítógépet, videót és más elektronikai eszközöket Kubában, ahol eddig ezt csak cégek, ill. külföldiek tehették meg. […] A Nemzetközi Távközlési Unió adatai szerint Kubában a legalacsonyabb az internet-hozzáférés Latin-Amerikában: a 11,2 millió kubainak csak 0,9%-a jut hozzá a világhálóhoz.

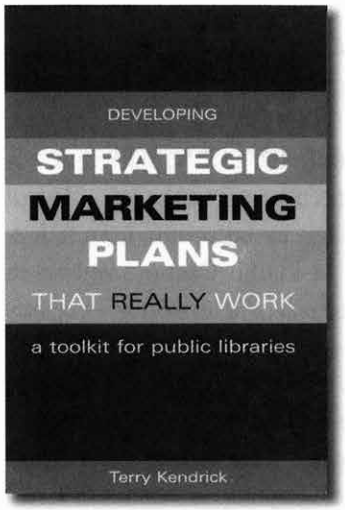
(MTI, 2008. március 26.)

Internetezés munkaidőben

Több mint 300 amerikai vállalatot érintő felmérés szerint a cégek egyharmadánál már rúgtak ki azért valakit, mert a munkaidejében a céges szabályokat megszegve internetezett. A cégek egynegyedétől kellett már elküldeni alkalmazottat az e-mailjeik miatt.

(Magyar Narancs, 2008. március 13. 7. p.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KENDRICK, Terry
Developing strategic marketing plans that really work : a toolkit for public libraries / Terry Kendrick. – London : Facet Publishing, 2006. 225 p.
ISBN-13 978-1-85604-548-X
ISBN-10 1-85604-548-3

Működőképes marketing eszköztár közkönyvtáraknak

A könyv elsősorban azokhoz a könyvtári marketinggel foglalkozó szakemberekhez szól, akik az egymáshoz nem kapcsolódó marketing programoktól el akarnak jutni az integrált marketing tervek készítéséhez. A szerző független marketing tanácsadó és oktató Nagy-Britanniában, aki saját honlapja (http://people.netcom.co.uk/r.kendrick/terry) szerint már több mint 50 vállalat és intézmény marketing projektjét irányította 17 országban és tanfolyamain számos könyvtár dolgozója vett részt. Az eszközök és technikák többsége a magánszektorban alkalmazott módszerek átalakítása nyomán alakult ki a közintézmények (pl. könyvtárak) igényei szerint. Bármennyire is különbözik a tervek összeállítása a két szektorban, a marketing-stratégiának a közintézményekben is profitot kell „termelnie", csak ennek formája nem pénz, hanem társadalmi tőke, közösségi összetartozás, vagy emberek bekapcsolása a közösségbe. Az ismertetett technikák mindegyike alkalmazható a gyakorlatban, ugyanakkor számos tanácsot kapunk a koncepció kialakítására is. Éppen ezért hasznos olvasmány lehet a könyvtár dolgozói és a vezetőség számára egyaránt.

Napjainkban egyre aktuálisabbá válik a profi marketing eszközök alkalmazása a közkönyvtárak munkájában, hiszen a fenntartók elvárják a működési költségek lehető legjobb hasznosulását, az információszerzésben pedig egyre nagyobb a verseny a nem könyvtári szervezetekkel. Ilyen körülmények között különösen fontos a könyvtárról és a könyvtárosokról alkotott kép, a negatív sztereotípiák megszüntetése, a könyvtár munkája és a felhasználók életstílusa közötti kapcsolat. Bármennyire nyilvánvaló a korszerű marketing eszközök elterjesztése a közkönyvtárakban, térnyerésüket több tényező akadályozza: sok esetben a források nem elégségesek a projektek végrehajtására, a könyvtárosok szemlélete sem megfelelő, sokan elégségesnek tartják, ha jól dolgoznak, és a marketing ismeretek és oktatás hiánya is akadályozza a marketing tervek megvalósítását.

A marketingnek sok meghatározása létezik, ezek közül *Malcolm McDonaldé*, a Cranfield University volt professzoráé alkalmaz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ható leginkább a közkönyvtárakra: dialógus a „fogyasztók" olyan speciális csoportjaival, akiknek igényeit a könyvtáros mélységükben ismeri, és akiknek a versenytársakéhoz képest előnyös ajánlatokat képes tenni. A tevékenység mindig több elemet foglal magában és ezek közül attól függően kerülnek egyesek előtérbe, hogy mi a könyvtár célja: új olvasók toborzása, a meglévő olvasók látogatási gyakoriságának növelése, a könyvtárhasználat növelése, az aktív könyvtárhasználat idejének növelése. A gyakorlatban a munka legfontosabb része egy jó marketing terv összeállítása, mely tulajdonképpen azt jelenti, hogy a teljesítménymutatók meg kell, hogy feleljenek a fenntartó szervek elvárásainak, ezzel egyidejűleg az olvasók igényeit is maradéktalanul ki kell elégíteni. Igen fontos, hogy a terv „élő" dokumentum legyen, ami főleg azt jelenti, hogy minden, a tervet végrehajtó dolgozó számára világosnak és érthetőnek kell lennie. Az írásban rögzített terv hossza attól függ, hogy milyen időtartamra készült. Ha egy közkönyvtár minden funkcióját érinti és megvalósítását mintegy három évre tervezik, akkor célszerű 20–30 oldalon leírni a célokat, eszközöket, tennivalókat. A tervezés mindenképpen olyan munkafolyamat, melyben a könyvtár szempontjából különböző helyzetű embereknek (olvasók, a könyvtárat nem használók, könyvtáros és marketing szakemberek) kell együttműködni. Jellemzője még, hogy inkább gyakorlati, mint tudományos, illetve nem egyszeri, hanem folyamatos feladat, és mivel célja a növekedés és változás, örömteli folyamat kell, hogy legyen. Egy marketing tervnek sok egyedi, csak az adott könyvtárra jellemző vonása létezik, vannak azonban olyanok, melyek minden projekt elengedhetetlen tartozékai. A könyv további fejezetei ezeket a közös jellemzőket veszik sorra.

Alapvető például, hogy gondosan határozza meg a könyvtár a terv célkitűzését, melynek kialakítását minőségi és mennyiségi tényezők egyaránt befolyásolják. Az előbbiekhez tartozik a könyvtár általános jövőképe, küldetése, a munkáját meghatározó alapvető értékek, az olvasóknak a könyvtárról kialakult alapvető benyomásai. Bekerülhet a célkitűzésbe például, hogy a könyvtár olyan hely legyen, ahova „szórakozni" és pihenni jár az ember, vagy legyen a helyi közösség központja, de az is megfogalmazható, hogy a könyvtár jusson eszébe először az embereknek, ha valamilyen információra van szükségük. A mennyiségi célkitűzések közé természetesen a teljesítménymutatók gondosan meghatározott mértékű növelése tartozik. Mennyire emelkedjen az olvasók és a könyvtárlátogatások, vagy a kikölcsönzött könyvek száma. Igen gondosan kell elkészíteni a célok írott változatát, ami a marketing terv legfontosabb részei közé tartozik: megfelelően tömör, de mindenki számára érthető legyen, reális terveket tartalmazzon megfelelő indoklással, és általában jó alapként szolgáljon a teljes marketing terv és a marketing program számára.

Rendkívül fontos, hogy pontosan értelmezzük a közkönyvtár piacának fogalmát, felépítését, az egyes olvasói csoportok és a leendő látogatók tulajdonságait. Meg kell határozni a saját könyvtárunkat látogatók és nem látogatók tevékenységében, időbeosztásában az intézményünk szerepét, a lehetséges versenytársakat. Célszerű a könyvtárat úgy tekinteni mint tanulási, általános információszerzési és rekreációs helyszínt és a három tevékenységet piacként figyelembe venni a marketing terv kialakítása során. Mindezekhez hasznos információkat gyűjthetünk a gondosan megtervezett piackutatásokkal, vagy az olvasófogyasztók zavarása nélkül a piac felülvizsgálatával (market audit). A piac meghatározásában az is lényeges, hogy megtaláljuk azt a csoportot, aki a döntést hozza a könyvtár használatáról, ne csak azt, aki aktuálisan a szolgáltatásokat kapja (pl. egy gyermekkönyvtárban). A könyvtári szolgáltatásokat nem használók feltérképezése legalább annyira fontos, mint az olvasók megismerése. Meg kell különböztetni azokat, akik sohasem voltak tagjai egy könyvtárnak, illetve azokat, akik bármely oknál fogva lemorzso-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lódtak. A könyvtárak fenntartóinak vizsgálatai szerint a mellőzés oka sokféle lehet: az életstílus, a könyvállomány nem elégíti ki az érdeklődést, a könyvtár sokak számára nem egy vonzó („cool") hely, az épület elérésének nehézségei és nem utolsósorban az olvasószolgálat hibái. A jelenlegi és leendő olvasók alaposabb megismerése érdekében el kell készíteni a vonzáskörzet népességének alapvető társadalmi-gazdasági adatait és szöveges értékelését tartalmazó anyagot (community profile). Ennek egyik módja a reprezentatív mintán alapuló áttekintő kutatás könyvtári szolgáltatásokat nem használók körében. Amennyiben a marketing-tervezéshez további információkra van szükség, létrehozhatjuk az olvasókból vagy nem-olvasókból álló fókuszcsoportot és a velük folytatott beszélgetés igen hasznos lehet. Ugyancsak gondosan megtervezett adatlapokkal kell leméri a könyvtárhasználók elégedettségét. Újabb módszer a könyvtári szolgáltatások színvonalának tesztelésére az „álcázott vásárlás" (mystery shopping), amikor a könyvtárosok által nem ismert személyek tesztelik a szolgáltatások minőségét. Amikor a marketing tervet előkészítő könyvtári menedzser már jól ismeri az olvasók és nem-olvasók szokásait és a szolgáltatások minőségét, igen lényeges a versenytársak elemzése is, hiszen a könyvtárhasználók és nem használók információs igényeiket kielégíthetik az adott könyvtáron kívül könyvesboltokban, antikváriumokban, internetes könyváruházakban, internetkávézókban, különböző weboldalakon, video/DVD-kölcsönzőkben, a televízió műsoraiból, lemezüzletekben, a tanulás legkülönbözőbb formái során és nem utolsósorban más könyvtárakban. Tudomásul kell venni, hogy a felsorolt intézmények és más versenytársak mindegyike rendelkezik olyan lehetőségekkel, melyek elcsábítják a már meglévő, vagy leendő olvasókat: vagy jobb forrást tudnak biztosítani, vagy csak egyszerűen jobb hangulatot tudnak teremteni a szolgáltatás teljesítése közben. A referensz szolgálatnak például komoly versenytársai lehetnek a különböző keresőgépek. A verseny természetesen nem feltétlenül szükséges egy lokális piacon, a könyvtár keresheti az együttműködést is a versenytársakkal az olvasók-látogatók igényeinek jobb kielégítése érdekében. Végül célszerű a könyvtár helyzetét elemezni a szélesebb politikai, gazdasági, társadalmi, technológiai, törvényi és környezeti keretek között. A szavak angol nyelvű kezdőbetűi után ezt PESTLE-analízisnek is nevezik.

A marketing terv elkészítésének újabb szakasza az olvasók és a könyvtárat nem használók megismerése után a szegmentálás, vagyis csoportok képzése különböző szempontok szerint. Felosztathatjuk őket például aszerint, hogy milyen gyakran látogatják a könyvtárat, hány könyvet kölcsönöznek, hogyan viselkednek a könyvtárlátogatás során, milyen korcsoportba tartoznak, milyen az életmódjuk, társadalmi-gazdasági helyzetük. A legtöbb esetben azonban ezek kombinációjával, a helyi tényezők figyelembe vételével érhető el a hatékony szegmentálás. Ezután kérdéseket kell megfogalmaznunk az egyes csoportokra vonatkozóan, melyek megválaszolása alapján menedzsment-döntéseket hozhatunk. Ilyen kérdések lehetnek többek között a következők. Mely szegmensek segítik leginkább céljaink elérését? Melyek használják leginkább a mi könyvtárunkat és melyek elégítik ki információigényüket a versenytársaknál? Az ezekre adott válaszok segítségével fogalmazhatjuk meg azokat a legfontosabb értékeket tartalmazó összefüggéseket (value propositions), melyek a marketing terv alapját képezik. Valójában ezekből a megállapításokból derül ki, hogy eddig nyújtott szolgáltatásaink lényegüket tekintve miben különböznek a jelenlegi és reménybeli olvasók igényeitől. Az értékmegállapítások felállításakor tulajdonképpen arra a három kérdésre kell válaszolni, hogy mi iránt érdeklődik egy adott szegmens tagja a könyvtárban, miért egy könyvtárat keresett fel érdeklődésének kielégítésére és miért nem a versenytársakat? Hétköznapi nyelvre lefordítva akkor jó az értékmegállapítás, ha annak megvalósítását feltételezve különböző

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szövegekkel egészíthetjük ki a következő panelmondatot: XY betért a könyvtárba, igénybe vette azt a szolgáltatást, hogy … és ennek nyomán sikerült neki … Rendkívül fontos tehát, hogy a könyvtárban kapott széles értelemben vett információ hasznos legyen az olvasó számára.

A piac és az olvasói szegmensek ismeretében a könyvtári menedzser megfogalmazhatja a marketing terv prioritásait. Ehhez nyújt segítséget a SWOT-elemzés, melyet el lehet készíteni a könyvtár egészére és egy-egy olvasói szegmensre, illetve az irányítási politikai mátrix (directional policy matrix – DPM). Az erősségek, gyengeségek, lehetőségek és veszélyek közül különösen az utolsó kettő fontos a stratégiai marketing terv számára. Ahhoz, hogy a lehetőségek közül kiválasszuk a legfontosabbakat célszerű felállítani egy olyan mátrixot, melynek egyik tengelyén arra a kérdésre válaszolunk, hogy könnyen, vagy nehezen tudnánk megvalósítani az adott lehetőséget, míg a másikon arra, hogy sok vagy kevés előny származik abból. Ugyanígy a veszélyek elemzésére is felállítható egy mátrix, melynek egyik tengelyén az szerepel, hogy bekövetkezésük valószínűsége alacsony, vagy magas, a másikon pedig az, hogy milyen mértékű károkat okozhatnak. A DPM egyik oldalán a könyvtár erősségei és gyengeségei szerepelnek az előbbitől az utóbbi felé haladva balról jobbra (x-tengely), a másikon pedig a használói csoportok aktivitása a magastól az alacsonyig fentről lefelé (y-tengely). Ebbe kell belehelyezni az egyes szegmenseket. Ily módon a bal felső sarokban lesznek a könyvtár számára legértékesebb csoportok, míg a jobb alsóban azok, amelyek számára legkevésbé tudunk megfelelő szolgáltatásokat nyújtani és a legvalószínűbb, hogy információs igényeiket nem a mi intézményünkön keresztül szeretnék kielégíteni. A jobb felső negyed tartalmazza azokat az olvasói csoportokat, amelyek bár érdeklődők, de a mi könyvtárunk kevéssé tudja igényeik szerint ellátni őket, végül a bal alsó sarokban azok, amelyek számára első rangú ajánlatunk lenne, de sajnos nem igazán érdeklődnek iránta. A könyvtári marketing-stratégiának fontos része lesz, hogy milyen eszközöket alkalmazzunk a négy különböző típusú olvasói és nem olvasói csoportok megtartására-megnyerésére, illetve mennyire éri meg „beruházni" az egyes negyedekbe tartozó csoportokba. Ennek megalapozását segíti elő, ha az egyes csoportokra meghatározzuk az y-tengelyhez kapcsolódó könyvtári aktivitásuk nagyságát (látogatásuk száma, kölcsönzések száma, stb.) és súlyozva az egyes szegmenseket számszerűsíteni igyekszünk az ő szempontjukból intézményünk és a versenytársak x-tengelyhez köthető minőségi ismérveit. A kétféle számítás „összekombinálásából" készíthetjük el a DPM-mátrixot, mely a stratégiai terv alapja lehet.

A mindenkori adott piaci helyzet alapos megismerése után következik az egyértelmű célok és az azokhoz vezető nyertes stratégiák felállítása. A célokat megfogalmazhatjuk szövegesen, például kitűzhetjük, hogy csak hagyományos szolgáltatásokat nyújtó könyvtárból online és hagyományos szolgáltatásokat nyújtó intézménnyé kívánunk válni és ehhez már a stratégia részeként milyen változtatások szükségesek. Ha számszerűsíteni akarjuk a célokat, egy olyan táblázatot kell létrehozni, melyek egyik oldalán a szolgáltatások szerepelnek, a másikon pedig a stratégiai tervben szereplő időszak egyes évei (általában 3 év). A stratégia összeállításakor igen lényeges, hogy a könyvtár működését befolyásolni képes minden érdekelt felet számításba vegyünk: a jelenlegi és leendő olvasóktól a könyvkiadókon, könyvesboltokon keresztül a környező iskolákig és üzemekig. Az olvasókkal kapcsolatban például beszélhetünk a jelenlegi piac jobb kihasználásának, vagy bővítésének stratégiájáról. Mindkét esetben tehetjük ezt a hagyományos termék-ár-hely-reklám gondolkodásmód (four P: product, price, place promotion) szerint, (amit a közkönyvtárak esetében kiegészíthetünk még két P-vel: politika és partnerek), vagy a fogyasztó-központú marketinget (CRM – customer related marketing)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alapul véve. Mindegyik természetesen más és más szempontok figyelembe vételét kívánja és a gyakorlatban a kétféle szemléletmód megfelelő aránya érvényesül. A CRM alkalmazása esetén célszerű elkészíteni a használói életciklust, mely tartalmazza az olvasó-fogyasztóvá válás „eseményeit", az esetleges problémák keletkezését, majd azok rendezését, vagy az olvasó lemorzsolódását. Ezzel kapcsolatban igen fontos az olvasói elégedetlenség okainak és azok megszüntetési lehetőségeinek vizsgálata.

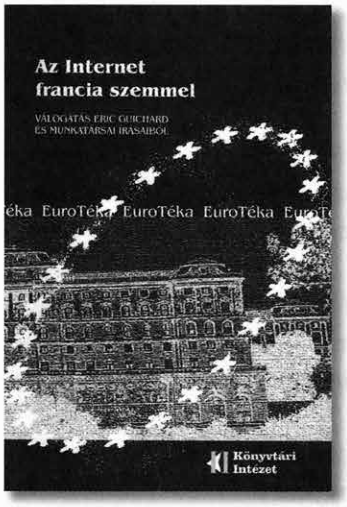
Ha kidolgoztuk a stratégiát, a következő lépés a program megfelelő kommunikálása. A sikeres kommunikációt öt tényező határozza meg: az üzenetet küldő, maga az üzenet, a közvetítő média, a befogadó, és a visszajelzés-visszacsatolás, hogy az üzenet a megfelelő helyre érkezett meg és ott megértették. Az aktuális és leendő olvasók felé irányuló kommunikáció lehet informáló, meggyőző, vagy emlékeztető. Az első esetben a könyvtárosnak azt a kérdést kell feltenni, hogy mit akar az olvasó tudni, és ezért mit kell neki mondani. A másodikban azt, hogyan kell rávenni, hogy azt tegye, amit én szeretnék, hogy csináljon, a harmadikban pedig azt, hogy mit felejtene el, ha én nem emlékeztetném rá. Mindhárom esetben közölhetjük az információt valamilyen közvetítő eszközön keresztül (push strategy), vagy közvetlenül az olvasónak (pull strategy). Természetesen különböző kommunikációs stratégiát kell alkalmazni az egyes, korábban meghatározott szegmensek meggyőzésére. A kommunikációs stratégia tartalmi részét minden egyes konkrét esetben számos tényező befolyásolja: mi a kommunikációs akció célja, ki az alanya, milyen eszközön keresztül kívánjuk célba juttatni az üzenetet, szöveggel és/vagy képekkel, komolyan, vagy humorosan „üzenünk", mennyi ideig tart az akció és milyen gyakran akarjuk közvetíteni mondanivalónkat, mennyibe kerül a kommunikáció, milyen tervvel rendelkezünk, milyen válaszok várhatók, a marketing akció eredményeinek és költségeinek értékelése, stb. A megfelelő hatás elérésének sok fortélya van, de a legfontosabb a megfelelő hirdetési eszközök kiválasztása és azok kombinálása (a könyv 44 promóciós lehetőséget sorol fel). Mivel a közkönyvtárak finanszírozása sok esetben szűkös, ezért igen fontos a marketing kommunikációs beruházás eredményességének értékelése. Ennek során kalkulálhatjuk, hogy adott idő alatt hány könyvtárhasználót, vagy leendő használót ér el az üzenet legalább egy alkalommal, meghatározhatjuk a gyakoriságot is és az egész kampány költségeinek ismeretében kiszámíthatjuk az egy főre jutó költséget. A kommunikációs stratégia hatása még akkor sem biztosan pozitív, ha maga a marketing stratégia hibátlan és az olvasókhoz történő eljuttatása is szinte tökéletes. Mindig lehetnek olyan körülmények, ami miatt az olvasók és leendő olvasók nem hiszik el, amit mondunk, nincs rá szükségük, nincs elég idejük, pénzük a könyvtári szolgáltatásokra, vagy nem elég hasznosak számukra. A kommunikációs kampány során tekintettel kell lennünk a használói életciklus egyes szakaszaira. Fontos szabályai vannak a reklámszövegek írásának is, amit mind meg kell tanulnunk, ha nem akarunk sok pénzért szakembereket megbízni.

A marketing tervek megvalósításának utolsó szakasza az alkalmazás, mely a többi munkafázishoz hasonlóan több akadályba ütközhet. Ilyen például a könyvtári dolgozók belső ellenállása: az egész csak a vezetők hóbortja és a mi munkánkat növeli, már korábban is próbáltuk, de hiába, sokba kerül, mi már ismerjük az olvasókat, kevés eredménnyel jár, nem éri meg az erőfeszítéseket. A kifogások kezelése és a probléma megoldása fontos vezetői feladat és csak a dolgozók egyre javuló, folyamatos tájékoztatásával lehetséges. Célszerű bizonyos modellezési eljárások alkalmazásával megbecsülni az alkalmazás kockázatait, illetve akciótervet és erőforrástervet készíteni a marketing terv bevezetésére. Különösen gondosan kell eljárni a tervek gyakorlatba való átültetése során, ha új könyvtár létrehozásáról van szó. Erről szól az az esettanulmány, mely az Egyesült Királyságbeli

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Norfolkban létrehozott Norfolk and Norwich Millennium Library megvalósítását írja le. Az új létesítményre azért volt szükség, mert a korábbi helyi központi könyvtár 1994-ben leégett. Előfordulhat az is, hogy nincs elég idő, vagy pénz egy nagyobb szabású terv megvalósítására. Ekkor alkalmazható a „gyors győzelem" taktikája, ami azt jelenti, hogy a terveket csak a jelenlegi könyvtárhálózat egy részében, például egy fiókkönyvtárban valósítjuk meg, ahol egységesebb az olvasói közösség, családiasabb a légkör, kisebb az ellenállás az újjal szemben, ezért hamarabb jelentkeznek a marketing-terv alkalmazásából adódó eredmények.
Az ismertetett módszerek és marketing eszközök próbája természetesen az alkalmazás, ezért a könyv szerzője boldog és szerencsés tervezést kíván munkája olvasóinak.

Dévai Péter

Az Internet francia szemmel: válogatás Éric Guichard és munkatársai írásaiból / szerk. Pajor Enikő ; ford. Szabó Enéh. – Bp. ; Könyvtári Intézet, 2005. 168 p.
(EuroTéka ; ISSN 1787-0283)
ISBN 963 201 616 5

Franciák az internetről

Az *EuroTéka* sorozat nyitó darabjaként jelent meg ez a válogatás, melynek előszavában *Pajor Enikő,* a magyar kiadás szerkesztője – többek között – arra hívta fel a figyelmet, hogy egy sok központú, horizontálisan és céltudatosan szervezett, egymást kiegészítő, önkéntes közösségekből álló társadalom sokféle és jelentős számú csoportjai sem rendelkeznek feltétlenül egyenlő esélyekkel, s automatikus jogosultságokkal az informatikai lehetőségeket illetően. A – korlátlan anyagi előnyöket, hatalmi pozíciókat, kiváltságokat is lehetővé tevő – naprakész információk birtokában jelentékenyen felértékelődhetnek az információforrások tartalmi és technikai kezelésére vonatkozó ismeretek – nem csupán a magas szintű tájékoztatási munkát végzők, hanem szélesebb társadalmi kör számára is. A korábbi, amerikai kezdeményezésű *„Teaching Library"* mozgalom kelet-közép-európai meghonosítása nemcsak pedagógiai kihívás az oktatók és hallgatóik számára. Az elsősorban könyvtárosokat és kommunikációs szakembereket megszólító program révén hangsúlyosabb kifejezést nyerhetnek az emberi szolidaritás társadalmi értékei is a mindeddig alapvetően amerikai (háló)fölényt tükröző *globalizáció* világában.
Az *„Atelier internet"* – vezéralakja, *Eric Guichard* által összeállított *„Értsük meg, milyen sokféleképpen és milyen sokféle célra használható az internet"* című konferenciakötet anyagából napvilágot látott magyar nyelvű válogatás konstruktív és vitára ösztönző

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szándéka mellett a tanítási segédanyag szerepét is betöltheti.

Az eredeti, francia kötet szerkesztője szerint az internet háromféle, egymással meglehetősen bonyolult módon összefonódó nézőpontból is megközelíthető. Egyrészt lehet műszaki szabványgyűjtemény, másrészt lehet a korábban csupán a könyvtár által megtestesített kulturális ismeretek tárháza. Mindezek pedig szoros kapcsolatban állhatnak egy harmadik, szociológiai jellegű szemponttal, hogy vajon az egyén menynyire válik érdekeltté a világháló használatában? Az informatikai jellegű „kulturális tőke" sokszínű és áttételes megnyilvánulásai – a technikai tudás, s az intellektuális képességek birtoklásán túl – nem csupán a hálózat szerkezetének és szabványainak ismeretét, hanem az információk releváns értékelését is feltételezik. Az internet szerteágazó használatára, a hálózat logikájának alaposabb megértésére irányuló szociológiai vizsgálatok különbséget tesznek az internetes tartalmak fogyasztója (s ezen belül olvasója) vagy alkotója (politikai szereplő, író) között. Az új digitális környezeti kultúra igénybevételének mértékét, milyenségét, felhasználói szokásait, egyéni esélyeit is döntően a piaci folyamatok – egymástól is nagymértékben függő – gazdasági-társadalmi szereplői, valamint konkrét szociális és kulturális adottságok, lehetőségek határozhatják meg.

A mobil kommunikáció egyre bővülő választékát reprezentáló új közlési eszköz és hordozó közeg átfogó, sokoldalú bemutatására vállalkozó tanulmánykötet fejezetei először „a gazdasági dinamizmusok és az intellektuális mechanizmusok" látóterébe engednek bepillantást, majd konkrét módszertani kérdések és elemzések segítségével tekinthetők át a komplex érték- és érdekrendszereket befolyásoló gyakorlati és logikai összefüggések.

A négy fejezetből álló kötet első része a *Gazdasági logikák és realitások* témakörét járja körül.

*Thomas Serval*_tanulmányában mindenekelőtt az ipari gazdaságnak internet-gazdasággá történő átalakulásával kapcsolatban az informatikai infrastuktúra és a használatához szorosan kötődő alkalmazások érvényesülésének gazdasági következményeit elemezte. Majd rámutatott: az informatikai piacgazdaság irányítóinak törekvései a tulajdonjogok kényszerű újraszabályozására irányulhatnak a világhálón forgalmazott – elvben a köztulajdon kategóriájába tartozó – ún. információs termékeket illetően.

A virtuális térben megnyilvánuló elektronikus árucsere tipológiájának felvázolásával néhány gyakorlati példán követhető, milyen módon értékesíthető drágán olyan áru, mely egyrészt nulla költséggel állítható elő, másrészt nem tekinthető klasszikus értelemben vett fogyasztási cikknek.

- A *figyelőszolgálat-gazdaság* az információs túlkínálatból adódóan – a használó helyett – vállalja a portálok folyamatos figyelemmel kísérését.
- A megszokás fogságába ejtett fogyasztók – először díjtalanul igénybe vett – szokásaihoz kapcsolódó minősített szolgáltatások „fizetőssé" válása.
- A kapcsolt áru olyan szolgáltatás része, amely csak részben ingyenes.
- A csoportos árukapcsolás során a – profilírozott, speciális közönségigényre szervezett – különböző jellegű információs termékek egy csoportba rendezésével különböző típusú felhasználói körök is megnyerhetők az előfizetés számára.

A hálózaton forgalmazott virtuális javak magán jellegűvé tételét követő, korlátlanul érvényesít-

1. A szerző internetes vállalkozásokat bemutató közgazdasági jellegű fejtegetése szerint a pénzpiacok 1990-es évekbeli strukturális növekedése demográfiai mutatókra is visszavezethető. Ugyanis a középkorúak népes nemzedéke által pénzfeleslegként felhalmozott megtakarítások robbanást okoztak a - műszaki-információs forradalom tőkeigénye által életre hívott - részvénypiacokon, s megkerülve a pénzügyi alapok közvetítői tevékenységét az amerikai internetes brókerszolgáltatók révén gyorsan és zökkenőmentesen találtak gazdára.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hető jogalkalmazások révén nemcsak indirekt, hanem direkt formában – akaratilag, sőt anyagilag – is „internet-függővé" változtathatók a „virtuális plázák"ba becsalogatottak.[1]

Az internet-gazdasággá történő átalakulások a szerző által legfontosabbaknak tartott ismérvei szerint:

- A *ritkaság* helyére a nulla költséggel újratermelt *bőség* fogalma lép.
- A tartósság, a hosszú távú érvényesség helyett a *gyorsaság* elve érvényesül, s az információ azonnal elveszíti minden értékét, amint közkinccsé válva mások is megismerik.
- Áttérés egy sajátos informatikai *etikai kódex* törvényeit követő gazdaságra, melynek elsődleges törvénye a kód.

A harmadik évezred küszöbén *Laurent Cohen-Tanugi* az amerikai gazdasági növekedés kihívásaival szembesített. Már több évtizede döntően tengeren túli érdekeltségűek a digitális gazdaság főszereplői (az ipari háttér, az infrastruktúra, a szolgáltatók, s nem utolsósorban a portálok tekintetében). Földünk internetforgalmának legnagyobb része az „újvilág" hálózatain keresztül bonyolódik, a világ weboldalainak 50%-a amerikai, s mivel a hálózat nyelve az angol, az „új" kontinensen találhatók azok a nagy dokumentációs és kulturális webhelyek is, amelyek egy-egy szakterületen mértékadónak számítanak.

Európa jelentős lépéshátránnyal küzd az új információs és kommunikációs technikák társadalmi elterjedtsége, a digitális szektor szereplőinek színvonala, valamint eltérő jogszabályozási, adóügyi és kulturális gyakorlatát illetően. Földrészünk digitális piaca sok nemzet között oszlik meg, s nyelvi-kulturális sokszínűsége egyben széttagoltságot is jelent az egymással vetélkedő informatikai szektorban. A nemzeti piacokon a napjainkra óriási méretűre nőtt európai szolgáltatók lényegében uralkodó szerepet töltenek be, azonban az európai gazdaság túlszabályozottsága még akadályozza az új gazdasági modell fej-

lődését, az idé
tató cégek lét
Audrey Yayur
(domain nam
lító eszmefut
nikák és a skál
mezte. A neve
tünékeny tanél
nélküli hálélk
normáinak orr
megelőzi azeg
ti rendezetts re
liktusok kextu
korábbi jogorá
nem egy esem
nemzetközi em
sával, másréva
bírói ítélkezről
kerül sor azrü
normáinak orr
hető, hogy ető
difikálják mfik
legesen így ge
etikai és jogika
jogi szabályogi
(jogi) eszköogi
vén valósulén
A kötet más kö
gyakorlat cvak
Sergei Soloerg
iglenesség hler
átörökítésétörö
hetetlenülésetet
Egyrészt migyr
tálisan tömclis
nő, ugyanakó, u
váló archívúló
zájutni, miújut
előbbiek haőb
ramok, s bamc
rendelkezésnd
Az új progrez ú
ményei egyién
– a világhálca v

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sításra vonatkozó igényeivel együtt – kemény üzleti érdekekbe ütköznek. Ezáltal az informatikai ipar monopóliumai egyre gyorsabb elavulásra ítélik a két évnél régebbi fájlformátumokat és archiválási protokollokat. Így a gyakorlatban idő-, energia- és pénzhiány miatt egyre nehezebbé válik a jelenkori tünékeny elektronikus „cserészabatos" dokumentumok folyamatos konvertálása, s hozzáférésük zavartalan biztosítása. A kérdés elvi és gyakorlati megoldásához a probléma iránt elkötelezett kortárs tudományos és informatikus közösség együttes összefogására és a felelősség közös vállalására lenne szükség. A digitálisan tömörített információ nyomtalan eltűnésének mérséklésére, megakadályozására kínál alternatívákat a vészharang kongatója. Egyrészt létre kellene hozni (a hálózaton létrejött dokumentumok számára) egy olyan archívumot, ahol az elektronikus dokumentumokat muzeológiai módszerekkel konzerválnák. Másrészt matematikai modellek segítségével tanulmányozni lehetne az elektronikus archívumok információkezelési problémáit, a jelenlegi szövegkiadási gyakorlat gyenge pontjait, s a további fejlesztések irányait. Elementáris gazdasági érdekek alapján is nagyobb fontosságot kellene tulajdonítani az információ maradandóságának, s megőrzésének perspektíváját az információbiztosítás lehetősége is szolgálhatná.

Clarisse Herrenschmidt filozófiai fejtegetésében rávilágított: az ősi, kölcsönösségi viszonyokon alapuló (áru)csereforgalom körforgásában törést okozó új információhordozó közeg digitalizált formában őrzi gondolatainkat, érzéseinket, elképzeléseinket, s különféle „ipari termékeinket". A személyes kontaktus drámai átalakulását tükröző kibernetikus párbeszédben az egyéni jelenlét csupán egy állandó közös meghatározottság hátteréből bontakozhat ki. Az „internauták" által vallott „horizontális transzcendencia" vonulatában új információs gépezet foglalkozik az emberi én – vizuális jelrendszerben megelevenedő – meghosszabbított kiterjesztésével, s a különböző ének összekapcsolódásaival (és szétválásaival is). A kollektív kommunikáció terén uralkodó szemiotikai „felfordulás" jelei ugyan megmutatkoznak az egyes társadalmi státuszok és rétegek, valamint a beszéd- és csereviszonyok újraértelmezésében, azonban remélhetőleg az egymástól eltérő „tradicionális" emberi kultúrák is képesek lesznek a megújulásra a „kizökkent idő"-ben.

Jean-Louis Weissberg a befogadás-termelés-alkotás hármasságát elemző tanulmányában kifejtette: a kiberkultúrában megjelenő együttes szerzőség során a mai alkotó egyszerre törekszik az egyéniség megszerzésére-megőrzésére, s arra, hogy képes legyen rugalmasan beilleszkedni az egyén és közösség összefonódását tükröző hipermédia bonyolult környezetébe. Az alkotás létrehozására irányuló gondos szerkesztőmunka mellett bármely efemer jellegű tevékenység is kibontakozhat – például egy vitacsoport munkájában, vagy az egyre szaporodó webhelyek készítésében. A bárki számára lehetőséget kínáló világhálón történő hozzászólások megjelentetése, koordinálása az eddigi szerkesztői gyakorlattól eltérően folyamatos tevékenységet igényelnek, azonban etikai problémákat is érinthetnek (Például gyakori, hogy különböző textusokból álló ún. szövegfolyam többek által kerül fel a hálóra, s a csupán vitaalapnak szánt megnyilatkozások így óhatatlanul nélkülözik a maradandóság diktálta konkrét szerkesztői felelősségvállalást.)

A hálózaton tudományos vitákat egymással közvetlenül folytató, s egyúttal digitálisan tömörített információkat publikáló levelezőcsoportok számára beláthatatlan alternatívát jelenthetnek a szerkesztés új interaktív formái – a nyomtatott szakfolyóiratokban nehézkesebben megjelentetett egyéni közlésű cikkekkel szemben. Az intellektuális technika új rendszerében – többek között az információkeresés, valamint a tartalomfeltárás gépesítése mellett – szakadatlanul változó környezet őrzi meg, s új összefüggésben teszi életképessé a nyomtatás, rögzítés, megőrzés egyre magasabb színvonalra emelt reprezentációit.

A multi- és hipermédiával kapcsolatos ismeret-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és élményközvetítés állampolgári jogon történő hozzáférhetőségének biztosítása a demokratikus együttélés egyik megnyilvánulási formája. Ezt a törekvést megalapozandó, az állami közoktatási politika felelősséggel rendelkezhet – egyebek mellett – az új internetes pedagógiai vállalkozások gyakorlati alkalmazásának elterjesztésében. (Például régi iskolai nyomdahelyek modern megfelelője lehet a hipermédia-készítés).

Éric Guichard a szerző-kiadó-olvasó új viszonyának több oldalú megközelítésében az internet mint tudatformáló szellemi irányú és – egyfajta „technikai „menedéket" kínál az ún. hagyományos humán kultúra letéteményeseinek kirekesztő törekvéseivel szemben. Az írás a hetvenes évek óta tartó francia könyvkiadói válság tarthatatlanná váló helyzetének feltárása után felvonultatta a kiváltó okok ellensúlyozásának módozatait is. Ezek szerint ma már a (többféle) mutatóval ellátott források, tanulmányok, valamint azok bibliográfiai jegyzetapparátusának, sőt teljes dokumentum-archívumok hálózaton történő közzététele mellett a vizuális jellegű dokumentumokhoz csatolt hangzó- és *videokivonatok* terjesztése, valamint a folyóiratszerkesztés új módszerei által áthidalhatóak a korábban jellemző késedelmes megjelenés, a terjedelemkorlátozás, a kötött lapszám, a helyhiány, s a publikálást követő korrigálások.

Sajnálatos, hogy a francia oktatás és kutatás területének recepciója a szerzők és olvasóik közötti kétoldalú viszonylatokat illetően, a hálózat kínálta interaktivitás ellenére sem erős. Új szerkesztői gyakorlat keretében találó kulcsszavak kiválasztása, s szerzői szöveg-összefoglalók írása révén – az internetezők számára elhelyezett láthatatlan *markerek* segítségével – már jól hasznosulhatnak az adatbázisba szánt szövegek.

A modern kor bibliográfusa a keresőgépek sajátosságaihoz praktikusan hozzáigazított, s folyamatosan továbbfejlesztett régi és új weblapok, linkek összeállításával szerkesztői tevékenységet végez a szó hagyományos (szerkesztői) és angolszász értelmében (mint kiadó) egyaránt. A részletes magyarázatokat is tartalmazó indexelő tevékenység, a lapok szerkezetbe rendezése alapján pedig az összeállítót a programkészítőkhöz, illetőleg az adatbázisok kezelőihez teszik hasonlatossá.

S az új szerkesztői gyakorlat egy másik „hipertextuális" iránya szerint a „szövegen felüli" információs alkalmazás szerzője az építészet mintájára akár több dimenzióban is képes formálni (a szervernek szóló belső utalással és) az olvasót a szerzővel (külső utalás segítségével) összekötő, asszociatív kapcsolatokon keresztül építkező szöveget.

A tanulásról, tájékoztatásról szóló fejezet első reprezentánsa, *Jacques Perriault* az informatikai láncolat közvetítésével nyert ismeretszerzés egyre bővülő formáiról szólt.

A permanens önművelés társadalmi igényét kifejező, a hallgatói mentalitás változását tükröző, s a megfelelő technikai háttérrel rendelkező hálózat sajátos webhelyei a távoktatást igénybevevők virtuális egyetemei. Az egyetemi konzorciumok, távegyetemek, települések működési hátterét biztosító, adminisztrációs célra szakosodott szolgáltató cégek a tanintézmények teljes ügykezelésének, s a kapcsolattartás különböző módozatainak intézését is átvállalják. A fogyasztói társadalomban megnyilvánuló szocializációval párhuzamosan a kulturális szolgáltatások terén is minőségi, személyre szabott képzés várható el, s tarthatatlan a korábban általánosan elfogadott ún. második esélyhez jutott hallgatóknak a körülményekhez igazodó passzív szerepe.

A világháló franciaországi elterjedése óta két markáns jelenség tapasztalatai váltak ismertté. Egyrészt a francia klasszikusokat megjelenítő elektronikus könyvek népes olvasótábora mellett egyre rendszeresebb és aktívabb a látogatottsága az elektronikus folyóiratok webhelyeinek, s az ezekhez kapcsolódó vitafórumok és levelezőcsoportok tevékenysége is megélénkült. Másrészt a digitális technika segítségével a hálón különféle gyakorlati célok érdekében szerveződő új közösségek az egyes tevékenységtípusok egyik közeg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ből a másikba történő áthelyezésével eltérítik az egyes felhasználási módokat régebbi céljaiktól és egyúttal új hasznosulási formákat találnak.

*Paul Mathias „*a bőség anatómiájá"nak mélységeit vette szemügyre. Az információ-óceán nagyon különböző tudásrétegeibe és értéktartományaiba tartozó híranyagok differenciálása, a weblapok (keresőgépek általi) „intelligens" indexelése egyrészt hatékonyan enyhítheti a semlegességen alapuló túlterhelést, másrészt nem képes a reális szűrésre, mert a neutralitás önmagában értékeli le az egész „ömlesztett" információtömeget. A weboldalak tartalmát leíró „metacímkék" kifejezései a webhelyek tervezőinek értékítéletét tükrözik, s ki vannak szolgáltatva a rendszergazdák tetszés szerinti döntéseinek. A túlságosan nagy kínálat káoszában az internet egy olyan alaktalan és rendezetlen információtartály benyomását keltheti, melynek tartalmáról még nem készült részletes repertórium. Ennek ellenére az „információs autópálya" kezelhetetlen, sokszor kaotikus közlésáradata eddig még nem utalt „társadalmi katasztrófára". Paradox módon a világháló esetében azonban nem a jelen idejű felhasználói tevékenység által konkretizálódott információbőség, hanem a tartós, sőt folytonos információhiány – intellektuális szegénység – jelensége problematikus. Ugyanis túlságosan nagy a tudásszükségletünk a természetes adottságainkból adódó, eleve korlátozott fizikai befogadóképességünkhöz képest.

A hálózat többnyire szakmai szükségleteket kielégítő struktúrájában, az exponenciálisan növekvő felhasználók számával egyenes arányban sokszorozódik meg az információ mennyisége is. Ez utóbbi tartalmának objektív értékelésében a következetes felhasználói ítélőképesség, a „intellektuális alázat" felelősségtudata, s nem utolsósorban az egyéni kreativitás együttese képes védelmet nyújtani a hatalom illúziója ellen. Az információgazda(g)ságban megnyilvánuló termelékenység egyúttal a hálózat esetlegesen hatástalan működésének is előidézőjévé válhat, ahol rögzülhet az ideiglenesség, s ezzel párhuzamosan a hiányos jellegű töredékesség. Ennek ellenére a világháló az állandósult jelen benyomását keltő szakadatlan változás új formája, ahol a különbözőség, a sokszínűség és az ismétlődés végtelen sorozatában a terjeszkedés és a visszatükröződés kettős minősége rejlik

Serge Proulx a „hálózatban gondolkodás" és a „digitális kultúra" társadalmi méretű elsajátításával kapcsolatban mindenekelőtt két összetett kérdésre reflektált. Egyrészt milyen összefüggésben állhat egymással a kommunikációs technikák fejlődése és a demokratikus társadalmakban folyó politikai viták jellege. Másrészt milyen változások várhatók az új oktatási technikákkal élő pedagógiai gyakorlatban. Leszögezhető: az internet nem(csupán) közvetlenül alakítja át a társadalmi kapcsolatok jellegét, hanem azáltal is, hogy egyfajta kohéziós erőként megkerülhetetlen társadalmi kérdéseket vet fel. Az új technikai lehetőségek megnyilvánulásaival egyidejűleg alapvető társadalmi együttműködésre lenne szükség ahhoz, hogy jelentős változások következzenek be a személyes és közéleti párbeszédeiket virtuális fórumon intézők egyéni magatartásában, s társadalmi kapcsolatainak formáit illetően. A „hálózatban gondolkodás" jelensége a kölcsönösség és az együttműködés társadalmi kultúráján alapul, s egyben közeli rokonságban áll egy kibernetikai fogalommal – a hierarchia ellentétével. A heterarchiával jellemzett hálózat ideáltípusában a hatáskörök és az irányítás nem kapcsolódnak állandósult jelleggel egyetlen uralkodó személyhez, hanem szabadon terjednek a hálózat tagjai között – az éppen aktuális vélemény- és szakértelem-igények, illetőleg szükségletek szerint. A tekintély alapfeltétele a megújulásra képes kognitív és kommunikációs készség, s a hálózat tagjai közötti kommunikáció dinamizmusát nem fékezi semmilyen rájuk kényszerített hierarchikus struktúra. Az információ áramlásába a közösség minden tagja bekapcsolódhat, s egyaránt részesedhet a többiek tudásából. A megosztott, közös ismeretszerzés és együttműködés hipotézisének elve a tervek kö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zös kidolgozásától a komplex feladatok együttes, hatékonyabb elvégzéséig terjed. A „hálózatban gondolkodás" másik szellemi pillére *„az ajándék kultúrájá*"-nak térnyerése, mely szerint az új kognitív gazdaság szerkezetében a gazdasági gyakorlat fontos része lesz a nem haszonelvű csere. Az utilitárius irányultsággal szembeni közgazdasági paradigmaváltás az információs vagyon nehézség nélküli és végtelenségig megtöbbszörözhető lehetőségében és odaajándékozhatóságában rejlik. *Alain Caillé* meggyőződése alapján „minden társadalom az ajándékból él, és szüksége van erre a kegyelemre, ez tartja fenn az életet a társadalom hálózataiban."

A digitális kultúra a társadalmi elsajátítás és elkötelezettség révén vállalhat alkotó szerepet mind az egyének, mind pedig a közösségek mindennapjaiban. Az informatikai kultúra hatalmi vagy megélhetési kényszer nélküli befogadása és alkalmazása legalább minimális szintű kognitív tudást és műszaki jellegű hozzáértést feltételez. Az elsajátítási folyamat során a működési rendszer mechanizmusáról kialakult egyéni-társadalmi elképzelések szoros összefüggésben állhatnak – többek között – az előzetes felhasználói tapasztalatokkal, jelen használatot és (későbbi) célt motiváló tényezőkkel, konkrét technikai körülményekkel, s nem utolsó sorban az új műszaki fejlesztés társadalmi elfogadtatásával. Szerzői prognózis szerint a tudásgazdaság alapvető társadalmi érdeke a minimális műszaki kultúra elsajátítási, alkalmazási, hasznosítási lehetőségeinek és feltételeinek érvényre juttatása – a jövő társadalmi rendszere feletti demokratikus ellenőrzés biztosítékaként.

Az internet változatos gyakorlati alkalmazása című záró fejezet első tanulmányában *Joëlle Le Marec* felhívta a figyelmet a műszaki kultúra társadalmi használatát elemző kutatások elméleti tanulságai és a tudományos eredmények gyakorlati alkalmazhatósága közötti ellentmondásra. A magasan kvalifikált tudást reprezentáló kutatási érdek szembe kerülhet az éppen aktuális gazdasági és politikai prioritásokkal. Így a feszültségekkel és ellenérdekeltségekkel terhelt politikai irányvonal meghatározó viszonylataiban helyet foglaló tudományos intézmények egyes csoportjai ellenfeleivé válhatnak a független alkotó szellemi tevékenységet képviselő kutató-fejlesztő tevékenységnek.

Az informatikai kultúra felhasználhatóságának kutatásakor egyre inkább megállapítható, hogy a világháló sokoldalú igénybe vételére vonatkozó elvárások közötti viszony önmaga ellentétébe fordulhat át. Ennek során a hálózat eszközrendszeréhez és szolgáltatásaihoz kapcsolódó, eltérő jellegű és színvonalú tevékenység-, magatartás- és véleménytípusok megjelenése többnyire – egyoldalú és leegyszerűsített, – a használat csupán egyetlen dimenzióját népszerűsítő kampány következményei lehetnek.

Francois-Xavier Hussherr módszertani kérdésekkel, a kiberfogyasztók internetezési szokásainak eltérő szempontú vizsgálataival, s a „nyomozó" programok elemzésével foglalkozott, majd felállította a felhasználói kör legfontosabb kategóriáit.[2]

Az ismeretszerzési és tájékozódási szokások jelentős mértékű átalakulásáról egy más aspektusban szóló *Jacques Lajoie* szerint a könnyebb, gyorsabb (és sok esetben díjmentes) információkeresés egyértelműen a konstruktív személyiség aktivitására, önállóságára, alkalmazkodó- és kezdeményezőkészségére apellál. A leglátogatottabb webhelyeken a személytelenség és névtelenség látszatát keltő keresőgépek és böngészők fogadják a gátlásoktól felszabadult virtuális

2.

1. Két elhagyhatatlan tényező: a lefedettség és az idő szorzatának összetett mutatója nemcsak azt jelzi, hogy hányan és mennyi időt töltenek egy-egy webhelyen, hanem ebből arra is lehet következtetni, hogy mennyire lehet fontos a felhasználók számára az adott téma.
2. Az általános információkat is tartalmazó, jól strukturált, tematikus csoportosítással és keresőszolgálattal rendelkező ún. vertikális portálok nem mindig függetlenek, de üzleti irányultságuk esetén – többek között – díjmentes hírszolgálatok, postafiókok, címtárak és rengeteg reklám fogadják a látogatót.
3. Az információkeresés elsődleges eszközei egyértelműen a valamilyen funkcióhoz vagy kedvenc érdeklődési körhöz kötött portálok, internetszolgáltatók és a keresőgépek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

látogatások nagy részét. Az anonimitás illúzióját azonban egyértelműen cáfolja az internetes tranzakciókat, mozgásokat rögzíteni és azonosítani képes „kémprogramok" rendszere. A felhasználók eredményesebb kiszolgálása céljából konkretizált néhány szerzői javaslat (kulcsszavak csoportosítása, thesaurus felállítása, s szinonima szótárak alapján listák készítése) zárja a tanulmánykötetet.

„Az utolsó szó" jogának recenzensi gondolata: A kommunikációs kényelemre törekvő társadalmi nyilvánosság informatikai erőterében hitelesen működő tudományos tevékenység felelősségteljesen járulhat hozzá ahhoz, hogy minél árnyaltabb kép bontakozzon ki az emberi társadalomnak a „kognitív informatikai architektúrában" betöltött szerepéről, illetőleg a huszonegyedik század új, mítosztól mentes médiumának a folyamatosan változó közösségekre gyakorolt hatásáról.

M. Mátrai Györgyi

Új társadalomtudományi portál született Németországban (www.sowiport.de)

A portál színvonalas nemzetközi és a német társadalomtudományi forrásokat tesz egy helyen elérhetővé, így az eddig elszórtan fellelhető információkat együtt találják meg a felhasználók, valamint közel két és félmillió szakirodalmi hivatkozást, kutatási projektek és intézmények adatait. (A portálon egy szakirodalmi kalauz, a SocioGuide is megtalálható.) Emellett olyan intelligens megoldások is segítik a használókat a több adatbázisban való szimultán keresésben, mint a keresőfogalmak automatikus átalakítása az adatbázisok által használt tezauruszkifejezésekre. A portál az adatbázisokat az elektronikus kiadványokkal is összekapcsolja, s az együttműködő partnerek kiadványairól is közöl információkat.

Szolgáltatásai:

– integrált keresés az alábbi adatbázisokban
  - Cambridge Scientific Abstracts (DFG országos licenc)
  - SOLIS (Social Science Literature Information System)
  - SOFIS (Social Science Research Information System)
  - DZI SoLit (Deutsches Zentralinstitut für soziale Fragen)
  - a Friedrich-Ebert-Alapítvány könyvtárának katalógusa
  - a Social Science Research Center (Berlin) könyvtárának katalógusa
  - a GeroLit (German Centre of Gerontology)
  - a kölni egyetemi könyvtár társadalomtudományi anyaga
  - a SocioGuide link-gyűjteménye (intézmények, folyóiratok, gyűjtemények, hálózatok; konferenciák és események)
  - a Bertelsmann Alapítvány kiadványai
  - online platformok és dokumentumok, amelyek információkkal és linkekkel szolgálnak a társadalomtudományok aktuális kérdéseiről
  - társadalomtudományi hírek
  - közvetlen hozzáférés a SOWIPORT elektronikus folyóirataihoz, hírleveleihez és online kiadványaihoz

– levelezőlisták és hálózatok segítségével kommunikáció biztosítása a partnerekkel és a többi tudóssal.

Együttműködő partnerek:
- Bertelsmann-Alapítvány – www.bertelsmann-stiftung.de
- Deutsches Zentrum für Altersfragen – www.dza.de
- Deutsches Zentralinstitut für soziale Fragen – www.dzi.de
- Friedrich-Ebert-Stiftung – www.fes.de
- Universitäts- und Stadtbibliothek Köln – www.ub.uni-koeln.de
- Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung – www.wzb.eu
- GESIS (Gesellschaft sozialwissenschaftlicher Infrastrukturen) – www.gesis.org

További információk az alábbi címeken: GESIS, Lenné Straße 30, 53113 Bonn (Németország)
e-mail: info@sowiport.de URL: www.sowiport.de

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1
81

Könyvtár- és információtudomány

folyóirat FIGYELŐ

KÜLFÖLDI

Terminológia

Lásd 39

Történet

08/001

GABEL, Gernot U.: 275 Jahre „Library Company of Philadelphia" = Bibliotheksdienst. 41.Jg. 2007. 7.no. 711-716.p.

275 éves a Philadelphiai Könyvtári Társaság

Egyesületi könyvtár; Igény; Kölcsönkönyvtár; Könyvtártörténet -nemzeti; Könyvvásárlás; Városi könyvtár

A 18. század kezdetén az amerikai kolóniák lakói nehezen jutottak könyvhöz a helyi könyvkiadás kezdetleges volta és az Angliából beszerzett kiadványok magas ára miatt, ezért Benjamin Franklin, mint philadelphiai nyomdász és kiadó társaságot alapított egy helyi könyvtár létrehozására. Ötven jelentkező vállalta a 40 schilling belépési díjat és a az évi 10 schilling tagdíjat, 1731-ben hivatalosan is létrejött a Library Company of Philadelphia, megszületett az első amerikai társasági könyvtár. A következő évben az Angliából hozatott 56 könyvvel megkezdte működését az új intézmény. Egy évtized múlva a könyvtár katalógusa 372 művet sorolt fel, a tagság igényeinek megfelelően főleg útleírásokat, földrajzi, történelmi és természettudományos műveket. Mikor a társasági tagokon kívül másoknak is lehetővé tették a kölcsönzést, az intézmény részben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

átvette a városi könyvtár szerepét. 1770-ben a társasági tagok száma 500 fölé emelkedett, ez a város háztartásainak 10%-át jelentette.

A 18. század végén Philadelphia lett az angol fennhatóságot elutasító amerikai kolóniák központja, 1790-1800 között a fiatal köztársaság fővárosává vált, ennek következtében egy negyed évszázadon át voltaképpen a Library Company of Philadelphia töltötte be a Kongresszusi Könyvtár szerepkörét is, egészen a washingtoni Library of Congress megalapításáig. Ez időben a könyvtár már a részére emelt saját épületében működött, közel az országházhoz.

1800-tól, miután az állam fővárosa Washington lett, a philadelphiai könyvtár tevékenysége ismét régi funkciójára, a város polgárainak ellátására korlátozódott. Állománya tovább növekedett, nem csak a befolyó tagsági díjak, hanem gazdag könyvadományok révén is. 1851-ben a gyűjtemény 60 ezer kötetével az Egyesült Államok legnagyobb nyilvános gyűjteményének számított, gazdagságát csak a Harvard Egyetem könyvtára múlta felül.

A könyvtár vezetőségének állománygyarapítási elvei és a város közönségének igényei azonban egyre inkább eltértek egymástól. Bár a 19. század végén már egyre több népszerű regény is a polcokra került, a vezetőség változatlanul a magasabb tudományos igények szolgálatát tartotta elsődleges céljának. A város vezetése úgy látta, hogy Library Company of Philadelphia nem tud megfelelni a városi könyvtár követelményeinek, ezért 1894-ben Free Library of Philadelphia névvel városi könyvtárat nyitott, egy kőhajításnyira a régi könyvtár épületétől.

Ez a lépés új helyzetet teremtett. A Library Company of Philadelphia-ban nemcsak a használók száma esett vissza, hanem a támogatóké is, az intézmény a kutatók szűk rétege mellett az egyetemi hallgatók könyvtárává vált. Az 1929-es gazdasági válság végképp megadta a kegyelemdöfést. A két meglevő könyvtárépület közül az egyiket, a városközpontban lévőt fel kellett számolni. A könyvtárvezetés belátta a régi út járhatatlanságát, új koncepciót dolgozott ki: Amerika történetének és kultúrájának tudományos kutatói könyvtára kívánt lenni az értékes történeti gyűjteményre alapozva. A funkcióváltással feleslegessé váló mintegy 100 ezer könyv eladása anyagilag lehetővé tette a régi állomány, a könyvek, kéziratok, aprónyomtatványok intenzív feltárását és védelmét.

A könyvtár szoros kapcsolatot épített ki a Pennsylvaniai Történelmi Társasággal, 1965-ben közvetlenül ennek szomszédságába költözött át, ismét a belvárosba. Itt az Amerika történetét és kultúráját a 19. századig bemutató törzsgyűjtemény mellett több különgyűjteményt alakítottak ki: Afro-Amerika története, a német-amerikaiak, a zsidó népesség kultúrája, az Egyesült Államok alapításának története stb. A könyvtár régi könyvekből, kéziratokból, kisnyomtatványokból, metszetekből, fényképekből álló félmilliós állománya online katalógus útján elérhető, az intézmény mint az Egyesült Államok legrégibb, ma is működő társasági könyvtára „Americana Kutatási Központ"-ként működik. Alaptőkéje 25 millió dollár, bevételét kiegészítik a cégek hozzájárulásai, alapítványok, adományok és 200 dollárért bárki a Társaság tagja lehet.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 9-10, 23-24

Tudománymetria, bibliometria

08/002

JIMENEZ HIDALGO, Sonia: Análisis de la autoría en la Revista Española de Documentación Científica 1997-2005 = Rev.Esp.Doc.Cient. 30.vol. 2007. 3.no. 305-322.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Kik publikáltak a Revista Española de Documentación Científica 1997-2005 közötti évfolyamaiban? Elemzés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Bibliometria; Folyóirat -könyvtári

Az 1977 óta megjelenő REDC (a tudományos dokumentáció spanyol folyóirata), amelyet a tudományos információs és dokumentációs központ (CINDOC) ad ki, a könyvtár- és információtudomány egyik legfontosabb szakfolyóirata Spanyolországban. Első 19 évének szerzőiről 1997-ben jelent meg elemző tanulmány, melynek érdekessége, hogy a leggyakrabban publikáló szerzők – egy kivétellel – a CINDOC munkatársai voltak. A legtermékenyebbek 18, 16, 8, 6, illetve 5 írást jelentettek meg a folyóiratban.
A mostani – nyolc évet felölelő – elemzés szerint a legtermékenyebb szerzőnek 6, négynek 5, háromnak 4, az őket követőknek 3-3 cikke jelent meg. Az első 18 szerző közül már csak hatan a CINDOC munkatársai, sokan egyetemeken dolgoznak, és a tizedik helytől már külföldiek (három kubai, egy mexikói) is szerepelnek. Ha a leggyakoribb szerzők összes spanyol folyóiratban megjelent publikációit tekintjük, 27, 24, 15, 13 11-11, 8-8 (stb.) cikk fűződik a nevükhöz. Hivatkozás/cikk hányadosuk az előbbi sorrendben: 0,8; 1,0; 1,3; 1,7; 2,0; 0,9; 1,3; 0,9.
A vizsgált nyolc évben a cikkek 83,4%-a spanyol, 6,7%-a mexikói, 4,3%-a kubai, 1,2%-a holland eredetű volt. 1-1 cikk származási helye Chile, Peru, Uruguay, Venezuela, az Egyesült Királyság, illetve az EU. A Spanyolországon belüli sorrendet Madrid (42%), Andalúzia (20%), Valencia (10%) és Katalónia (8%) vezeti. A cikkek 60,8%-a az egyetemekről, 25,8%-a a kutatásirányítás területéről (döntően a CINDOC-ból), 10,3%-a könyvtárakból, míg a magánszektorból mindössze 3,0%-a érkezett. A cikkek 39%-ának egy, 25%-ának két, 19%-ának három szerzője van, de akad 11 szerzős cikk is. Az átlagos szerzőszám ily módon 2,4 dokumentumonként. A szerzőtársak a cikkek 36,2%-ában azonos intézményből, 15,3%-ban más intézményből, de azonos országból valók, nemzetközi együttműködésből a cikkek 9,2%-a származik.

(Mohor Jenö)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Nemzetközi könyvtárügy

08/003

LOR, Peter Johan - BRITZ, Johannes Jacobus: Is a knowledge society possible without freedom of access to information? = J.Inf.Sci. 33.vol. 2007. 4.no. 387-397.p. Bibliogr. 31 tétel.

Lehetséges-e a tudástársadalom az információk szabad elérhetősége nélkül?

Hozzáférhetőség; Információs társadalom; Tájékoztatás szabadsága; Tájékoztatási politika

A modern információs és kommunikációs technológia (IKT) nem csak a globális gazdasági tevékenységet és tudásmegosztást teszi lehetővé, hanem az átláthatóságot és a demokráciát is javítja azáltal, hogy a civil társadalom számára teret és nyilvánosságot nyújt. Az internet és különösképpen a world wide web hatásos eszköznek bizonyult a gazdasági tevékenység befolyásolásában és a civil társadalom mozgósításában. Az IKT az elektronikus kormányzásra demokratizáló hatást gyakorol. Még vannak olyan kormányok, amelyek autoritárius eszközökkel próbálják ellenőrizni, ki használhatja az internetet, és milyen tartalmakat érhet el. Felmerül a kérdés: vajon az információs társadalom illetve a tudásalapú társadalom fejlődhet-e az információhoz való hozzáférés, a véleménynyilvánítás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szabadsága és az elektronikus tudástár elérésének hiányában? A szerzők a tudásalapú társadalom négy alappillérét fogalmazzák meg: IKT és konnektivitás, a tartalom és annak használhatósága, az IKT-n kívüli más infrastruktúrák, valamint a humán képességek. Megvizsgálják a tartalom és a hozzáférés kormányzati kontrolljának hatását mindegyik alkotóelemre. Egyrészt etikai, másrészt a társadalmi igazságosság szempontjából vizsgálják, hogy míg egy információs társadalom technológiára orientált koncepciója talán nem összeegyeztethetetlen a szigorú állami kontrollal, addig egy többdimenziós tudásalapú társadalom képtelen ilyen körülmények között fejlődni. A szabadság a tudásalapú társadalom elidegeníthetetlen része. Pusztán pragmatikus érvek is hasonló következtetésekre vezetnek.

(Autoref.)

08/004

PROSSER, David C.: Public policy and the politics of open access = LIBER Q. 17.vol. 2007. 2.no.

Politika és nyílt hozzáférés

Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség; Információáramlás; Megőrzés; Tájékoztatási politika

2002-es elfogadása óta egyre szélesebb körben beszédtéma, és válik mércévé a Budapesti Nyílt Hozzáférés Kezdeményezés (*Open Access Initiative*). A mindenféleképpen pozitív jelenséggel párhuzamosan egy másik – nem ennyire egyértelmű – is megfigyelhető, mégpedig, hogy a politika részéről megfogalmazott utalások egyre-másra kihatnak a tudósok kommunikációjára. Ezáltal a könyvtárosok és a kiadók számára egyaránt megváltoznak a munkamódszerek és az üzleti modellek.

Ma már közhely, hogy a tudás hatalom – és az is, hogy egyben gazdasági növekedést ösztönző tényező. A kutatás-fejlesztés (K+F), a tudáshoz való hozzáférés, a technológiai transzfer, valamint a jólét növelése nem függetlenek egymástól. Ennek a felismerésnek a jegyében tűzte ki célul az Európai Unió a *Lisszaboni Programban (Lisbon Agenda)*, hogy az unió tagországaiból 2010-re a legversenyképesebb, tudásalapra épített társadalmat teremti meg, ahol valamennyi tagállam GDP-jének legalább 3%-át fordítja K+F-re. Hogy egzakt számokkal lehessen jellemezni a „fejlődést" (hivatkozási indexek, letöltések, regisztrálások száma, stb.) kézenfekvőnek látszik olyan tudástárak létrehozása, amelyek alkalmazkodnak a hozzáférhetőség növekvő igényeihez, ugyanakkor segít számon tartani egy szakterület és/vagy intézet égisze alatt született munkákat/projekteket.

A politika részéről először 2003-ban Berlinben fogalmazódtak meg az elvárások: „A tudás terjesztésének küldetése elégtelen, amennyiben nem tesszük lehetővé, hogy a társadalom számára széles körben és készen kínáljuk az információt"– hangzott az intenció. A DFG (*Deutsche Forschungsgesellschaft*) azt javasolta, hogy a publikációk vagy a nyomtatott változat megjelenésével egy időben kerüljenek elektronikus archívumokba, vagy legyenek olvashatók e-folyóiratokban, 6-12 hónapig nyílt eléréssel. Nagy-Britanniában a kutatási tanácsokat összefogó RCUK legtöbb tagját meggyőzte arról, hogy az általuk támogatott kutatások nyomán született tanulmányokat 2006. október 1. után helyezzék letétekbe. Még őket is megelőzte azonban a Wellcome Trust gyakorlata (az élettani terület legjelentősebb pénzelosztója); ők praktikus okokból azt tartották ésszerűnek, hogy a régóta bejáratott *PubMed Central*-t jelöljék meg az egységes formátum okán, ami egyben megkönnyíti az alapítványi pénzek kezelését is.

Ugyancsak 2003 a nyitánya az amerikai áttörésnek: ekkor fogadták el a *Bethesda Nyilatkozat*ot, amelynek tartalma a brit elvekkel vág egybe. A kérdéssel nemsokára a *National Institute of Health* kezdett foglalkozni. Ez a tengerentúli szervezet a maga 28 milliárd dolláros éves költségvetésével (amellyel hozzávetőlegesen 60 ezer tanulmány megírását támogatja) a világ

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

legnagyobb, nem katonai kutatásokat támogató alapítványa. Nem okozott hát nagy nehézséget, hogy döntésükkel kikényszerítsék a friss publikációk nyílt hozzáférését. (A politikai beleszólás ebben az esetben furcsamód épp az ellenkező hatást érte el: az önkéntesség elvének, valamint a hozzáférési idő meghosszabbításának elfogadása nyomán csupán a publikációk töredéke került a PubMed Central-ba. A szabályozást azóta módosították.)

Természetesen Európában is érzékelték a kérdés fontosságát. Mivel az EU célja, hogy profilt adjon a területén folyó kutatásoknak (törekvés a *European Research Area* kialakítására), egy 2006 elején kiadott anyag a jövőben a támogatás odaítélésének feltételeként jelöli meg a nyílt hozzáférés garantálását. A Bizottság által 2007 februárjában szervezett konferencia félsikert hozott: a kötelező érvényű szabályozás helyett pusztán egy leendő irányelv kidolgozásáról beszél az elfogadott nyilatkozat. A megoldást a 7. Kutatási Keretprogram támogatási feltételei jelenthetik, amelyekben előírják a pályázóknak az elektronikus hozzáférés követelményét.

A jövő útja ezek után nem lehet más, mint egyfelől befolyásolni a politikai döntéshozókat, másfelől egyre tökéletesebb nyílt hozzáférésű forrásokat kifejleszteni.

(Vasbányai Ferenc)

08/005

PROSSER, David - AYRIS, Paul: ACRL/SPARC Forum explores open access models. The future of scholarly publishing = Coll.Res.Libr.News. 68.vol. 2007. 8.no. 518-521.p.

Az ACRL/SPARC fórum a nyílt hozzáférésű modelleket vizsgálja. A tudományos publikálás jövője

Elektronikus folyóirat; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké

Az elmúlt hét év során a SPARC (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition) és az ACRL (Association of College & Research Libraries) tudományos kommunikációs bizottsága az amerikai könyvtáros egyesület (ALA) konferenciáin több vitafórumot is szervezett a téma kérdéseiről. A 2007 júniusában Washingtonban tartott rendezvényükre ezúttal három kiadót hívtak meg, hogy bemutatkozzanak és beszéljenek a fenntarthatóságról is.

A rendezvényt Alma Swan (Key Perspectives Ltd) vezette, aki emlékeztetett arra, hogy jelenleg több mint 2500 nyílt hozzáférésű (open access = OA) folyóirat jelenik meg – a lektorált folyóiratok közel 10%-a – különböző üzleti modelleket követve.

Az első bemutatkozó Mark Patterson, a *Public Library of Science* (PLoS) igazgatója volt, aki felhívta a figyelmet a nyílt és a szabad hozzáférés közötti különbségre, majd szólt a PLoS alapításáról és fejlődéséről. A PLoS Biology 2003-ban indult, a PLoS Medicine pedig 2004-ben; 2005-ben pedig három további folyóirattal rukkolt elő. Ezután Patterson a PLoS One filozófiáját ismertette, majd a pénzügyi kérdésekre is kitért.

Második előadóként Bryan Vickery, a *BioMed Central* (BMC) kiadó helyettese szólalt meg, amely egy kereskedelmi vállalkozás; 2000-ben adták ki első OA-folyóiratukat, és jelenleg a legnagyobb OA-kiadó. A publikált közlemények – a PLoS-éhoz hasonlóan – magas színvonalúak. (A cikkenkénti költségek ehhez mérten magasak, 1 500 dollárt tesznek ki). Kétféle tagságidíj-sémát vezettek be, az intézményit (ahol az intézmény állja a költségeket) és a támogatóit (a szerzők bizonyos kedvezményt kapnak). Szólt a könyvtárak esetleges szerepéről (az információk szétsugárzása, illetve archívum működtetése).

Harmadikként Paul Peters, a *Hidawi Publishing Corporation* üzleti fejlesztésének irányítója kapott szót. Az 1997-ben alapított cég először hagyományos folyóiratok kiadásával próbálkozott, majd 2004-ben OA-folyóiratokkal kezdett kísérletezni, mígnem 2007 óta csak ezekkel foglal-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kozik. Folyóirataikhoz közel 500 cikket nyújtanak be havonta – a növekedés üteme évi 60%! –, a visszautasított közlemények aránya pedig átlagosan 57%.

Megdöbbentő hasonlóság fedezhető fel a három kiadó között: elsősorban a minőségre és a szerzők szolgálatára koncentrálnak, felismerték, hogy csak a technika révén kell csökkenteni a költségeket (és az akadályokat elhárítani), emellett évről évre jelentős mértékben emelkedik a benyújtott cikkek száma, továbbá mindhárman a fenntarthatóságot célozzák meg.

A legutolsó, de megválaszolatlan kérdés az, mi is a könyvtárak szerepe ebben az OA-folyóirat környezetben. A könyvtárosok lehetőségei az alábbiak lehetnek: javasolhatják az egyetemi oktatók számára ezek használatát (a helyi OPAC-ba építve rekordjaikat), illetve ösztönözhetik hasonlók indítását, együttműködhetnek a vezetéssel, a finanszírozást végző testületekkel és a politikusokkal egy olyan OA-politika kialakításában, amely a kutatások igényeit kielégíti, továbbá maguk is létesíthetnek és működtethetnek intézményi archívumokat, ezzel is igazolva intézményük intellektuális gazdagságát. Fennáll annak a veszélye is, hogy a könyvtáros szakma kitér ez elől a felelősség elől, és a perifériára szorul az OA-folyóiratokról folytatott vitában, de ha vállalják, meg tudják szilárdítani a helyzetüket a tudományos kommunikáció folyamatának központi és integráns részeként. (A fórumon elhangzott beszélgetéseket az érdeklődők a http://www.arl.org/sparc/meetings/ala07/ címen olvashatják el teljes terjedelmükben.)

(Murányi Lajos)

08/006

AYRIS, Paul: Embedding open access into the European landscape. The contribution of LIBER = LIBER Q. 17.vol. 2007. 2.no.

A LIBER hozzájárulása a nyílt hozzáférés európai szintű elfogadtatásához

Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség; Megőrzés

2007 februárjában az Európai Bizottság konferenciát szervezett Brüsszelben a nyílt hozzáférés (*Open Access)* jövőjéről. A testület úgy döntött, szorgalmazza valamennyi publikáció és tudástár szabadon hozzáférhetővé tételét, amelyek európai kutatási alapok támogatásával jöttek létre. Szakmai oldalról az elhatározást a kutatói társadalom nagy része elfogadja: a területért felelős biztos ekkor kapta meg azt a – 17 ezer magánszemély, illetve 740 intézmény által aláírt – petíciót, amely javaslatokat fogalmazott meg a Bizottság szakpolitikai stratégiájához; de hasonlóképpen vélekedett a kontinens fővárosaiban működő egyetemek 120 ezer oktatót és 1,5 millió hallgatót tömörítő szervezete (az UNICRA) is.

Mivel magyarázható ez az igény? Azzal, hogy számos adatbázis és szakfolyóirat a mai napig csak előfizetéssel érhető el, korlátokat állítva ezáltal a kutatási információk szabad áramlásának útjába. A helyzetet közös európai projektek igyekeznek orvosolni: a DRIVER például nyílt hozzáférésű archívumok hálózatát kívánja kiépíteni, integrálva magába a különálló elemeket. De említhető a PLANETS is, amely nemzeti könyvtárakat, levéltárakat, a legnívósabb kutatóintézeteket hozza össze a csúcstechnológiát fejlesztő cégekkel, hisz ennek az együttműködésnek is az open access használói közösség látja majd a hasznát. A PLANETS támogatni szeretné az említett szervezeteket megőrzési terveik elkészítésében és kivitelezésében; módszereket, eszközöket és szolgáltatásokat kínál a digitalizálás folyamatához; olyan keretrendszert hoz létre, amely képes az alprojekteket szolgáltatási hálózatként működtetni. Ezek a példák is azt igazolják, hogy az EU fogadókész a közösségi fejlesztésekre, ezáltal újszerű gondolkodásmódot és megoldásokat képes belevinni az európai kutatási infrastruktúrába.

A cikk a továbbiakban az OAI (*Open Acces*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Initiative) 2007-ben lezajlott szakmai összejövetelén történtekről számol be, amely kezdeményezést a LIBER a kezdetek óta támogatja. A korábbi találkozókhoz hasonlóan egy helyen voltak megtekinthetők a technikai bemutatók, valamint a könyvtári és kiadói prezentációk; ezeken kívül a kutatói és végfelhasználói szempontokat ismertető előadásokra került sor.

A szerző úgy látja, ma már általánosan elfogadott az a nézet, hogy az archívumok közötti kommunikáció során újra és újra használt objektumok eléréséhez a leglényegesebb kérdés az egyes rendszerek kompatibilitása. A folyamat elindításáért az OAI-PMH (*Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting*) tette a legtöbbet. Ugyancsak széles körben osztják azt a véleményt, amely szerint az egyes digitális objektumok – változatos alkalmazhatóságuk révén – ma már dinamikus szereplők a virtuális térben. Az OAI-ORE (*Object Reuse and Exchange*) keretében 2007 januárjában már meg is kezdődött a konkrét munka a minél nagyobb fokú interoperabilitás megteremtésére. Első lépésben elkészült az archívumok jegyzéke (DOAR – *Directory of OA Repositories*).

A második szekció előadásai közül az OA új üzleti modelljének bemutatását kísérte a legnagyobb figyelem. Részecskefizikával foglalkozó kutatók már 15 éve megteremtették a szakterület publikációinak „full green" rendszerét (*arXiv*), amelyet a Cornell University működtet. Azonban a könyvtárak mind ez idáig kénytelenek előfizetni bizonyos magfolyóiratokra; ők abban reménykednek, hogy az alapítványokat, laboratóriumokat és könyvtárakat egyesítő SCOAP3 konzorcium megoldást talál a problémájukra.

És hogy manapság mi foglalkoztatja a felhasználókat? Többek között az, hogy nemzeti szinten néhány országban már megvalósult a doktori értekezések hozzáférésének álma, az újabb lépés a nemzetközi átjárhatóság biztosítása kell, hogy legyen. Ezt a feladatot a *DART-Europe* fogja megoldani.

(Vasbányai Ferenc)

Nemzeti könyvtárügy

08/007

MÜLLER, Christoph: Zum Stand des Bibliothekswesens in Buenos Aires = Bibliotheksdienst. 41.Jg. 2007. 9/10.no. 977-984.p. Bibliogr. lábjegyzetben.

Buenos Aires könyvtárügye

Egyetemi könyvtár; Nemzeti könyvtár; Országgyűlési könyvtár; Országos szakkönyvtár -pedagógiai

A 14 millió lakosú Buenos Aires könyvtárügye egész Argentína könyvtári helyzetét meghatározza. A 2004-ben ott tartott IFLA kongresszus alkalmából a világ könyvtárosainak figyelme is ráirányult.

A Nemzeti Könyvtárat 1884-ben alapították. Állományát ma egységes leltár hiányában hetven különböző cédulakatalógus és adatbázis tárja fel, ezért pontos adatai ismeretlenek. Súlyosbítja a helyzetet, hogy 1992-ben az új épületbe való átköltözés a katonaság segítségével történt, aminek következtében a periodika-állomány teljesen szétzilálódott. Tizenöt hónapos munkával rendezték újra cím és évfolyam szerint a folyóiratokat és az újságokat. Az újraleltározás után ma CDS/ISIS alapú adatbázisban tájékozódhatnak róluk az érdeklődők. Az állomány teljes körű újraleltározását MARC formátumban tervezik, a tartalmi feltárásnál az UNESCO tárgyszó rendszerét követik.

A gyarapítás alapja a kötelespéldány jog, azonban az Argentínában megjelenő műveknek csak mintegy harmada jut el a könyvtárba, elsősorban azért, mert az ellenőrzés feladatát a könyvtár átadta a Könyvkereskedők Kamarájának. A Kamara adja az ISBN és az ISSN számokat is.

A Kongresszusi Könyvtár, mely az országgyűlés palotájának közelében három épületben működik, nagyságrendjét tekintve a város második könyvtára. 1948 óta az ENSZ dél-amerikai raktárkönyvtárának szerepét is betölti, 1986 óta az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

EU referenszkönyvtára. Gyűjtőköre elsősorban a jog, a gazdaság és a politika, de beszerez a társadalom- és a humán tudományok körébe tartozó műveket is. A hét bármelyik napján, a nap bármelyik órájában igénybe vehető korlátozás és használati díj nélkül, gyermek- és ifjúsági olvasóterme is van, ezáltal részben nyilvános városi könyvtári szerepet is betölt a parlamenti és a tudományos könyvtári funkciók mellett. Prézens könyvtár, csak a képviselők és a bírák kölcsönözhetik könyveit. 1984-ben kezdték el az állomány gépi katalogizálását, a gyűjtemény túlnyomó része ma már elektronikus úton elérhető. Az Oracle által fejlesztett programmal, MARC formátummal dolgoznak. A tárgyi feltárás a Dewey-féle tizedes osztályozási rendszerben folyik. A katalogizálási részleg egyes szolgáltatásait az ország számos kisebb könyvtára is átveszi, így a Kongresszusi Könyvtár részben nemzeti könyvtári feladatokat is ellát, olyanokat, melyeket az ország nemzeti könyvtára technikai elmaradottsága miatt jelenleg még nem tud nyújtani.

Az ország legnagyobb egyeteme, az állami Buenos Aires Egyetem könyvtára is kiemelkedik az egyetemi könyvtárak közül. SISBI elnevezésű koordinációs központja irányítja a 13 fakultás könyvtárának szakmai tevékenységét, sőt ezen kívül is a város több felsőoktatási intézményének könyvtári munkáját. A SISBI tevékenységének központjában a könyvtári állományok központi katalogizálása és feltárása, a rendszeren belüli tájékoztatás, a periodikák központi beszerzése áll.

Figyelemre méltó még az Argentínai Katolikus Egyetem Könyvtára. Ebben a központ mellett még öt karilag elkülönülő fakultási könyvtár is működik, de a digitális hálózat összeköti őket a központtal, az állomány túlnyomó része online elérhető. A szakkönyvtárak közül kiemelkedik az Oktatási Minisztérium épületében működő pedagógiai könyvtár, mely a neveléstudomány területén nyújtott információs szolgáltatásain túl az iskolai könyvtárak ügyeivel is foglalkozik.

Összességében megállapítható, hogy a katonai diktatúra alatti és utáni politikai, gazdasági és társadalmi krízis következtében Buenos Aires (és ennek nyomán Argentína) könyvtárügyét még ma is bizonyos elmaradottság és stagnálás jellemzi. A könyvtári munka hatásfoka és a nyújtott szolgáltatások színvonala különösen a nemzeti könyvtárban szorul fejlesztésre. Az előrejutást a könyvtárosképzés javítása, a személyzeti politika módosulása, jobb anyagi és technikai ellátottság tenné lehetővé. Ezt a folyamatot a 2004. évi IFLA kongresszus érezhetően előmozdította.

(Katsányi Sándor)

08/008

HOKKA-AHTI, Ritva: Suomi-ilmiöstä suomalaiseksi unelmaksi = Kirjastolehti. 100.vsk. 2007. 2.no. 3.p.

A „Finnország jelenségtől" a „finn álomig". A finn nemzeti stratégia 2007-től 2015-ig

Fejlesztési terv; Információs társadalom

Finnországban nyilvánosságra került a nemzeti információs társadalmi stratégia a 2007 és 2015 közötti időszakra.

A célt az információs társadalom nyújtotta „jó életminőségben" határozták meg, ahol „a munka, a családi élet és a szabadidő eltöltése harmonikus egységben, egyensúlyban van." Az innováció, a megújulás és a versenyképesség gyakorta ismétlődő szavak a tervezetben. Az új tudástársadalmi stratégiára valószínűleg lelkesítően hathatott a közismert „Finnország jelenség" pozitív megítélése, mivel az „Új Finnországot" egy nemzetközi szinten is húzóerővel bíró, emberközeli és versenyképes társadalomként értelmezi. Nem pusztán egy információs társadalmat vizionál a tanulmány, hanem egy tudásalapú, egyben szolgáltató társadalomról is szól.

Ebben a megújult Finnország-képben szerencsére helye van a könyvtáraknak is. A könyvtárakat társadalmilag is megbecsült intézményekként emeli ki, a tudástársadalom egyfajta

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jelentős találkozási tereként fogja fel. A könyvtár különleges szerepe a sokoldalú tartalmak, ismeretek nyújtásában, az ingyenes felhasználói végpontok kialakításában és a szakképzett személyzet megerősítésében foglalható össze.

A stratégiai elgondolásban a könyvtár a „Finnország az emberközeli és versenyképes szolgáltató társadalom" c. fejezetében található. A megvalósulás előfeltételeként jelölik meg a nemzeti digitális könyvtár alapjainak lerakását, valamint a Finn Nemzeti Könyvtár digitalizálandó egységeinek felgyorsítását. A másik nagy horderejű intézkedés lényege a következő: minden könyvtártípus egyetlen nemzeti adatbázis keretében történő megjelenítése.

Nemrégiben egy finn filozófus, Pekka Himanen nyilatkozott arról a „finn álom"-ról, amit ezen stratégiák általában előrevetítenek. Szerinte az ún. finn álom kulcsfogalma az innováció és a gondoskodás. Ebben benne foglaltatik az egyenlő esélyek, lehetőségek etikája is. Az innovációt olyannyira fontosnak tartja, hogy külön miniszteri tárcát is javasol ennek előmozdítására. „Nagyon jók vagyunk mi, finnek az ötletek gyártásában, de már kevésbé sikeresek azok üzleti tevékenységgé alakításában" – állítja a filozófus. Finnországot egy olyan jégkorongcsapattal hasonlítja össze, amelyik világelső, noha a gyakorlatban majdnem mindig vesztésre áll.

A cikk szerzője egyetért ezzel, mivel jelenleg innovációs válság van, és a már megszületett döntések sem nevezhetők innovatívnak. A siker kulcsa ugyanis az innovációt támogató, azt megalapozó tudás megszerzésében keresendő. Ugyanakkor meg kellene találni azokat a területeket, ahol Finnország a jövőben is az abszolút Nr. 1. lehetne.

A könyvtár – kétség sem férhet hozzá – az innováció, az alkotó tevékenységeket támogató tudás megszerzésében a legfontosabb tényező. A hatékonyság, innováció természetesen feltételezi a magas szintű oktatást, valamint az alkotáshoz, innovatív gondolkodáshoz szükséges környezetet. Amennyiben a könyvtárak képesek lesznek a jövőben is megőrizni gyűjteményeik magas színvonalát, akkor az alkotó kapacitások támogatásában igen sokat tehetnek.

Ami a finn könyvtárügyet illeti, mindeddig még nem sikerült a világ könyvtárról alkotott tudásbázisát lényegesen befolyásolnia, pedig a finn könyvtárak jövő-koncepciója eredményesnek, gazdaságosnak és népszerűnek tűnik. Míg a különböző stratégiák, prognózisok szerint a finn oktatási koncepció igazi exporttermékké vált, addig erről szó sincs a finn könyvtári koncepció esetében. Pedig ez a koncepció kiváló minőségű „csomag", akár mint exporttermék is megállná helyét – állítja a szerző.

(Kránitz Lászlóné)

08/009

BELLMANN, Ramo: Im Spannungsfeld von regionaler Autonomie und spanischer Zentralgewalt. Das katalanische Bibliothekssystem entwickelt sich rasant = BuB. 59.Jg. 2007. 9.no. 623-626.p. Bibliogr. lábjegyzetben.

A regionális autonómia és a spanyol központi hatalom közötti feszültségben: a gyorsan fejlődő katalán könyvtári rendszer

Egytemi könyvtár; Könyvtári rendszer; Könyvtártörténet -nemzeti; Közművelődési könyvtár

A katalán könyvtárügy története szorosan kötődik az elmúlt században Spanyolországban lezajlott, a katalán autonómiát befolyásoló politikai eseményekhez. A huszadik század elején meginduló fejlődést megszakította Primo de Rivera diktatúrája, viszont a Második Köztársaság, mely az autonóm katalán kormányzat (Generalitat) létrejöttét eredményezte, új lehetőségeket nyitott. A polgárháború befejeztével Franco diktatúrája alatt azonban megszűnt a katalán autonómia, a katalán nyelv közéleti használatát betiltották, a stagnálás évtizedei következtek. 1981-ben a demokratikus nyitás visszaállította az autonómiát, ugyanebben az évben megalkották a katalán könyvtári törvényt,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mindez az azóta folyamatosan tartó fejlődés nyitánya volt.

A katalán nemzeti könyvtári funkciók részleges betöltésére először a Katalán Kutatási Intézet könyvtára, a Katalán Könyvtár vállalkozott a huszadik század elején. Ez a kezdetben szerény, adományokból táplálkozó gyűjtemény a négy katalán megye egyesülése után nyilvános kulturális intézménnyé vált, 1914-1923 között rendkívül gyorsan fejlődött. Primo de Rivera diktatúrája alatt viszont nemzeti könyvtári funkcióját megszüntették, a többihez hasonló központi könyvtárrá minősítették vissza. A Második Köztársaság alatt régi szerepkörét visszakapta, új épületbe költözhetett, s állománya is jelentősen nőtt. A polgárháború végével ismét központi könyvtárrá degradálták, Franco diktatúrája alatt egy közkönyvtár és egy egyetemi könyvtár keverékeként vegetált, ismét ajándékokból élt, mint az alapítása utáni években. 1981 gyökeres változást hozott: az új könyvtári törvény jóvoltából a Katalán Könyvtár kötelespéldány jogú tényleges nemzeti könyvtárrá vált. Kialakult a folyóirattára, fonotékája és a kisnyomtatvány gyűjteménye is, feladata lett a nemzeti bibliográfia szerkesztése. 2001-ben elkezdte állományának digitalizálását, öt másik katalán könyvtárral együttműködve 100 ezer könyvet akarnak az interneten keresztül is hozzáférhetővé tenni.

Katalóniában a közkönyvtárak ügye a huszadik század elején a mélypontról indult, a lakosság fele analfabéta volt. 1918-ban nyílt meg az első népkönyvtár, majd 1920-ban technikai központot szerveztek a népkönyvtárak ellátására. A Primo de Rivera alatt elhanyagolt intézményeket a Második Köztársaság újjászervezte, 1939-ben már 21 népkönyvtár és egy bibliobusz működött Katalóniában. A Franco-diktatúra alatt a fejlesztés megszűnt, a megcsonkított és cenzúrázott könyvtárak csak vegetáltak.

Ma a városok és községek 326 közkönyvtárat tartanak fenn, a 3000 lakosnál kisebb települések ellátását 11 bibliobusz szolgálja. A közkönyvtárak öt hálózatot képeznek, mindegyik mellett központ működik a könyvtári munka koordinálására.

Katalóniának korábban egyetlen egyeteme volt, a 15. században alapított neves Barcelonai Egyetem. A hatvanas és a hetvenes években egy, a kilencvenes években több új egyetemet szerveztek. A katalán egyetemek szervezetileg kettős kötődésűek: egyrészt a központi spanyol hatóságokhoz tartoznak, másrészt a katalán közigazgatáshoz. Állományukat korábban a sokfelé osztottság jellemezte, 1985-től nagyobb egységek létrehozására törekszenek, pl. a Barcelonai Egyetem állománya korábban 150 kisebb szemináriumi könyvtár között oszlott meg, ezek többé-kevésbé önállóan tevékenykedtek. A kilencvenes években a szemináriumi könyvtárakat 23 nagyobb egységbe vonták össze, központosították a katalogizálást, a gyarapítást, a könyvtárközi kölcsönzést. A következő években folytatni fogják az egyetemi könyvtárak modernizálását: korszerű szabadpolcos tereket kívánnak kialakítani, s bevezetik az egységes, gépesített kölcsönzési rendszert. 1996-ban létrejött a katalán egyetemi könyvtárak konzorciuma, első tervei között a közös katalógus létrehozása szerepelt.

A katalán autonómia visszaállítása után a minisztériumok több mint hatvan speciális szakkönyvtárat hoztak létre. Vannak köztük, melyek tevékenysége az adott minisztériumi részleg kiszolgálására korlátozódik, mások külső használókat is kiszolgálnak, és külön csoportot alkotnak a felsőfokú oktatási intézmények könyvtárai.

(Katsányi Sándor)

08/010

WOŁOSZ, Jan: Changes in public librarianship in Poland after the political transformation of 1989 = Polish Libr.Today. 7.vol. 2007. 139-144.p.

A könyvtárügy átalakulása Lengyelországban az 1989-es rendszerváltozás után

Állami irányítás; Fenntartó szerv; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ha csak a statisztikai adatokat nézzük, akkor is érzékeljük, hogy a lengyel könyvtárügyet súlyosan megrázta a rendszerváltás után kialakult helyzet: a nyilvános könyvtárak száma 10.300-ról 8 és félezerre esett vissza. A kétségtelen pozitívumokon túl (megszűnt a cenzúra, illetve az ideológiai alapú központi irányítás) meghatározóak lettek a gazdasági megfontolások. Lengyelországban ezt a váltást nehezen és fájdalmasan élte meg a társadalom – és annak részeként a könyvtárosság.

Pedig a szakma részéről többször is megfogalmazódott, először 1990-ben, hogy rendezzék a vitás kérdéseket. Az 1997-es *könyvtári törvény* azonban az állami akarat érvényre jutását tükrözte. A minisztérium szinte csak a kutató-elemző tevékenységet, a folyamatok koordinálását vállalta magára, a finanszírozás terhét ugyanakkor áthárította az önkormányzatokra. Nem csoda, ha tömegesen zárták be a könyvtárakat, bocsátották el a munkatársakat, és a tendenciát az egyébként szervezett és nagy létszámú szakszervezetek fellépése sem tudta megváltoztatni.

Új megpróbáltatást hozott az önkormányzatokról szóló törvény 1999-es módosítása. Az addigi 49 vajdaság helyén ekkor alakították ki a ma is működő 16 közigazgatási egységet, és vezették be a megye fogalmát. A lépés újabb elbocsátásokat, a magasan képzett kollégák helyét átvevő (olcsóbb), szakképzetlen munkaerő felvételét, más profilú intézményekkel való nagyarányú összevonást jelentett. Mivel nem tisztázták előzetesen, hogy mit jelent majd a megyei és városi könyvtárak munkamegosztása a gyakorlatban, így nem meglepő, hogy a kényszermegoldások következtében a 380 megye 3/4-ében ma sem a törvénynek megfelelő állapotok uralkodnak.

Külön fejezet a történetben a vajdasági könyvtárak ügye. 1990 után évekig élt a régi gyakorlat, miszerint ez a könyvtártípus a központi költségvetésből részesedett; támogatta területén az új létesítmények alapítását, és anyagi illetve szakmai/módszertani segítséget nyújtott azoknak. Már ezekben az években érződött némi súrlódás az állam által támogatott és az egyes önkormányzatok által kínkeservvel fenntartott struktúra szereplői között, és az 1999-es törvény csak rontott ezen, amikor a vajdasági könyvtárakra bízta a felügyelet ellátását, ugyanakkor megvonta tőlük az alsóbb fokú könyvtárak támogatásának forrásait. A cikk szerzője szerint mindenki látja, hogy előbb-utóbb elengedhetetlen lesz a megyei könyvtárak hiányzó szintjét létrehozni, de senki nem vállalja magára a lépés anyagi terheit. Addig pedig, amíg nem születik döntés az ügyben, mindenki igyekszik megtalálni a saját helyét az adott keretek között.

Nagy lökést adott a lengyel könyvtárügynek (is) az Európai Unióhoz való csatlakozás. A 2004 és 2013 közötti időszakra szóló stratégia komoly célokat tűzött ki, és ennek köszönhető, hogy 2005-ben a könyvtárak által beszerzett könyvek már 52%-át a költségvetés fizette, javítva valamicskét a statisztikákon (1988-ban 100 lakosra még 18,6 db új könyv „jutott", amit látványos hanyatlás követett – most az érték: 9), és előrelépés történt technikai téren is (IKONKA-projekt). Az olvasók számára arrafelé igazán nem panaszkodhatnak: egyes területeken a népesség 35-40%-a könyvtárhasználó (az országos átlag 19%), különösen a diákok, akiknek száma 1990 óta megháromszorozódott.

A szerző következtetése az, hogy a kormánynak Lengyelországban is nagyobb szerepet kellene vállalnia a könyvtárügy finanszírozásában, már csak azért is, mivel az EU-ban ez az általános jelenség.

(Vasbányai Ferenc)

08/011

BASOV, Sergej Aleksandrovič: Demokratičeskaâ koncepciâ upravleniâ bibliotečnym social'nym institutom = Bibliotekovedenie. 2007. 3.no. 29-35.p. Bibliogr. 9 tétel.

A könyvtári társadalmi intézet irányításának demokratikus koncepciója

Állami irányítás; Egyesület -könyvtári -nemzeti

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A polgári társadalom fejlesztését Oroszországban az ország vezetői az egyik legfontosabb feladatnak tekintik. A 2005-2008-as évekre szóló társadalmi-gazdasági fejlesztési program is tartalmazza a polgári társadalom fejlődésének elősegítését.

A kulturális szférában is megvannak a feltételei annak, hogy az irányítási funkciók egy részét átadják az önszabályozó szervezeteknek. Az önszabályozó intézetek létrehozására irányuló kulturális minisztériumi politikai akarat és készenlét mellett szükség van a feladatok ellátására képes, speciálisan szervezett szakmai társadalmi szervezetre.

A könyvtári demokrácia az 1980-as évek végén kezdődött az önkéntes alapon működő könyvtári egyesületek és társaságok megalakításával. 1989-ben jött létre a Leningrádi Könyvtáros Társaság, a következő évben 11 regionális könyvtári egyesület kezdeményezésére megalakult az oroszországi könyvtári egyesületek és társaságok szövetsége. 1994-től Oroszországi Könyvtári Egyesület (Rossijskaâ bibliotečnaâ associaciâ = RBA) néven működik. A lelkesedés azonban az 1990-es évek közepére alábbhagyott, a „könyvtári demokrácia" vagy teljesen kialudt, vagy alkalmazkodott az állam által diktált, illetve a szovjet hagyományokból eredő feltételekhez. Az 1995-ben elfogadott törvények egyforma jogi és gazdasági feltételeket teremtettek az összes nem kereskedelmi szervezet számára. A könyvtári egyesületek és társaságok minden kétséget kizáróan a szakmai szervezetek közé tartoznak, de jogi státuszuk (és adózási rendjük) tekintetében semmiben sem különböznek a többi nem kereskedelmi szervezettől. A könyvtárügyben csaknem húsz éve kezdődött a társadalmi szervezetek szerepének tudományos megalapozása. A mai napig aktuális az az 1990-ben megfogalmazott feladat, amely a könyvtárügy irányításának társadalmi-állami rendszerét célozta meg.

Ahhoz, hogy a könyvtáros társadalom törvényes helyét az ágazatirányítási rendszerben meghatározzák, nem a hagyományos fogalmakat (könyvtár, könyvtárügy) kell használni, hanem a „könyvtári társadalmi intézet" fogalmát. Ennek generikus fogalma a „szakmai társadalmi intézet", amely az embernek a társadalmi munkamegosztás folyamatában történelmileg kialakult szakmai tevékenységét jelenti.

A szakmai intézmények célja a társadalmi viszonyok összességének támogatása (fejlesztése) egy meghatározott (jelen esetben a könyvtári) társadalmi intézet keretében. Ez az országban működő könyvtári egyesülések (társaságok és egyesületek) összessége. Ezek a szervezetek egyesítik (strukturálják) az ország szakmai könyvtári közösségét. Az egyesülés kritériumai (akár magánemberek, akár szervezetek esetén) sokfélék lehetnek: a könyvtár típusa, szakterülete, feldolgozási folyamata stb. A lényeg, hogy a könyvtári közösséget az állammal folytatott párbeszédben csak területi elv szerint létrehozott és a könyvtári társadalmi intézet egészét átfogó szervezet képviselheti. Ilyen szervezet pedig csak egy van, az RBA. Hasonlóképpen regionális szinten is a regionális könyvtári társadalmi intézeteket a regionális hatalom mellett a regionális könyvtári egyesületeknek kell irányítaniuk. Ehhez azonban törvényi szinten kell a könyvtári szakmai szervezeteket megfelelő hatáskörrel felruházni, amihez meg kell találni a jogi rendszerbe illeszkedő szervezeti formát. Ilyen szervezeti-jogi forma lehet az „önszabályozó szervezet". Az RBA egyelőre sem elméletileg, sem intézményileg nem tekinthető önszabályozó szervezetnek, de erre kell törekednie. Első lépésként szerződéseket kell kötni a hatalmi szervekkel arról, hogy egyes állami jogköröket átadnak az RBA-nak és a regionális egyesületeknek. Az RBA erről már folytat tárgyalásokat, a 2005-2010-re szóló fejlesztési főirányok tartalmaznak olyan részeket, amelyek szerint lehetséges lesz a hatalmi feladatok újraosztása az állami szervek és az önszabályozó egyesületek között.

Az RBA átalakítása önszabályozó egyesületté a szervezési elvek és munkairányok lényeges

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

módosítását igényli. Az RBA nem korlátozza a tagok jogait, és nem visel semmiféle felelősséget az általuk vállalt kötelezettségekért. Önszabályozó szervezetként az RBA nem egyesítheti tagjait ilyen „puha" feltételekkel, lényegesen növelni kell a kölcsönös felelősséget. Az RBA-nak fokozatosan a szakmai erkölcs és kompetencia biztosítékává kell válnia. A társadalom előtt nem az államnak, hanem a szakemberek közösségének kell elszámolnia. Mindez csak akkor lehetséges, ha az RBA meghozza az átalakulásra vonatkozó döntését, ha valóban ki akar jönni az állam „árnyékából".

(Viszocsekné Péteri Éva)

08/012

REIMER-BÖHNER, Ute: Der lange Weg zur Informationsfreiheit. Südafrikas Öffentliche Bibliotheken treten nur langsam aus dem Schatten der Apartheid = BuB. 59.Jg. 2007. 7/8.no. 520-526.p. Bibliogr. lábjegyzetben.

Res. angol és francia nyelven

Hosszú út az információszabadsághoz. Dél-Afrika közkönyvtárai csak lassan tudnak megszabadulni az apartheid árnyékától

Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Hozzáférhetőség; Tájékoztatás szabadsága

2007 augusztusában Durbanban rendezték meg az IFLA világkongresszusát. Ebből az alkalomból irányult a világ könyvtáros társadalmának figyelme Dél-Afrikára.

13 évvel az apartheid bukása után még mindig elég távolinak tűnik az információhoz való egyenlő hozzáférés a lakosság több mint felét alkotó feketék számára. Az afrikai kultúrák nem rendelkeznek olvasási hagyományokkal. A társadalom ugyanakkor nem kerülheti el a nyugati mintájú kultúra átvételét. Ebbe szervesen beletartozik a könyvek, illetve az elektronikus szövegek olvasása. Dél-Afrika hatalmas erőfeszítéseket tesz azért, hogy kialakuljon az olvasási kultúra, és hogy a lakosság olvasó nemzetté váljon. Ennek egyik fő akadálya a sokféle beszélt nyelv. Dél-Afrikában 11 hivatalos nyelv létezik, de a könyvpiac és a weboldalak nyelve csupán kettő, az angol és az afrikaans (a dél-afrikai holland).

Senki sem kérdőjelezi meg a beruházások és a felzárkózás fontosságát. A kormány, a média és a nagyközönség azonban eddig csekély érdeklődést mutatott a könyvtárak iránt. Meg sem említik őket a kulturális lemaradás leküzdéséről szóló nyilvános viták során. Ez valószínűleg azzal is magyarázható, hogy nincs hivatalos szervezet, amely felelősnek érezné magát a könyvtárakért. Hiába van lefektetve az 1996. évi új alkotmányban, hogy a közkönyvtárak az egyes vidéki közigazgatási szervek fennhatósága alá tartoznak, ez a finanszírozásra nem kötelezi őket, és arra sincs rendelkezés, hogy a könyvtárak a nemzeti adóbevételekből részesülhessenek.

(Autoref. alapján)

Lásd még 1, 15

Központi szolgáltatások

Lásd 40

Együttműködés

08/013

JIN, Xudong - BEECHER MAURER, Margaret : Managing the advantages and challenges of multiple library consortia. The view from within the library = J. Access Serv. 4.vol. 2006. 1/2.no. 41-58.p. Bibliogr.

A sok könyvtárat összefogó konzorciumok előnyeinek és kihívásainak menedzselése - ahogy egy könyvtárból látják

Egybehangolt állományalakítás; Együttműködés -belföldi; Vezetés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A cikk szerzői az OhioLINK együttműködési körbe tartozó könyvtárak konzorciumi ügyekben tapasztalt vezetői, ezt írják: „A legtöbb könyvtárban soha nem volt meg, nincs meg és nem is lesz meg az összes információforrás, amelyre használóinak szüksége van." Erre a problémára az egyik megoldást a konzorciumi együttműködése jelenti. A különböző könyvtárak állományalakítási tevékenységének egybehangolása érdekében kifejtett törekvések a konzorciumok létrejöttével teljesedtek ki.

A konzorciumokba való bekapcsolódás a könyvtári munka szinte minden területét érinti. A partneri viszony révén a könyvtárak védekezhetnek a növekvő költségekkel és a csökkenő költségvetésekkel szemben. A konzorciumi tagok közötti kommunikációhoz (a döntéshozatalhoz, a hatékony működtetéshez, a tapasztalatok megosztásához) rendelkezésre állnak a korszerű számítástechnika és távközlés eszközei (távkonferenciák, közös munkára alkalmas szoftvertermékek stb.).

A forgalmazókkal való tárgyalás során kreatívan ki kell használni a konzorciumi kapcsolatrendszert. Tipikus, hogy egy-egy könyvtár több különböző konzorciumnak is tagja, a könyvtárak konzorciumi kapcsolatrendszere meglehetősen szövevényes. Az egyes megállapodások átfedései jelentős adminisztratív költségekkel járnak, és néha szükségtelen forrásokat is eredményeznek. A részt vevő könyvtáraknak tisztában kell lenniük azzal, hogy „önállóságuk elvesztéséért" kárpótolja őket az az erő, amely a könyvtárak közös fellépésében rejlik a tárgyalások stb. alkalmával. Meg kell tanulni viszont, hogyan lehet az adminisztratív költségeket leszorítani, különösen ami a kommunikációt és a szervezeten belüli információáramlást illeti. A konzorciumi együttműködés javítását szolgálná az is, ha a konzorciumok bizottságai rövid és hosszú távra egyaránt stratégiai tervet készítenének.

(Hegyközi Ilona)

08/014

MALACKOVA, Eva - SOSNA, Karel: The Joint Czech and Slovak Digital Parliamentary Library = IFLA J. 33.vol. 2007. 3.no. 251-257.p.

Res. francia, német, orosz és spanyol nyelven

A közös Cseh és Szlovák Digitális Parlamenti Könyvtár

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Országgyűlési könyvtár

Ma már közismert tény, és több parlament tapasztalatai is ezt támasztják alá, hogy a nagyközönség és a törvényhozó testületek közötti kapcsolat szorosan összefügg a parlamenti könyvtárak által a különböző parlamenti tevékenységekről nyújtott információk minőségétől. Ez még akkor is így van, ha a parlamenti könyvtár – helyzetéből adódóan – nem nyilvános könyvtár. A modern információs technológiáknak köszönhetően a parlamenti könyvtárak egyre nyitottabbá válnak a nagyközönség számára is.

A cseh parlament digitális könyvtárának terve 1995-ben született. 1997-ben, miután sikerült digitalizálni az összes dokumentumot (beleértve a gyorsírásos jelentéseket is) 1861-től napjainkig, megszületett a döntés, miszerint legalább ezeket a dokumentumokat hozzáférhetővé kell tenni az interneten. Mind a hazai és külföldi média, mind a felhasználók – több mint 30 ezer felhasználó havonta – részéről pozitív visszajelzés érkezett a projekt szükségességét és értékét illetően. Nemzetközi összehasonlításban is kitűnik mint az egyik legsikeresebb vállalkozás, amely egyedülálló az európai gyakorlatban.

Szlovákia 2002-ben csatlakozott a projekthez. Az együttműködés azon alapult, hogy a cseh és a szlovák honlapnak egyaránt hasonló dokumentumokat kell tartalmaznia. A csehek felajánlották saját digitalizált történelmi dokumentumaikat a szlovákoknak, Szlovákia pedig elkezdte digitalizálni a saját anyagait, valamint néhány hiány-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zó dokumentumot a 19. század végi cseh történelemből. 2003 óta Szlovákia folytatja mind a cseh, mind a szlovák dokumentumok digitalizálását. A cseh és a szlovák parlament weboldalain egyaránt elérhetők a teljes szövegű dokumentumok. Gyors és könnyű elérést biztosítanak a kurrens és archív anyagokhoz.

Nagy előnye a projektnek, hogy a cseh és a szlovák nyelv eléggé hasonló, és az emberek mindkét országban megértik egymást, így a dokumentumok lefordítása nem szükséges. Nehézséget okozott viszont a digitális könyvtár szerkezeti felépítése történeti szempontból. Egyes időszaki kiadványok periodicitása nem felelt meg az egyes választási időszakoknak. Végül minden dokumentum bekerült az elektronikus könyvtárba oly módon, hogy a könyvtár szerkezete egyszerű és áttekinthető lett a felhasználók számára.

A projekt résztvevői között magánvállalkozók is vannak, mint például a szlovák NUPSESO cég, mely kizárólagos forgalmazója az ABBYY FineReader 7.0 nevű szoftvernek. Ez a szoftver képes felismerni olyan bonyolult karaktereket is, melyeket például a 19. században használtak az Osztrák-Magyar Monarchia idején. A dokumentumok mind HTML, mind PDF formátumban letölthetők, így az olvasó látja az eredeti formát is. 2003 óta az összes szlovák, 1993 óta pedig az összes cseh parlamenti anyag automatikusan bekerül a digitális könyvtárba. Egy másik szlovák cég, az exe-Information Technology, a szoftverfejlesztést vállalta magára, a dokumentumok export-importját, arhiválását. Kidolgozott egy új modellt a dokumentumok cseréjére, amely helyettesíti a CD-ROM-on való tárolást.

A jövőbeni tervek közé tartozik a történelmi folyóiratok teljes körű feldolgozása és az automatikus információcsere. Minden évben kétszer találkoznak a két ország képviselői, hagyományosan tavasszal Szlovákiában, ősszel pedig Csehországban.

(Havas Petra)

Lásd még 30, 74, 81

Jogi szabályozás

08/015

PUGLISI, Paola: Deposito legale, la bicicleta nuova = Boll.AIB. 47.vol. 2007. 1/2.no. 11-42.p. Bibliogr. lábjegyzetben.

Res. angol nyelven

Kötelespéldány, az új bicikli. A kötelespéldány-ügy új szabályozása Olaszországban

Jogszabály -könyvtárügyi; Kötelespéldány

2006 szeptemberében lépett hatályba Olaszországban a kötelespéldány-ügy új jogi szabályozása. Az előző, 1939-es jogszabály elsődleges célja a nyomdatermékek ellenőrzése (esetleg a cenzúra lehetővé tétele) volt, így már 1945-ben, majd 1949-ben módosították. Jogi intézkedés utoljára 1981-ben érintette a témát, mikor az egyetemi oktatás újraszervezésével kapcsolatban a doktori értekezéseknek a két központi nemzeti könyvtárba való kötelező eljuttatásáról született rendelkezés.

A könyvtárügy az 1970-es évek óta sürgeti a kötelespéldány-ügy rendezését, melynek az új szabályozás nem mindenben tesz eleget. Három kritikus pont emelhető ki az új normatíva jellemzőiből: az aszimmetria, az általánosság és a kivételek. Aszimmetriát okoz, hogy a rendelkezés két, egy országos (nemzeti) és egy (régiónként egy) regionális archívum létrehozását írja elő a kötelezően megküldött dokumentumokból. A központi bibliográfiai szolgáltatások nagyjából harminc éve várják újradefiniálásukat, racionálisabb és gazdaságosabb megközelítés alapján, ám ettől a törvénytől nem kapták meg. A különféle helyi szolgáltatások pedig rendkívül heterogének, egyesek igen előrehaladottak a fejlődésben, míg mások jócskán lemaradtak, az új rendszer viszont a régióknak és a helyi intézményeknek veszélyesen új (és gyakran teljesen előzmények nélküli) feladatokat és funkciókat ad.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az általános jelleg – ami persze önmagában pozitív elem is lehet – mutatkozik meg abban, hogy a szabályozás ugyan definitív szándékkal sorolja a szolgáltatási kötelezettség alá eső dokumentumokat, de nem tudja magában foglalni az azok sokféleségéből adódó gyakorlati problémákat. Nem tesz különbséget a kötelespéldányokat befogadó intézmények között, azonosan kezel minden végcélt, minden intézményben, minden dokumentummal. A szimmetriahiányról szólva a már említett országos és regionális archívum bevezetése esetében is, ami a több szinten való megőrzés modelljét szándékszik megvalósítani, az általánosság nyilvánul meg: nem tesz funkcionális különbséget közöttük, és a két központi nemzeti könyvtár esetében is csak a tartalmak különbözőségére reflektál, a funkciókét ignorálja.

A kivételek elsősorban a kiadványtípusokban jelentkeznek: vita volt a változatlan utánnyomások szerepéről (ezek benne foglaltatnak a szabályozásban); kérdés, hogy az atlaszok miért jelennek meg külön kategóriaként; a mikrofilm és a *microfiche* eltűnőben lévő produktum, ám éppen úgy szabályozott, mint a *dokumentum* általában: a nyilvános használatra szánt kiadói produktumok, akár árazottak akár ingyenesek, amiket bármilyen, akár analóg akár digitális hordozók tartalmaznak, amennyiben a törvény céljának keretébe tartoznak. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a dokumentum a kultúrához vagy a társadalmi élethez kapcsolódjon, illetve, hogy nyilvános használatra szánják. Így jelenik meg kérdésként a házi nyomtatványok köre és a „szürke irodalom" teljes problémaköre. Tovább menve a határterületek és problémás esetek felé, a szolgáltatandó (és megőrzendő) audio- és filmdokumentumok köre a video-műalkotásokkal bővült, ám mit kezdjen az előállító (és a könyvtár) a performansz részét képező videóval, a videoszoborral és a videoinstallációval, ami mind nem *csak* videó, hanem videó *is*? És a videojátékban mikor több a közhasználatra szánt, elektronikus hordozón terjesztett interaktív szoftver (pl. egy oktató CD-ROM), és mikor a játék (mint egy beszélő babában)?

A részletekben rejlő (nem csekély és nem jelentéktelen) problémáktól eltekintve, régóta szükséges volt a korábbi rend felváltása egy új szabályozással, s ha az nem is oldja meg a legfontosabb gondot, azaz a központi bibliográfiai szolgáltatások helyzetének rendezését, lehetőséget teremt a kérdés újbóli, új körülmények közötti napirendre tűzésére.

(Mohor Jenő)

08/016

HARRIS, Lesley Ellen: Monitoring legal and illegal use of digital content. How can your enterprise effectively keep tabs on use? = Inf.Outlook. 11.vol. 2007. 8.no. 38-39.p.

Digitális tartalmak legális és illegális használata. Hogyan tudja egy intézmény hatékonyan figyelemmel kísérni a felhasználást?

Elektronikus publikáció; Használó; Szerzői jog

A szerzői joggal foglalkozó ügyvéd és a *Copyright and New Media Law Newsletter* szerkesztője cikkében gyakorlati tanácsokat ad a digitális tartalmak (dokumentumok és licencek) vásárlóinak (a könyvtárosoknak), amelyeket érdemes megszívlelnünk, ha el akarjuk kerülni a bonyodalmakat – és a jogsértéseket. A legfontosabb kérdéseket az alábbi sorrendben tárgyalja:

Amit a tartalmak jogszerű használatáról tudni kell, szerepel a szerződésben: *olvassuk el alaposan a licencszerződést!* Főleg azokat a részeket nézzük át figyelmesen, hogy ki a jogosult felhasználó, mi tekinthető jogosult használatnak, és milyen kötelezettségek hárulnak a könyvtárunkra.

A szerződésben szerepelni fog, kik a „*jogosultsággal rendelkező felhasználó*k" (köztük a könyvtár dolgozói, de talán a tanácsadók és a részmunkaidős dolgozók is). Ha az intézmény több telephelyen működik, valószínűleg az ott dolgozók is szerepelnek a szerződésben. Ha a könyvtár honlapján az olvasók is elérhetik a tar-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

talmakat, ennek a kitételnek is szerepelnie kell a szövegben.

Fontos kérdés, jogosultak vagyunk-e a tartalom továbbhasznosítására is, azaz készíthetünk-e a licenc-folyóiratainkból másolatokat egy konferenciára, vagy hivatkozhatunk-e egy-egy tanulmányban azok cikkeire? Mindez kiderül a szerződés „jogok" fejezetéből. E-mailben elküldhetjük-e magunknak valamelyik folyóiratcikket? Ez a lehetőség is szerepelhet a jogok között, de előfordulhat, hogy csak az általános jogok között találjuk a reprodukciós jogosultság részeként. Fontos a „jogosult használat" fejezet is (a tartalmat használhatjuk például magán-, nem kereskedelmi, tudományos, kutatási, oktatási stb. célra is): ezek szerepelhetnek a licencben is. Nagyon fontos, hogy miként rendelkezik a szerződés a „használat korlátozásáról": ugyanis ennek a betartása teszi jogszerűvé a használatot. (Itt szerepelhet a nagymértékű másolás és a tartalom módosításának a tilalma is.)

A szerződés aláírása után érdemes a kikötéseket és feltételeket írásban összegezni, és kitenni oda, ahol a tartalmat használók elolvashatják. Célszerű a jogosult felhasználókkal aláíratni egy nyilatkozatot, melyben elfogadják a használat szabályait. Elővigyázatosságból célszerű arra is kioktatni az olvasókat, miként észlelhetik a jogtalan használatot, és hogyan jelenthetik az illetékeseknek.

Nem várható el tőlünk, hogy az összes illegális használatot kinyomozzuk, de tehetünk olyan óvóintézkedéseket, amelyek biztosítják a használat jogszerű kereteit. Remélhetőleg arra nem vállalkozik a könyvtár, hogy egyenként ellenőrzi, mit használt az olvasó – ez egyrészt sértené a magánszférát, másrészt rengeteg munkaidőt emésztene fel.

A használat figyelemmel kísérésére többféle megoldás választható: minden másolaton szerepeljen a tartalom tulajdonosának a neve, e-mail címe és a szerzői jog védelmére felhívó utalás/megjegyzés; ha licencelt tartalmat használ az olvasó, fel kell hívni a figyelmét a szerzői jogra és a licencszerződésre (pl. a már említett képernyő melletti táblán, illetve távoli elérés esetén a képernyőn olvasható tudnivalókra); a szerzői joggal és a licencmegállapodásokkal kapcsolatos információkat megfelelő csatolásokkal a könyvtárnak elérhetővé kell tennünk, illetve be kell szereznünk a tárgykör irodalmát is; a jogosultsággal rendelkezők számára biztosítsuk a licencszerződés kivonatát, illetve teljes szövegét.

(Murányi Lajos)

Lásd még 63-64

Oktatás és továbbképzés

08/017

YOUNG UM, Ai - FEATHER, John: Education for information professionals in the UK = Int.Inf.Libr.Rev. 39.vol. 2007. 3/4.no. 260-268.p. Bibliogr.

Információs szakemberek képzése az Egyesült Királyságban

Hatékonyság; Képesítés; Könyvtárosképzés -felsőfokú

A könyvtárosképzés Nagy-Britanniában 1885-ben kezdődött meg a könyvtárosegyesület (Library Association, LA) tanfolyamaival és vizsgáival. Az egyetemeken a képzés 1919-ben indult meg. Nagyobb arányú egyetemi képzés azonban csak a 2. világháború után kezdődött másoddiplomák kiadásával. Az alapképzés (Bachelor) 1967-ben indult. 1980 óta kétféle követelményrendszerrel találkozunk: vagy könyvtár szakos mesterfokozatú, vagy más egyetemi végzettséggel és könyvtár szakos posztgraduális (másod)diplomával kell rendelkezniük az információs szakembereknek.

Az 1960-as 70-es években ezekkel a fejleményekkel együtt a könyvtárosság (egyre inkább „könyvtár- és információtudomány" vagy „könyvtári és információs tanulmányok" néven) kiforrott, önálló tudománnyá vált Nagy-Britan-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

niában, és a könyvtártudományi tanszékek az oktatás epicentrumává váltak.

Az 1990-es években a képzés fő árama a mesterképzés lett, amely kiszorította a másoddiplomás képzést. A „könyvtárosképző fakultás (iskola)" helyett a „könyvtári és információs tanulmányok tanszéke" elnevezés terjedt el. Az Egyesült Államok gyakorlatával szemben ritkábban használták a „könyvtár- és információtudományi tanszék" elnevezést, viszont elterjedt az „információtudományi", vagy „információmenedzsment" (a könyvtárra utaló kifejezéssel vagy anélkül), továbbá az „információs és kommunikációs tanulmányok" megnevezés.

A 20. század utolsó évtizedének gyorsan változó brit felsőoktatása kiterjedt oktatási és vezetési változásokat hozott a könyvtárosképző intézmények számára. 1997-ben bevezették a felsőoktatás nemzeti minőségbiztosítási rendszerét. Az egyetemek egyre nagyobb jelentőséget kezdtek tulajdonítani a kutatásnak. Az alapképzési programok, amelyek fontos fejlődést jelentettek az 1960-as években, már nem vonzottak elegendő számú jelentkezőt, ezért megszűntek vagy gyökeresen átalakultak.

A mesterképzés sikeresebb volt. A programok virágzása folytatódott, bár az évtized végére néhány programnak nehézségekkel kellett szembenéznie. A 2000-es évek elején ezeket a problémákat tovább súlyosbította a tandíjak bevezetése, ami nagyot rontott a teljes időben történő (nappali) mesterképzés népszerűségén. A jelentkezések minden szakon csökkentek, ráadásul a könyvtáros szakos hallgatók számára csökkentek az ösztöndíj-lehetőségek is. A 90-es évek végére az információmenedzsment egyre inkább alapvető elmévé vált a képzésnek, és gyakran üzleti tárgyakhoz is kapcsolódott. Nagyobb mértékben igazodott a képzés a kommunikáció és média szakokhoz, valamint a számítástechnikához és információtechnológiához.

2002-ben a Library Association és az Institute of Information Scientists egyesülésével létrejött a CILIP. Egyik legelső kezdeményezése volt a könyvtárosképzésben játszott felügyelő szerepének újragondolása. Új képesítési keretrendszert dolgozott ki, amely azonban nem indította a nem hagyományos képző intézményeket arra, hogy kérjék az akkreditációt. Az akkreditáció, az önértékelés és a szakértői értékelés önkéntes, nem kormányzati, kollegiális folyamat, amelynek során – az Amerikai Könyvtáregyesülettel (ALA) szemben – programokat és nem intézményeket akkreditálnak. Célja, hogy biztosítsa a hallgatókat és a munkáltatókat arról, hogy a képzés megfelel az eredményes szakmai gyakorlat megvalósításával kapcsolatos kívánalmaknak, ideértve a megfelelő szakmai készségek és ismeretek megszerzését.

A Minőségbiztosítási Ügynökség (Quality Assurance Agency, QAA) 2000-ben kidolgozta a könyvtárosság és információmenedzsment teljesítmény-értékelési programját, amely – bár nem nemzeti tanterv – olyan szabvány, amelyhez mérik a kurzusokat az intézmények rendszeres mérése során. A QAA a felsőoktatás színvonalát és minőségmenedzsmentjét méri, és szakmai értékelései normatív jellegűek. A szabvány fő elemei egyúttal meghatározzák, hogyan értelmezik Nagy-Britanniában a könyvtártudomány hatókörét és kutatási területét, valamint a könyvtártudományi képzés céljait. Fő elemei között szerepelnek az információ különböző hordozókon és formátumokban történő létrehozásának, rögzítésének, elemzésének, értékelésének és kezelésének folyamatai és technikái. Magában foglalja a könyvtári, levéltári és információs termékek, szolgáltatások és rendszerek létrehozásához szükséges tervezési, megvalósítási, értékelési, elemzési és fejlesztési technikák alkalmazását a szervezeti kultúra, a célok, az ügyfélbázis, a szakmai alapszabályok és etikai keretek, valamint a nemzeti és nemzetközi rendelkezések és szabályozás kontextusában. Ugyancsak foglalkozik az információs rendszerek, információs és kommunikációs technológiák átfogó fogalomrendszerével és elméletével, amennyiben azok az információmenedzsment elveire és gyakor-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

latára érvényesek. Érint olyan kérdéseket, mint a társadalmon belüli, nemzetek, kormányzatok, szervezetek és egyének közötti információáramlás dinamikája.
A CILIP jelenleg 17 könyvtár- és információtudományi tanszékre terjesztette ki akkreditációját (ezek közül egy Dublinban működik). A korábban említett sokféleség ezek elnevezésében és a kiadott diplomákban is tükröződik, a legáltalánosabban előforduló fogalom az információmenedzsment.

(Koltay Tibor)

08/018

BELAYCHE, Claudine: Métiers, formations et status des personnels des bibliothèques. Évolutions, adaptations, mutations = Bull.Bibl.Fr. 52.tom. 2007. 5.no. 21-29.p. Bibliogr. lábjegyzetben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Könyvtárosi hivatás, képzések és munkakörök. Fejlődés, felzárkózás, átalakulás

Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárostoborzás

A francia könyvtárosok és információs szakemberek szervezete sokrétű tevékenységet folytat. A cikk bemutatja a szervezet legújabb eredményeit, valamint a képzés legújabb fejleményeit (európai harmonizáció, egyetemek autonómiája) a könyvtárostoborzás és a könyvtárosi pálya lehetőségeit – nevezetesen az előrelépés, a mobilitás, a bérezés, az állásváltoztatás, a megbecsülés és a szakmai fejlődés terén. Hangsúlyozza a francia területi és állami közfunkciók különbségeit, és megkérdőjelezi a közkönyvtárak jelenlegi működési formájának megőrizhetőségét.

(Autoref.)

08/019

TAM, Lawrence W. - HARVEY, Ross [et.al.]: How relevant are library and information science curricula outside their geographic domain? = Educ.Inf. 25.vol. 2007. 2.no. 73-91.p. Bibliogr. 16 tétel.

Mennyire hasznosíthatók a könyvtár- és információtudományi tantervek az ország határain kívül?

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Összehasonlító könyvtártudomány; Tanterv, óraterv

Az ausztrál könyvtár- és információtudományi (LIS) képzések népszerűek Ausztrálián kívül is, és Ausztrália népszerű tanulási célpont a régió diákjai számára. Ez a tanulmány összehasonlító vizsgálatot végez annak megállapítására, hogy az ALIA (az ausztrál könyvtáros egyesület) könyvtárosképzési tananyaga Ausztrálián kívül is megállja-e a helyét. A könyvtárosképzés jövőbeni, a digitális korra jellemző igényeit felmérő kutatáson alapul, különös tekintettel a Különleges Közigazgatási Terület (SAR), Hong Kong és a Kínai Népköztársaság igényeire, és figyelembe veszi az ALIA oktatási irányelveit, valamint az amerikai és európai tanterveket. A legutóbbi kutatások egy ideális tanterv kidolgozását célozták főleg Hong Kong és más délkelet-ázsiai országok számára. Sikerült konszenzust kialakítani a megfelelő oktatási tartalmat tekintve, amely hét területre koncentrál. Ezeket az eredményeket összehasonlították az ALIA oktatási irányelveivel, valamint az IFLA által javasolt tananyaggal és európai könyvtárosképző intézmények tanterveivel. A tanulmány megállapítja, hogy a konszenzus relatív hiánya arról, mit kell tartalmaznia egy alaptantervnek, nincs túl nagy hatással a könyvtárosképzésre, és további vizsgálatok szükségességét veti fel.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

08/020

ČADNOVA, I.V.: „Mul'tikultul'turalizm v bibliotekah (o programme učebnogo kursa) = Vestn.Bibl.Ass.Evrazii. 2007. 2.no. 35-38.p.

Multikulturalizmus a könyvtárkban – egy tanfolyami programról

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Nemzetiségi könyvtár; Nemzetiségi olvasó; Tanterv, óraterv

A multikulturális szolgáltatás terén a könyvtárakban szerzett tapasztalatok azt mutatják, hogy a sikeres munkához a személyzet speciális szaktudása szükséges. Ehhez a képzést meg kell szervezni. A világon sok egyetemen tartanak ilyen kurzust a könyvtári és információs tudományok keretében. Példaként az USA-ban a Rhode Island-i Egyetemen szervezett „Multikulturalizmus a könyvtárakban" c. tanfolyam szolgál.

Oroszországban a multikulturális könyvtári szolgáltatás témakörben szervezett kurzus újdonságnak számít. A 2004-ben kidolgozott tematikában 16 órát terveztek. A kurzust a Művészeti, Kulturális és Turisztikai Dolgozók Átképző Intézetében (Akademiâ perepodgotovki rabotnikov isskustva, kul'tury is turizma = APRIKT), a könyvtári tanszéken tartják. Tematikája: a multikulturalizmus elméleti és társadalmi kérdéseinek feltárása a korszerű könyvtártudományban, a különböző országokban a könyvtárak multikulturális környezetben folytatott tevékenységének tanulmányozása. Az órákat a világon szerzett tapasztalatokat tükröző, hagyományos és elektronikus dokumentumokat tartalmazó irodalomjegyzék kíséri.

Az oktatás első tapasztalatai azt mutatják, hogy a multikulturalizmus problémája nagyon érdekli a könyvtárosokat, különösen az olyan régiókban, mint Baskiria, Dagesztán, a Csecsen vagy az Udmurt Köztársaság. A probléma felvetése nem számít újdonságnak, mivel még a szovjet időkben nagy hangsúlyt fektettek a több nemzetiségű területek könyvtári ellátására. Az a tény, hogy a nagykönyvtárak (különösen a köztársasági szintűek) állományaiban több tízezerre volt tehető a nemzetiségi nyelvű dokumentumok száma, azt jelentette, hogy a könyvtárak – a mai szóhasználattal – a multikulturális szolgáltatást fejlesztették. Ennek ellenére a kurzus nagy érdeklődést váltott ki, különösen a fiatal szakemberek körében. Őket kell megtanítani a tolerancia alapjaira régiójuk kulturális és etnikai körülményei között, ők viszik be az etikát a szolgáltatásba. A kurzus módszertani alapként szolgálhat a különböző régiókban a multikulturális könyvtári szolgáltatások megszervezéséhez, elsősorban ott, ahol a hagyományosan volt, vagy a jelenkori etnikai migrációk miatt multikulturális lakosság alakult ki. Az első kurzus még újdonságnak számított, a hallgatóknak nem kellett feladatokat megoldaniuk. A következő tanfolyamokhoz azonban célszerű kidolgozni a régió etnikai és nyelvi összetételének tanulmányozására irányuló feladattervet, hogy az adott területen lévő oroszországi könyvtár meg tudja határozni a rá váró feladatokat.

Multikulturális környezetben a könyvtári szolgáltatás megszervezésének egyik legfontosabb feltétele a szakképzett munkatársak megléte. A képzésben mind a főiskolákon a hallgatóknak, mind a továbbképzésben részt vevő könyvtárosoknak részesülniük kell. Ehhez a megfelelő oktatási programokat és segédleteket még ki kell dolgozni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 21

Egyesületek

08/021

JULIEN, Heidi: The Association for Library and Information Science Education (ALISE). Past, present, future = Educ.Inf. 25.vol. 2007. 2.no. 131-140.p. Bibliogr.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az amerikai Könyvtár- és Információtudományi Képzőintézmények Egyesülete (ALISE): múlt, jelen, jövő

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Könyvtárosképző intézmény

A Könyvtár- és Információtudományi Képzőintézmények Egyesülete (Association for Library and Information Science Education = ALISE) hivatalosan 1915-ben alakult meg, így nemrég ünnepelte fennállásának 90. évfordulóját. Először *Association of American Library Schools* néven működött, amely az amerikai könyvtáros egyesület (ALA) konferenciáin rendezett szakmai kerekasztal-rendezvényekből nőtt ki; jelenlegi elnevezését 1983-ban kapta. Elnökei között elsősorban egyetemi oktatókat, de olykor könyvtárigazgatókat is találunk. (Az ALISE történetéről részletesen a http://www.alise.org címen olvashatunk.) Az egyesület folyóirata, a *Journal of Education for Library and Information Science* (JELIS), igyekszik minél több kontinensről szerzőket toborozni – eddig szerény eredménnyel. Az ALISE 2005-ben elfogadott stratégiája az alábbi fontos elemeket tartalmazza:

- víziója szerint erősíteni kell az egyesület ismertségét 2008-ra;
- küldetésnyilatkozata pedig együttműködés, érdekképviselet és az eredmények szétsugárzása révén biztosítandó magas színvonalú kutatás, oktatás, valamint az oktatóknak nyújtott színvonalas szolgáltatások népszerűsítését fogalmazza meg;
- fő célja az olyan kutatások támogatása, amelyek mind az oktatásban, mind a tanulásban hasznosíthatóak, napjainkban a szakpedagógiára koncentrálva.

Bárki egyéni tagja lehet az egyesületnek, aki elfogadja céljait, és bármelyik képzőintézmény csatlakozhat hozzá testületi tagként. (A cikk írásakor 774 egyéni, 62 testületi és 4 intézményi társult tagja volt.) A tagok a tagsági díjért cserében megkapják a már említett negyedéves folyóiratot (JELIS) és több egyesületi kiadványt is, de többféle információs anyag, hírlevél, honlap és levelezőlista is a tagok rendelkezésére áll. Az ALISE régóta társult tagja mind az ALA-nak, mind az IFLA-nak.

Az egyesületet az igazgatók hétfős testülete irányítja: mindegyikük egy-egy szakterület irányításáért, illetve a kapcsolattartásért felelős. Munkájukat több bizottság is segíti. Az elnök most Kathleen Combs, az egyesület székhelye Chicagóban van. Minden képzőintézmény egy-egy képviselője tartja a kapcsolatot az egyesülettel. (Természetesen mindenki önként vállalja a munkát.) Számos állásfoglalásuk és dokumentumuk született az elmúlt esztendőkben; jelenleg a szakterület képzésének etikai kódexén dolgoznak. Néhány speciális szakcsoport (SIG) is tevékenykedik az egyesületben, melyek egy részkérdéssel vagy szakterülettel (doktoranduszok, tanmenet, fiatalok könyvtári szolgálata) foglalkoznak.

A tagok a legtöbbet az éves konferenciákból profitálnak, ahol egy-egy központi téma köré csoportosítva lektorált előadásokra, nemzetközileg elismert szakemberek felszólalásaira, kerekasztal-beszélgetésekre, poszterelőadásokra kerül sor. A szakmai díjakat is ilyenkor adják át (elismerve a könyvtárban, a kutatás vagy az oktatás terén végzett kiváló munkát).

1960 óta megjelenő hivatalos szakfolyóirata, a JELIS fontos szerepet tölt be az egyesület céljainak megvalósításában. (Ezt a tézist igazolandó nemrég a folyóirat tizenegy évfolyamának cikkeinek tartalmi elemzését is elvégezték: az eredmények ismertetése zárja a tanulmányt.)

Összefoglalóan megállapítható, hogy az egyesület prosperál, új célokat tűzött maga elé, taglétszáma stabil, és élénk az érdeklődés konferenciái iránt. A továbbfejlődésre van még lehetőség nemzetközi szinten, hiszen gyümölcsöző lenne, ha a szakmai oktatás globális szemléletűvé válna; az egyesület céljai nem kötődnek határokhoz,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mindenütt egyformán érvényesek, de ennek érdekében az egyesületnek kellene további erőfeszítéseket tennie. (A cikk függeléke közli a JELIS tartalomelemzésének változóit és értékeit.)

(Murányi Lajos)

Lásd még 1, 6, 11

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

08/022

MARCUM, Deanna B.: United States Library of Congress. Expanding in three directions = Alexandria. 19.vol. 2007. 2.no. 83-93.p. Bibliogr.

Az Egyesült Államok Kongresszusi Könyvtára: a három fő fejlesztési irány

Audiovizuális anyag; Könyvtárépület -nemzeti; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Raktár

Az amerikai Library of Congress látogatói egy nagyszabású fejlesztésnek lehetnek tanúi, amelynek három fő iránya van: egyrészt olyan dokumentumokat archiválni, amelyek különben az enyészeté lennének, másrészt megóvni a már létezőket, harmadrészt még könnyebben és szélesebb körben elérhetővé tenni őket. Az első kezdeményezés négy új épületkomplexum megépítésével ölt formát egy hegyoldalban, közel a Virginia állambeli Culpeper városához, amely kb. egyórás autózással érhető el a washingtoni főépülettől. Ez a komplexum, melyet Library of Congress Packard Audiovizuális Archiváló Központnak neveztek el, biztonságos tároló helyet, állományvédelmi és hozzáférési rendszert nyújt a könyvtár mozgókép-, média- és hangzóanyagrészlege által kezelt mintegy 5,7 millió tételnyi film-, videó- és hangzógyűjtemény számára. A második fő törekvés egy külső raktár építése más gyűjteményrészek számára Fort Meadeben (egy marylandi katonai bázison), amely kevesebb mint egyórányira van Washingtontól. Ezen a helyszínen a könyvtár és partnerintézményei befejezik a harmadik és a negyedik darabot abból a 13, nagysűrűségű raktározási modulból, amelyek célja, hogy hatszorosára növeljék a könyvtári állomány egyes részeinek élettartamát. A harmadik fő cél az interneten valósul meg, ahol a könyvtár honlapja jelenleg mintegy 10 millió digitalizált dokumentumot tesz elérhetővé. Különböző kapcsolatok és támogatások révén a könyvtár folyamatosan bővíti ezt a forrást, és az UNESCO-val közösen egy világméretű digitális könyvtár (World Digital Library) létrehozásának tervén fáradozik. Ez egy olyan közös virtuális archívum lesz, amelyen keresztül a könyvtárak hozzáférést biztosítanak ritka, alapvető fontosságú, a világ minden tájának kultúráját bemutató dokumentumokhoz a világ bármely pontján élő felhasználók számára.

(Autoref.)

08/023

GABEL, Gernot U.: Hinter weissen Mauern wird walisisches Erbe bewahrt. 100 Jahre National Library of Wales = BuB. 59.Jg. 2007. 7/8.no. 549-552.p.

100 éves a Walesi Nemzeti Könyvtár

Feladatkör; Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár

Wales öt évtizede politikailag Angliához tarto-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zik, egyike a Nagy-Britanniát alkotó négy hagyományos régiónak. Az angolok igazgatási és gazdasági dominanciája következtében a kelta nyelvcsaládhoz tartozó walesi nyelv fokozatosan háttérbe szorult, 1900-ban a lakosság fele beszélte, ma kb. 20%-a.

A 19. században mozgalom indult a walesi nemzeti identitás megőrzéséért, ennek keretében 1872-ben az aberysthwyth-i egyetem könyvtárában speciális részleget hoztak létre, a walesi nyelv és irodalom ápolására. Rövidesen felmerült az önálló könyvtárrá fejlesztés igénye, de az angol parlament csak hosszas huzavona után, 1907-ben hagyta jóvá a Walesi Nemzeti Könyvtár alapító okiratát.

Az új könyvtár, amely 1909-ben nyitotta meg kapuit, a kifejezetten walesi vonatkozású irodalom gyűjtésén túl a tartomány általános oktatási és kutatási igényeit is ki akarta elégíteni. Rohamos fejlődésnek indult, amit nagyrészt az igazgatói tanács elnökének, Sir John Williamsnek köszönhetett. Ő mint jó nevű londoni orvos, Viktória királynő tanácsadója, befolyásos személyiség volt, jelentős pénzadományaival lehetővé tette a könyvtár tervszerű gyarapítását. 25 ezer kötetes, 500 kéziratot tartalmazó gyűjteményét is az új könyvtárnak adományozta. 1926-ig tartó elnöksége meghatározó volt az intézmény számára.

Korán felmerült az önálló épület igénye is, 1911-ben már megtörtént az alapkő letétele. 1916-ra készült el a könyvtár új otthona. A fehér gránitból épült, erőt sugárzó masszív épület mindmáig már kívülről is érzékelteti az intézmény nemzeti jelentőségét.

A könyvtár anyagi fellendülése szorosan kapcsolódik a walesi David Lloyd George 1910-ben angliai pénzügyminiszterré való kinevezéséhez. 1911-től a Walesi Nemzeti Könyvtár minden Nagy-Britanniában nyomtatott műből kötelespéldányban részesül, ami lehetővé teszi minden walesi vonatkozású mű beszerzését.

A Walesi Nemzeti Könyvtár prézens állományú könyvtár, de céltudatosan beszerez duplum példányokat is, melyek kölcsönözhetők. 1985-től állományát a Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendjében tárja fel. Különgyűjteményében csak a kelta és a walesi irodalmat őrzik. Ez a gyűjtemény olyan értékeket tartalmaz, mint a legrégibb Angliában nyomtatott walesi nyelvű könyvek 1546/47-ből, vagy az első Walesben nyomtatott könyv 1587-ből. Különös becsben tartják a régi énekmondók („a walesi bárdok") fennmaradt emlékeit, pl. egy 13. századból való kéziratos versantológiát. Gazdag az Artúr király mondakörének gyűjteménye is.

Walesben nincs tartományi levéltár, a nemzeti könyvtár részben ezt a szerepet is betölti. A könyvtárba kerülnek az egyházak és a bíróságok anyagai, a jelentős családok, kiemelkedő politikusok, művészek, tudósok hagyatékai.

Az 1980-as és 90-es években a könyvtár több szempontból is előbbre lépett. 1982-ben egy új raktári szárny, 1996-ban egy másik irodai és raktári szárny épült. 1997-ben a győztes munkáspárt decentralizáló politikája nyomán létrejöhetett a walesi regionális parlament, 1999-től ez a Nemzeti Könyvtár fenntartója.

Ma a Walesi Nemzeti Könyvtár 4 millió kötetével és ugyanannyi levéltári anyagával Nagy-Britannia legnagyobb könyvtárai közé tartozik. Katalógusát 1980-tól elektronikusan vezeti, két évtizede gyűjti a tartomány rádió- és tv-anyagait is, néhány éve megkezdődött a legfontosabb walesi írásművek digitalizálása. A könyvtár szerkeszti a Walesi Nemzeti Bibliográfiát (1985-től), kiadta a walesi periodikák jegyzékét (1931-1984), a Bibliotheca Celtica-t (1909-1984-ig). 2007-ben 350 000 regisztrált használót tartottak számon.

(Katsányi Sándor)

08/024

KATUŠČÁK, Dušan: The Slovak National Library = Alexandria. 19.vol. 2007. 2.no. 95-108.p.

A Szlovák Nemzeti Könyvtár

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Feladatkör; Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár

A szlovák intézmény főigazgatója írása elején azt az évszázados folyamatot ismerteti, amelynek során (a magyar történelemből jól ismert lépésekben) öntudatra ébredt a szlovákság, és értelmisége vezetésével megteremtette előbb egységes nyelvét, majd a 19. században – állandósuló konfliktust vállalva a dualista kori állammal – kulturális intézményrendszerét.
A nemzeti bibliográfiai munka, néhány 18. század végi kezdeményezés után, a *Matica Slovenská* 1863-as megalakulásával kapott nagyobb lendületet. A két magánszemély kollekcióját befogadó kulturális egyesület már a következő évben közzétette felhívását a kötelespéldány beküldésére. Mellettük a túrócszentmártoni Szlovák Múzeum Társaság játszik a korszakban fontos szerepet (a Matica 1875-ös betiltásakor az anyag egy része át is kerül hozzájuk).
A könyvtárügy jelentőségét jelzi, hogy a csehszlovák állam létrejötte után egy évvel már megszületett az első törvény (1919), amelyet 40 évvel később követett a második. Bár a szerző részletesen taglalja a nemzeti intézmény 19-20. századi történetét, a referátumban csupán a legfrissebb történésekről ejtünk szót.
A Szlovák Nemzeti Könyvtárnak kardinális szerep jutott a 2001-ben elfogadott fejlesztési stratégiában, akárcsak annak két évvel ezelőtt életbe lépett folytatásában (a 2007-2013. évekre). A dokumentum a legfontosabb területeknek a következőket jelöli meg: a könyvtárak szerepének kimunkálása a tudásalapú társadalom megteremtésében; az ICT-technológia megvalósítása a könyvtárakban; a fogyatékkal élő használókra való fokozottabb odafigyelés; a hagyományos információhordozók megőrzése és megóvása; a humánerőforrás fejlesztése a könyvtárügy terén; az épületállomány renoválása illetve újak építése; az információhoz jutás ismereteinek átadása és az oktatás. A folyamatot egy 1,17 milliárd euró összköltségvetésű program (*Információs Társadalom Operációs Program*) koordinálja, és mindenekelőtt könyvtárak, levéltárak, múzeumok és oktatási intézmények infrastrukturális korszerűsítését célozza.
A szolgáltatásokat középpontba állító szemléletváltás jegyében számos egyéb beruházás indult a közelmúltban. Így máris több tucat könyvtár érhető el a nemzeti könyvtár portálján, és ezek – a közös szoftverhasználat révén – máris 3 millió bibliográfiai rekordot kínálnak a felhasználónak (*Project of the 3rd Generation Library*). Egy másik kezdeményezés a nyilvános és szakkönyvtárak használóinak kínál internet-szolgáltatásokat, ugyancsak euró-milliós ráfordításból. Ennek révén tavaly nyáron már 110 könyvtár 760 új elérési pontja állt készen. A vállalkozások, az üzleti élet szereplői profitálhatnak 11 tudományos és akadémiai könyvtár együttműködéséből, amikor az intézmények felgyűlt tudásanyagát „váltják aprópénzre" a számukra szükséges információk minél gyorsabb elérésével. (Biztosak benne, hogy meg fog térülni az erre szánt 6 millió euró.)
És hogy Szlovákiában is komolyan veszik a digitális kor kihívásait, arra keresve sem találni jobb példát, mint azt a 10 millió eurós (!) projektet, amely a nemzeti örökség meghatározott dokumentumait őrzi meg az utókor számára: digitalizálja, mikrofilmre veszi, savtalanítja a papíralapú anyagot, gondoskodik a konzerválásról és restaurálásról, illetve biztosítja a megfelelő tárolást.

(Vasbányai Ferenc)

08/025

SVENSSON, Lars G.: National Web Library 2.0. Are national libraries ready for the new version? = Inf.Serv.Use. 27.vol. 2007. 3.no. 91-95.p. Bibliogr.

Nemzeti Web Könyvtár 2.0. Készen állnak-e a nemzeti könyvtárak az új verzióra?

Felsőoktatási könyvtár; Használó; Nemzeti könyvtár; Számítógép-hálózat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Web 2.0 és a Library 2.0 egyaránt központi kérdésként kezeli a közösségépítést és a közösség által kialakított tartalmat. Mind ez idáig csak a közkönyvtárak és néhány felsőoktatási könyvtár ilyen irányú tevékenységéről beszéltek, a nemzeti könyvtárakról nem esett szó ebben a tekintetben. Ez azzal is magyarázható, hogy amíg egy felsőoktatási vagy közkönyvtár jól meghatározható közösséget szolgál – az egyetemi hallgatókat és oktatókat, illetve a helyi lakosságot – addig ezt egy nemzeti könyvtár korántsem mondhatja el magáról. Ez a tanulmány rámutat arra, hogy a nemzeti könyvtárak már sok gondolatot átvettek a Web 2.0, és a Library 2.0 célkitűzéseiből, de csak a belső szakmai kör számára, és mindezt a web felhasználása nélkül.

(Autoref.)

Lásd még 7, 57, 73, 81

Felsőoktatási könyvtárak

08/026

LEWIS, David W.: A strategy for academic libraries in the first quarter of the 21st century = Coll.Res.Libr. 68.vol. 2007. 5.no. 418-434.p. Bibliogr. jegyzetekben.

Stratégia felsőoktatási könyvtárak számára a 21. század első 25 évére

Felsőoktatási könyvtár; Modellálás; Prognózis; Távlati terv

A digitális technológiák széles körű alkalmazása a tudományos kommunikációban megváltoztatta a felsőoktatási könyvtárakról a múlt században kialakult modellt. Az internetes eszközök és a weben elérhető digitális tartalmak robbanásszerű növekedésével most nem teljesen világos, milyennek kell lennie egy egyetemi könyvtárnak. A cikk megpróbál stratégiát mutatni ezeknek a könyvtáraknak, mi a feladatuk a 21. század első évtizedeiben. A modellnek öt alkotóeleme van. Először is teljesen át kell állni a nyomtatott dokumentumokról az elektronikus dokumentumokra. Másodszor a nyomtatott állományt amennyire lehet, szűkíteni kell. Harmadszor újra kell fejleszteni a könyvtári tereket. Negyedszer újra kell értelmezni a könyvtári és információs eszközöket, forrásokat és szakértelmet. Végül pedig át kell tenni a hangsúlyt a beszerzésről a tartalomra. A szerző részletesen ismerteti a stratégia mind az öt elemét és kifejezi reményét, hogy ezek követése előnyére válik a könyvtárak és az általuk szolgált egyetemi közösség számára egyaránt.

(Autoref.)

Lásd még 36, 43, 50, 56, 69, 76-77, 79

Közművelődési könyvtárak

08/027

PALO, Maria: Lainaa ihminen ja pääse ennakkoluuloista = Kirjastolehti. 100.vsk. 2007. 2.no. 36.p.

Skandináv könyvtárak merész újítása: élő, érdekes személyek „kikölcsönzése" az előítéletek leküzdésére

Közművelődési könyvtár

Skandináv könyvtárak egy, a maga nemében ritkaságszámba menő újítást vezettek be, bevallottan az előítéletek oldására: érdekes, „eleven" emberek kikölcsönzése is lehetséges újabban az olvasóik számára. Svédország és Dánia néhány könyvtárában élő személyeket „kölcsönöznek" ki könyvek módjára, ami máris roppant népszerű az olvasók körében.
Dániában a módszer 2006-tól van elterjedőben, Malmőben 2006-2007 telétől. Itt azt remélik, hogy maga Viktória koronahercegnő is a kikölcsönözhető személyek listájára kerülhet (ez lehetségesnek tűnik, ugyanis Viktória fontolóra vette a dolgot). A módszer lényege, hogy egy löncs vagy egy ötórai tea idejére kölcsönvehetők olyan érdekesnek tartott személyek, mint pl.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rendőr, egy moszlim hitű személy, bevallottan kommunista egyén, pap (e két utóbbi a várólista tanúsága szerint jelenleg nem „kapható"), hivatásos munkakerülő, azaz hivatalosan munkanélküli, állatvédő, arab származású személy, kormányon levő és ellenzéki politikus és szerkesztők a sor végén. A legnépszerűbb mindazonáltal az iszlám hiten levő „kölcsönszemély".

Az érdekes emberek kikölcsönzése már olyan népszerű Malmőben, hogy tervezik a szolgáltatást a malmői nyári fesztiválokkal közös szervezésben lebonyolítani. A malmői városi könyvtárban a „remények listáján" a legelőkelőbb helyet természetesen Viktória koronahercegnő foglalja el, akinek a válasza éppen folyamatban volt a cikk közlésekor.

A dániai Blågården könyvtárában a „személykölcsönzés" már annyira népszerű, hogy „várólisták" alakultak ki. Náluk a legnépszerűbb és egyben kölcsönözhető személy a moszlim vallású egyén. Az illetékes könyvtáros elmondta, hogy nekik csupán egyetlen iszlám hiten levő embert áll módjukban kikölcsönözni, de ez a személy népszerűségben meghaladja a legkeresettebb könyv kölcsönzési mutatóit.

A személykölcsönzés egyébként ugyanúgy működik, mint a könyvek esetében, tehát ingyenes. Ráadásként a kölcsönző elfogyaszthat egy kávét térítésmentesen a könyvtár saját kávézójában, ha ott akar eltölteni egy órácskát az általa kölcsönbe vett személlyel.

Az ötlet sokaknak mulatságosnak tűnhet, de mögötte nagyon is komoly ideológia rejlik. Dánia és Svédország multikulturális ország, ahol ma már több vallás is képviseltetve van. Ez a körülmény óhatatlanul is magában hordozza az előítéletek kialakulását. Nos, ezeket a nem kívánatos jelenségeket kívánja kezelni, eloszlatni az emberekben ez a merőben új könyvtári szolgáltatás. Egyébként a Svéd Könyvtárosok Egyesületének szóvivője melegen ajánlja a módszert a többi könyvtárnak is Svédországban, hiszen a könyvtárak feladata az ismeretek széles körű terjesztése az állampolgárok körében. E nemes törekvésben jó ötlet az élő személyekkel való közvetlen találkozás a könyvtár biztonságos környezetében, még ha csak egy „kölcsönzés" erejéig is.

(Kránitz Lászlóné)

08/028

BUUS-PEDERSEN, Susanne: A global library in a local society. Copenhagen City = J.Web Librariansh. 1.vol. 2007. 2.no. 83-87.p.

Globális könyvtár egy helyi közösségben: Koppenhága városának példája

Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Városi könyvtár

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhet be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Közismert, hogy a dán állampolgárok számára az ingyenes könyvtárhasználat (a hangfelvételek és az elektronikus információforrások kölcsönzését is beleértve) veleszületett jognak számít. Koppenhága lakosainak fele virtuális könyvtárhasználó, egyre többen otthonról veszik igénybe a könyvtári szolgáltatásokat. A városi könyvtár hálózata 21 könyvtárból áll, évente 1 milliónál több látogatója van. Elmondható, hogy globális könyvtár, amely a helyi társadalom számára szolgáltat, ugyanakkor helyi könyvtár a globális világban, továbbá a hagyományos nyomtatott és az e-forrásokat egyaránt tartalmazó hibrid könyvtár.

A digitális szolgáltatásokról a fizikai könyvtárépületben sok-sok tájékoztatót, posztert, képernyő-információt adnak közre. A könyvtár weblapjának címe: www.bibliotek.kk.dk. A digitális könyvtár szolgáltatásai három kategóriába sorolhatók: távoli hozzáférés teljes szövegű adatbázisokhoz (a dán közkönyvtárak közül elsőként, a hozzáférés a használóknak ingyenes, azt a könyvtár fedezi), virtuális tartalmat hordozó e-források (letölthető vagy speciális olvasókészülékeken hazavihető e-könyvek, zenei fájlok,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

digitális kották), e-tanulás.
Az e-könyvek letöltését az országos hatókörű Downlaan projekt keretében szervezték meg (www.downlaan.dk). A koppenhágai városi könyvtáron kívül még nyolc dán könyvtár biztosít ezekhez távoli hozzáférést. Ami a szerzői jogot illeti, 26 kiadóval kötöttek szerződést, így a projekt keretében ezernél több, többnyire ismeretterjesztő könyv letöltésére van mód. A letöltött könyvek offline olvashatók az Adobe Reader programmal, harminc napig. A szerzői jogkezelésre az Adobe Content Server digitális jogkezelési lehetőségét használják. Az olvasók azonosítását a részt vevő könyvtárak IT részlegei fejlesztették ki.
A digitális zenei fájlok országos könyvtári platformja a Netmusik (www.netmusik.dk), 2004 szeptembere óta működik, az első ilyen megoldás a világon. A szolgáltatásban hét nagykönyvtár működik együtt. Zenei fájlok és kották letöltésére (200 ezres az állomány) nyílik lehetőség (Windows Media Audio formátumban, a másolás és terjesztés megakadályozását szoftverrel oldották meg), a bel- és a külföldi anyagból egyaránt. Jó az együttműködés a dán online zenei boltokkal, amelyekhez közvetlen linkek vezetnek el a Netmusik szolgáltatásból. Néhány hónapon belül a digitális jogkezelés új verziója lehetővé teszi majd a hordozható lejátszókra való letöltést. Éves díj fejében bármely dán könyvtárból elérhető lesz a zenei adatbázis, és minden beiratkozott könyvtárhasználó olvasójegyével és PIN-kódjával beléphet a webhelyre. A kották letölthetők és kinyomtathatók; 59 könyvtárból érhető el ez a szolgáltatás.
Az e-tanulással kapcsolatos *Írj egy dolgozatot!* projekt (www.skrivopgave.dk) voltaképpen egy virtuális kalauz azok számára, akik ilyen feladat elvégzésére készülnek.
Dániában a közkönyvtárak jövőjéről sok vita zajlik. Egy ilyen kis, és kevés természeti erőforrással rendelkező ország számára létfontosságú kérdés, hogy megőrizze a tudáshoz való ingyenes hozzáférést. Az adatbázisokhoz és a digitális tartalomhoz való hozzáférés igénye az elkövetkező tíz évben várhatóan tovább növekedik. A jogalkotók hajlamosak előnyben részesíteni a kiadók és a jogkezelők igényeit az ingyenes közszolgáltatásokkal (pl. a könyvtárakkal és a műsorszolgáltatókkal) szemben. A szerzői jogi törvény módosításai és a kiadói ipar egyre inkább ellenőrzés alá szeretnék vonni a nyilvános hozzáférést és a könyvtárak válogatási jogát.
A koppenhágai városi könyvtár szervezőként és fejlesztőként egyaránt a webalapú könyvtári szolgáltatások fontos tényezője, és nagyon fontosnak tartja, hogy a hozzáférhetőség érdekében tárgyaljon a kiadókkal és a jogkezelő szervezetekkel.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 1, 32, 59

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 14

Egyéb könyvtárak

Lásd 40

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

08/029

GENCO, Barbara: 20 maxims for collection building. Contemporary collection development involves art, science, and business = Libr.J. 132.vol. 2007. 15.no. 32-35.p.

A gyűjteményszervezés 20 alapelve

Állománygyarapítás; Munkaszervezés

A gyűjteményépítés elveiről, elméleti és gyakorlati kérdéseiről adott elő Barbara Genco, a New York-i *Brooklyn Public Library* gyűjteményfejlesztési igazgatója tavaly a New York-i Pratt Institute könyvtár szakos hallgatóinak, majd a *Library Journal* kérésére húsz pontba sűrítette kurzusának tematikáját, elsősorban a gyűjteményfejlesztés jövőjére és a könyvtár szakos hallgatókra váró munkakörnyezetre való tekintettel. A szerző a téma egyes kérdéseit hat nagyobb csoportba rendezte, azon belül pedig mondandóját három-négy pontban foglalta összse.

Az *önálló olvasók* fejezetben az integrált rendszer használatával (például az olvasók ún. *smart card*jával), a biztonság és önkiszolgálás, valamint a MARC mellett használható egyéb tartalmi feltárás (www.librarything.com/forlibraries) kérdéskörével is foglalkozik.

Az *állomány* célirányos *mozgatása és a digitalizálás* kerül terítékre a következő szakaszban a tartalommal, a dokumentumok korszerű kezelésével, raktározásával és a digitalizálással foglalkozó pontokban.

Az *átlátható állomány* témakörében sort kerít az OPAC, a logisztika és folyamattervezés, valamint a katalogizálás fontosságára, és szól az „egyetlen nagy gyűjtemény" kérdéséről is, amely a *WorldCat* révén mindenki számára elérhetővé vált az interneten.

A *rugalmas vezetés* fejezetben felveti, hogy kevesebb diplomás könyvtárossal és több segéderővel is jól működtethető a könyvtár, majd szól a produktivitás, a használat és az olvasói igények mérésének fontosságáról, a tájékoztatás legújabb formáiról, továbbá az alapvető könyvtári dokumentumok (küldetésnyilatkozat) és szabályzatok szerepéről.

Az *elektronikus tartalom és a világháló* fejezet az új „*Google-világ*", a licencek és a hivatalos dokumentumok kérdéseivel foglalkozik.

Az *áramvonalas irodalom-szelekció* témáját a szállítókkal ápolt kapcsolatok javításának, a megjelenő irodalom minél előbbi beszerzésének, az olvasói érdeklődés alapos ismeretének és a minél nagyobb választék biztosításának szenteli a szerző. (A tanulmány http://www.libraryjournal.com/article/CA6476396.html?q=computer+media&q=genco címen teljes szöveggel elérhető.)

(Murányi Lajos)

08/030

CARBONE, Pierre: Consortium negotiations with publishers. Past and future = LIBER Q. 17.vol. 2007. 2.no.

Konzorciumi megállapodások a kiadókkal – a múltban és a jövőben

Együttműködés -belföldi; Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus folyóirat; Folyóirat-előfizetés; Hozzáférhetőség

A könyvtári konzorciumok fél évszázados történetük során a tudományterület együttműködésének számos formájához járultak hozzá, a gyűj-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

teményfejlesztési kérdésektől az online közös katalógus megteremtésén át, a könyvtárközi kölcsönzés rendszerének kiépítéséig. Természetes, hogy akkor is aktívak, amikor az online források minél szélesebb körű eléréséről van szó.

Két tényezőt kell figyelembe venni a kiadókkal történő kapcsolattartás kérdésében: egyfelől a tudományos publikációk számának az utóbbi évtizedekben lezajlott rohamos növekedését, másrészt az ezekhez való elektronikus hozzáférés korlátait. Az internet elterjedésével a kiadók komoly vetélytársra találtak a szerző saját közlésében (ennek az az előnye is megvan, hogy az olvasói észrevételek azonnal megválaszolhatók), illetve az egyre népszerűbb nyílt hozzáférésű intézményi archívumokban. A könyvtárak oldaláról a nagy múltú szakmai konzorciumok látszottak a legalkalmasabb eszköznek arra, hogy felhasználók tömegeinek igényeit artikulálják a kiadóknak. Legnépesebb szervezetük – az *International Coalition of Libray Consortia* – 200-nál több tagot számlál.

A két fél hosszú évek alatt kialakított egy metódust, amit csak „*Big Deal*"-ként emlegetnek. Ennek lényege, hogy a monopolhelyzetben lévő kiadó enged valamicskét a kb. 10%-os előfizetésidíj-emelésből, ugyanakkor hozzáférést biztosít e-folyóiratainak meghatározott köréhez – cserébe a konzorcium részéről biztos lehet az előfizetés fenntartásában. A könyvtárak számára túl nagy mozgásteret nem nyújtó konstrukció kereteit az érintettek igyekeztek már eddig is rugalmassá tenni. Az egyik lehetőség („*cross-access*") az új tagok belépésével arányosan bővíti az elérhető elektronikus források körét. A kiadók ezekben az esetekben általában többéves szerződések megkötését, „ésszerű" árképzést javasolnak. Arra is volt példa, hogy a konzorcium megszakította a kapcsolatot az illető kiadóval (pl. az egyesült államokbeli Cornell University esetében), bár később az általa képviselt tagok nyomására visszakozott, és újra szerződést kötött. Más utat választott az Ohio Link („*border warfare model*"), amikor a kontraktusban kikötötte: ha az áremelkedés meghaladja a 3%-ot, a költségek csökkentése érdekében címeket törölhet az előfizetett lapok listájáról (nyilván a tagok előzetes hozzájárulásával).

Nem könnyű megtalálni az optimális megoldást. Amíg az adóügyi rendelkezések – akár az Európai Unió tagországaiban is – a nyomtatott publikációk terjesztésének kedveznek (az elektronikus szolgáltatások költsége 10-18%-kal magasabb), csakis lassú folyamatban gondolkodhatunk. Hiába halad ugyanis a világ látszólag megállíthatatlanul a nyílt hozzáférésű archívumok felé, az új tudományos szereplők (Kína, India, Brazília) bekapcsolódásával a kiadók hadállásai várhatóan úgyszintén erősödni fognak a jövőben.

(Vasbányai Ferenc)

08/031

HSIEH, Inga K. – MURRAY Kathleen R. – NELSON HARTMAN, Cathy: Developing collections of web-published materials = J.Web Librariansh. 1.vol. 2007. 2.no. 5-26.p. Bibliogr. jegyzetekben.

Gyűjteményfejlesztés weben publikált dokumentumokból

Állománygyarapítás; Elektronikus publikáció; Megőrzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhet be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A könyvtárosok és az e-archívumok kezelői számára egyaránt nagy kihívást jelent az, hogy a hagyományos gyűjteményfejlesztő és állományvédelmi-megőrzési gyakorlatot a weben publikált dokumentumokra adaptálják. Az állományvédelmi és megőrzési döntéseket a gyűjtemények létrehozásának kezdeti szakaszában kell meghozni. Még nem állnak rendelkezésre szabványos és bevált gyakorlati megoldások. A California Digital Library, a University of North Texas és a New York University közös projektje (Web-at-Risk néven) könyvtárosok, kutatók és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

információszolgáltatók bevonásával vizsgálta a webes dokumentumok gyűjteményeivel kapcsolatos teendőket.

A webes dokumentumok gyűjteményeit azért hozzák létre a könyvtárak, mert az ilyen dokumentumok túl nagy mennyiségben vannak már jelen, és tulajdonságaik szükségessé teszik külön kezelésüket. Bár az ezzel teendők elvileg ugyanazok, mint a hagyományos gyűjtemények esetében, a gyakorlati tevékenységek sok eltérést mutatnak. A kiválasztás és beszerzés egységét nehéz meghatározni, a színvonalas webes dokumentumokat nem könnyű megtalálni, és a hitelesség ellenőrzése is bonyodalmakkal jár. A metaadatok alkalmazása időigényes, és szakértelmet, alapos szakmai tapasztalatokat igényel. A megőrzéshez és állományvédelemhez olyan technikai készségek és olyan infrastruktúra szükséges, amely a legtöbb könyvtár lehetőségeit meghaladja.

A sikeres webes gyűjtemények fejlesztéséhez speciális tudásra van szükség: ismerni kell a webhelyek struktúráját, hogy a kívánt dokumentumokat pontosan „be lehessen gyűjteni". Felmerülnek a szellemi tulajdonnal kapcsolatos kérdések is, és az eleve digitális dokumentumok szerzői jogi kérdéseire tekintettel kell lenni. Végül tisztában kell lenni azzal, hogy a webarchívumok hosszú távú pénzügyi támogatást, továbbá a könyvtárosok és az információtechnológiai munkatársak folyamatos együttműködését igénylik. Az erőfeszítések eredményeként a gyűjtemények fontos webes publikációkat tesznek hozzáférhetővé a használóik számára.

(Hegyközi Ilona)

08/032

HOFFERT, Barbara: Who's selecting now? = Libr.J. 132.vol. 2007. 14.no. 40-43.p.

Ki végezze az előszerzeményezést? A Phoenix Public Library tapasztalatai

Bérmunka kiadása; Előszerzeményezés; Gazdaságosság -könyvtárban; Városi könyvtár

Egy évtizede nagy felzúdulást keltett, hogy a hawai közkönyvtárak teljes gyarapítási tevékenységét alvállalkozó kezébe adták. A legtöbben szakmailag és a megtérülés szempontjából egyaránt bírálták az eljárást (ld. ODER, Norman: Outsourcing model – or mistake? = Libr.J. 122.vol. 1997. 5.no. 28-31.p., referátumát a 97/403-as tételszámon a KF 97/4. számában ill. a MANCI adatbázisban)

Azóta a könyvtárosok nagyon sok és sokféle új feladattal szembesültek. Ma már egyre többen látják úgy, hogy valóban szükséges és hasznos lehet bizonyos – eddig magtevékenységnek tekintett – feladatokat legalább részben „kiszervezni".

A cikk számos egyesült államokbeli közkönyvtárat mutat be abból a szempontból, hogy bevonnak-e az állománygyarapításba külső cégeket, és ha igen, milyen módon teszik ezt. A Phoenix Public Library nemrégiben teljes dokumentumbeszerzését két nagy cégre (Baker & Taylor, BWI) bízta. Hosszas megbeszélések után alakult ki az eljárás rendje, ahol a fiókkönyvtárak állományáért is felelős gyarapító könyvtárosok hagyják jóvá a szállító listáit és felügyelik az elszámolást. De energiájukat most már elsősorban állomány- és használatelemzésre fordítják. Ezek segítségével a könyvtárak méretét, területi elhelyezkedését és használói körét figyelembe véve képesek optimalizálni a gyűjtemények összetételét. 2005/2006-ban 3000 kötetet töröltek a társadalomtudományi könyvek közül, miközben a kölcsönzések száma folyamatosan nőtt.

A cégek bevonása tehát úgy tűnik, nem fenyegeti a gyarapító könyvtárosok egzisztenciáját, hanem inkább segíti őket az érdemibb, a könyvtárlátogatók és a könyvtár számára hasznosabb munka végzésében.

Ha a teljes könyvtári dokumentumbeszerzést nem is, de egy-egy részterület gyarapítását ma már sok könyvtár külső közreműködőre bízza. A

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Baker & Taylornak például már több mint ezer könyvtár vált így ügyfelévé. A cégek egyedi, „könyvtárra szabott" szerződéseket ajánlanak, a megrendelők elégedettségének elnyeréséért és megtartásáért pedig folyamatosan fejlesztik szolgáltatásaikat. A BWI például a gyermekirodalom, a CD-k, a képregények szolgáltatása terén, a Recorded Books pedig a hangos könyvekkel történő ellátásban jeleskedik. Sok könyvtár használja az OCLC nem angol nyelvű irodalomra szakosodott Language Sets szolgáltatását.
A könyvtár költségei persze megnövekednek a beszállító alkalmazásával, de a tapasztalatok szerint ez nem olyan jelentős mértékű, hogy ne érné meg a váltást. A terjesztőknek pedig több munkájuk van ugyan az egyes könyvtárak profiljának megfelelő beszerzésekkel, viszont a fix szerződések révén biztos jövedelemre tesznek szert.
Nyilvánvaló a könyvtárak nyitási szándéka és gyakorlata, de még most is sokan vitatják az új módi létjogosultságát. Legtöbben közülük úgy gondolják, hogy egy adott könyvtár használóinak igényeit a gyakorló könyvtárosok ismerik legjobban, és a váratlan ízlés- és divatváltozásokat is ők tudják naprakészen nyomon követni. Abban pedig még többen egyetértenek, hogy vannak bizonyos speciális ismereteket kívánó gyűjtemények – például a helytörténeti – melynek gyarapítását egyenesen vétek lenne külső vállalkozóra bízni.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 13, 69

Állományvédelem

08/033

RIEDLMAYER, András J.: Crimes of war, crimes of peace. Destruction of libraries during and after the Balkan wars of the 1990s = Libr.Trends. 56.vol. 2007. 1.no. 107-132.p. Bibliogr.

Bűnök háborús és békeidőben. Könyvtárak elpusztítása az 1990-es balkáni konfliktus idején és azt követően

Háborús károk; Rombolás

Amint váratlanul és békésen véget ért a hidegháború 1991-ben, a volt Jugoszlávia területén alakult ki háborús helyzet. A balkáni konfliktus alatt százezrek haltak meg, és milliók kényszerültek menekülésre, mert etnikai vagy vallási okokból üldözötté váltak. Az emberek elleni erőszakot végigkísérte a kulturális javak szisztematikus megsemmisítése, könyvtárak, levéltárak váltak az erőszak áldozatául. A cikk tágabb, elméleti és jogi kontextusban mutatja be a könyvtárak rombolását Horvátországban, Bosznia-Hercegovinában és Koszovóban. Vizsgálja a pusztítás fajtáit és módszereit, a veszélyeztetett gyűjtemények védelmét célzó törvényes és gyakorlati intézkedéseket a fegyveres konfliktus idején, a felelősök felkutatását és bíróság elé állítását, a nemzetközi közvélemény és a könyvtáros társadalom reagálását a háború ideje alatti és utáni kulturális katasztrófára, valamint a kulturális örökség és az emberi jogok közötti kapcsolat egyre nagyobb mértékű felismerését. Végül bemutatja az etnikai konfliktusokkal terhelt háború utáni helyzetet, amelyben a könyvtárak továbbra is a nacionalista politika veszélyeinek vannak kitéve.

(Autoref.)

Lásd még 73

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

08/034

REID, Peter H. – MACAFEE, Caroline: The philosophy of local studies in the interactive age = J.Librariansh.Inf.Sci. 39.vol. 2007. 3.no. 126-141.p. Bibliogr.

A helyismeret filozófiája régen és az interaktív korszakban

Helyismereti munka; Hozzáférhetőség; Igény; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szerzők megvizsgálják a helyismereti gyűjtemények stratégiai prioritásait az interaktív korban. Vizsgálják a hozzáférés jelentőségét, a különböző felhasználók igényeit és kutatásait. A helyismereti gyűjtemények eredetileg olyan elvek szerint működtek, amelyek figyelembe vették a társadalmi integrációt és az élethosszig tartó tanulást. Ezeket az elveket a szerzők újraértékelték és kibővítették olyan kérdésekkel, mint a digitális média beszerzése, az általános ingyenes hozzáférés, a távfelhasználók elérése és igényeik összevetése a helyi adófizetők igényeivel, az elektronikus szolgáltatásnyújtás és egy hatékony online jelenlét kialakítása és fenntartása.

(Autoref.)

Raktározás

Lásd 22

Feldolgozó munka

08/035

DANSKIN, Alan: „Tomorrow never knows". The end of cataloguing? = IFLA J. 33.vol. 2007. 3.no. 205-209.p. Bibliogr. 18 tétel.

Res. francia, német, orosz és spanyol nyelven

Vajon mit hoz a holnap? Vége a katalogizálásnak?

Feldolgozó munka; Prognózis

A katalogizálóknak manapság ijesztő kihívásokkal kell szembenézniük: a katalogizálandó dokumentumok/objektumok megnövekedett mennyiségével, az információforrások új fajtáival, a más típusú információközvetítők megjelenésével létrejövő versenyhelyzettel, a magas katalogizálási költség megtérülésének kérdésével, pénzügyi megszorításokkal, a hozzáértő szakemberek számának csökkenésével.

Vajon mit tegyünk ebben a helyzetben? Kövessük a Beatles tanácsát: „Turn off our minds, relax and float down stream" – vagyis úgy szabaduljunk a szorongástól, hogy lazítunk és sodródunk az árral – míg csak nyugdíjba nem megyünk, vagy inkább nézzünk szembe a nehézségekkel?

Ha az utóbbit választjuk, akkor az első kérdés, ami felmerül, hogy szükség van-e egyáltalán katalogizálásra?

A válasz harsány igen. Hiszen a nyomtatott formában kiadott művek száma még mindig nő, a tömeges digitalizálás során a Google és Microsoft is erőteljesen támaszkodik a meglevő könyvtári katalógusokra, a legtöbb online áruház maga is rendelkezik katalógussal, tekintélyes internetes adatbázisok, mint például az IMDb (Internet Movie Database) komoly bibliográfiai háttértámogatással működnek, és egyre több internetes eszköz segíti a használók saját katalogizálási tevékenységét is. Minden okunk megvan tehát az optimizmusra, bizony szükség van a katalogizálásra. Méghozzá a szakszerű munkára. Mert szép dolog a keresőmotorok által biztosított kulcsszavas keresés, meg az előfordulások helye és gyakorisága szerinti rangsorolás, de vajon nyújtanak-e olyan előnyöket, amit egy jó katalógus kapásból tud: például egyetlen – akár különböző névalakokban előforduló – szerző összes művének megtalálhatósága?

A második húsbavágó kérdés, hogy a megváltozott feltételek között hogyan maradhatunk versenyben, és hogyan felelhetünk meg legjobban a használók igényeinek?

A katalógusok elsődleges feladata ma is a hasonló attribútumokkal rendelkező források/dokumentumok csoportosítása, valamint a hasonló források/dokumentumok közötti különbségeknek a használók igényei szerinti láthatóvá tétele. Az amerikai katalogizálási szabályzat, az AACR (Anglo-American Cataloguing Rules) revíziója, a Resource Description & Access – Forrásleírás és Hozzáférés – már az új körülmények

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szem előtt tartásával készült.
A webes tartalmak esetében gondos szelekcióra van szükség. A könyvtáraknak eddig is meghatározott gyűjtőkörük volt, ami az elektronikus tartalmak esetében sem hanyagolható. A válogatás a katalogizálási feladatokat is belátható mennyiségűvé és megoldhatóvá szelídíti. Különösen igaz ez, ha a könyvtárak hatékonyan tudnak együttműködni egymással. A hagyományos és elektronikus kiadványok létrehozóival, terjesztőivel, közvetítőivel való együttműködés pedig kézművességből ipari méretűvé változtathatja a katalogizálást, és a minuciózus adatleírás helyett az információszervezésre teszi a hangsúlyt.
A webes technológiák segítségével ötvözni lehet a nyomtatott katalógusok és az OPAC előnyeit, a további fejlesztésekkel pedig a katalogizálás ismét nagyszerű kalauzává válhat az emberi tudásrengetegben eligazodást keresőknek. Vagyis – ismét a Beatlest idézve – „It is not dying, it is not dying" – ez nem a halál, ez nem a halál.

(Fazokas Eszter)

08/036

SIMPSON, Betsy: Collections define cataloging's future = J.Acad.Librariansh. 33.vol. 2007. 4.no. 507-511.p. Bibliogr. jegyzetekben.

A gyűjtemények határozzák meg a katalogizálás jövőjét

Állomány; Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Munkakör

A felsőoktatási könyvtárak katalogizáló részlegeinek tevékenysége és az ott dolgozók feladatköre, szerepe átalakulóban van. A Floridai Egyetemen például az utóbbi években megnőtt a bérmunkában elvégeztetett feldolgozó munka mennyisége, a diákok foglalkoztatása, a nem szakképzett munkaerő alkalmazása. De nem csak ilyen megoldásokról van szó. Amivel a feldolgozó munkatársak újabban foglalkozni kezdenek, azt már akár „katalogizálás 2.0"-nak is lehetne nevezni. Ennek lényege abban áll, hogy a feldolgozók igyekeznek a használók tudományos kutatási igényeit minden lehetséges módon és eszközzel szolgálni, olyan – ahogy megfogalmazzák, a használói oldalon lévő – forrásokat is bevetve, mint a Google vagy a tananyag-kezelő rendszerek.
A katalogizálók a közös katalógusok építése során nagy gyakorlatra tettek szert az együttműködésben. Jelenleg fokozottabb együttműködésre kell törekedniük, amely átlépi a megszokott kereteket, és a könyvtári kezdeményezések előterébe tolja a katalogizálókat. Részt kell venniük például a könyvtári erőforrásokra rámutató különböző portálok fejlesztésében.
Persze a katalógus építése is a feladatuk, de azt a katalogizálás 2.0 jóval meghaladja, és próbára teszi meglévő szakértelmüket. Rugalmas hozzáállásra van szükség részükről, hogy megkérdőjelezzék és átalakítsák a meglévő feldolgozási gyakorlatot, ha az nem létező használói igényeket szolgál, vagy esetleg a könyvtárosok igényeit támogatja, a használói igények kielégítésének rovására.
A katalogizáló szót hallva ma már nem a katalógus kell, hogy eszünkbe jusson. A katalógus már nem a könyvtár elsődleges tájékoztató eszköze. A feldolgozó részlegeknek a katalógusok helyett a könyvtárak gyűjteményeire kell összpontosítaniuk, és arra törekedniük, hogy egy-egy intézményhez tartozó összes gyűjtemény adatait közreadják, tekintet nélkül a gyűjtemény formátumára és elérhetőségére, pontosan, átfogóan, egyszerűen navigációt és a számítógép-hálózaton való automatikus begyűjtést is lehetővé téve. A pontosság körébe a minőségellenőrzés és – a legköltségesebb feldolgozói tevékenységet kiváltandó – új generációs egységes besorolási adatfájlok létrehozása tartozik. Átfogó akkor lesz a gyűjtemények feltárása, ha a fel nem dolgozott gyűjteményrészeket (ez többnyire a különgyűjteményeket jelenti) számba véve sikerül fokozatosan pótolni az elmaradásokat. Szintén az átfogó feltáráshoz tartozik az intézményi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

archívumok létrehozása és anyaguk feltárása. Kiderült, hogy a feldolgozók kiválóan alkalmazhatók az e-könyvtárakkal kapcsolatos feltárási teendők ellátására, nemcsak a gyakorlati munkát, hanem a követelmények, formátumok stb. meghatározását is beleértve. A metakereső eszközök térnyerése is csökkenti a katalógusok szerepét. A navigáció területén az FRBR-t érdemes megemlíteni, amely jelentősen javította az adatok megjelenítését, a katalógus nyilvános interfészének képét. Ami a begyűjtést illeti, a Google, a szakportálok és a tananyag-kezelő rendszerek új platformot biztosítanak arra, hogy igény esetén a könyvtári erőforrásokat megosszuk egymással. Az ehhez szükséges kódolt bibliográfiai adatokat a feldolgozók állítják elő.

(Hegyközi Ilona)

08/037

CASSELLA, Maria – MORANDO, Maddalena: Problemi e prospettive di un nuovo formato: l'UNIMARC holdings = Boll.AIB. 47.vol. 2007. 1/2.no. 63-77.p. Bibliogr. jegyzetekben.

Res. angol nyelven

Egy új formátum, az UNIMARC holdings problémái és perspektívái

Formátum -gépi

A MARC formátum különböző verzióit használók közössége már többször hangot adott egy, a példányok leírására is alkalmas formátum szükségességének. A négy évvel a MARC21 után megjelent MARC/H formátumnak jelenleg nincs gyakorlati alkalmazása, így a cikk elméletben vizsgálja az új formátum lehetőségeit, az olasz ALEPH-használók egyesületének a régi könyvek példányadatai kezelésére vonatkozó igényeinek tükrében.

A MARC/H formátum fő célja, hogy a példányadatokat a bibliográfiai adatoktól elkülönülten kezelje, annak érdekében, hogy lehetővé tegye a példány (illetve gyűjteményi) adatok rendszerek közötti cseréjét, illetve megkönnyítse a használó számára a lelőhely-meghatározást, és a példányra vonatkozó adatok összegyűjtését. A formátum koncepcióját tekintve az ISO 10324: 1997, struktúráját tekintve az UNIMARC kézikönyv *update 4* alapján készült el. Funkcionális blokkjai lehetőséget nyújtanak a lelőhely- és hozzáférhetőségi adatok rögzítésére éppen úgy, mint akár nyilvános, akár csak a katalogizáló által belső használatra szánt megjegyzések elhelyezésére. Mindazonáltal még mindig hiányzik az egészen világos határ a bibliográfiai és az állomány-(példány)adatok között, és további vizsgálódást igényel a MARC/H struktúra és az FRBR modell közötti viszony.

(Mohor Jenő)

08/038

BOWMAN, J.H.: Annotation. A lost art in cataloguing = Cat.Classif.Q. 44.vol. 2007. 1/2.no. 95-111.p. Bibliogr.

Annotálás: eltűnt műfaj a katalogizálásban

Annotáció; Cédulakatalógus; Dokumentumleírás története

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A 20. század elején a brit közkönyvtári katalógusok gyakran tartalmaztak annotációt egyrészt a nem világos címek magyarázatára, másrészt a leírt könyv tartalmáról további információ nyújtására. Akkoriban két kézikönyv is megjelent erről a témáról. Az első világháborút követően a nyomtatott katalógusok letűnésével ez a fajta annotáció egyre ritkábbá vált, és csaknem kizárólag az új könyveket ismertető kiadványokban fordult elő. A Brit Nemzeti Bibliográfia első számai csak kivételes esetekben tartalmaztak annotációt. A szerző összehasonlítja az annotáció szerepét a mai online katalógusok tartalomjegyzék-közlésével.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

08/039

TIBERI, Melissa - MAZZOCCHI, Fulvio: La gestione della polisemia nei thesauri. Il caso dei termini filosofici = Boll.AIB. 47.vol. 2007. 1/2.no. 93-107.p. Bibliogr. 27 tétel.

Res. angol nyelven

A poliszémia kezelése a tezauruszokban: a filozófiai szakszókincs esete

Nyelvészeti kérdések; Tézaurusz

A poliszémia, vagyis az a jelenség, hogy egy lexikai egységhez több jelentés tartozik, minden ismert nyelvben létezik, és hozzájárul az adott nyelv jellegzetességéhez, sokoldalúságához. Ugyanakkor, néhány gyakorlati esetben a többjelentésű szavak a kommunikációt gátló tényezővé válhatnak. Ennélfogva amikor az információ kezeléséhez használunk szavakat, illetve kifejezéseket, felmerül a kontroll szükségessége. Közismert, hogy az ellenőrzött indexelő szótárakban a szemantikai kontroll célja éppen az, hogy minden egyes lexikai egységhez egyetlen jelentést rendeljen.

Ennek az elvnek az érvényesítése különös nehézségekbe ütközik a filozófiai terminológia esetében. A filozófiai kifejezéseknek figyelemre méltó jelentésrétegei vannak, mivel a múlttal való kapcsolatuk rendkívül erősen megmaradt. Egy filozófiai tezaurusz létrehozása tehát, bármily kívánatos lenne is, szokatlanul nagy erőfeszítésekkel járna. A két-(vagy több)értelműség megszüntetésének szokásos módjai a szemantikai (ahol a jelentést egy zárójelben megadott minősítő teszi egyértelművé), és a szintaktikai (általában a prekoordinált rendszerek használják, mint pl. a *Library of Congress Subject Headings*, ahol igen részletes alosztályozás nyújt a tárgyszó mellé kiegészítő információkat téma, hely, idő, forma tekintetében). Gyakori még az operátorok (pl. *AND*) segítségével végzett posztkoordinált egyértelműsítés (pl. Mars *AND* Bolygó, Mars *AND* Mitológiai alak).

Vajon mi lehet a megoldás a kategória mint filozófiai szakkifejezés esetében ami egészen mást jelent Arisztotelész, Kant, Hegel és Russell esetében? A kategória (metafizika vagy ontológia), kategória (logika), kategória (nyelvészet) szemantikai egyértelműsítés nem tűnik mesterkéltnek? Arisztotelész a kategória kifejezést legalább ebben a három fent említett értelemben használja. A kontextust is figyelő, polihierarchikus megközelítés talán jobb eredményt hozhat, ám ezt ritkábban alkalmazzák tezaurusz készítésekor. Elméleti, de az információkereséskor valós problémát jelentő kérdés a poliszémia és a homonímia közötti különbségtétel, ám a gyakorlatban mindegyik módszert használják mindkét eset kezelésére. Akár technikai (több adatbázisban való keresés), akár tartalmi (interdiszciplináris keresés) szempontok alapján, mindenképpen nagy a kontrollált nyelvezetek kifejlesztése iránti igény. Minél később történik meg ez egy adott szakterületen, annál nagyobb annak valószínűsége, hogy más területek határainak kiterjesztése nyomán már nem is lesz rá lehetőség.

(Mohor Jenő)

Katalógusok

08/040

CORBOSIERO, Manuela – DI SANTE, Assunta: Il catalogo collettivo delle biblioteche ecclesiastiche. CEI-Bib. Obiettivi, strumenti e prospettive = Boll.AIB. 47.vol. 2007. 1/2.no. 43-62.p. Bibliogr. jegyzetekben.

Res. angol nyelven

Az egyházi könyvtárak közös katalógusa, a CEI-Bib. Célok, eszközök, kilátások

Egyházi könyvtár; Központi katalógus -online

2006 őszén a Lateráni Egyetemen rendezett konferencián tárgyalták az egyházi könyvtárak közös projektjének körvonalait, amelyet az olasz

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

püspökkari konferencia kulturális örökségi hivatala (UNBCE) vázolt fel az egyházmegyei, és más egyházi intézményi könyvtárak számára. Az olasz könyvtári intézettel (ICCU) együttműködve kidolgozott projekt a CEI-Bib nevet kapta. Fő célkitűzése az olasz egyházi könyvtárak közös katalógusának létrehozása, integrált könyvtári rendszerrel, hálózati struktúrával és sokoldalú szolgáltatási infrastruktúrával.

A 2004-ben indult projekt eredményeinek ismertetésén a nem egyházi intézmények (és a szakma jeles képviselői) részvétele kifejezte a közös igényt: lefektetni (helyesebben: megerősíteni) a partikularizmuson túli, szektoroktól független együttműködés alapjait egy magasabb cél, a tudás közvetítése érdekében. A CEI-Bib projektről szólva több dologról van szó: ez egyrészt egy eszköz, egy alkalmazási szoftver, amelyet a püspökkari konferencia vásárol meg és ad át az UNBCE projektjéhez csatlakozó könyvtáraknak; másrészt az így együttműködő egyházi könyvtárak egyúttal az SBN (országos könyvtári szolgálat – az olasz könyvtárak közös katalogizáló és központikatalógus-építő rendszere) központi indexével is tudnak kommunikálni, így a CEI-Bib az SBN hálózatának egyházi „pólusa" lesz. Végül a részt vevő egyházi könyvtárak az UNBCE koordinálásával saját munkájukat közös célok érdekében végzik, közös szolgáltatásokat alakítanak ki, így a CEI-Bib rendszerré is válik.

(Mohor Jenő)

08/041

PAPY, Fabrice - LEBLOND, Corinne: L'interface de recherche d'information du Visual...Catalog. Un outil innovant a „double détente" = Documentaliste. 44.vol. 2007. 4/5.no. 288-294.p. Bibliogr. 31 tétel.

Res. német, spanyol és angol nyelven

A Visual...Catalog információkereső felülete - egy innovatív, hasznos eszköz

Egyetemi könyvtár; Ember-gép kapcsolat; Gépi információkeresés; Online katalógus

A Paris-8 Egyetem digitális dokumentumokkal és használatukkal foglalkozó tanszéke által kifejlesztett Visual...Catalog olyan eszköz, amely a web lehetőségeit kihasználva felhasználóbarát módon jeleníti meg a könyvtár intellektuális szervezetét, lehetővé téve az állomány alapos megismerését az olvasók számára. A tanulmány bemutatja, hogyan fogadták a könyvtárosok ezt az elsősorban a felhasználók számára készült új információkereső eszközt. Leírja, milyen hatással volt az új találmány az Artois-i Egyetem tájékoztatási szolgáltatásaira, ahol egy továbbfejlesztett változatát tesztelték. Végül rávilágít, hogyan járul hozzá ez az eszköz a könyvtárkép pozitív megváltoztatásához azáltal, hogy segíti a felhasználókat a gyűjtemények (újra)felfedezésében.

(Autoref.)

08/042

INSERRA, Simona: I progetti di retroconversione = Boll.AIB. 47.vol. 2007. 1/2.no. 79-91.p. Bibliogr. jegyzetekben.

Res. angol nyelven

Retrokonverziós projektek Olaszországban

Konverzió

Úgy tűnik, csak akkor írnak a retrospektív konverzióról, ha magyarázni, igazolni kell az arra költött anyagiakat. Az elmúlt húsz év olasz szakirodalma gyakorlatilag csak egyes konverziós projektek, folyamatok leírását, ismertetését tartalmazza, igen kevés kivétellel.

Kétségtelen, csak akkor van igazán létjogosultsága a konverziónak, ha a katalógus mind teljessége, mind használata szempontjából „méltó" arra. Hozzáadott értéket pedig akkor termel a retrokonverzió, ha érdemleges környezetben (együttműködő könyvtárak körében, valamely könyvtári rendszerben) valósul meg. Fontos, hogy a retrokonverziós projekt ne terhelje meg

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nagyon sem gazdaságilag, sem adminisztratív szempontból az intézményt, időben ne húzódjon el nagyon sokáig, és lehetőleg együttműködésben valósuljon meg.

A retrokonverzió több mint egyszerű technikai beavatkozás, melynek nyomán egy adatbázis létrejön (vagy megnövekszik), annak nyomán gazdagodik a könyvtár és az olvasó egyaránt. A könyvtár katalógusa egyre inkább több mint egyszerű (vagy akár komplex) adatbázis, a könyvtár egészét átható eszközzé válik. Egy jól megtervezett, szervezett és megfelelően irányított retrokonverziós projekt nyomán a katalógus valóban be tudja tölteni azokat a funkciókat, amiket a szakirodalom szerint elvárnak tőle.

(Mohor Jenő)

08/043

BELANGER, Jacqueline: Cataloguing e-books in UK higher education libraries. Report of a survey = Program. 41.vol. 2007. 3.no. 203-216.p. Bibliogr.

E-könyvek katalogizálása brit felsőoktatási intézmények könyvtáraiban

Elektronikus könyv; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Online katalógus

A cikk annak a 2006-ban végzett felmérésnek az eredményeiről számol be, amelynek keretében az Egyesült Királyság felsőoktatási OPAC-jait vizsgálták az e-könyvekkel kapcsolatos katalogizálási gyakorlat felderítésére. 2006 júliusában és augusztusában összesen 30 brit felsőoktatási könyvtár online katalógusát tanulmányozták, hogy megállapítsák, milyen e-könyveket katalogizáltak és milyen szintű katalogizálást alkalmaztak az e-könyveknél. Nyolc könyvtár képviselőjével e-mailes interjút is folytattak. A vizsgált egyetemek közül 28 online katalógusában találtak e-könyves rekordokat, ezek többsége olyan szállítóknál előfizetett gyűjtemények darabjaira vonatkozott, mint az ebrary és a netLibrary. Öt egyetem katalógusában volt olyan gyűjteményekből származó e-könyv rekord, mint pl. az Eighteenth Century Collections Online (ECCO), négy katalógus pedig ingyenes e-könyvek rekordjait tartalmazta. Az intézmények gyakorlatában nagy eltérés mutatkozik abban, milyen e-könyveket választanak ki katalogizálásra. A kutatás eredményei azt tükrözik, hogy a használók számára meg kellene könnyíteni az e-könyvek keresését az OPAC-ban, és a könyvtáraknak több információt kellene nyújtaniuk honlapjukon arról, milyen típusú e-könyveket katalogizálnak.

(Autoref. alapján)

Információkeresés

08/044

SAVOLAINEN, Reijo: Filtering and withdrawing. Strategies for coping with information overload in everyday contexts = J.Inf.Sci. 33.vol. 2007. 5.no. 611-621.p. Bibliogr. 30 tétel.

Szűrés és lemondás - stratégiák az információáradat kezelésére a mindennapi információkeresés során (környezetvédelmi aktivisták példáján)

Információrobbanás; Online információkeresés; Tájékoztatás -környezetvédelmi

A tanulmány azt vizsgálja, hogy az emberek hogyan birkóznak meg a mindennapi életben a médián, azaz az újságokon és az interneten keresztül rájuk zúduló információk özönével. Az eredmények 20 finn környezetvédelmi aktivistával 2005-ben folytatott interjúkon alapulnak. Az információözön által okozott probléma súlyosságát a résztvevők különböző módon ítélték meg. Egyrészt az információözönt valódi problémaként élték meg, különösen hálózati információs környezetben. Másrészt néhány mitikus vonással felruházott, képzelt problémának fogták fel. Az információözönnel való küzdelemben két fő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

stratégiát állapítottak meg. A szűrő stratégia a használhatatlannak talált információk kiselejtezésén alapul, ez főként hálózati információs környezetben kedvelt. A lemondás stratégiája sokkal hatásosabb, azt hangsúlyozza, hogy az embernek úgy kell megvédenie magát a határtalan információmennyiségtől, hogy a minimumra korlátozza az információforrások számát.

(Autoref.)

08/045

MARKEY, Karen: Twenty-five years of end-user searching. Part I. Research findings = J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol. 58.vol. 2007. 8.no. 1071-1081.p. Bibliogr.

A használói információkeresés 25 éve. 1. rész. Kutatási eredmények

Könyvtártudományi kutatás; Online információkeresés; Szakirodalmi szemle [forma]

A kétrészes cikk az online információkeresési szokások immár 25 éves publikált irodalmát tekinti át. A cikk első része a következő kérdésekre keres választ: Mi jellemző a használók által összeállított keresőkérdésekre az online információkereső rendszerekben? Mely eszközöket veszik igénybe a kereséshez, melyeket mellőznek, és milyen eszközökre volna szükség a kérdés pontosításához a találatok birtokában? Hogyan reagálnak valójában a kapott találati halmazra? Elégedettek-e a használók online kereséseik eredményével? A szakirodalom tanúsága szerint az online információkereső rendszerek mindennapos használatában a lehető legegyszerűbb megoldások (kevés kifejezés, egyetlen lépés) dominálnak.

(Autoref.)

08/046

MARKEY, Karen: Twenty-five years of end-user searching. Part 2. Future research directions = J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol. 58.vol. 2007. 8.no. 1123-1130.p. Bibliogr.

A használói információkeresés 25 éve. 2. rész. A jövőbeni kutatás irányai

Könyvtártudományi kutatás; Online információkeresés; Prognózis

A cikk második része az információkeresés mai modelljeit vizsgálja. Bemutatja, hogy az információkeresés sokkal bonyolultabb, mint az online keresés általánosan megfigyelhető gyakorlata, és a gondolatok, érzelmek, illetve a keresés közben történő események is közrejátszanak a keresés lefolytatásában. A szerző számos új kérdést vet fel az online információkeresési szokások kutatói számára. Javasolja, hogy ne csupán a rendszer adottságainak kihasználtságáról gyűjtsenek adatokat, hanem több egymást követő keresést vizsgáljanak figyelembe véve azt is, hogy a használónak előzetes ismeretei lehetnek az internetcímekről vagy a rendszerről. Az információkereső rendszerek további fejlesztésére minden bizonnyal hatni fognak a javasolt módszerrel végzett kutatás eredményei, ezért a szerző a fejlesztőknek azt ajánlja, hogy továbbra is törekedjenek az információkereső rendszerek felhasználói felületének egyszerűségére.

(Autoref.)

08/047

BAR-IIAN, Judit - KEENOY, Kevin - YAARI, Eti [et al.]: User rankings of search engine results = J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol. 58.vol. 2007. 9.no. 1254-1266.p. Bibliogr.

Hasonlóságok és eltérések a használói és a keresőgépek által meghatározott rangsor között a keresési találatok megjelenítésekor

Felmérés; Kísérlet; Online információkeresés; Relevancia

Ebben a tanulmányban a szerzők megvizsgálják azokat a hasonlóságokat és különbségeket, amelyek a használók és a keresőgép által felállított találati sorrend között tapasztalhatók. 67 diák

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vett részt egy háromhetes vizsgálatban, amelynek során arra kérték őket, hogy válasszák ki és rangsorolják azt a 10 legfontosabb dokumentumot, amely a három fő keresőrendszerben lefutott (Google, Yahoo, MSN Search) 12 keresés eredményeként született. Az URL címeket véletlenszerűen jelenítették meg anélkül, hogy elárulták volna, melyik keresőből nyerték őket. A vizsgálat során négy nemparaméteres korrelációs számítást használtak, amelyek kiegészítették egymást. Az eredmények azt mutatják, hogy a használók és a gép által felállított találati sorrend közötti hasonlóság csekély mértékű. Megvizsgálták a találatok megjelenítési sorrendjének és a résztvevők gondolkodásmódjának hatását. A megjelenítés sorrendje ugyan befolyásolja a rangsort, de összességében az eredmények azt mutatják, hogy nincs úgynevezett átlagos felhasználó, és még ha ugyanazzal a háttértudással rendelkeznek is az adott témáról, az információt saját kontextusukban értékelik, amelyet kognitív, érzelmi és fizikai tényezők befolyásolnak. Ez az első nagyobb szabású kísérlet, amelyben a felhasználókat arra kérték, hogy azonos keresések eredményeit rangsorolják. A vizsgálat eredményei azt tükrözik, hogy a személyes keresés még mindig a leghatékonyabb.

(Autoref.)

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

08/048

HALIENOVÁ, Zuzana: Služba Spýtajte sa knižnice na Slovensku = Knižnica. 8.roč. 2007. 7.no. 7-10.p.

Res. angol nyelven

A „Kérdezd a könyvtárat" szolgáltatás Szlovákiában

Kommunikáció -használókkal; Referensz; Számítógép-hálózat

A „Kérdezd a könyvtárat" szolgáltatás célja, hogy a felhasználónak lehetősége nyíljon bármely időpontban elküldeni a maga kérdését egy adott könyvtár számára, méghozzá azzal a biztos tudattal, hogy a problémájával pontosan meghatározott szabályok és kritériumok alapján fognak foglalkozni. A széles nyilvánosság számára létrehozott szolgáltatás keretében könyvtárosok és szakemberek válaszolnak a különböző kérdésekre, legyen szó valamely szűkebb tudományterülethez kapcsolódó problémáról vagy általánosabb jellegű kérdésről.

A szolgáltatás a felhasználóval, az olvasóval, vagyis az információkeresővel való kommunikáció egy újabb formája, amit a technológia fejlődése, az internet elterjedése tett lehetővé. Az e-mail az aszinkron kommunikációra nyújt lehetőséget, míg a chat a szinkron kommunikáció eszköze. Utóbbi hasonló célú, könyvtári környezetben való alkalmazására Szlovákiában csak a nemzeti könyvtárban látunk példát.

A „Kérdezd a könyvtárat" szolgáltatásnak két változata létezik: az individuális és a kooperatív. Míg az előbbi esetében minden könyvtár különkülön hoz létre egy űrlapot, amelynek kitöltésével a felhasználó az adott könyvtár munkatársaihoz fordulhat kérdésével, addig az utóbbi változat alkalmazásakor a felhasználó mindig a megfelelő szakmai illetékességű könyvtárhoz küldi kérdését azáltal, hogy meghatározza a témakört, amelyhez a kérdés kapcsolódik, valamint önmaga ki is választhatja a „célkönyvtárat". Ebben az esetben tehát több könyvtár együttműködéséről, közös szolgáltatásáról van szó. Szlovákiában egyelőre csak a szolgáltatás individuális változatára van példa.

A félreértések elkerülésére a „Kérdezd a könyvtárat" szolgáltatást nyújtó könyvtárak egy része meghatározta a felhasználókkal való kommunikáció feltételeit. Ezek: a kérdés pontos megfogalmazása, ami magában foglalja a felhasználó által már ismert összes, a kérdés megválaszolását megkönnyítő információ megosztását a könyvtárossal; szoftver- és hardver-problémák esetén

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tanácsos a felhasználót a megfelelő számítástechnikai szakemberhez irányítani; jogi jellegű kérdés esetén a könyvtáros a jogi előírást közölheti az olvasóval, a törvényi értelmezés és alkalmazás kérdését jogászra kell bíznia; szakmai kérdések esetén a felhasználónak be kell látnia, hogy a könyvtáros lehetőségei is végesek, és egyes kérdések megválaszolásáért az adott szakterület specialistáihoz kell fordulnia; referátumok vagy vizsgakérdések esetén érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a könyvtáros által nyújtott rövid faktográfiai válaszok nem biztos, hogy kielégítőek lesznek a tanár számára; ha az olvasónak például bibliográfia összeállítására van szüksége, a könyvtár kutatási szolgáltatását kell igénybe vennie.

A felhasználót tájékoztatni kell arról, hogy menynyi időt vesz igénybe a kérdése megválaszolása; hogy amennyiben a könyvtár nem tudja azt megválaszolni, továbbíthatja valamely más intézménynek; valamint hogy a kérdést a válasszal együtt archiválni fogják.

A vonatkozó felmérés tanúsága szerint a vizsgálatba bevont tizennyolc főiskolai és egyetemi könyvtár közül mindösszesen négy nyújt ilyen szolgáltatást. A felmérésben részt vevő nyolc tudományos könyvtár közül három, az ugyancsak nyolc nyilvános regionális könyvtár közül pedig öt. A nemzeti könyvtárban többéves múltja van a szolgáltatásnak, amely a kezdőlapról is elérhető, s 2007 óta a felhasználók nem csak e-mailben, hanem chaten is feltehetik a kérdéseiket. Mindent összevetve a nagyobb szlovákiai könyvtárak 35 százaléka rendelkezik „Kérdezd a könyvtárat" szolgáltatással.

Problémát jelent, hogy a szolgáltatás jelentőségével a szlovákiai könyvtárosok nagy része nincsen tisztában, és gyakorta keverik össze egyéb lehetőségekkel (pl. „Írjon nekünk!", kommentárok, FAQ). Az olvasó ugyancsak nincsen tisztában azzal, hogy melyik lehetőség mit takar, valamint, hogy milyen jellegű kérdéseket tehet fel.

A szolgáltatás népszerű világszerte, és a legtöbb esetben több könyvtár együttműködésével, egy logó alatt valósul meg. A szlovák könyvtáraknak is ezt a példát kellene követniük. Jó jel, hogy 2006 novemberében a nemzeti könyvtár már megtette az első lépéseket, pl. egy közös logó létrehozásának kezdeményezésével.

(Dancs Szabolcs)

08/049

WESTBROOK, Lynn: Chat reference communication patterns and implications. Applying politeness theory = J.Doc. 63.vol. 2007. 5.no. 638-658.p. Bibliogr.

A csevegő referensz során előforduló kommunikációs minták: az udvariassági elmélet alkalmazása

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Kommunikáció -használókkal; Referensz

A tanulmány a csevegő referensz során tapasztalt formális elemeket vizsgálja az udvariassági elmélet tükrében. A beszélgetések elemzése mondattani és tartalmi jellemzőket tárt fel, valamint példákat a formalitási szintekre. Az elemzéshez 402 „csevegést" választottak ki (átiratuk 6572 percet tett ki), amelyek egy nagy amerikai egyetem egy akadémiai évében zajlottak. A mondattani jellemzőkhöz tartozik a lerövidítések, a szleng, a mondattöredékek használata, a nem szabványos központozás, valamint a betűszavak és rövidítések korlátozott alkalmazása és a ritka érzelmi reakció. A tartalmi jellemzők között szerepel a mentegetőzés, az önkifejezés és a rendkívüli igény jelzése. Az alkalmazási minták a könyvtárosok elkötelezettségi szintjét és az interjú egyes szakaszait tükrözik. A kutatási eredmények arra utalnak, hogy a csevegő referenszben részt vevő könyvtárosoknak jobban kell figyelniük a formális nüanszokra, hogy hatékonyabb keresést végezhessenek a használó számára. Az udvariassági elmélet alapjait, különös tekintettel a formális elemekre, be kell illeszteni a személyzet képzésének anyagába és a referensz könyvtárosok viselkedési normái

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

közé. Az elmélet leghatékonyabb alkalmazási módjának kidolgozása még további kutatásokat igényel.

(Autoref. alapján)

08/050

McCAIN, Cheryl: Telephone calls received at an academic library's reference desk. A new analysis = Ref.Libr. 47.vol. 2007. 2.no. 5-16.p. Bibliogr.

Mire terjedjen ki a telefonos tájékoztatás egy felsőoktatási könyvtárban: újabb elemzés

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Referensz; Telefon

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A 70-es évek második felétől kezdve számos kutatás kimutatta, hogy a tájékoztató könyvtárosokhoz érkezett kérdések nagy részének megválaszolása nem igényel szakképzett munkaerőt. Vajon igaz ez a telefonon érkezett kérdésekre is? Az Oklahomai Egyetem könyvtárában a szerző, aki maga is tájékoztató könyvtáros, két éven keresztül feljegyezte az összes személyesen és telefonon érkezett kérdést.

Az eredmények elemzéséhez szükséges ismerni a könyvtár sajátosságait. A központi könyvtárban a tájékozató szolgálat a tavaszi és őszi szemeszterben heti 97 órában fogadja a kérdéseket. A könyvtár első helyen megadott telefonszáma is itt csörög, így azok, akik általában a könyvtárat hívják, a tájékoztató szolgálat munkatársaival beszélnek először.

A kutatás három kérdésre kereste a választ.

1. A telefonhívások hány százalékát fogadhatná diákmunkás, nem szakképzett munkatárs, vagy a könyvtár egy másik osztályának munkatársa;
2. Milyen a gyakorisága az egyes kérdéscsoportoknak a telefonos tájékoztatásban összehasonlítva a személyes könyvtáros-használó interakcióval;
3. A könyvtár mely osztályaira kell a leggyakrabban átirányítani telefonhívásokat a tájékoztató szolgálattól.

A könyvtár tájékoztató szolgálata folyamatosan gyűjti kérdéscsoportonként a statisztikai adatokat a referensz kérdésekről. A könyvtárosok sok kérdésről nem vettek tudomást (Pl. Van kölcsön egy vonalzójuk?). Ezért döntött úgy a szerző, hogy a személyesen hozzá intézett kérdéseket összegyűjti. A típusokat utólag – a kérdések ismeretében – határozta meg:

- tájékoztatás (információkeresés a katalógusban, adatbázisokban vagy az internetes keresőmotorokkal; információszolgáltatás a könyvtár állományáról, erőforrásairól; a kérdéshez források megadása; másik könyvtár ajánlása további kutatásra);
- segítségnyújtás, instrukció (segítség katalógusok, adatbázisok, keresőmotorok használatában; könyvtárközi kérések indításában; információkeresésben)
- általános információk a könyvtárról (nyitva tartás, terembérlet, álláslehetőség);
- útbaigazítás (hogyan jutok el a könyvtárba, parkolás, szobaszámok, egyetemi épületek elhelyezkedése, fiókkönyvtárak);
- átirányított hívások (hívások átirányítása a könyvtár egyéb részlegeihez).

A szerzők értelmezésében a tájékoztatás és a segítségnyújtás kategóriákon kívüli kérdések megválaszolása nem igényel szakképzett könyvtárost.

Összesen 2464 használó-könyvtáros interakciót jegyzett fel a szerző 554 óra szolgálati idő alatt. Ennek 78,6%-a volt személyes megkeresés és 21,4%-a telefonhívás. A használókkal való kapcsolattartásnak csupán 37,5%-a igényelt könyvtáros szakképesítéssel rendelkező személyt. Csak a telefonhívásokat nézve ez 33,7%. A kérdések maradék 62,5, illetve 66,3%-ának a megválaszolásához elegendő lett volna egy diákmunkás, nem szakképzett munkatárs, vagy más

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

osztályon dolgozó könyvtáros. A telefonhívásoknak a 40%-át kellett átirányítani más osztályokra. Az átirányított hívások 43,1%-át kellett a kölcsönzési részleghez kapcsolni, 20,9%-át a könyvtárközi kölcsönzési osztályhoz, 4,7%-át a fiókkönyvtárakhoz, 3,3%-át az egyetem más részlegeihez, végül az esetek 28%-ában konkrét osztályt, vagy személyt kerestek.

Az eredmények egyértelművé teszik, hogy mind a személyes, mind a telefonos megkeresések nagy százalékában elegendő, ha egy diákmunkás vagy nem szakképzett dolgozó válaszol a kérdésekre. A szerző ugyanakkor óvatosságra int. Nem történtek még kutatások abban az irányban, hogy mennyire befolyásolja negatívan a könyvtár imázsát, ha az első személy, aki felveszi a telefont vagy fogadja a kérdéseket, nem könyvtáros.

(Tóth Máté)

08/051

HERMAN, Sonia: SMS reference. Keeping up with your clients = El.Libr. 25.vol. 2007. 4.no. 401-408.p. Bibliogr.

Tájékoztatás sms-ben. Tartsunk lépést az olvasókkal!

Felsőoktatási könyvtár; Referensz; Telefon

A növekvő használói igények kielégítése érdekében az ausztrál Southbank Library egyre rugalmasabbá vált a szolgáltatási módok alkalmazásában. A tanulmány azt vizsgálja, hogy a könyvtárhoz információért forduló hallgatók SMS-ben való tájékoztatása mennyire jelent alternatívát az e-mailes vagy csevegő szolgáltatáshoz képest. Az SMS-ben nyújtott referensz szolgáltatást Ausztrália szerte és a tengerentúlon is vizsgálták, hogy felmérjék hasznosságát a Southbank Institute könyvtáraiban. Az SMS-es referensz lehetőséget ad a könyvtárnak arra, hogy a hallgatóknak egy jól ismert, könnyen elérhető módon nyújtson szolgáltatást. Az SMS igen népszerű módja a kommunikációnak, különösen a fiatalabb generáció körében. A Southbank Library-ben azért is alkalmas ez a technológia, mert sok a külföldi hallgató, akiknek nem az angol az anyanyelvük, és kényelmesebbnek tartják a kérdésfeltevésnek ezt a módját, mint a kommunikáció hagyományosabb formáit. A „Küldj SMS-t a könyvtárosnak" a Southbank Institute Library „Kérdezd a könyvtárost" szolgáltatásának részévé vált, amely eddig e-mailes, telefonos és csevegő „üzemmódban" volt elérhető.

(Autoref. alapján)

08/052

INOUE, Mary Tonoko - DE OLIVEIRA, Angela Maria: Conflictos em bibliotecas. Un elemento fundamental? = Rev.Esp.Doc.Cient. 30.vol. 2007. 3.no. 385-394.p. Bibliogr.

Konfliktus a könyvtárban. Alapvető elem?

Kommunikáció -használókkal; Kommunikáció -személyzeten belül

A szervezeteken (intézményeken) belüli konfliktus nem új keletű jelenség, hiszen egyes szerzők szerint a konfliktus egyidős az emberiséggel, és a fejlődés természetes velejárója, bármilyen családi, társadalmi, politikai vagy szervezeti rendszer esetében.

A konfliktusokat különböző szerzők különféle szempontok szerint osztják fel különféle típusúakra (pl.: szociális, tradicionális, individuális, hierarchikus, személyes; látens, felfogott, érzékelt, megnyilvánult; stratégiai, strukturális, folyamati, környezeti, hatékonysági, személyes jellemzők által kiváltott). Hasonlóképpen többféle csoportosítását adják a konfliktuskezelés módszereinek is. Minden szervezeten belül – akár profitorientáltak, akár nem – ugyanazok a konfliktustípusok jelennek meg: az individuális, tradicionális, szociális és csoportok közötti konfliktusok.

A könyvtárakban fellépő konfliktusoknak a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vártnál gazdagabb irodalma van. Ebben szerepel, hogy a konfliktusok egyik fő forrása a könyvtárak többségében a bürokratikus struktúra és a szakmaiság szembenállása. Csoportközi konfliktusok forrása a feldolgozó részleg és az olvasószolgálat személyzetének felfogásbéli különbözősége, az az érzés, hogy az első csoport teljesítményétől függ a második. Ezt erősíti a legtöbb könyvtárosképző intézmény is, ahol lényegesen nagyobb hangsúlyt kapnak a feldolgozási feladatok, mint a közönség-(olvasó)szolgálati tevékenység.

Egy könyvtár napi rutinjában a konfliktustermő helyek: vezetőség-feldolgozó osztály, feldolgozó osztály-olvasószolgálat, olvasószolgálat-használó. A konfliktus létrejöttében pedig leginkább a kommunikáció, illetve annak hiánya vagy nem megfelelő volta játszik főszerepet. Többen mutatnak rá a szemantikai problémákra, az elégtelen információcserére, mint előre látható konfliktusok forrására. A főnökök-beosztottak közötti konfliktusok nagy része is a nem megfelelő kommunikációra vezethető vissza.

A belső konfliktusok legtöbbször a megfelelő munkafolyamatok kialakításával, a munkatársak és a csoportok közötti viszonyok átalakításával megoldhatók. A külső – a könyvtár és az olvasó közötti – konfliktusok legjobb ellenszere a megfelelő kommunikációs rendszer kialakítása. Olyan viszonyok és munkakörülmények kialakítására kell törekedni, ahol a felmerülő – mind belső, mind külső – konfliktusok a működés javításának eszközeként használhatók fel.

(Mohor Jenő)

Tájékoztatási eszközök

08/053

NICHOLAS, David - HUNTINGTON, Paul - JAMALI, Hamid R.: The use, users, and role of abstracts in the digital scholarly environment = J.Acad.Librariansh. 33.vol. 2007. 4.no. 446-453.p. Bibliogr. jegyzetekben.

A referátumok felhasználása, felhasználói és szerepük az elektronikus tudományos környezetben

Adatbázis; Elektronikus folyóirat; Felmérés; Használói szokások; Referátum; Relevancia; Teljes szövegű adatbázis

Az elektronikusfolyóirat-könyvtárakat használók tranzakciós logjait és egy kérdőíves felmérés demográfiai adatait felhasználva a cikk bizonyítékokat gyűjt össze a referátumok használatáról, használóiról és a digitális környezetben betöltött szerepükről. Ezek arról tanúskodnak, hogy a referátumokat nagymértékben használjak, akkor is, ha a cikk teljes szövege hozzáférhető. A referátumok népszerűsége egyrészt azt jelzi, hogy a használók a keresőgépek és tárgyköri zsilipek segítségével hogyan navigálnak a tartalom felé a kibertérben, másrészt azzal magyarázható, hogy a tartalom releváns voltának megítéléséhez gyors és hatékony eszközt jelentenek.

(Autoref.)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

Lásd 12, 20

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

08/054

BREEDING, Marshall: Librarians face online social networks = Comp.Libr. 27.vol. 2007. 8.no. 30-32.p.

A könyvtárosok és az online közösségi hálózatok

Iskolai könyvtár; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat

Az online közösségi hálózatok és a hálózatokon folytatott interaktív kommunikáció a fiatal könyvtárhasználók, sőt újabban a webfelhasználók minden generációja életének egyre inkább szerves részévé válik. Néhány példa: MySpace, Facebook, Friendster, Flickr.

A Facebooknak (facebook.com) 2007 nyarán már 30 milliót is meghaladó aktív tagsága volt, az USA összes felsőoktatási intézményét felölelve. A Facebook ennél fogva fontos webhely nemcsak a felsőoktatási, hanem az iskolai és a közkönyvtárosok számára is. A könyvtárosok felfedezték, hogy jó eszköz arra, hogy fejlesszék társadalmi és szakmai kapcsolatrendszerüket. A Facebooknak (az iwiw-hez hasonlóan – a ref.) tagsága van, akik saját nevükön szerepelnek és személyes profiljukat kialakítják. Ezután ismeretségeket köthetnek, csoportokhoz csatlakozhatnak. A zavaró tényezők kiszűrése érdekében működik a meghívóküldés rendszere is. Olyan funkció is működik, amely tetszőleges részletességgel jelzi, hogy az illető személy éppen mit csinál (dolgozik, otthon van stb.). Van üzenőfal, üzenetküldési (feed) opció is. A Facebook igen népszerű fotómegosztó helyként is funkcionál. A Facebook szolgáltatásai állandóan fejlődnek, és a fejlesztésbe az alkalmazói platformon keresztül használói is bekapcsolódhatnak.

A főiskolai és egyetemi hallgatók mellett egyre több „felnőtt" tagja van a szolgáltatásnak. Használják e-mail helyett, folyamatos kapcsolattartásra. Érdemes azonban a személyes adatok védelmére gondolni.

Ami a könyvtárosokat illeti, a Facebook jó eszköz lehetne számukra arra, hogy az egyetemi hallgatókat elérjék. A hallgatók viszont a szolgáltatás jellegéből adódóan leginkább saját társaikat szerepeltetik ismerőseik-barátaik között. Talán a fejlesztői platform ad majd helyet olyan kezdeményezéseknek, amelyek a könyvtári szolgáltatásokat integrálják. A web evolúciója mindenképpen az együttműködés és a társas kapcsolatok előmozdítása felé tart.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 3

Könyvtártudományi, informatikai tájékoztatás

08/055

OSTERODE, Andrea: Wegweiser durch den Dschungel bibliothekarischer Fachinformation. www.bibliotheksportal.de bietet Auskunft für Experten und Externe = BuB. 59.Jg. 2007. 9.no. 660-662.p.

Res. angol és francia nyelven

Egy hasznos segítség a könyvtári információs dzsungelben: a www.bibliotheksportal.de szakmabeliek és kívülállók számára egyaránt információt nyújt

Könyvtártudományi tájékoztatás; Portál

Hány könyvtár található Németországban? Milyen olvasásfejlesztési programokat indítanak a német könyvtárak? Milyen stratégiákról és ja-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vaslatokról vitatkoznak most, és melyek voltak meghatározóak régebben? Milyen szerepet játszanak a német könyvtárak az információs társadalomban?
A könyvtárak oldala, a www.bibliotheksportal.de ezekre és még sok más kérdésre ad konkrét választ, könyvtárakról és könyvtári vonatkozású témákról gyűjt össze és csoportosít információkat. Az új portál központi belépést biztosít a könyvtárak világába. Az olyan aktuális témákon túl, mint az elektronikus publikálás vagy a könyvtárak alternatív finanszírozási lehetőségei, fontos adatokat és információkat szolgáltat az egyes könyvtárakról, a könyvtáros egyesületekről és intézményekről, projektekről, és közli a legfrissebb országos könyvtári statisztikát is.
Folyamatos és aktualizált információt nyújt a nemzetközi könyvtári együttműködésről, olyan, a nemzetközi érdeklődés középpontjában álló témákról, mint például az Unesco konvenciója a kulturális sokféleségről. A portál letölthető anyagokat is kínál, és a speciálisabb témákról annotált linkgyűjteményt ad. Friss hírek (RSS-lehetőség), eseménynaptár, valamint a külső oldalakra is elvezető keresőgép egészítik ki ezt a honlapot.

(Autoref. alapján)

Szakterületi tájékoztatási rendszerek

Lásd 64

Kutatás és termelés információellátása

Lásd 76

Vezetés, irányítás

Tervezés

08/056

KETTUNEN, Juha: The strategic evaluation of academic libraries = Libr.Hi Tech. 25.vol. 2007. 3.no. 409-421.p. Bibliogr.

A felsőoktatási könyvtárak stratégiai terveinek értékelése

Egyetemi könyvtár; Esettanulmány [forma]; Hatékonyság; Tervezés

A tanulmány célja a felsőoktatási könyvtárak hálózati stratégiáinak elemzése és a stratégiai tervek értékeléséhez és megvalósításához egy hasznos módszer leírása. A *balanced scorecard* módszert (kiegyensúlyozott stratégiai mutatószámrendszert) az intézmények keretként használhatják stratégiai terveik és azok megvalósításának bemutatására. Ez a módszer általános keretet nyújt a stratégia és a teljesítmény több szempontú értékeléséhez. A szerző a stratégiai térkép fogalmát használja, hogy az együttműködő könyvtárak stratégiai terveinek célkitűzéseit illusztrálja. A tanulmány hozzájárul a könyvtárak stratégiai tervezésének és gyakorlatának jobb megismeréséhez. Az eredmények hasznosak lehetnek azok számára, akik költséghatékonyságra törekszenek a könyvtárak egyre bővülő hálózati együttműködésével.

(Autoref.)

Lásd még 26

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

08/057

KOENIG, Marie-Hélene - REDOUTEY-LE BLEIS, Francine [et.al.]: Quels appuis pour l'encadrement? L'expérience de la Bibliothèque nationale de France = Bull.Bibl.Fr. 52.tom. 2007. 5.no. 47-50.p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Milyen támogatást élvez a felsővezetés? A Francia Nemzeti Könyvtár tapasztalatai

Képesítés; Nemzeti könyvtár; Továbbképzés; Vezetés

Már a BnF új Szajna-parti épületébe való költözés előtt lehetett tudni, hogy „valami egészen más, valami egészen új" kezdődik a nemzeti könyvtár életében. Új épület, újfajta elérhetőség, más felhasználók, másság, újdonság olvasónak, személyzetnek egyaránt, amely teljesen különböző, az addig megszokottól eltérő munkamódszert igényel.

Mindenekelőtt megkezdődött a pénzügyi törvényeknek, előírásoknak, szabályoknak megfelelő tevékenység megszervezése: olvasók és dolgozók számára egyaránt. Ez a gazdaságosságot állandóan szem előtt tartó szervezés fogta keretbe a mindennapok tevékenységét, és adta a napi munka ritmusát. Szintén ennek a következménye az, hogy végiggondolták a nemzeti könyvtár vezetői testületének hierarchiáját is az alábbi négy szempontból: általában a munkaerő továbbképzése, a speciális szakemberek továbbképzése, belső coaching (közös tréning) nyújtása, valamint annak hangsúlyozása, hogy a könyvtári munka egészét összefüggéseiben kell látni, megszervezni és rendszerbe foglalni. A munkavégzés ugyanis csak így lehet gazdaságos.

A BnF-ben 2005/2006-ban kifejlesztett szakmai kompetenciák kézikönyvében öt fő tevékenységi kört rendeltek egy-egy, a hierarchiában szereplő vezető mellé. Ehhez társult egy teljesen új könyvtári tevékenység: egy olyan szakember, akinek a feladata, hogy vezessen, tájékozódjon és tájékoztasson, szervezzen és lelkesen tevékenykedjen mindig egy adott munkaterületen. Mindezek az elvárások körülbelül 150 főt érintenek, akik a hierarchia vezetői tisztségét töltik be.

A BnF saját és előre megtervezett képzési politikát alkalmaz. Ez szintén előre megtervezett, kész képzési formákból áll, amelyek igény szerint módosíthatók. 2006-ban majd 2000 dolgozót több mint 11 ezer munkanapban képeztek tovább. Vannak szokásos ún. „standard" és speciális képzések. Mindegyik megtervezése a kérő és a kérést teljesítő, a továbbképző szolgálat munkatársainak közös feladata. A képzésért felelős szolgálat tevékenységi köre a tervezés. Szükség esetén belső szaktanácsadó is igénybe vehető ehhez. A képzés a könyvtári munkaterületek egészét átfogja: a katalogizálástól az adminisztráción keresztül a technikai-informatikai megvalósításokon át akár a személyzet nyelvtudásáig vagy a rendszerekben használt nyelvekig mindent. A menedzsment területén a módszertani és megvalósítási kérdések kerülnek előtérbe.

A 2000-es évektől a modernizációs „LLL-szemlélet" vagyis „az élethosszig tartó tanulás" szemlélete a közönséget éppúgy érintette, mint a szakmabelieket. Ezért ehhez azokat a projekteket részesítik előnyben, amelyek az információfeltárás és -visszakeresés technikai fejlődését és az ezekhez szükséges kompetenciákat fejlesztik. A változások követése kollektív és egyéni módon is történhet. Mindez attól függ, hogy a szervezet organigrammjában az adott személy, vezető hol helyezkedik el. A BnF emberi erőforrás gazdálkodó csoportja szintén alkalmazza a coachinget, azt a teljesítménynövelő tréninget, amelynek során a vezető folyamatosan együttműködik a beosztottakkal a teljesítmény növelése és a szakirányú készségek, képességek fejlesztése érdekében. A szakma megerősítésének ezek az új formái bizonyítha-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tóan elengedhetetlenek a jövőben várható nagy változások miatt.

(Pajor Enikő)

08/058

PINTO, María - BALAGUÉ, Nuria [et.al.]: Evaluación y calidad en las bibliotecas universitarias. Experiencias españolas entre 1994-2006 = Rev.Esp.Doc.Cient. 30.vol. 2007. 3.no. 364-383.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Értékelés és minőség az egyetemi könyvtárakban: spanyol minőségmenedzsment tapasztalatok 1994-2006 között

Egyetemi könyvtár; Hatékonyság; Vezetés

A minőségmenedzsment (és a TQM) az utóbbi tíz év folyamán vált ismertté és került bevezetésre a spanyol egyetemi könyvtárak körében.
Egyetemi téren az első komoly, a minőséget előtérbe helyező projekt az egyetemi rendszer minőségét értékelő kísérleti program volt 1992-1994 között, melyben 16 egyetem vett részt. Hozadékaként megkezdődtek az önértékelési folyamatok, az értékelés metodikájának egységesítése, és a spanyol egyetemek értékelését célzó projekt megtervezése. 1994-95-ben négy spanyol egyetemi könyvtár a felsőoktatás minősége értékelésének európai „*pilot project*"-jében vett részt, majd 1995-ben önkéntes részvétellel megindult az egyetemi minőségértékelés országos programja (*Plan Nacional de Evaluación de la Calidad de las Universidades* – PNECU), melyben 55 egyetem és azok számos részlege vett részt. A PNECU keretében több egyetem értékelésére került sor, kidolgoztak egy dokumentumot az egyetemi minőség intézményi programjához, és egy kalauzt a szolgáltatások értékeléséhez, mindkettőt az EFQM modell alapján.
1999-2000-ben néhány egyetemi könyvtár vizsgálatára is sor került a könyvtárértékelési vezérfonal alapján. 1998-ben brit minta alapján kidolgozták a katalán könyvtárértékelési kalauzt (*Guia d'Avaluació dels serveis bibliotecaris*), melynek alapján 1998-2001-ben elkészült a katalán egyetemi könyvtárak első értékelése, és egyikük (a Barcelonai Autonóm Egyetem könyvtára) egyidejűleg bevezette az ISO 9002 alapú minőségbiztosítási rendszert.
2001-2006 között az egyetemek tanácsa által létrehozott második egyetemi minőségi program folytatta az egyetemek minőségvizsgálatát, és dolgozott az európai uniós módszerekhez és eszközökhöz illeszkedő minőségbiztosítási rendszerek megvalósításán (ez tükröződik többek között a spanyol egyetemi könyvtárhálózat – REBIUN – stratégiai tervében is). Ugyanekkor működött az andalúziai egyetemek minőségi terve, 2006-2007-ben pedig új dokumentum alapján zajlik a katalán egyetemi könyvtárak második minőségértékelési folyamata.
Ami a jövőt illeti, a bolognai nyilatkozat alapozta meg azokat a fejleményeket, illetve teremtette meg azt az új környezetet, amely követelményrendszerének meg kell felelnie az egyetemi könyvtáraknak is. Közelebbről a 2005-ös bergeni konferencián vált ismertté a „*Kritériumok és irányvonalak az európai felsőoktatás minőségének garantálásához*" elnevezésű dokumentum, mely irányt szab a jövőnek. A jelenlegi helyzetben a spanyol egyetemi könyvtárak csak kisebb részében működik a folyamatos értékelésen alapuló szilárd és megbízható minőségirányítás. Valamivel több könyvtárban most folyik, az első intézményi értékelést követően a minőségirányítás konszolidációja. Meglehetősen nagy számú az egyetemi könyvárak harmadik csoportja, amelyek még nem estek át sem önértékelési, sem külső értékelő folyamaton. A jövőben a hangsúly az új, tanuló-tanulás középpontú oktatási paradigma talaján álló minőségbiztosítási rendszereken lesz, valamint a hozzáférhető könyvtár elvén, melynek alapja a használók számára nyújtott szolgáltatások minőségének folyamatos jobbítása.

(Mohor Jenő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

08/059

HOLT, Glen: Communicating the value of your libraries = Bottom Line. 20.vol. 2007. 3.no. 119-124.p.

Hogyan mutassuk be könyvtárunk értékét?

Felmérés; Használó; Hatékonyság; Közművelődési könyvtár

A könyvtáros szakma sohasem volt még ennyire értékközpontú, mint most. Ennek több oka is van: egyrészt a konzervatív politikai légkörben a döntéshozók folyton arról beszélnek, hogy a kormányzati munkát (a könyvtárakat is) „hatékonyabbá" kell tenni, „többet kell tenni kisebb ráfordítással", másrészt a különböző pénzügyi botrányok felhívták a figyelmet az elkövetett visszaélésekre, amire a törvényhozás úgy reagált, hogy az intézményeknek újra kell gondolniuk, át kell szervezniük pénzügyi terveiket, tevékenységüket.

A most már bizalmatlanabb állampolgár aggódik, hogy egyre kevesebbet kap adódollárjaiért; továbbá számos egyéb kérdés – a véget nem érő „olajháborúk", a csökkenő bérek, a növekvő bűnözés stb. – miatt bizalmatlanok a „szakértőkkel" szemben, akik a kormányzati és magánintézmények irányításához szükséges speciális hozzáértésről beszélnek. Ezért az amerikai könyvtáros egyesület (ALA) úgy döntött, hogy a hangulatváltozás miatt az „érték" legyen a könyvtári kommunikáció kulcsszava. Ez hivatalosan 2006 januárjában az ALA új stratégiai tervében (ALA Ahead to 2010) jelent meg, ahol az alábbi fontos célokat fogalmazták meg:

- a könyvtárak értékének és befolyásának erősítése,
- a kutatás és értékelés erősítése a könyvtárak értékének és hatásának bizonyítása révén,
- a könyvtárosok és a könyvtári személyzet értékének és befolyásának az erősítése.

Ezek a célok összecsengenek a könyvtárvezető egyre fokozódó növekvő értéknyilvánító törekvéseivel, amit jól összegez az a tanulmány, melyet az *Americans for Libraries Council* adott ki *Worth their weight: an assessment of the evolving field of library valuation* (http://www.actforlibraries.org/pdf/exec%20summary%20worth%20their%20weight.pdf) címmel 2007 júniusában.

2006 végén készült el az IMLS (Institute of Museum and Library Services) támogatásával a könyvtári költség-haszon elemzés (cost-benefit analysis = CBA) módszertanáról egy tanulmány (*Measuring your library's value*), melynek segítségével tényszerűen kimutatható a könyvtári szolgáltatások értéke, illetve a ráfordítások megtérülése.

A legtöbb könyvtár azonban nem hajlandó ilyen drága és időigényes CBA elvégzésére, de a tanulmány néhány javaslatával segíteni próbál abban, hogy értékeiket megfelelő módon – és folyamatosan – népszerűsítsék lakókörnyezetükben. Nem elég megbízni egy munkatársat ezzel, hanem a könyvtárnak

a) a minőségre koncentrálva példákkal kell kimutatnia, milyen fontos a használók (egyének és csoportok) számára;
b) figyelemmel kell kísérnie, mit tartanak fontosnak az olvasók a könyvtári szolgáltatásokban – és erről nemcsak futó benyomásokkal, hanem pontos ismeretekkel kell rendelkezniük;
c) olyan „nyelvezettel" kell népszerűsíteniük intézményük értékeit, hogy a használók megértsék.

Mit értékelnek a használók a könyvtár szolgáltatásaiban? – teszi fel a kérdést a szerző. Ha azt érzékelik, hogy a könyvtár számukra:

1) időt, pénzt és rengeteg utazást takarít meg;
2) dokumentumokat (könyveket, CD-ket, DVD-ket) biztosít;
3) személyre szabott szolgáltatásokat nyújt;
4) a felnőttek mellett a gyermekeknek is számítógép-használatot biztosít;
5) tartalmas értékeket biztosít a befizetett adókért cserében.

Sokan hajlamosak úgy beszélni a könyvtárról,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mintha templom volna, és különböző spirituális értékekkel ruházzák fel: noha nem ez a legfontosabb, hanem az, mit nyújt számunkra. Azért tartunk fenn könyvtárakat, mert a lakosság alapvető szükségleteit elégítik ki – felelősségteljesen és jól gazdálkodva a rájuk bízott pénzzel. Amikor tehát a könyvtárvezetők kommunikációs programjukat tervezik, ezt kell szem előtt tartaniuk. Ha nem ismerik fel, nem szervezik meg, és nem kommunikálják megfelelően azokat az értékeket, amelyeket az intézményük kínál használóik számára, hiábavalóak a nagy szavak arról, mit tesz a könyvtár a demokrácia védelmében, a honpolgárok kiművelésében.

(Murányi Lajos)

Lásd még 42, 50, 56

Pénzügyi és gazdasági kérdések

Lásd 32, 62, 76

Személyzet

08/060

CONNERS, David - McCARTHY, Laena: The jobs can be found = Libr.J. 132.vol. 2007. 14.no. 44-45.p.

El tudnak-e helyezkedni a frissen végzett könyvtárosok?

Könyvtárosi hivatás; Munkabér, alkalmazás; Pályakezdő könyvtáros

2005 őszén egy amerikai tanulmány azt állította, hogy a könyvtár szakon végzetteknek nehéz állást találniuk az alacsony fizetések és a kezdő pozíciók eltűnése miatt. Rachel Holt és Adrienne L. Strout indukcióval igazolta hipotézisét, azaz bizonyítékokat gyűjtött arra, hogy az új könyvtárosok számára a kezdő pozíciók terén hiány van (ld. a 05/363 tételszámú referátumot a KF 2005/4. számában ill. a MANCI adatbázisban). Most éppen fordítva, dedukcióval vizsgálták ugyanazt a kérdést. Próbálták cáfolni azt a hipotézist, miszerint nincs hiány a kezdő könyvtárosi pozíciók terén. Nem sikerült.

Az eredeti, 2005-ös kutatás módszertanilag is kifogásolható néhány ponton. Nagyon kicsi mintán dolgoztak, ami torzíthatta az eredményeket. Egyértelműnek vették, hogy aki végez a felsőoktatásban, az meg is jelenik a munkaerőpiacon, pedig sokan még továbbtanulnak, mások eleve egy állásból jönnek el, ahová visszatérnek, mert a cég fizette a tanulmányaikat. Két kulcstényezőt nem vesz figyelembe az elemzéskor: a földrajzi mobilitást és az előzetes munkatapasztalatot.

A kutatásban a Library Journal éves felméréséből gyűjtöttek adatokat a frissdiplomásokról a 2000 és 2005 közötti időszakra vonatkozóan. 2002-től 2003-ra az álláskeresés átlagos hosszúsága a diploma megszerzése után 346 százalékkal nőtt, 1,3 hónapról 4,5-re. A vizsgált hat év alatt az álláskeresők legalább kétharmadának sikerült állandó teljes állást szereznie a szakmában, míg az akármilyen állást szerzők aránya 83 és 93 százalék között mozgott. Sőt 2003-ról 2004-re felére csökkent a munka nélkül maradók aránya (15-ről 7%-ra). A munkakeresés tehát hosszadalmas, de akik végigcsinálták, sikerrel jártak.

Túl sok pályázó lenne túl kevés állásra? Három éven keresztül 35 százalék körül volt azok száma, akik visszatértek munkaadójukhoz, és így nem jelentek meg diploma után a munkaerőpiacon álláskeresőként. Őket Holt és Strout a munkakeresők közé számították: azt állították, hogy 5000 frissdiplomás pályázott 4100 helyre. Ezzel szemben az igazság az, hogy csak 3250 fő keresett állást a vizsgált időszakban.

A Library Journal éves felmérései módszeresen azt mutatják, hogy az Egyesült Államokban földrajzilag nem egyenletesen oszlanak el a könyvtárosi állások, így a földrajzi mobilitás döntő tényező lehet. A kutatáshoz használt éves állások és fizetések elemzése az elmúlt években felhívja a figyelmet arra is, hogy olyan pályázókra van

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szükség, akik már a könyvtárosképzés éveiben szereztek munkatapasztalatot.
Bár nem sikerült cáfolni, hogy ne lenne hiány a kezdő szintű állásokban, a szerzők óva intenek attól, hogy egy mozdulattal lesöpörjük Holt és Strout 2005-ös állításait. A helyzet további árnyalására a következő kérdések vizsgálatára lenne szükség:

- Vannak-e olyan kezdő álláskeresők, akik rendelkeznek munkatapasztalattal, földrajzilag is mobilisak, és mégsem találnak állást?
- A sikeres álláskeresők olyan képzőhelyekről jönnek-e, ahol nagyobb hangsúlyt fektetnek a gyakorlati tapasztalatszerzésre?
- Kielégíti-e a munkavállalók igényeit a könyvtárosképzés?
- Vannak-e olyan tapasztalt könyvtárosok, akik rendszeresen pályáznak kezdő állásokra kezdő fizetésért? Ha igen, miért?
- Zajlik-e a régen megjövendölt nyugdíjazási hullám?
- Vannak-e olyan szakkönyvtári vagy nem könyvtári szakmai állások, amelyek segítenek felszámolni a kezdőállás-hiányt? Ha igen, akkor a könyvtárosképzés megfelelő szakembereket ad-e ezekhez az állásokhoz?

(Tóth Máté)

08/061

DESRICHARD, Yves - RANJARD, Sophie: Les offres d'emploi en bibliotheque. Une étude statistique d'après biblio-fr/Jobilise = Bull.Bibl.Fr. 52.tom. 2007. 5.no. 9-20.p. Bibliogr. lábjegyzetben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Könyvtári állásajánlatok. Statisztikai tanulmány a biblio-fr levelezőlista Jobilise szolgáltatása alapján

Képesítés; Munkabér, alkalmazás

Ez a vizsgálat a biblio-fr levelezőlista Jobilise szolgáltatásában meghirdetett állások statisztikai adatait felhasználva jött létre azzal a céllal, hogy világossá tegye a munkáltatók elvárásait, a kívánt követelményeket, valamint az állások betöltéséhez szükséges ismereteket és végzettséget. Célja, hogy jobban megismertesse a könyvtári munkaerőpiacot, különös tekintettel az álláskeresőkre, és segítséget nyújtson a munkáltatóknak igényeik megfogalmazásában.

(Autoref.)

Marketing, közönségkapcsolatok

08/062

DI DOMENICO, Giovanni: Per un fund raising a misura di biblioteca = Boll.AIB. 47.vol. 2007. 1/2.no. 109-121.p. Bibliogr. jegyzetekben.

Res. angol nyelven

Fund raising könyvtári méretekben

Marketing; Támogatás -pénzügyi -társadalmi

A könyvtári *fund raising* egy speciális modellje annak, hogy megkeressük és szisztematikusan gyűjtsük azokat a kiegészítő alapokat (összegeket) vagy más forrásokat, amelyek folyamatosan támogatják intézményi céljainkat, a könyvtári szervezet tevékenységét, projektjeit és fejlődését.
Egy korábbi cikkében a szerző a strukturálisan gyenge és kevéssé „látható" könyvtári szektor számára fontos kommunikációs aspektusokat tárgyalta: a fund raising stratégiai (és nem esetleges) jellegét; a könyvtárvezetés gyakorlatába való beillesztésének szükségességét; a költségek újragondolását a „tálalhatóság" szempontjából; a finanszírozókkal való összhang elengedhetetlen voltát (a számukra hasznos hangsúlyozásával); a „jó ügy" és a „társadalmi igazságosság" fogalmainak identitásbeli értékét; a könyvtár intézményi identitásának kialakítását és kommunikálását mint a fund raising stratégia fontos elemét és a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

viszonyokat a könyvtár, szolgáltatásai és társadalmi hatása értékelése, finanszírozóival és közönségével szembeni felelőssége között.
A jelen cikk a lehetséges forrásokat veszi számba, de nem foglalkozik részletesen a pályázatokkal (ezek folyamatos figyelemmel kísérése alapvető követelmény) és az önfinanszírozás módjaival (egyes szolgáltatások árazásától a kiadványok – és a duplumok, használt könyvek stb. – árusításán át a helyiség-bérbeadásig). A fund raising célcsoportjai közé tartoznak a polgárok, akik (Olaszországban) leginkább az orvosi és tudományos kutatásokat hajlamosak támogatni (29,6%), ezt a gyermekügyek (17,7%), a humanitárius (17%) és az országos szociális (11,8%) célok követik. Meglehetősen hátul áll (8,2%-kal) a kultúra, és még ez az arányszám is több részletből tevődik össze. A jelentős egyéni mecenatúra, vagy adományozás meglehetősen ritka jelenség. Az egyének megcélzásának egyik lehetősége lehet a „könyvtárkártya" kiadása, ami meghatározott összegért váltható, és több árazott szolgáltatás ingyenes igénybevételére, illetve plusz szolgáltatásokra, soronkívüliségre jogosít. A könyvtár barátainak egyesülete nem annyira a közvetlen, inkább a közvetett támogatásra alkalmas: lobbizhat, segíthet a források felderítésében stb.
Az intézményi források között megkülönböztethetők a bank eredetű alapítványok és a vállalkozások, nagyvállalatok alapítványai és támogatásaik. Az olasz bankok alapítványai által támogatott területek között első helyen áll a kultúra és a művészet, majd a jótékonyság és az oktatás-nevelés következik. Viszont a kulturális-művészeti mecenatúrán belül az építészeti és régészeti javak megőrzése (37%), majd a művészeti és irodalmi alkotások (22%) állnak az élen, míg a könyvtárak és levéltárak támogatására mindössze 3,3% jut. Egy felmérés szerint az ötven legnagyobb olasz vállalat döntő többsége szociális jellegű adományozást végzett, leginkább szolidaritási kezdeményezésekre, 80% kulturális eseményeket, rendezvényeket, 56% műalkotás és műemlék-restaurálást támogatott. A vállalkozás eredetű alapítványok által juttatott összegek 48%-a kulturális, 28%-a tudományos kutatási területen hasznosult. Míg a banki alapítványoknak általában meghatározott szempont- és preferencia-rendszerük van, a vállalkozói támogatások esetlegesebbek: sokkal nagyobb szerepe van a kölcsönös előnyökre épülő partnerség kialakításának.

(Mohor Jenő)

Felhasználók és használat

Általános kérdések

Adatvédelem; Jogszabály -más területről; Tájékoztatás szabadsága

08/063

LÜDTKE, Helga: Reading about Osama Bin Laden - does that make you a Terrorist? Spuren des „USA Patriot Act" in amerikanischen Bibliotheken = BuB. 59.Jg. 2007. 9.no. 627-632.p. Bibliogr. 32 tétel.

Ha Osama Bin Ladenről olvasol, terroristává válsz? Az USA Patriot Act nevű törvényének hatása a könyvtárakra

A személyi szabadságjogokat mindenkor tiszteletben tartó amerikai könyvtárosok két ízben kerültek e vonatkozásban szembe az államhatalommal: a hidegháborús McCarthy időszakban és a szabadságjogokat korlátozó Bush kormányzattal a terrorizmus elleni harc meghirdetése után.
A 2001. szeptember 11-i terrortámadást követően az ALA (American Library Association)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szeptember 20-án még támogatásáról biztosította a könyvtárosok nevében Busht, s úgy vélte, hogy a tervezett nemzetbiztonsági intézkedések és az olvasói adatvédelem összeegyeztethetők. Néhány nappal később, október elején azonban a készülő jogszabályok pontosabb ismeretében az ALA már aggodalommal fordult Washingtonhoz: „A tervezett intézkedések veszélyeztetik a nyilvánosság jogát, az információk szabad áramlását, mely a mi demokráciánk vitalitásának alapja."

2001. október 26-án Bush aláírta a vitatott törvényt, a PATRIOT Act-et. Ennek 215. és 505. cikkelye közvetlenül is érinti a könyvtárak tevékenységét: felhatalmazza az FBI-t, hogy bekérje a könyvtáraktól a használók adatait, ha terrorista akció nyomára gyanakszik, s ugyanakkor büntetés terhe alatt megtiltja a könyvtárosoknak, hogy erről az olvasót, a sajtót vagy bárki mást értesítsenek („szájkosár törvény"). A törvény értelmében a könyvtár köteles átadni az azt igénylő FBI-nak minden rendelkezésére álló adatot az olvasó kölcsönzéséről, könyvtári számítógéphasználatáról, feltett kérdéseiről.

Az ALA közgyűlése 2003 januárjában véleményt nyilvánított a PATRIOT Act vonatkozó részeivel kapcsolatban. Állásfoglalása szerint egyrészt minden könyvtárost, könyvtárhasználót és könyvtárfenntartót tájékoztatni kell arról a veszélyről, amit a PATRIOT Act alkalmazása jelenthet a személyi adatok védelmével kapcsolatban, másrész a könyvtáraknak a használóik adatainak védelmét és tárolását úgy kell szabályozniuk, hogy az egyedül a könyvtár működését szolgálja és védje a személyi adatok bizalmas jellegét. Ugyanakkor az ALA a szenátushoz fordult azzal a kéréssel, hogy törölje vagy módosítsa azokat a jogszabályokat, amelyek a tájékozódás és a véleménynyilvánítás szabadságát sértik.

Nem csak az ALA mint szervezet szállt szembe a felhasználók személyi jogait sértő jogszabályokkal, hanem gyakorlati tevékenységük során egyes könyvtárak is. A kaliforniai Santa Cruz Könyvtár igazgatója, Anne Turner 2003 tavaszán könyvtára hirdetőtábláján hívta fel a látogatók figyelmét arra, hogy kölcsönzési adataik az FBI birtokába kerülhetnek, a könyvtári bizottság havi beszámolóin pedig rendszeresen közölte, hogy a könyvtár az előző hónapban *nem* kapott átkutatási parancsot, – formálisan kijátszva ezzel a „szájkosár törvényt". Más könyvtárakban a kölcsönzött művek visszavétele után azonnal megsemmisítették a kölcsönzés nyilvántartását, ismét máshol a minimumra csökkentették az őrzött adatokat. Egy kutatás adatai szerint az amerikai könyvtárosok 67%-a vallja azt, hogy az érintett könyvtárhasználóknak joguk van tudomást szerezni az FBI adatgyűjtéséről. Az amerikai polgároknak csak 35%-a vélekedik hasonló módon.

2004 nyarán egy kisebb vidéki könyvtár egyik olvasója feljelentést tett az FBI-nál arról, hogy az általa kikölcsönzött Bin Laden-ről szóló könyvben lapszéli feljegyzést talált ezzel a szöveggel: „... Amerikát gyűlölni vallási kötelesség, és mi ezért jutalmat remélünk Istentől". Az FBI kikérte a könyvtártól a könyv korábbi kölcsönzőinek adatait. A könyvtár vezetője, Joan Airoldi előbb a kutatási engedélyhez ragaszkodott, majd ennek bemutatása után is azt közölte az ügynökkel, hogy eljárása sérti a személyiségi jogokról és az adatvédelemről szóló törvényeket, ezért nem szolgáltatja ki az adatokat. Néhány hét múlva értesítették, hogy az FBI visszavonta adatszolgáltatási utasítását. 2005 nyarán a könyvtár vezetője bátor magatartásáért PEN-díjat kapott.

Az ALA 2005 júniusában felmérte a könyvtárakban történt FBI adatgyűjtések számát. Mintegy 200 könyvtár közölte, hogy 2001 októbere óta a bűnüldöző hatóságoknak formálisan vagy informálisan adatokat szolgáltattak a kölcsönzött anyagokról vagy más könyvtári szolgáltatásokról.

A könyvtárosi ellenállás, amelyet a sajtó is figyelemmel kísért, végül részleges eredményhez vezetett: a hatóságok lemondtak a „szájko-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sár törvény" alkalmazásáról, de a PATRIOT Act 505. cikkelye változatlanul érvényben maradt. A könyvtárosok kritikus magatartása nem csökkent, sőt a PATRIOT Acten túl egyre inkább kiterjed a kormányzat egész tevékenységére. Az USA politikailag, társadalmilag feszült helyzete a könyvtárosokat is egyre aktívabb politizálásra készteti.

(Katsányi Sándor)

08/064

NICHOLSON, Scott - SMITH, Catherine Arnott: Using lessons from health care to protect the privacy of library users. Guidelines for the de-identification of library data based on HIPAA = J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol. 58.vol. 2007. 8.no. 1198-1206.p. Bibliogr.

Az egészségügyben használt megoldások alkalmazása a könyvtárhasználók esetében a személyes adatok védelmére. Irányelvek a könyvtári adatok azonosításra alkalmatlanná tételére a HIPAA (Health Insurance Portability and Accountability Act) felhasználásával

Adatvédelem; Tájékoztatás -egészségügyi

Bár a könyvtárak általában alkalmaznak szabályokat a szolgáltatásaik használatára vonatkozó adatok védelemével kapcsolatban, ezek a szabályok ritkán speciálisak és szabványosítottak. Az Egyesült Államok egészségügyi rendszere 1996 óta birkózik az ún. HIPAA-törvénnyel (Health Insurance Portability and Accountability Act), amely azért született, hogy a személyes egészségi adatokat kezelők számára szabványosított, határozott utasításokat adjon az adatok védelmére vonatkozóan. A tanulmányban a szerzők röviden ismertetik a könyvtárhasználattal kapcsolatos adatok védelmének jelenlegi helyzetét, felvázolják a HIPAA irányelveit a kettő összehasonlítására, és módszereket javasolnak a HIPAA alapján egy könyvtári adattár kialakítására a használók személyes adatainak védelme érdekében.

(Autoref.)

Használat- és igényvizsgálat

08/065

ROWLEY, Jennifer - URQUHART, Christine: Understanding student information behavior in relation to electronic information services. Lessons from longitudinal monitoring and evaluation. Part 1 = J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol. 58.vol. 2007. 8.no. 1162-1174.p. Bibliogr.

A hallgatók információs magatartása az elektronikus információs szolgáltatásokkal kapcsolatban. Egy longitudinális monitorozás és értékelés tanulságai. 1. rész

Egyetemi hallgató; Elektronikus könyvtár; Felmérés; Használói szokások; Hatékonyság; Referensz; Szolgáltatások használata

A kétrészes cikkben leírt modell számba veszi azokat a tényezőket, amelyek befolyásolják a hallgatók tanuláshoz kapcsolódó digitális információhasználati szokásait. Az első rész szemlézi azt a szakirodalmat, amelyen a Joint Information Systems Committee (JISC) használói szokásokat kutató munkacsoportjának tevékenysége alapult, és amely annak ötéves működése (1999-2004) folyamán a modell kialakításához hozzájárult. A munkacsoport a JISC számára öt altémában folytatott kutatást, melynek két fő iránya a) az információhasználat közvetlen megfigyelése és b) az egyes elektronikus források használatának kvantitatív elemzése az egyetemeken. A munkacsoport mindkettőnek megfelelő komplex metodológiát dolgozott ki a használói szokások hosszabb távú megfigyelésére. A cikk első része ismerteti a kutatás tanulságait a projektmenedzsment terén. Megállapítja, hogy a célokat körültekintően kell megállapítani, és a pénzügyi tervet már ezt követően el kell készíteni a teljes projektre. A kutatási projekt, melynek feladata az infrastruktúra fejlesztési irányainak kijelölése a politikusok számára, eleve magában hordozza

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

annak következményeit, hogy a használói szokások időközben változnak.

(Autoref.)

08/066

ROWLEY, Jennifer - URQUHART, Christine: Understanding student information behavior in relation to electronic information services. Lessons from longitudinal monitoring and evaluation. Part 2 = J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol. 58.vol. 2007. 8.no. 1188-1197.p. Bibliogr.

A hallgatók információs magatartása az elektronikus információs szolgáltatásokkal kapcsolatban. Egy longitudinális monitorozás és értékelés tanulságai. 2. rész

Egyetemi hallgató; Elektronikus könyvtár; Felmérés; Használói szokások; Hatékonyság; Referensz; Szolgáltatások használata

A cikk második része a JISC-munkacsoport eredményeit ismerteti. A hallgatók digitális információhasználati szokásainak modellje egyéni (mikro-) és szervezeti (makro-) tényezőkből áll. A makrotényezők az információs források szerkezete, az információs és oktatástechnika infrastruktúrája, hozzáférhetősége, a jogosultságok, szabályzatok és finanszírozás, a szervezeti vezetés és kultúra. A mikrotényezők a következők: információs jártasság, az egyetemi oktatók információhasználati szokásai, a használt keresési stratégiák, a követelmények és a tanrend, a támogatás, a képzés és a pedagógia. A hallgatók információhasználati szokásaiban közrejátszó tényezők előre meg nem jósolható módokon befolyásolják egymást, ezért további kutatásra van szükség ezek – különösen a makro- és mikrotényezők – kölcsönhatásainak megismeréséhez.

(Autoref.)

Lásd még 34, 45-47, 53-54, 59

Olvasás

08/067

GAUDER, Heidi - GIGLIERANO, Joan - SCHRAMM, Christine H.: Porch Reads. Encouraging recreational reading among college students = Coll.Undergrad.Libr. 14.vol. 2007. 2.no. 1-24.p. Bibliogr.

Folyosói olvasmányok. A szórakoztató, kikapcsolódási célú olvasás elterjesztése főiskolai hallgatók körében

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Egyetemi hallgató; Kísérlet; Olvasásra nevelés; Szórakoztató irodalom

A szórakoztató olvasmányok kora leáldozott Amerikában az utóbbi 20 évben, főleg a 18 és 24 év közötti korosztály körében. Ugyanakkor tanulmányok egész sora mutat rá, hogy pozitív kapcsolat létezik az egyetemisták tanulmányi eredménye és a szórakoztató olvasás között. Ez a fajta olvasás fejleszti az olvasásértést, az íráskészséget, a szókincset, a nyelvtani érzéket és a helyesírást. Az ohiói Dayton Egyetem Roesch könyvtárának könyvtárosai a kollégiumi tanárokkal együttműködve kísérleti program keretében egy éven keresztül vizsgálták a szórakoztató olvasmányok hatását. A program alapvető célja az volt, hogy összehozzák a fiatalokat pusztán azért, hogy könyvekről beszélgessenek. Végeredményként kiderült, hogy kis motivációval és bátorítással a diákok igenis kézbe veszik a szórakoztató irodalmat.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Olvasáskutatás

08/068

KUSTOVA, Mariâ Viktorovna: Čitatel'skij opyt bibliotekarâ i ego deâtel'nosti (po itogam issledovaniâ = Bibliotekovedenie. 2007. 3.no. 63-69.p. Bibliogr.

A könyvtáros olvasási tapasztalatai és szakmai tevékenysége (kutatási eredmények alapján)

Könyvtáros -mint olvasó; Olvasásvizsgálat; Szépirodalom

A könyvtárosok mint társadalmi szakmai csoport olvasási szokásait az 1970-es évek óta kutatják. Oroszországban úgy tartották, hogy minden, amit a könyvtáros elolvas, szakmai tevékenységnek számít. Ettől a megközelítéstől az 1990-es években próbáltak eltávolodni, amikor az Oroszországi Nemzeti Könyvtárban folytatott kutatások során a könyvtárosok olvasását nem csak szakmai és önképző tevékenységként vizsgálták, hanem úgy is, mint amit személyes ízlésük alakít. Bár az egyes fajtákat nehéz élesen elhatárolni egymástól, az olvasás következő kategóriáit állították fel: szakmai, társadalmi, esztétikai-művészeti, családi-mindennapos, kompenzáló-szórakoztató, szabadidős-műkedvelő.

2006 elején a cseljabinszki terület könyvtáraiban szociológiai kutatást végeztek „A könyvtáros szabadidős olvasása mint a szakmai és személyiségi kialakulás és fejlődés eszköze" címmel. A kutatásban a városi közkönyvtárakból 324 könyvtáros vett részt, akik különböző végzettségűek, korúak, családi állapotúak voltak. Az információgyűjtéshez a kérdőíves módszert alkalmazták. Arra a kérdésre, hogy személyes olvasási tapasztalatait tudja-e hasznosítani a munkában, 66,4% igennel felelt, 11,4% nem tudott biztos választ adni, 9,9% pedig nemleges választ adott. A két utóbbi kategóriába főleg a kevés tapasztalattal rendelkező, fiatal könyvtárosok tartoztak. A pozitív választ adóknak a következő kérdés a hasznosítás módjára irányult. A nagy többség (65,7%) akkor használja, amikor az olvasóknak irodalmat ajánl, 26,4% könyvkiállítás rendezésekor, 25,3% az állománygyarapítási munkában, 24,7% pedig a rendezvények alkalmával. Abban, hogy az olvasóknak milyen könyvet ajánl, a válaszadók 67,8%-a saját irodalmi ízlésére támaszkodik. A megkérdezett könyvtárosok 13,9%-a úgy vélte, hogy nem korrekt dolog a könyvtáros elfogultságát ráerőltetni az olvasóra.

Arra a kérdésre, hogy mennyire ismeri az irodalmi folyamatokat, 87,9% válaszolt úgy, hogy előfordult vele, hogy nem ismerte a keresett könyv szerzőjét. Ebben az esetben a válaszadók majdnem fele az „időnként előfordul" választ jelölte meg, 20% körül voltak, akik azt mondták, hogy elég gyakran megesik.

Arra a kérdésre, hogy a szakfolyóiratokban megnézik-e az újdonságok és bestsellerek listáit, 85,8% válaszolt határozott igennel, ugyanakkor nagy részük nem tudta megadni az általa olvasott folyóiratok címét. Ugyanazt a következtetést lehet levonni abból a válaszból is, amelyben az év irodalmi „felfedezettjét" kellett megnevezni. A válaszadók 47%-a ide nem írt semmit. Közülük 48% olvasószolgálatos, 44% vezető beosztású, de meglepően sok a bibliográfiai, a módszertani és a gyarapítási osztályon dolgozók száma. Ideális esetben a könyvtárosnak ismernie kell az irodalomban zajló folyamatokat, tudnia kell az aktuális eseményekről. Saját állományát pedig minden könyvtárosnak ismernie kell.

Ezek után következett az a kérdés, hogy milyen továbbképzési formák segítik a munkáját. A többség (49%) szerint hatékonyak az irodalmi szemlék, a szemináriumok, az annotált jegyzékek, az író-olvasó találkozók. Kevésbé népszerűek az aktív részvételt igénylő rendezvények, mint az irodalmi viták vagy a játékok.

A következő kérdés arra kereste a választ, hogy tudnak-e időt, és ha igen, akkor a munkaidő mekkora hányadát az irodalom megismerésére fordítani. Az igen-nem válaszok aránya 34%-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

39% volt, 10% nem válaszolt a kérdésre. A korábbi kutatások és a szakirodalom szerint is ez a legösszetettebb kérdés: már az 1970-es és 1990-es években folytatott vizsgálatok következtetéseiben is szerepelt a probléma megoldása. Abban az időben is célul tűzték ki, hogy legyen hivatalosan rögzítve: a munkaidő egy részében a könyvtárosoknak olvasniuk kell. A kutatások szerint azonban ezt az időt sokan nem hatékonyan használták ki, egy idő után szabadidőnek tekintették. Célszerűbbnek látszik, hogy az időt az aktív továbbképzési formákra jelöljék ki.
Összefoglalva: a könyvtáros személyes olvasási tapasztalatait eredményesen tudja hasznosítani az olvasószolgálati folyamatok optimalizálására irányuló szakmai munkájában. Ez azonban csak a továbbképzési rendszer és a személyes érdekeltség fejlesztésével érhető el. A könyvtárügy szakembereinek arra kell törekedniük, hogy az olvasás célja a személyiségi és szakmai ismeretek fejlesztése, az alkotóképesség fokozása legyen.

(Viszocsekné Péteri Éva)

08/069

ALSOP, Justine: Bridget Jones meets Mr.Darcy. Challenges of contemporary fiction = J.Acad.Librariansh. 33.vol. 2007. 5.no. 581-585.p. Bibliogr. 16 tétel.

Bridget Jones és Mr.Darcy. A kortárs szépirodalom a felsőoktatási könyvtárak gyűjteményeiben

Egyetemi könyvtár; Szépirodalom; Szórakozató irodalom

Egy kis mintán végzett online felmérés keretében a szerzők azt vizsgálták, hogy Észak-Amerikában található egyetemek angol irodalmi tanszékeinek könyvtárosai hogyan viszonyulnak a kortárs szépirodalomhoz, a népszerű műfajokat (detektívregények, a fiatal nőknek szóló regényeket, pl. Bridget Jones naplója) is beleértve. A kérdések a tájékozódási forrásokra, a népszerű műfajok szerepeltetésére, a kortárs szépirodalom beszerzésének fontosságára, valamint az illető felsőoktatási intézmény témába vágó kurzusaira vonatkoztak.
Az ötven megkérdezett könyvtáros 44%-a válaszolt. A források a népszerűség csökkenő sorrendjében: a könyvismertetések (vezető helyen szerepelt a Times Literary Supplement), a díjazott művek, az oktatói kérések, a megtekintésre beérkező könyvszállítmányok, a hallgatói kérések. A könyvtárak 95%-a szerez be népszerű szépirodalmat a kötelező irodalom jegyzékei, az oktatók kutatási érdeklődése, illetve a művek által elnyert díjak miatt. Az is felmerült, hogy ellensúlyozni szeretnék a „komoly szakirodalmat". Akik nem vásárolnak népszerű szépirodalmat, a költségvetésre, a helyhiányra, az érdeklődés hiányára hivatkoztak, illetve volt, ahol a gyarapítók ellenállásán múlt a dolog. A kérdéssel kapcsolatos szakirodalom úgy vélekedik, hogy világos, írásban rögzített gyűjtési elvekre van szükség a döntésekhez. Mindenképpen fontos a művek minősége és a válogatás. Az intézmények 91%-ának vannak a kortárs szépirodalommal kapcsolatos kurzusai.
A kutatás esetleges folytatása a könyvtári katalógusokat is vizsgálni szándékozik, felöleli majd az e-könyveket és a hangos könyveket, valamint kitér az irodalmi blogok hatására is az állománygyarapításban.

(Hegyközi Ilona)

08/070

McNICOL, Sarah: Memories of reading in the 1940s and 1950s = New Rev.Child.Lit.Librariansh. 13.vol. 2007. 2.no. 101-116.p. Bibliogr.

Gyermekkori olvasmányélmények a negyvenes és ötvenes évekből

Gyermekolvasó; Olvasási szokások; Olvasáskutatás

A tanulmány egy kisebb kutatási programról tudósít, amely az elbeszélt történelem (oral

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

history) módszerét alkalmazva az 1940-es és 1950-es évekbeli gyermekkori olvasmányélményeket vizsgálta. A következő kérdésekről gyűjtött adatokat a szerző: emlékek az olvasástanulásról, a felolvasásról, az olvasási szokásokról, a könyvekkel, múltbeli olvasással kapcsolatos attitűd, a könyvekről való beszélgetés élménye, olvasás tinédzserkorban, emlékezetes könyvek, képregények és magazinok, iskolai olvasás, olvasás családi körben, újraolvasás. A cikk bemutatja, mit tanulhatunk a múltbeli olvasási attitűdről, és milyen olvasmányokhoz jutottak hozzá az akkori gyerekek és fiatalok. A felmérésből világosan látszik, hogy az akkori és a mai fiatalok olvasási élményei merőben eltérőek. Az elmúlt fél évszázadban a kínálat óriási mértékben megnövekedett. A mai fiatalok sokkal több könyv közül válogathatnak, a könyvek relatíve olcsóbbak, és könnyebb beszerezni őket. Ugyanakkor sokkal szélesebb a szabadidős tevékenységek és eszközök választéka, amelyek mind versenyeznek az idejükért. Ez azt jelenti, hogy ma sokkal nagyobb erőfeszítésbe kerül rávenni a gyerekeket az olvasásra.

(Autoref.)

Használók képzése

08/071

BERK, Jaya - OLSEN, Sonja – ATKINSON, Jody [et.al.]: Innovation in a podshell. Bringing information literacy into the world of podcasting = El.Libr. 25.vol. 2007. 4.no. 409-419.p. Bibliogr.

Innováció és iPOD. Az információs jártasság tanítása a podcasting technológiával

Audiovizuális eszköz; Felsőoktatási könyvtár; Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Távközlés

Az ausztráliai Curtin Egyetem könyvtárára mindig is jellemző volt a technika újító szellemű alkalmazása. 2004-ben bevezették az SMS-ben nyújtott tájékoztatást, majd ezt követően felismerték a podcasting lehetőségeit a használóképzésben. Mióta az RSS-szolgáltatások alkalmassá váltak arra, hogy hanganyagot is magukban foglaljanak, nincs akadálya az automatikusan letöltött fájlok helytől és időtől független hallgatásának. Az ehhez szükséges MP3-lejátszóval a 18-28 éves korosztály közel ötöde rendelkezik, és a podcastingot már az USA és Ausztrália számos egyetemén az oktatás szolgálatába állították. A könyvtár a mai hallgatók igényeiből, tanulási, számítógép-használati szokásaiból és időbeosztásából indult ki, figyelembe véve az egyetem aránylag nagy számú távoktatásban részesülő, illetve nem angol anyanyelvű hallgatóját is. Az új szolgáltatás anyagát mindenekelőtt az elsőévesek információs igényei alapján állították össze úgy, hogy kiegészítse a helyszínen esetleg már nyújtott használóképzést. A műsorsorozat kivitelezése a könyvtár tapasztalatai szerint nem jelent különösebb technikai nehézséget, feltételei a legtöbb hasonló könyvtárban nagyrészt adottak. A zenei aláfestésnél természetesen ügyelni kellett a szerzői jogokra. A szolgáltatás immár egy éve működik; használata intenzív és még mindig növekszik. A könyvtár munkatársai ezért nyárra is terveznek egy sorozatot, illetve a projekt folytatásán dolgoznak. Szerintük a podcasting segít fenntartani a hallgatók kapcsolatát a könyvtárral és az információval, az új szolgáltatás előkészítése pedig megtérülő befektetés, ami további újítások alapjait vetheti meg.

(Autoref.)

08/072

HARRIS, Benjamin R.: Image-inclusive instruction = Coll.Undergrad.Libr. 14.vol. 2007. 2.no. 65-75.p. Bibliogr.

Oktatás képanyag felhasználásával

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Használók képzése -felsőoktatásban; Képanyag; Oktatás információellátása

A mai egyetemisták sokkal nagyobb mértékben keresik és használják a képeket mindennapi feladataik során, mint azelőtt bármikor. Az információs jártasság oktatásának, amelynek során az írott szöveg elhelyezésével, értékelésével és használatával foglalkoznak, tartalmaznia kell a képekkel és más vizuális anyagokkal kapcsolatos információkat és feladatokat. A szerző a könyvtárhasználati képzésben könnyen megvalósítható, időtakarékos stratégiákat mutat be a képekkel kapcsolatban, amelyek bővíthetik és színesíthetik a hagyományos oktatási témákat.

(Autoref.)

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

08/073

VERHEUL, Ingeborg - VAN WIJNGAARDEN, Hilde: Measuring progress. Recent developments in digital preservation in the library community = Alexandria. 19.vol. 2007. 2.no. 109-122.p. Bibliogr.

Fejlemények a digitális megőrzés területén a könyvtári világban

Digitalizálás; Felmérés; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

A cikk bemutatja, hogyan vált az elmúlt évtizedben a digitális megőrzés másodrangú témából a könyvtári munka szerves részévé. Összefoglalja a holland nemzeti könyvtár, a Koninklijke Bibliotheek 2005-ben végzett felmérésének eredményeit a digitális archiválás legjobb gyakorlatáról, amelyben 15 nemzeti könyvtár vett részt. Az alapvető technikai megoldások megismerésén túl a felmérésből nyilvánvalóvá vált egy megőrzési szabályzat létrehozásának szükségessége, amely döntő fontosságú az egész archiválási folyamatra nézve. A cikk leírja azokat a fontos eredményeket is, amelyek a felmérés óta születtek. Bemutatja, hogyan válik a legjobb gyakorlat szabvánnyá, és utal a kereskedelmi érdekeltség első jeleire a digitális archiválás eszközeinek marketingjében.

(Autoref.)

08/074

WOLLSCHLÄGER, Thomas: Kopal goes live = Dial.Bibl. 19.Jg. 2007. 2.no. 17-22.p.

A kopal program (hosszú távú digitális archívum közös fejlesztése) eredményei

Együttműködés -belföldi; Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Munkafolyamat

A digitális információk hosszú távú archívumának közös felépítése program (*Kooperativer Aufbau eines Langzeitarchivs digitaler Informationen = kopal*) olyan később is használható műszaki és szervezési infrastruktúra kidolgozását célozta, amellyel biztosítani lehet az elektronikus publikációk hosszú távú elérését. A hároméves programot a Német Szövetségi Oktatási és Kutatási Minisztérium (BMBF) finanszírozta; hivatalosan 2007. június 30-án fejeződött be. A tanulmány a projekt eredményeinek mérlegét kívánja megvonni, és az archívum további útját

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vázolja fel.

A *kopal* archívumrendszerének magvát az IBM által a hágai királyi könyvtárral (KB) közösen kifejlesztett *Digital Archiving System* (DIAS) alkotja. A projekten belül a legkülönfélébb digitális dokumentumok kerültek archiválásra a nemzeti könyvtárban (DNB) és a göttingeni egyetemi könyvtárban (SUB). A műszaki üzemeltetést kiszervezték, a göttingeni GWDG (*Gesellschaft für wissenschaftliche Datenverarbeitung*) végzi.

A kopal-rendszer megfelel az univerzálisan használható archiválási igényeknek, mivel támogatja a hosszú távú elérést. Kívánatos, hogy a jövőben minél több intézmény bekapcsolódjék a programba. A kopal-modell különböző igények kielégítésére alkalmas. A felhasználhatóság érdekében bevált szabványokat alkalmaztak a formátumok, transzport útvonalak, platformok terén. (A Nyílt Archiválási Információs Rendszer (OAIS) referencia-modelljét is következetesen beépítették a DIAS-ba.) A rendszer lehetővé teszi, hogy a különböző intézmények önállóan használják (külön fiókok állnak rendelkezésükre, melyeket csak az adott intézmények használhatnak, ugyanakkor az esetleges frissítések valamennyiük számára érvényesek). A rendszerszoftvereket flexibilis modulokkal is bővítik, például olyannal, amelyet nyílt forrású licenc alatt tettek közzé (*koLibRi = kopal Library for Retrieval and Ingest*).

2004-ben a próbafázis után, amely a rendszert értékelte és az univerzális objektumformátum kifejlesztését szolgálta, két és fél éves fejlesztési szakasz következett. 2005 végén sikeresen tesztelték a rendszert és az új eszközöket, és 2006-ban indult ténylegesen a kopal működő rendszere. Egy következő lépésben kellett a kopalban kialakított munkafolyamatokat a könyvtárak rutinszerű betöltési üzeméhez igazítani. Utoljára az archívum adminisztrációjához és folyamatmonitorozásához szükséges elemek készültek el, valamint létrejöttek azok a feltételek, melyek elengedhetetlenek az archivált dokumentumok hosszú távú biztosításához. 2006 augusztusában azután sikeresen elindulhatott a munka, melynek során a két projektpartner az első lépcsőben több mint 40 ezer archiválandó dokumentumot (e-folyóiratcikkeket, digitalizált műveket, CD-ROM-okat, illetve DVD-ket) töltött fel a rendszerbe. Eddig csak félig automatikus eljárások léteznek online dokumentumok feldolgozására, a cél azonban a teljes és egységes automatizálás – s ebben a munkában a DNB több részlege is érdekelt. (Fontos feladat – többek között – a kopal tárolókapacitásának a növelése is.)

A további alkalmazások érdekében – még a projekt befejezése előtt – három felhasználási modellt dolgoztak ki: 1) kopal-résztvevő (az intézmény anyagait átmenetileg egy kopal-klienssel archiváltatja), 2) kopal-kliens (az intézmény önállóan kezeli az archívumrendszer egyik részét, csak a szerver üzemeltetése zajlik másutt), 3) saját üzem (a projekt tapasztalatai alapján az intézmény saját maga működtet egy teljes archiváló rendszert).

A fenti modellekről tanácskoztak a 2007. június 18-án rendezett workshopon (kopal goes live) is nyolcvan résztvevő jelenlétében.

A DNB számára a jövőben a rendszer üzemeltetése és további résztvevők bekapcsolódása fogja jelenteni a legnagyobb kihívást.

(Murányi Lajos)

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

08/075

PICKTON, Margaret - McKNIGHT, Cliff: Is there a role for research students in an institutional repository? Some repository managers' view = J.Librariansh.Inf.Sci. 39.vol. 2007. 3.no. 153-161.p. Bibliogr.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Van-e helyük a kutató diákok műveinek az intézményi archívumokban? Néhány archívumvezető véleménye

Egyetemi hallgató; Elektronikus publikáció; Megőrzés; Tudományos kutatás

Bár számtalan tanulmány vizsgálta a rendszeresen publikáló, felsőoktatási szerzők véleményét a nyílt hozzáférésű publikálással és az intézményi archívumokkal kapcsolatban, egyik sem foglalkozott más intézményi érdekeltek nézeteivel. A tudományos kutatásban részt vevő hallgatók pedig olyan érdekelt csoport, amely jelentősen hozzájárulhat az intézményi archívum gyarapodásához, akár az adott időszakban, akár későbbi pályafutásuk során. De mennyire elfogadható munkájuk az intézményi archívumot működtetők számára? A tanulmányban bemutatott projekt az archívumvezetők véleményét vizsgálja. Rövid e-mailes felmérést végeztek, amely kérdéseket tartalmazott a hallgatók archívumhasználatáról, az igénybe vett támogatásról és hallgatók által szolgáltatott tartalomról. 35 brit és külföldi egyetem képviselőjétől érkeztek válaszok. Az archívumgazdák túlnyomórészt a kutató hallgatók munkái befogadása mellett foglaltak állást, de bizonyos feltételek kikötésével. A válaszadók fele engedélyezné, sőt támogatná a disszertációk és szakdolgozatok elhelyezését. Sok archívum viszonylagos újdonsága azt is jelenti, hogy az egyetemista szerzőknek nyújtott támogatás korlátozott, de sok archívumvezető a kutatásra való felkészítési kurzusok során kiemeli az archívum mint információforrás jelentőségét. A tanulmány azzal a következtetéssel zárul, hogy világos irányelvekre van szükség az archívumba kerülő tartalom minőségére vonatkozóan, a használatot mérni kell, és az intézményi archívumokról szóló szabályzatoknak, irányelveknek minden érdekelt igényeire tekintettel kell lenniük.

(Autoref.)

08/076

SÁNCHEZ GARCÍA de las BAYONAS, Salvador: Repercusión de la publicación científica electrónica de acceso abierto en los presupuestos y en el acceso a la información científica en las bibliotecas universitarias españolas = Rev.Esp.Doc.Cient. 30.vol. 2007. 3.no. 323-342.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A szabad hozzáférésű elektronikus tudományos publikációk kihatása a spanyol egyetemi könyvtárak költségvetésére és a tudományos információk hozzáférhetőségére

Egyetemi könyvtár; Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké

Az elektronikus publikálás nyílt hozzáférésű modelljének megjelenése a tudományos szakirodalom terjedésének új módját jelenti, ami hatással van – többek között – a hozzáférést biztosító egyetemi könyvtárakra is. A spanyol egyetemi könyvtáraktól szerzett adatok szerint az elektronikus források hozzáférésének biztosítására szánt összeg továbbra is növekszik, bár a kívánatosnál lassabban. Ez ugyan nem jelent megtakarítást, viszont a ráfordítások hatékonyabbá váltak.

A portálok és a nyílt hozzáférésű elektronikus publikációk megjelenése nem okozott csökkenést az elektronikus forrásokhoz való hozzáférést biztosító egyetemi könyvtári szolgáltatások igénybevételében. A nyílt hozzáférés figyelemre méltó mértékben megnövelte a tudományos információkhoz való hozzáférés lehetőségét, és jelentős információforrást hozott létre. Ugyanakkor nem helyettesíti, hanem kiegészíti a hagyományosabb, előfizetésen alapuló hozzáférést, ami még mindig pótolhatatlan sokak számára. Gazdasági szempontból tekintve a tudományos információk beszerzésére fordított összegek hatékonysága nőtt meg, hiszen a költségek emelkedése nélkül több információforráshoz lehet

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hozzáférést biztosítani.
Másrészt viszont nem állítható biztosan, hogy a kutatók részéről növekedett a forrásokhoz való hozzáférés. Az a feltételezés, hogy a nagyobb számú forrás nagyobb mennyiségű használattal jár, zavaró és hibákhoz vezető lehet. A tudományos információkhoz való hozzáférés számos tényezőtől függ, mint pl. a tudósok bizalma a nyílt hozzáférésű publikációk iránt, ezek terjesztése a könyvtári szolgáltatásokban, a kereséshez szükséges tulajdonságok és alkalmazások használata stb. Az, hogy a nyitott portálok egyszerűen rendelkezésre állnak a weboldalakon, nem elegendő ahhoz, hogy ismertek legyenek. Valóra kell válniuk azoknak a célkitűzéseknek, hogy ezeket a forrásokat a katalógusokba integrálják, metakeresőkkel (mint pl. a Valenciai Műszaki Egyetemen, vagy a Madridi Autonóm Egyetemen). Ugyanakkor kampányt kell folytatni ezen források terjesztése és a kutatók tudatossá tétele érdekében. Ez utóbbi kapcsán kell megjegyezni, hogy – néhány kivételtől eltekintve – az egyetemi könyvtárak nem végeznek hatásvizsgálatokat. Ennek fő oka, hogy a legtöbb nyílt hozzáférésű elektronikusfolyóirat-portál nem képes statisztikai adatok szolgáltatására saját használatát illetően. Csak a kereskedelmi kiadók előfizetéses kiadványai mérik a felhasználás gyakoriságát, és készítenek statisztikát saját használóikról. Manapság minden olyan erőfeszítés, ami a kutatóknak a nyílt hozzáférésű folyóiratokkal szembeni magatartását kutatja, a kutatókkal mint a tudományos információk előállítóival, és nem mint annak végfelhasználóival, vagy olvasóival foglalkozik.
A nyílt hozzáférés modelljének széles körű elterjedése egyrészt annak egyszerűségétől, interoperabilitásától és a metaadat-cserétől függ, másrészt pedig a tudományos kommunikáció paradigmaváltásán, a felsőoktatási és tudományos közösségek befogadásán, és a könyvtárak, archívumok, dokumentációs intézetek által megvalósított információ-hozzáférés kiterjesztésén múlik. A könyvtári szolgáltatások szerepe meghatározó a tudományos kommunikáció rendszerének jövőjében is. A könyvtárak képviselik a használó érdekeit a tudományos információhoz való hozzáférés kezelésében. Ámbár számos esetben – a tartalmak specializálódásának következtében – a jog inkább formális, mint reális, a társadalomnak nyílt hozzáférése kell, hogy legyen ahhoz a tudományos ismerethez, amit közpénzzel hoztak létre.

(Mohor Jenő)

08/077

PÉREZ-ARRANZ, Fernando - MOSCOSO, Purificación: El libro electrónico y su incidencia en las bibliotecas universitarias y científicas españolas = Rev.Esp.Doc.Cient. 30.vol. 2007. 3.no. 343-363.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Az elektronikus könyv és hatása a spanyol felsőoktatási és tudományos könyvtárakban

Állomány használata; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Felmérés

Az elektronikus könyv ma már értékes forrás az egyetemi és tudományos könyvtárak olvasói számára. Az e-könyv tulajdonságait elemző és meghatározását megkísérlő szakirodalom áttekintése nyomán az a végkövetkeztetés adódik, hogy az e-könyv digitalizált monográfia, melynek tartalma számítógép vagy más elektronikus eszköz segítségével hozzáférhető. Mivel elektronikus, kereskedelme és forgalmazása kommunikációs hálózatokon keresztül történhet, és lehetőséget nyújt nem csak szekvenciális olvasásra, hanem a tartalom elérése érdekében navigációra és különféle keresésekre is. A technológia előrehaladása és a kereskedelmi igények következtében az e-könyv mint produktum állandó fejlődésben van. A nyomtatott könyvvel szembeni előnyei a technológiából adódnak: dinamikusan és rugalmasan alkalmazkodhat az olvasói igényekhez; az információhoz jutást nem csak lineárisan teszi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lehetővé; az információ folyamatosan aktualizálható; a szöveget és az állóképeket mozgóképek, hangrögzítések, videók egészíthetik ki; terjesztése olcsóbb; használata során nem használódik el; ugyanazt a „példányt" egyszerre többen is használhatják (a licenctől függően).

Az e-könyvek szerepét a spanyol egyetemi könyvtárakban és a Kutatási Főtanács könyvtáraiban vizsgálták. Ezek a könyvtárak hibrid könyvtárnak tekinthetők, melyek mind hagyományos, mind digitalizált dokumentumokat nyújtanak olvasóiknak. 2003-tól 2005-ig az elektronikus könyvekhez hozzáférést nyújtó egyetemi könyvtárak aránya 55%-ról 72,2%-ra emelkedett. Az elektronikus könyveket több esetben tartományi, vagy városi egyetemi könyvtári konzorciumok szerzik be: az általuk előfizetett e-könyvek mennyisége 2003-2005 között több mint 1000%-kal növekedett. 2003-ban az e-könyvek aránya a teljes állományhoz képest (az első tíz esetben) 62-32% között volt, 2005-ben 68-49% között. Az e-könyv tehát egyre jelentősebb helyet foglal el a felsőoktatási és tudományos könyvtárakban, és ez jelentős változásokkal jár a könyvtári modell, a könyvtáros munkakörnyezete, a tőle megkívánt készségek és az általa kínált szolgáltatások terén.

Az e-könyv nem egyszerűen a nyomtatott könyv digitalizált változata. A technológiai innovációk befolyásolják az információ létrehozását, szervezését, hozzáférését és terjesztését. Az e-könyvet nem a hagyományos könyvvel azonos módon olvassák, itt töredezett és nem folyamatos olvasásról van szó, ami a weben való információkereséshez hasonlatos. Az e-könyv folyamatos fejlődése és változása a technológiai előnyök mellett – a használó számára – számos hátránnyal is jár, ugyanis nincs kompatibilitás a különféle formátumok között.

Az új kiadványforma használata még nem általános, de a könyvtárak kínálatában már jelentős szerepet kapott (ugyanakkor a szükséges technológiai infrastruktúra kiépítése még hiányos, hiszen jelentős költségekkel jár). Beszerzésének előnyös módja a konzorciumi forma. Az olvasók az elektronikus folyóiratokhoz hasonló módon viszonyulnak az e-könyvhöz is, és elsősorban konkrét információk keresésére használják. Az e-könyv-használat elősegítése érdekében szükség van mind a könyvtárosok, mind a használók képzésére, valamint a könyvtári portálok – mint az információk és felhasználóik közötti legfontosabb közvetítők – fejlesztését, jobbítását célzó értékelő vizsgálatok elvégzésére.

(Mohor Jenő)

Lásd még 4-6, 16, 22, 30-31, 43, 72

Információ- és kommunikációs technológia

08/078

BEJUNE, Matthew M.: Wikis in Libraries = Inf.Technol.Libr. 26.vol. 2007. 3.no. 26-35.p. Bibliogr.

Wikik a könyvtárakban

Együttműködés -belföldi; Használó; Honlap; Szoftver

A wikiket – a közösségi és kollektív módszerrel létrehozott weboldalakat – már néhány esztendeje használják a könyvtárakban folyó kollektív feladatok támogatására is. A legelső (1995) Ward Cunningham nevéhez fűződik, és ma is működik a programozók közötti eszmecserét segítve (http://c2.com/cgi/wiki/). A jóval ismertebb *Wikipedia* hat évvel ezután, 2001. január 15-én jött létre.

A Purdue egyetemen működő könyvtártanszék oktatójának tanulmánya – valamint annak társwikije, a *LibraryWikis* (http://librarywikis.pbwiki.com) – arra vállalkozott, hogy dokumentálja a könyvtárakban tapasztalható wiki jelenséget, a témát a számítógépes közös munkavégzés (computer-supported cooperative work = CSCW) keretei között tárgyalva.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Példáit a szakirodalomból, a *Library Success* wikiből és három könyvtáros levelezőlista üzenetei közül gyűjtötte. Összesen harminchárom könyvtári wikit talált, majd kialakított egy osztályozási sémát, amelyben négy kategória szerepel:

(1) a könyvtárak közötti kooperációt (45,7%),
(2) könyvtárosok közötti kooperációt (31,4%),
(3) a könyvtárosok és az olvasók közötti kooperációt (14,3%) és
(4) az olvasók közötti kooperációt (8,6%) segítő wikik.

A szakirodalom áttekintése után a szerző a példákat elemezve azt vizsgálta, mi indokolja, hogy éppen az első és második kategóriában használják elsősorban a wikit, és miért nem a harmadikban vagy a negyedikben. A feltett kérdésekre részletes és sokoldalú válaszokat fogalmazott meg. (Az érintett könyvtárak többsége a létező hat szoftver közül a *MediaWiki*t használta.)

Nyilvánvaló, hogy a wikik jól használhatók a könyvtárakban, nap mint nap újabbak születnek, további alkalmazásukat pedig ma még nehéz megjósolni. (A tanulmányt bőséges irodalomjegyzék zárja.)

(Murányi Lajos)

08/079

GOODFELLOW, Tom - GRAHAM, Sarah: The blog as a high-impact institutional communication tool = El.Libr. 25.vol. 2007. 4.no. 395-400.p.

A blog mint az intézményi kommunikáció hatásos eszköze

Felsőoktatási könyvtár; Kommunikáció -személyzeten belül; Konferencia -nemzeti; Számítógép-hálózat; Szoftver

Az ausztrál szerzőpáros arról a kísérletről számol be cikkében, amelyet egy konferencián részt vevő delegáció tesztelt a közelmúltban. Abból az elképzelésből indultak ki, hogy viszonylag csekély a szakmai összejövetelek hozadéka az azon részt venni nem tudó kollégák számára. A küldöttek beszámolói kevéssé élményszerűek, és vagy el sem olvassák őket, vagy ha igen, ritkán ültetik át a napi gyakorlatba az ott megismert módszereket, ráadásul nem válnak (nem válhatnak) élővé a többiek számára az ott kialakult személyes kapcsolatok. 2006 őszén, az Ausztrál Könyvtári és Információs Társaság rendezvényére készülve, a két szerző ezen próbált változtatni intézményközpontú konferencia blogjuk létrehozásakor.

Választásuk azért esett a blogra, hiszen számos előnye mellett (olcsó, nem igényel speciális szoftvert, sem különleges ismereteket, könnyen naprakészen tartható és terjeszthető, az RSS révén hatékony az információnyerésben, zökkenőmentes kommunikációt tesz lehetővé író és olvasó között), maga a szakma is régóta alkalmazza, így minden tekintetben alkalmasnak tűnt arra, hogy jelentéseiket aktualizált, informális módon juttathassák el az érintetteknek (esetükben a Sydney Egyetemi Könyvtár 280 dolgozójának), akik azonnal reagálhatnak is arra. Hogy felkeltsék az érdeklődést az esemény iránt, már két hónappal annak kezdete előtt elindították a blogot: tájékoztató anyagokat küldtek szét, vitattak meg.

Ilyen felvezetés után érkezett el 2006 szeptemberre, és nyílt meg az Ausztrál Könyvtári és Információs Társaság konferenciája. A programokról szóló tájékoztatást a résztvevők személyes élményekkel, kötetlen formában, a könyvtárlátogatásokon vagy társadalmi eseményeken készített képekkel illusztrálva rögzítették és továbbították, változó helyszínekről. Az eredmény – ennek köszönhetően – messze felülmúlta várakozásaikat: a hónap folyamán összesen 5300 bejelentkezés történt a blogra, amiből egyértelműen kiderült, hogy nemcsak a célközönség látogatta a fórumot, hanem az egyetem polgárai, illetve más könyvtárak dolgozói is. Tanulságosnak bizonyult, hogy a konferencián felvetett témákat még hosszú ideig vitatták, foglalkozott velük a szakmai közvélemény.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szerzők a fentiek ismeretében bátran jelentik ki, hogy a könyvtári blogok nyújtotta kommunikációs lehetőség, a „biblioblogoszféra" egyre fontosabb eszközévé válik a szakmai kapcsolattartásnak (ha valaki személyesen is meg akar győződni róla, látogasson el www.librariesinteract.info honlapra). Igen hatékony módszer arra, hogy innovatív módon, új technológia felhasználásával növelje a konferenciák látogatásának hatását. Kísérletük eredményességét látva a szerzők bátran javasolják a blogolást mindazoknak, akik nagyszámú célközönség számára kívánják gyorsan elérhetővé tenni egy szakmai rendezvény eredményeit.

(Vasbányai Ferenc)

Lásd még 54, 71

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Számítógépes könyvtári rendszerek

08/080

CERVONE, Frank: ILS migration in the 21st century. Some new things to think about this time around = Comp.Libr. 27.vol. 2007. 7.no. 6-8., 60-62.p. Bibliogr. 8 tétel.

Az integrált könyvtári rendszerek cseréje a 21. században. Milyen új szempontokra kell gondolni?

Integrált gépi rendszer; Szoftverválasztás

Könyvtári „rendszerváltási" (ún. migrációs) hullámokra körülbelül tízévenként sor kerül. A most zajló folyamat eltér a korábbiaktól: a forgalmazóval elégedetlen könyvtárak váltanak, vagy a nyílt forrású integrált rendszereket alkalmazók közösségéhez csatlakoznak, illetve nem egy következő generációjú szoftverre térnek át, hanem a meglévő integrált rendszerhez új használói front-end komponenst vásárolnak. Számolni kell azzal is, hogy a használói közösség nem szívesen fogadja a változásokat, amelyek egyébként csak igen csekély javulást hoznak a szolgáltatásokban. A legfontosabb szempont feltehetőleg jelenleg az, hogy a forgalmazóra hosszú időn át lehessen számítani, ezért nagyon gyakran a már meglévő forgalmazó migrációs folyamatát követik a könyvtárak.

A rendszerekkel szemben támasztott követelményeket is jelentősen átdolgozták, frissítették a könyvtárak. A négy érintett alrendszer a bibliográfiai (új vonása többek között: MARC formátum helyett leíró metaadatok), a keresési (egyesített keresési lehetőség), az ügyfélkezelési (teljesen integráltan az egyéb intézményi – például pénzügyi, hallgatói nyilvántartási – rendszerekkel) és a dokumentumszolgáltatási alrendszer (például az intézményi letéti helyek archívumait is integrálva).

A további lépésekre bontott csere fő lépései: 1. kiválasztás (nagyobb, több funkcióval, átfogó problémákkal foglalkozó munkacsoportokban; a funkcionális követelmények meghatározása és a szóba kerülő rendszerek értékelése céljából), 2. megvalósítás (a munka legjava: konfigurálás, adatkonverzió, tesztelés, képzés), 3. stabilizáció.

A rendszerek bemutatásánál érdemes felhasználni a web távkonferenciák lehetőségeit. Módot kell adni a személyzet és a felhasználók számára a visszacsatolásra (fókuszcsoportok szervezésével). Nemcsak a rutineljárásokat kell tesztelni, hanem a kivételeket is. A weben számos nyílt forrású szimulációs tesztelési eszköz áll rendelkezésre (Apodora, Dogtail, MaxQ stb.). Számítani kell arra, hogy egy ideig még adódnak majd kisebb problémák a csere hivatalos lezárása után is. Mindegyik csere lebonyolításának más és más

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az időigénye. A tapasztalatok szerint a kiválasztásra az egész időtartam 32%-a, a megvalósításra 48%-a, a stabilizálásra kb. 20%-a szükséges. A folyamat mindenképpen összetett, időigényes és költséges. Meg kell fontolni, hogy a beszerezni kívánt új rendszer jobban szolgálja-e a felhasználókat. Ha nem, érdemes várni.

(Hegyközi Ilona)

Könytárépítés, -berendezés

Lásd 22

Számítógép-szoftver

Lásd 78, 80

Elektronikus könyvtár

08/081

VAN DER MEULEN, Eric: The European Library - history, technique and user expectations = Interlend.Doc.Supply. 35.vol. 2007. 3.no. 154-156.p. Bibliogr. jegyzetekben.

The European Library - története, technikai kérdései és a felhasználói igények

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások

The European Library (TEL) – az új európai könyvtár. Olyan webalapú szolgáltatás, mely egyetlen közös pontról nyújt hozzáférést a nemzeti könyvtárak katalógusaihoz és – ahol csak lehetséges – digitális dokumentumaihoz.

A TEL projekt 2001-ben indult, az Európai Bizottság 5. Keretprogramja keretében, nyolc nemzeti könyvtár részvételével. 2005-ben további országok csatlakoztak a programhoz, melyet akkor a 45 könyvtárat tömörítő CENL (Conference on European National Librarians) vett kézbe. Közülük már tizenegynek az állománya volt kereshető a TEL portálon. 2005-ben a 6. Keretprogram keretében elkezdődött a TEL-ME-MOR, mely az Európai Unió 10 új tagállamának nemzeti könyvtárait volt hivatva felkészíteni a részvételre. 2007-ben már 23 könyvtár 150 gyűjteménye volt kereshető.

A TEL olyan hibrid portál, amely különböző kommunikációs protokollokkal /információkeresési szabványokkal működő könyvtári rendszereket egyesít virtuálisan. Az alapértelmezett protokoll az SRU (Search Retrieve via URL), de megteremtették az átjárást az SRU és a Z39.50 között csakúgy, mint a különböző MARC formátumok és a Dublin Core között. A metaadatokat az OAI-PMH (Open Archives Initiative – Protocol for Metadata Harvesting) segítségével kötik a TEL központi indexéhez. De egyéb kompatibilitási problémákra is megtalálták a megoldást, még a Z39.50, SRU, OAI-PMH protokollokkal nem támogatott könyvtárak állományának elérhetőségét is sikerült biztosítani.

Mindez azt a célt szolgálja, hogy a használó egyetlen kérdéssel az összes könyvtári állományban kereshessen egyszerre. A használók azonban manapság igen igényesek, ennél többet szeretnének. A művek adatai helyett a teljes dokumentumot – szövegeket, képeket, hangzó anyagot. Ehhez nyújt segítséget az „elérhető a könyvtárban" gomb, melyre kattintva eljuthatnak a „gazdakönyvtárhoz", ahol igénybe vehetik az ott felkínált dokumentumszolgáltatást, vagy rögtön hozzáférhetnek magához a digitális objektumhoz. Egyéb lehetőségek is rendelkezésükre állnak, igénybe vehetik a Google Scholar, a Google Print, az Amazon és más keresőmotorok, online áruházak szolgáltatásait is.

Sajnos, számos olyan digitális tartalom létezik, melyet régi, a mai szabványoknak nem megfelelő formája miatt a TEL-ben egyelőre nem lehet elérni. A TEL ezen igyekszik változtatni az eContentplus programban való részvétellel, melynek célja a digitális tartalmakhoz való hoz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

záférés megkönnyítése és használatuk minél szélesebb körű elterjesztése. Jelenleg a DISMARC, a Video Active programokkal és a Bernstein Consortium-mal folyik az együttműködés az audio- és videoanyagok, valamint a tudományos közlemények (paper studies) ügyében.
A közeljövőben a British Library a Microsofttal együttműködve megközelítőleg 25 millió oldalt fog digitalizálni állományából. Norvégia az elmúlt tíz évben elsősorban a fotókra, hangzó anyagokra, mikrofilmekre és újságokra koncentrált, de már „szemet vetettek" a könyvekre és folyóiratokra is. Hollandia nemzeti könyvtára eddig is hatalmas anyag digitalizálásában és TEL-ben való megjelenítésében jeleskedett – ez irányú tevékenységét rendületlenül folytatja.
Ennyiből is látható, hogy a nemzeti digitalizálási programok révén a TEL-ben rohamosan bővül a digitális tartalmak kínálata, egyre jobban szolgálva a használók javát.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 14, 28, 65-66

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

Lásd 6, 30

Az ismertetett cikkek forrásai

Alexandria – Alexandria (GB)
Bibliotekovedenie – Bibliotekovedenie (RU)
Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
Boll.AIB – Bolletino AIB (IT)
Bottom Line – Bottom Line (US)
BuB – BuB Forum für Bibliothek und Information (DE)
Bull.Bibl.Fr. – Bulletin des Bibliothèques de France (FR)
Cat.Classif.Q. – Cataloging and Classification Quarterly (US)
Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)
Coll.Res.Libr.News – College and Research Libraries News (US)
Coll.Undergrad.Libr. – College and Undergraduate Libraries (US)
Comp.Libr. – Computers in Libraries (US)
Dial.Bibl. – Dialog mit Bibliotheken (DE)
Documentaliste – Documentaliste (FR)
Educ.Inf. – Education for Information (I)
El.Libr. – The Electronic Library (I)
IFLA J. – IFLA Journal (I)
Inf.Outlook – Information Outlook (US)
Inf.Serv.Use – Information Services and Use (I)
Inf.Technol.Libr. – Information Technology and Libraries (US)
Int.Inf.Libr.Rev. – International Information and Library Review (I)
Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)
J.Access Serv. – Journal of Access Services (US)
J.Acad.Librariansh. – Journal of Academic Librarianship (US)
J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol. – Journal of the American Society for Information Science and Technology (US)
J.Doc. – Journal of Documentation (GB)
J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)
J.Librariansh.Inf.Sci. – Journal of Librarianship Information Science (GB)
J.Web Librariansh. – Journal of Web Librarianship (US)
Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)
Knižnica – Knižnica (SK)
LIBER Q. – LIBER Quarterly (I)
Libr.Hi Tech – Library Hi Tech (US)
Libr.J. – Library Journal (US)
Libr.Trends – Library Trends (US)
New Rev.Child.Lit.Librariansh. – New Review of Children's Literature and Librarianship (GB)
Polish Libr.Today – Polish LibrariesToday (PL)
Program – Program (GB)
Ref.Libr. – The Reference Librarian (US)
Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Española Documentación Científica (ES)
Vestn.Bibl.Ass.Evrazii – Vestnik Bibliotečnoj Assamblei Evrazii (Fx)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtári Intézet
Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Budapest, I. Budavári Palota F. épület
Levélcím: 1827 Budapest, Telefon: 224-3795
e-posta: kszk@oszk.hu

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2008. március —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet honlapja:
http://www.ki.oszk.hu

a szakkönyvtár honlapja:
http://www.ki.oszk.hu
Szakkönyvtár menüpont

az online katalógus (LibriVision):
http://nektar1.oszk.hu/librivision_hun.html

könyvtárközi kölcsönzés, dokumentum-szolgáltatás:
kszk@oszk.hu

adatbázisok (MANCI, THES):
http://w3.oszk.hu/manci.htm

(A LISA-t könyvtárunkban helyben szolgáltatjuk)

Könyvtári Figyelő:
http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html

magyar könyvtári lapok tartalomjegyzéke:
www.matarka.hu
Dokumentáció, Könyvészet, Könyvtárak opció

online tájékoztatás a LibInfO keretében:
http://libinfo.oszk.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Reneszánsz Év 2008

RENESZÁNSZ ÉV 2008

CSILLAG A HOLLÓ ÁRNYÉKÁBAN.
VITÉZ JÁNOS ÉS A MAGYARORSZÁGI HUMANIZMUS KEZDETEI
Országos Széchényi Könyvtár

HUNYADI MÁTYÁS, A KIRÁLY.
HAGYOMÁNY ÉS MEGÚJULÁS A MAGYAR KIRÁLYI UDVARBAN (1458–1490)
Budapesti Történeti Múzeum

BEATRIX HOZOMÁNYA.
AZ ITÁLIAI MAJOLIKAMŰVÉSZET ÉS MÁTYÁS KIRÁLY UDVARA
Iparművészeti Múzeum

MÁTYÁS KIRÁLY ÖRÖKSÉGE.
KÉSŐ RENESZÁNSZ MŰVÉSZET MAGYARORSZÁGON (16–17. SZÁZAD)
Magyar Nemzeti Galéria

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ÚTMUTATÓ A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ SZERZŐI ÉS KÖZREMŰKÖDŐI SZÁMÁRA

- **Folyóiratunk** a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó tanulmányokat és a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató írásokat várja közlésre.
- **Műfajok, terjedelem**: önálló tanulmányok 20–23 A/4-es oldal (1 A/4-es oldal, 1,5-es sortávolsággal: 2000 n); szemletanulmányok 10–20 A/4-es oldal; tömörítések, fordítások 5–15 A/4-es oldal; recenziók 3–6 A/4-es oldal, referátumok 1–2 A/4-es oldal. A megadott terjedelemtől a szerkesztőséggel egyeztetve, el lehet térni.
- **Kéziratok leadása**: e-mailben szövegfájlként (pl. rtf) csatolva várjuk a kéziratokat. A szöveget a téma áttekinthetősége érdekében érdemes alcímekkel tagolni. A címhierarchiát számozással lehet jelölni. A tipográfiát a szerkesztőség alakítja ki. A rövidítések feloldását az első előfordulásnál kell megadni.
- **Illusztrációk (ábrák, képek, táblázatok):** az illusztrációkat külön fájlban adják át, a szövegben pedig folyamatos számozással kérjük megjelölni a helyüket. A folyóiratban csak fekete-fehér illusztrációkat tudunk közölni, ezért a színes ábrák, táblázatok, grafikonok készítésénél erre legyenek tekintettel. Digitális illusztrációt jpg formátumban kérjük, az internetes forrásnál az URL feltüntetését várjuk. Az ábrákat folyamatosan számozzák be arab számmal és adjanak ábracímet is. A táblázatoknak is legyen sorszáma és címe.
- **Irodalomjegyzék, hivatkozás:** a szöveg hivatkozásait Irodalom cím alatt a cikk végén kérjük felsorolni. A cikk szövegében a felső indexbe írva kérjük a hivatkozás sorszámát. Ha ilyen nincs, a szerzők betűrendjében adják meg az irodalmat. A lábjegyzetet *-gal adják meg az oldal alján. Amennyiben háromnál több a megjegyzések száma, a cikk végén, folyamatos sorszámozással kérjük megadni. Internetes forrásra történő hivatkozásnál zárójelben az utolsó megtekintés idejét is tüntessék fel.

  Folyóiratcikkre hivatkozás:
  UNGVÁRY Rudolf – PÁSZTI László: A földrajzi nevek mint az adatbázisrekordok hozzáférési pontjai. = Könyvtári Figyelő, 15. (51.) évf. 2005. 4. sz. 765–789. p.

  Könyvre hivatkozás:
  KENDRICK, Terry: Strategic marketing plans that really work. A toolkit for public libraries. London, Facet, 2006. 225 p.

  Könyvrészletre történő hivatkozásnál:
  HARASZTI Pálné: A könyvtári szolgáltatás jogi szabályozása. In: Könyvtárosok kézikönyve 4. Határterületek. Szerk. Horváth Tibor, Papp István, Bp. Osiris, 2002. 87–118. p.
- **Tartalmi összefoglaló**: a tanulmányokhoz és a Kitekintés rovat írásaihoz 10–15 mondatos tartalmi összefoglalást kérünk mellékelni az angol rezümék készítéséhez.
- **Javítás, tipográfia**: a szerkesztőség stilárisan és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat. Szükség esetén szaklektorok nézik át a kéziratot. A tartalmat érintő változtatást a szerzővel mindig egyeztetni kell. Az írások tipográfiai kialakítását a szerkesztőség végzi. A szerző kérheti a betördelt cikket korrektúrára.
- **Szerzői jog**: a szerzőkkel kötött felhasználási szerződés szerint a szerkesztőségnek joga van a cikkek elektronikus változatát az adott szám hagyományos megjelenését követő fél év múlva kitenni a folyóirat ingyenes archívumába, ingyenes használatra. Amennyiben a lapban közölt írások egy másik folyóiratban is megjelennek, kérjük, hivatkozzanak a Könyvtári Figyelőben történt első közlésre.
- **Tiszteletpéldány**: a Tanulmányok, Kitekintés és Könyvszemle rovatok szerzőit a folyóirat megjelenése után egy tiszteletpéldány illeti meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

A HUMÁN SZAKIRODALMI ADATBÁZIS – HUMANUS ÉS A KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI SZAKBIBLIOGRÁFIÁK KÉSZÍTÉSE

E-KÖNYVEK SZOLGÁLTATÁSA PROFITORIENTÁLT KÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT

FÜLÖP GÉZA EMLÉKE

KÖNYVTÁR 2.0 ALKALMAZÁSOK NORVÉGIÁBAN

KÖZKÖNYVTÁRAK SZLOVÉNIÁBAN

KÖRKÉP KÍNA KÖNYVTÁRÜGYÉRŐL

HIRDESSEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT. ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben